

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما صلوات

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

سہم زناورد و نشر حدیث

مہدی مہریری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سهم زنان در نشر حدیث

نویسنده:

مهدی مهریزی

ناشر چاپی:

موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۴	سهم زنان در نشر حدیث
۱۴	مشخصات کتاب
۱۴	اشاره
۲۰	درآمدی بر نقش زنان در علوم اسلامی
۲۰	اشاره
۲۱	۱. محدودیت های ذهنی و فرهنگی برای آموزش و کارهای علمی زنان
۲۵	۲. وظایف خانه داری ، همسر داری ، زادن ، شیردادن و رسیدگی به فرزندان
۲۵	۳. تاریخ مذکر
۳۰	بخش یک : منبع شناسی سهم زنان در نشر حدیث
۳۰	الف . کتب طبقات و رجال (شیعه و اهل سنت)
۳۰	یک . اهل سنت
۳۲	تحلیل
۳۳	دو . شیعه
۳۶	تحلیل
۳۶	ب . کتاب های ویژه معرفتی زنان راوی
۳۷	ج . کتاب های حدیثی خاص احادیث زنان
۳۷	اشاره
۳۸	۱ . کتاب های عمومی
۳۹	۲ . روایات حضرت فاطمه علیها السلام
۴۱	۳ . روایات عایشه
۴۲	۴ . روایات امهات المؤمنین
۴۲	د . منابع تحلیلی درباره سهم زنان در نشر حدیث

- بخش دو : عرصه های سهم زنان در نشر حدیث ۴۸
- ۱ . اجازات حدیثی زنان ۴۸
- اشاره ۴۸
- یک . اجازات زنان شیعی ۴۹
- اشاره ۴۹
- قرن پنجم ۵۰
- قرن هفتم ۵۱
- قرن هشتم ۵۱
- قرن دهم ۵۲
- قرن یازدهم ۵۳
- قرن دوازدهم ۵۳
- قرن چهاردهم ۵۳
- قرن پانزدهم ۵۵
- ۱ . بانو امین اصفهانی (۱۳۰۸ ۱۴۰۳ ق) ۵۵
- استادان اجازه بانو امین ۵۵
- اجازه گیرندگان بانو امین ۵۶
- اجازه آیه الله شیخ محمد کاظم شیرازی ۵۶
- اجازه آیه الله حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی ۵۸
- اجازه آیه الله میرزا آقا اصطهباناتی ۵۸
- اجازه بانوی اصفهانی ، به آیه الله فقید سید شهاب الدین مرعشی نجفی ۶۰
- اجازه آیه الله محمدرضا ابوالمجد اصفهانی ۶۲
- ۲ . امّ جعفر الخطیب ۷۰
- ۳ . امّ علاء حسون ۷۰
- ۴ . امّ علی حسون ۷۰

۵. خانم زینت سادات همایونی ، معروف به علویه همایونی ۷۱
۶. خانم زهره صفاتی ۷۱
۱. اجازه آیه الله غروی علیاری ۷۱
۲. اجازه آیه الله فاضل لنکرانی ۷۳
۳. اجازه آیه الله احمدی فقیه ۷۳
۴. اجازه آیه الله لطف الله صافی ۷۴
۵. اجازه آیه الله احمدی فقیه ۷۸
- دو. اجازات زنان اهل سنت ۷۹
- قرن سوم ۷۹
- قرن ششم ۸۰
- قرن هفتم ۸۲
- قرن هشتم ۸۵
- قرن نهم ۹۸
۲. کتابت حدیث ۱۳۵
۳. تألیف کتب حدیثی و علوم حدیث ۱۳۷
- الف . کتب ۱۳۷
- ب . پایان نامه ها ۱۴۶
- ج . مقالات ۱۴۹
۴. تصحیح و تحقیق ۱۵۳
۵. تدریس حدیث و دانش های حدیث ۱۵۴
- بخش سه : روایت زنان در منابع حدیثی شیعه ۱۶۲
- اشاره ۱۶۲
۱. آمنه ، امّ النبی صلی الله علیه و آله ۱۶۶
۲. آمنه بنت اُبی سعید السهمی ۱۶۷

- ۳ . أروى بنت الحارث بن عبد المطلب ۱۶۷
- ۴ . أسماء ۱۶۷
- ۵ . أسماء ، بنت أبي بكر ۱۶۸
- ۶ . أسماء ، بنت عميس ۱۶۸
- ۷ . أسماء ، بنت وائله ۱۶۹
- ۸ . أسماء ، بنت يزيد ۱۶۹
- ۹ . أمامه ، بنت أبي العاص (أمها زينب ، بنت رسول الله صلى الله عليه و آله) ۱۶۹
- ۱۰ . امرأه الحسن الصيقل ۱۶۹
- ۱۱ . امرأه محمد بن مسلم ۱۷۰
- ۱۲ . أم أحمد بن موسى ۱۷۰
- ۱۳ . أم اسحاق ، بنت سليمان ۱۷۰
- ۱۴ . أم ايمن ۱۷۱
- ۱۵ . أم بجيد ، امرأه عمران بن حصين ۱۷۱
- ۱۶ . أم حبيب ۱۷۱
- ۱۷ . أم الحسن النخعيه ۱۷۲
- ۱۸ . أم الحسن ، بنت عبد الله بن محمد (نوه امام باقر عليه السلام) ۱۷۲
- ۱۹ . أم الحسين بن موسى بن جعفر عليه السلام ۱۷۲
- ۲۰ . أم حكيم ، بنت عبد الرحمان بن أبي بكر ۱۷۳
- ۲۱ . أم حميده ۱۷۳
- ۲۲ . أم حيان ۱۷۳
- ۲۳ . أم داوود = أم خالد البربريه (فاطمه بنت عبد الله بن ابراهيم) ۱۷۳
- ۲۴ . أم درداء ۱۷۴
- ۲۵ . أم راشد ، مولاة أم هانى ۱۷۴
- ۲۶ . أم سعيد الأحمسى ۱۷۴

- ۱۷۵ ..... ۲۷ . امّ سلمه ، امّ محمّد بن مهاجر
- ۱۷۵ ..... ۲۸ . امّ سلمه ، زوجه الرسول
- ۱۷۷ ..... ۲۹ . امّ سلیم
- ۱۷۸ ..... ۳۰ . امّ سلیمان
- ۱۷۸ ..... ۳۱ . امّ شریک ، بنت ابی العکر
- ۱۷۸ ..... ۳۲ . امّ عطیه
- ۱۷۸ ..... ۳۳ . امّ علی
- ۱۷۹ ..... ۳۴ . امّ فروه
- ۱۷۹ ..... ۳۵ . امّ الفضل ، بنت الحارث و زوجه العباس
- ۱۸۰ ..... ۳۶ . امّ کلثوم ، بنت علی
- ۱۸۰ ..... ۳۷ . امّ کلثوم ، بنت موسی بن جعفر علیه السلام
- ۱۸۰ ..... ۳۸ . امّ محمّد أو امّ جعفر ، بنتی محمّد بن جعفر
- ۱۸۰ ..... ۳۹ . امّ محمّد بن حجر
- ۱۸۱ ..... ۴۰ . امّ محمّد بن حکم
- ۱۸۱ ..... ۴۱ . امّ مساور الحمیری
- ۱۸۱ ..... ۴۲ . امّ معبد
- ۱۸۱ ..... ۴۳ . امّ المقدام الثقفیه
- ۱۸۲ ..... ۴۴ . امّ موسی ، خادمه علی علیه السلام
- ۱۸۲ ..... ۴۵ . امّ میثم
- ۱۸۲ ..... ۴۶ . امّ انس بن مالک
- ۱۸۲ ..... ۴۷ . امّ هانی
- ۱۸۳ ..... ۴۸ . امّ هانی ، بنت ابی طالب
- ۱۸۳ ..... ۴۹ . بزه ، ابنه امیه الخزاعی
- ۱۸۳ ..... ۵۰ . بنت عمر بن یزید

- ۱۸۴ ..... ۵۱ . بهجه ، بنت الحارث
- ۱۸۴ ..... ۵۲ . جَدَّة سفیان بن عینیہ
- ۱۸۴ ..... ۵۳ . جَدَّه علی بن مسهر
- ۱۸۴ ..... ۵۴ . حُبابه الوالیته
- ۱۸۵ ..... ۵۵ . حفصه ، بنت سیرین
- ۱۸۵ ..... ۵۶ . حکیمه ، بنت ابی الحسن القرشی
- ۱۸۵ ..... ۵۷ . حکیمه ، بنت محمّد بن علی علیه السلام
- ۱۸۶ ..... ۵۸ . حکیمه ، بنت موسی بن جعفر علیه السلام
- ۱۸۶ ..... ۵۹ . حلیمه ، بنت ابی ذؤیب
- ۱۸۶ ..... ۶۰ . حماده ، بنت الحسن ، اخت ابی عبیده الحذاء
- ۱۸۷ ..... ۶۱ . حمیده
- ۱۸۷ ..... ۶۲ . خدیجه
- ۱۸۷ ..... ۶۳ . خدیجه ، بنت عمر بن علی الحسین
- ۱۸۷ ..... ۶۴ . خشف ، امّ ولد عیسی بن علی بن یقظین
- ۱۸۸ ..... ۶۵ . زیاب امرأه داوود الرقی
- ۱۸۸ ..... ۶۶ . رقیه ، بنت اسحاق بن موسی بن جعفر علیه السلام
- ۱۸۸ ..... ۶۷ . زهره
- ۱۸۸ ..... ۶۸ . زینب ، بنت امّ سلمه
- ۱۸۹ ..... ۶۹ . زینب ، بنت ابی رافع
- ۱۸۹ ..... ۷۰ . زینب ، بنت حصین
- ۱۸۹ ..... ۷۱ . زینب ، بنت علی علیه السلام
- ۱۹۰ ..... ۷۲ . سالمه (سلمی) ، مولاہ ابی عبد اللہ علیہ السلام
- ۱۹۰ ..... ۷۳ . سعیده
- ۱۹۰ ..... ۷۴ . سعیده ، أخت ابن ابی عمیر

- ۷۵ . سکینه ، بنت الحسین علیه السلام ۱۹۱
- ۷۶ . سکینه ، بنت علی علیه السلام ۱۹۱
- ۷۷ . سلمی ، امّ ابی رافع ۱۹۱
- ۷۸ . سمانه ، بنت حمران ۱۹۱
- ۷۹ . صفیه ، بنت عبد المطلب ۱۹۲
- ۸۰ . صفیه ، بنت یونس ۱۹۲
- ۸۱ . عایشه ، بنت ابی بکر ۱۹۲
- ۸۲ . عایشه ، بنت سعد ۱۹۴
- ۸۳ . عایشه ، بنت طلحه ۱۹۵
- ۸۴ . عایشه ، بنت عبد الرحمان بن سائب ۱۹۵
- ۸۵ . عثیمه ، امّ ولد عبد السلام ۱۹۵
- ۸۶ . عذر ، جدّه محمّد بن یحیی الصولی ۱۹۵
- ۸۷ . عمه عقبه الهجری ۱۹۶
- ۸۸ . عمه محمّد بن مارد ۱۹۶
- ۸۹ . عمه محمّد بن زیاد ۱۹۶
- ۹۰ . عمره ، بنت افعی ۱۹۶
- ۹۱ . عمره ، بنت رواحه ۱۹۷
- ۹۲ . عمیره أو عمره ، بنت اوس ۱۹۷
- ۹۳ . عمیره ، بنت نُفیل ۱۹۷
- ۹۴ . فاطمه ۱۹۸
- ۹۵ . فاطمه ، بنت أسد ۱۹۸
- ۹۶ . فاطمه ، بنت جعفر بن محمّد ۱۹۸
- ۹۷ . فاطمه ، بنت الحسین علیه السلام ۱۹۸
- ۹۸ . فاطمه ، بنت علی علیه السلام ۱۹۹

- ۹۹ . فاطمه ، بنت علی بن الحسین علیه السلام ۲۰۰
- ۱۰۰ . فاطمه ، بنت علی بن موسی ۲۰۰
- ۱۰۱ . فاطمه ، بنت محمّد صلی الله علیه و آله ۲۰۰
- ۱۰۲ . فاطمه ، بنت محمّد بن علی ۲۰۱
- ۱۰۳ . فاطمه ، بنت محمّد بن الهیثم ۲۰۲
- ۱۰۴ . فاطمه ، بنت موسی بن جعفر علیه السلام ۲۰۲
- ۱۰۵ . فنوا ، بنت الرشید ۲۰۲
- ۱۰۶ . کلثم ، بنت مسلم ۲۰۲
- ۱۰۷ . کلثوم ۲۰۳
- ۱۰۸ . لبابه ، بنت عبد الله بن عباس ۲۰۳
- ۱۰۹ . مریسه ، بنت موسی بن یونس ۲۰۳
- ۱۱۰ . معاذه العدویه ۲۰۳
- ۱۱۱ . مته ، اخت ابن اَبی عمیر ۲۰۴
- ۱۱۲ . میمونه ، بنت الحارث بن حزل ، زوجه النبی ۲۰۴
- ۱۱۳ . نجمه ، امّ الرضا علیه السلام ۲۰۴
- ۱۱۴ . هاشمیه ، مولاه رقیه بنت موسی ۲۰۵
- ۱۱۵ . هند ، بنت الجون ۲۰۵
- ۱۱۶ . هند ، بنت الحارث القرشی [الفراسیه] ۲۰۵
- بخش چهار : گزارش تفصیلی چند پژوهش ۲۰۶
- ۱ . گزارش تحلیلی از کتاب «جامع مسانید النساء» ۲۰۶
- مقدمه ۲۰۶
- گزارش تحلیلی ۲۱۰
- ۲ . گزارش تحلیلی از کتاب «عنايه النساء بالحديث النبوی» ۲۱۳
- ۳ . زنان محدّث در قرن ششم (بر پایه دو پژوهش) ۲۱۸

- ۲۱۸ ..... اشاره
- ۲۴۴ ..... ۱. فهرست الفبایی محدثات
- ۲۴۸ ..... ۲. فهرست محدثات بر پایه شهرها
- ۲۴۹ ..... ۳. فهرست محدثات بر پایه فراوانی شهرها
- ۲۵۱ ..... ۴. زنان محدث در قرن هشتم (بر پایه سه پژوهش)
- ۲۵۱ ..... اشاره
- ۲۵۲ ..... جدول اجمالی معرفی زنان در قرن هشتم
- ۲۵۳ ..... ۱. فهرست الفبایی محدثات
- ۲۶۷ ..... ۲. فهرست محدثات بر پایه شهرها
- ۲۶۹ ..... ۳. فهرست محدثات بر پایه فراوانی شهرها
- ۲۷۲ ..... فهرست منابع
- ۲۷۲ ..... الف. کتاب‌ها
- ۲۸۰ ..... ب. نشریات
- ۲۸۳ ..... درباره مرکز

سهم زنان در نشر حدیث**مشخصات کتاب**

سرشناسه : مهریزی، مهدی، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور : سهم زنان در نشر حدیث / مهدی مهریزی.

مشخصات نشر : قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری : ۲۷۶ ص. : جدول، نمودار.

فروست : مرکز تحقیقات دارالحدیث؛ ۱۶۸.

شابک : ۲۷۰۰۰ ریال : ۹۷۸-۹۶۴-۴۹۳-۳۳۹-۴

یادداشت : کتابنامه: ص. [۲۵۹] - ۲۶۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : محدثان زن

موضوع : حدیث -- تاریخ

شناسه افزوده : موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر

رده بندی کنگره : BP۵۲/۵ م ۹ س ۹ ۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۹۲

شماره کتابشناسی ملی : ۱۷۰۶۰۶۷

ص: ۱

اشاره

ص: ۷

درآمدی بر نقش زنان در علوم اسلامی

اشاره

درآمدی بر نقش زنان در علوم اسلامیرشد و بالندگی زنان، پس از بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله و در پرتو آیین اسلام، جای تردید ندارد. جهت گیری کلی آیات قرآنی و سخنان و سیره پیامبر، عامل اصلی این حرکت تکاملی به شمار می رود. ورود زنان را به عرصه هایی که پیش از آن سابقه نداشت، چون تعلیم و تعلّم، باید یکی از شواهد عینی این بالندگی قلمداد کرد. آشکار است که مصدر تعلیم و تعلّم و روی آوردن به دانش و معرفت، در آن عصر، قرآن و حدیث بود و بررسی تعامل زنان با این دو مصدر و دانش های مرتبط با آنها در طول تاریخ اسلام، می تواند این حقیقت را بیشتر روشن سازد. در بررسی این تعامل، توجه به چند نکته، فضای بحث را بهتر روشن می سازد. یک. مسئله زن و علوم اسلامی را از دو سو می توان بررسی کرد. یکی، جایگاه زن در علوم اسلامی، بدان معنا که دانش های کلام، فقه، عرفان و... درباره زن چه می گویند. دوم، آن که زنان در علوم اسلامی و پیدایش، تحوّل و گسترش آن، چه نقشی داشته اند. آنچه در این نوشته بدان پرداخته می شود، امر دوم است. دو. مراد از علوم اسلامی، دانش هایی است که بر محور دو منبع اصلی دین، یعنی قرآن و سنّت، شکل گرفته اند و به تشریح و تبیین آموزه های این دو منبع می پردازند و یا به گزارش حوادث مربوط به اسلام و پیشوایان دینی مربوط می شوند. برپایه این

۱. محدودیت های ذهنی و فرهنگی برای آموزش و کارهای علمی زنان

تعریف، علوم اسلامی در شش حوزه دسته بندی می شود: ۱. علوم قرآن و تفسیر؛ ۲. حدیث و علوم حدیث؛ ۳. کلام و فلسفه؛ ۴. اخلاق و عرفان؛ ۵. فقه و اصول؛ ۶. تاریخ و سیره. سه. برای بررسی نقش زنان در پیدایش، گسترش و تحوّل علوم اسلامی و مقایسه آن با نقش مردان، باید شرایط فرهنگی و اجتماعی حاکم بر گذشته را در نظر داشت تا به تحلیل و ارزیابی منصفانه و واقع بینانه رسید. این شرایط را این گونه می توان ترسیم کرد:

۱. محدودیت های ذهنی و فرهنگی برای آموزش و کارهای علمی زنان روایات فراوانی دلالت دارد بر این که به زنان نوشتن میاموزید و یا از قرآن تنها سوره نور را به آنها یاد دهید. چنین روایاتی، گذشته از صحت و سقم آن، در شکل گیری ذهنیت فرهنگی مسلمانان تأثیرگذار بوده است. از سوی دیگر، باور و تلقی عمومی و برخی از متفکران چنین بوده که زن برای رفع نیازهای جنسی مرد و یا حداکثر تولید مثل خلق شده است. این باور و تلقی، بر ذهنیت زنان و جامعه انسانی تأثیر منفی می گذارد و اصالت را در کارکرد زن به همین امور تقلیل می دهد. به این نمونه ها بنگرید: علامه سید محمدحسین تهرانی معتقد است: وظیفه زن، در خانه نشستن و در خانه ماندن است. سلامت و سعادت زن در این است که یا حامله باشد یا بچه در زیر پستان خود داشته باشد. (۱) ... زن، باید مانند مرد، پیوسته راه تقرّب بیماید، و آن وقتی است که دوش به دوش مرد نماز

بخواند، و روزه بگیرد، و طواف کند، و این فقط در وقتی است که حامله باشد یا طفل خود را شیر دهد. این زن، قرین رحمت خداست که حیض نیست و اجازه رکوع و سجود و قیام و طهارت به وی داده شده است، و اجازه صیام به وی داده شده است، و اجازه طواف گرد کعبه به وی داده شده است. بنا بر این، زنان باید پیوسته یا حامله باشند یا شیر دهند؛ تا در کاروان انسانیت و حرکت به سوی معبود و محبوب و قبله مشتاقان و کعبه عاشقان و پویندگان به سوی حرم و حریم امن و امان او، با مردان هم آهنگ باشند. اگر زنی به جای دخول و شرکت در کارها و فنون و صنایع اجتماعی، بچه بزاید و بزرگ کند و تحویل اجتماع دهد، با خدمات وجودی، خود را در اعلاترین درجه، با ضریب تعداد فرزندان خود، بالا برده است. اینها همه به جای خود محفوظ، و در عین حال، تحصیل کمالات معنوی و علوم الهی و تحصیل دانش‌هایی که به درد بانوان می‌خورد، از قبیل خانه‌داری، خیاطی، غذاپزی، بهداشت و حفظ الصحه، قابلگی و پزشکی زنان و علوم فراگیری تربیت فرزند و غیرها که بسیار است، ابدًا با بچه‌داری منافات ندارد؛ بلکه کمال ملایمت را نیز دارد (۱). آیه الله سید حسن مدرّس، در مجلس دوم شورای ملی (۱۳۲۹ق)، در مورد انتخاب زنان به عنوان نماینده، با اعتراض می‌گوید: از اول عمر تا حال، بسیار در بزرّ و بحر ممالک، اتفاق افتاده بود برای بنده، بدن بنده به لرزه نیامد و امروز بدنم به لرزه آمد. اشکال بر کمیسیون این که اولاً نباید نسوان را در منتخبین برد، [چرا] که از کسانی که حقّ انتخاب ندارند، نسوان هستند؛ مثل این که بگویند از دیوانه‌ها نیستند، سفها نیستند. این اشکال است بر کمیسیون، و امّا جواب، ما باید بدهیم، از روی برهان. نزاکت و غیر نزاکت! رفاقت است! از روی برهان باید صحبت کرد و برهان، این است که امروز ما هر چه تأمل می‌کنیم می‌بینیم خداوند، قابلیت در اینها قرار نداده است که لیاقت حقّ انتخاب [شدن] را داشته باشند. مستضعفین و مستضعفات و آنها، از آن نمره اند که عقول آنها استعداد ندارد. . . . (۲)

۱- همان، ص ۱۸۲.

۲- زن در جامعه قاجار، ص ۴۵.

ص: ۱۰

در همان دوران، زنی در پاسخ بدان اندیشه، چنین نظر داد: آخر، برادران غیور! ای صاحبان ناموس! ای طالبان علم و ترقی و تربیت و تمدن! قدری تأمل و تفکر فرمایید... آیا می‌دانید که تا طایفه نسوان، تربیت نشوند، ترقی و تمدن مملکت غیر ممکن است؟... آخر، عدم قابلیت ما را در چه موقع امتحان فرمودید؟ کدام مدرسه را برای ما مظلومان تأسیس فرمودید؟ کدام معلم و معلمه تعیین نمودید؟... که عدم قابلیت و بی‌استعدادی ما بر شما معلوم شد؟ چه باعث شده که تمام راحتی‌ها و نعمت‌ها و سیاحت‌ها و علوم و صنایع را از برای خود پسندیده‌اید و ما را از جمیع این نعمات، محروم نموده‌اید و می‌گویید: طایفه نسوان در مملکت ما هنوز قابل هیچ‌گونه تربیت و علوم و صنایع نشده‌اند... و اسفا! و اعجاب! و احیرتا!... ای برادران عزیز! بیایید هم‌تنی نمایید تا بنیان ظلم نسبت به ما طایفه اناثیه را براندازید و ما از عادات رذیله و رفتار تقلیدی مضحکه، نفوس خود را منزّه کنیم... (۱) برخی از شخصیت‌های دینی و مذهبی در دوره مشروطیت، افتتاح مدارس نسوان و دبستان دوشیزگان را در ردیف اباحه مسکرات و اشاعه فاحشه‌خانه‌ها می‌دانستند و آن، مایه وحشت و حیرت رؤسای روحانی، ائمه جماعت و قاطبه مقدسان و متدینان شده بود. (۲) سید محمد طباطبایی، از سران روحانی مشروطه، تشکیل انجمن نسوان را خلاف شرع می‌داند؛ با این که او از برخی دیگر از شخصیت‌های روحانی، پیشگام تر است و آموختن و تعلیم و تعلّم زنان را مطلوب می‌داند. به این استفتا و پاسخ ایشان توجه کنید.

صورت استفتابه عرض عالی می‌رساند: لابد خاطر عالی از همه جا مستحضر است به خدمات و جان نثاری‌های فدوی در ملازمت بندگان حضرت عالی و مشروطیت و تحمّل زحمات در راه ملت و بر این که پیوسته در حفظ این اساس مقدس کوشش داشته و دارم. تا این اوان که مسلماً به عرض حضور مبارک

۱- همان، ص ۴۹.

۲- لوائح آقا شیخ فضل الله نوری، هما رضوانی، ص ۲۸.

ص: ۱۱

رسیده است که به تهییج و راهنمایی بعضی از مفسدین و مغرضین، در کوچه قاپچی باشی، انجمنی از طایفه نسوان مُنَعَقَد، به اسم «انجمن همت خواتین»، بلیط‌ها چاپ کرده به اسم پدر و خود آن زن و سن آن و محل اقامت. به هر زنی که داخل شود، می دهند. این بنده، چون این کار را خلاف شرع و مایه فسادهای کلی در امر مشروطه دانسته، در بعضی از منابر، نهی و مردمان را بر مفاسد آن آگاه کرده ام. به این واسطه، آنانی که خود، محرک این کار بوده، زبان به طعن و ردّ قول بنده گشوده و نسبت امضای این کار را به حضرت مستطاب عالی داده و می دهند. استدعا آن که اگر واقعا با استحضار خاطر مبارک و امر عالی است، بنده نیز از گفته ساکت باشم و اگر نه، رأی مبارک را در جواب عریضه، دستخط بفرمایید؛ تا عموم مردمان بدانند که این گونه نسبت‌ها به وجود مبارک عالی، کذب محض است و این جان نثار نیز در گفته خود و نهی از این عمل، مفتخر و سرافراز باشم. ایام افاضت، مستدام باد، بر بّ العباد!

صورت دستخط حضرت مستطاب حجه الاسلام آقای طباطبایی مد ظله العالی بسم الله الرحمن الرحیم. زحمات و خدمات شما، همه وقت منظور نظر بوده و هست. در باب انجمن نسوان، اول کسی که منکر شد من بودم؛ تغییرها کردم، داد و فریادها کردم، معایب آن را مبرهن کردم. هر کس نسبت همراهی از آن انجمن مشئوم را به من داده است، جز عداوت، غرضی نداشته است. خداوند، جزایش را دهد! غرض، باز می گویم: انجمن نسوان، مخالف شرع و موجب بسی قضایای ناگوار است و دیگر کسی جلو زنش را نمی تواند بگیرد. بر عامه مسلمین باغیرت لازم است که در بر هم زدن آن انجمن، همت کنند. والسلام. ۲۳ صفر الخیر ۱۳۲۶ / محمدصادق الحسینی الطباطبائی

۲. وظایف خانه داری، همسر داری، زادن، شیردادن و رسیدگی به فرزندان در دوران گذشته، این امور، عمده فرصت زن‌ها را به خود، اختصاص می داده و وقتی را برای کارهای علمی و آموزشی، باقی نمی گذاشته است، چنان که مرسوم نبوده زنان، در تعلیم و تعلّم، ممحّض گردند و از آنان، وظایف دیگری درخواست نشود، آن گونه که برای مردان طالب علم، چنین بود و اگر به کار علم و علم آموزی اشتغال

۲. وظایف خانه داری، همسر داری، زادن، شیردادن و رسیدگی به فرزندان

۳. تاریخ مذکر

داشتند، زندگانی آنان تأمین می شد و دیگر لازم نبود به شغل و حرفه و پیشه ای بپردازند.

۳. تاریخ مذکر از همه اینها که بگذریم، تاریخ را مردان نوشته اند و از این رو، بسیاری از زوایای زندگی علمی زنان، در کتب تاریخ به ثبت نرسیده و یا در لابه لای مطالب فراوان مربوط به مردان، گم شده است. آیه الله عبد الله جوادی آملی، در این زمینه می نویسد: باید توجه داشت که تبلیغات پیرامون اشخاص، بسیار مؤثر است. سرّ این که اباذر رضوان الله علیه از جهت مبارزه شهره آفاق شده است، برای آن است که مبارزات قولی و عملی او در کتابها به ثبت رسیده و در سخنرانیها طرح گردیده است، چندین بار به صورت فیلم و غیر فیلم درآمده و به صورت های تبلیغی عرضه شده است. زنانی هم بودند اباذر گونه، که اولاً در صحنه جنگ، کاملاً حضور داشتند، و برای تشجیع نیروهای اعزامی و رزمی، از آیات قرآن و احادیث رسول خدا صلی الله علیه و آله استمداد می نمودند و دعوت و رهبری اینها بر محور قرآن کریم بود. آنان از آیات قرآن به اندازه کافی اطلاع داشتند و به موقع آیات را در جای خود تلاوت می کردند و از آنها به عنوان دلیل استفاده می کردند؛ و نه تنها در زمان قدرت، بلکه در زمان ضعف نیز حضور ذهنیشان نسبت به قرآن باعث شد که بتوانند از آیات، مدد بگیرند و اباذر گونه اعتراض کنند، چه این که به هنگام قدرت نیز همچون مالک اشتر دفاع می کردند. اگر کارهایی که زنان اباذر گونه، در جنگها و صحنه های سیاسی اسلام کردند، ده ها بار گفته می شد و به صورت فیلم تبلیغی درمی آمد و ده ها کتاب در آن زمینه نوشته می شد، آنگاه مشخص می شد که زن ها در پیشبرد مسائل نظامی در صدر اسلام، همچون اباذر و مالک اشتر، در صحنه بوده اند. (۱) رضا براهنی، در کتاب تاریخ مذکر می نویسد: تاریخ ما، به شهادت خودش، در طول قرون، بویژه پیش از مشروطیت، تاریخی مذکر بوده است؛ یعنی تاریخی بوده است که همیشه مرد، ماجراهای مردانه، زور و ستمها و عدل و عطف های

۱- زن در آینه جلال و جمال، ص ۲۹۷ و ۲۹۸.

ص: ۱۳

مردانه، نیکی‌ها و بدی‌ها، محبت‌ها و پلشتی‌های مردانه بر آن حاکم بوده‌اند. زن، اجازه نقش آفرینی نیافته است، به همین دلیل از عوامل مؤثر در این تاریخ‌چندان خبری نیست. مرد، از نظر بزرگ‌ترین مورخ ایران، یعنی ابوالفضل بیهقی، بزرگ‌ترین عنصر سازنده تاریخ است، و به همین دلیل هر کجای تاریخ مسعودی را که ورق بزنید، اعمال مردانی را می‌بینید که در حال ساختن یا نابود کردن چیزهایی هستند؛ و این چیزها همه عناصر تاریخی هستند. در هر لحظه این بزرگ‌ترین تاریخ ایران، مردی می‌میرد، مردی پیمان می‌بندد، مردی پیمان می‌شکند، مردی در قلعه‌ای زندانی می‌گردد، مردی به دار آویخته می‌شود، قومی غالب می‌شوند از مردان، و قومی منهزم می‌شوند از مردان. تاریخ بیهقی، تاریخ مردان است و اگر از زن یاد می‌شود، یا مادر حسنک است و یا مادرانی چون مادر حسنک هستند که هیچ‌گونه تحرک واقعی ندارند و یا اگر تحرک ناچیزی داشته باشند، در حدود حلوا و شیرینی پختن برای مردان و یا امیران جوان، محمد و مسعود، تحرک دارند. زن در تاریخ بیهقی خنثی است؛ نه از نظر فرهنگی چیزی به وجود می‌آورد و نه از نظر تاریخی نقشی دارد. (۱) چهار پژوهش و بررسی تاریخی درباره نقش زنان در علوم اسلامی، می‌تواند این فواید و نتایج را به دنبال داشته باشد: ۱. استعداد و توانایی زنان را به نمایش می‌گذارد و بر تلقی ناتوانی و بی‌استعدادی زنان در این عرصه‌ها خط بطلان می‌کشد. ۲. میزان حضور اجتماعی زنان را نشان می‌دهد. ۳. نگاه فرهنگ‌های مختلف مسلمانان را در دوره‌های مختلف تاریخی، نسبت به زن، نشان می‌دهد؛ چرا که حضور علمی زنان در ادوار مختلف تاریخی و فرهنگ‌های مختلف، یکسان نبوده است. ۴. الگویی از تاریخ و میراث گذشته، برای نسل امروز، ارائه می‌کند که می‌تواند به پاره‌ای بی‌هویتی‌های فرهنگی و از خودبیگانگی‌ها پاسخ مناسب دهد. پنج. تألیفات مستقل در زمینه تأثیر و نقش زنان در علوم اسلامی بسیار اندک است.

ص: ۱۴

برخی آثار، به صورت کلی به این امر پرداخته اند و برخی، به یکی از آن شش حوزه پیش گفته در علوم اسلامی، اختصاص دارد. در این جا اشاره ای گذرا به این منابع می تواند برای پژوهشگران، سودمند باشد: ۱. زنان نامی در تاریخ، فرهنگ و تمدن اسلامی، عبد الرحیم عقیقی بخشایشی، با همکاری حبیبه عقیقی بخشایشی، قم: دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۸۲. این کتاب، ۱۵۱۴ زن را در عرصه های: ۱. تفسیر قرآن، ۲. حدیث، ۳. فقه، ۴. عرفان، ۵. نثر و ادب، ۶. علم و دانش، ۷. تألیف و پژوهش، ۸. هنر و خوش نویسی، ۹. سیاست و اجتماع، ۱۰. تربیت و سازندگی، ۱۱. جهاد و شهادت، ۱۲. خیرخواهی و نیکوکاری، ۱۳. طب و پرستاری، ۱۴. عمران و آبادانی، ۱۵. انقلاب و تحولات اجتماعی، معرفی کرده است. ۲. کتاب شناسی آثار مذهبی زنان ایران، مجید فرخ زادی. در این کتاب، آثار مذهبی ۱۷۸ زن که ۲۵۶ اثر را در فاصله سال های ۱۳۰۶ تا ۱۳۷۲ ش، تألیف کرده اند، شناسانده است. موضوع این آثار، علوم اسلامی از قبیل، تفسیر، حدیث، اخلاق و... است. ۳. گنجینه نور، معرفی و فهرست ۲۰۰۰ اثر پژوهشی و پایان نامه قرآنی بانوان، مؤسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام، آذر ۱۳۸۴. ۴. آینه داران خورشید، مهدی مهریزی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، تابستان ۱۳۷۲. در این کتاب، پنجاه زن که کار قرآنی یا خدمتی به ساحت قرآن کرده اند، معرفی شده است. ۵. فقهای زن در اسلام، اکرم مهربان، معاونت فرهنگی سازمان تبلیغات اسلامی، دی ۱۳۶۹. ۶. الجهود العلمیه للمرأه خلال القرنین الخامس والسادس الهجرین، ناجیه عبد الله ابراهیم، اردن:

ص: ۱۵

۱۹۹۶م. نویسنده کتاب، تلاش‌های علمی زنان را در بغداد، در قرن‌های پنجم و ششم هجری، جستجو کرده و در زمینه علوم دینی و علوم عربی، ۱۸۹ زن را معرفی کرده است. همین نویسنده، آثار دیگری نیز در معرفی تلاش‌های علمی زنان در قرن چهارم و نیز نیشابور دارد که نگارنده بر آنها دست نیافته است. (۱) از فعالیت‌های حدیثی زنان که در این کتاب آمده است، در ادامه به تفصیل، سخن خواهیم گفت. کتاب حاضر، می‌کوشد روزنه‌ای را برای نشان دادن سهم زنان در نشر حدیث، دانش‌های حدیثی و معارف ویژه حدیث، در پانزده قرن تاریخ اسلامی، بگشاید تا سرمایه‌تبع و جستجو و تحلیل عمیق‌تر باشد؛ چرا که نشان دادن تمامی زوایای آن، در توان محدود یک تن و چند تن نمی‌گنجد. مباحث این کتاب در چهار بخش تنظیم شده است: بخش نخست، به منبع‌شناسی اختصاص دارد. در بخش دوم، عرصه‌های خدمت زنان به حدیث به تفصیل بازگو شده است. در بخش سوم، فهرست روایت‌های زنان شیعی در مصادر اصلی حدیث شیعه، گزارش شده است و آخرین بخش با عنوان گزارش تفصیلی چند پژوهش، حاوی چند مبحث تکمیلی در این موضوع است.

۱- الجهود العلمیه للمراه خلال القرنین الخامس والسادس الهجرین، ص ۱ و ۲.

ص: ۱۶

..

ص: ۱۷

بخش یک : منبع شناسی سهم زنان در نشر حدیث**الف . کتب طبقات و رجال (شیعه و اهل سنت)****یک . اهل سنت**

بخش یک : منبع شناسی سهم زنان در نشر حدیث برای بررسی سهم زنان در نشر حدیث ، باید همه منابع تفسیری ، حدیثی و تاریخی ، مورد مطالعه و مراجعه قرار گیرد ، امّا در این جا به معرفی منابعی اهتمام می شود که تمامی اثر یا بخشی از آن ، ویژه این مسئله است . این منابع را می توان در چهار گروه دسته بندی کرد : الف . کتب طبقات و رجال (شیعه و اهل سنت) ؛ ب . کتاب های ویژه معرفی زنان راوی ؛ ج . کتاب های حدیثی خاصّ احادیث زنان ؛ د . منابع تحلیلی با موضوع سهم زنان در نشر حدیث .

الف . کتب طبقات و رجال (شیعه و اهل سنت) یک . اهل سنت ۱ . الطبقات الکبری ، محمّد بن سعد (۱۶۸ ۲۳۰ق) ، بیروت : دار بیروت ، ۱۴۰۵ ق / ۱۹۸۵ م . جلد هشتم کتاب (۵۱۷ ص) ، به زنان اختصاص دارد . ۲ . الجرح و التعديل ، ابن ابی حاتم الرازی (۳۲۷ق) ، بیروت : دار احیاء التراث العربی ، ۹ ج . در جلد نهم (ص ۴۶۱ ۴۶۷) ، از بیست زن که به کنیه معروف اند ، یاد کرده است .

ص: ۱۸

۳. کتاب الثقات، محمّد ابن حبان (م ۳۵۴ ق)، حیدرآباد: مؤسسه الکتب الثقافیه، ۱۰ ج. در این کتاب، از ۸۵ زن راوی، یاد شده است (ر. ک: تمام الانعام بترتیب ما ورد فی کتاب الثقات لابن حبان، ص ۶۲۵ ۶۲۸). مؤلف، راویان زن را در پایان هر یک از حروف الفبا و پس از راویان مرد، آورده است. ۴. الاستیعاب، ابن عبد البرّ (۳۶۸ ۴۶۳ ق)، تحقیق: علی محمّد البجاوی، القاهره: نهضه مصر. در جلد چهارم کتاب (ص ۱۷۸۷ ۱۹۶۶)، شرح حال هزار زن صحابی بیان شده است. ۵. اسد الغابه، علی بن ابی‌الکرم المعروف بابن الأثیر (۵۵۵ ۶۳۰ ق)، بیروت: دار احیاء التراث العربی. در جلد پنجم کتاب (۳۸۹ تا آخر) نام بانوان، به ترتیب الفبا، همراه گوشه‌هایی از زندگی آنان ذکر شده است. ۶. التّحییر فی المعجم الکبیر، عبد الکریم السمعانی (م ۵۶۲ ق)، تحقیق: منیره ناجی سالم. سمعانی، در جلد دوم کتاب (ص ۳۹۶ ۴۳۵ / ش ۱۱۲۴ تا ۱۱۹۳) با عنوان «النسوه اللواتی کتبت عنهنّ»، نام هفتاد زن را به ترتیب حروف الفبا آورده است و چنان که از عنوان پیداست، خود، حضوراً از این زنان سماع کرده یا اجازه حدیث گرفته است. ۷. تهذیب الکرمال، ابوالحجاج یوسف المزّی (۶۵۴ ۷۴۲ ق)، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ ق ۱۹۹۴ م. در جلد ۳۵ کتاب (ص ۱۲۳ ۴۰۱ / ش ۸۰۴۵ ۷۷۸۰)، ۲۶۵ زن راوی حدیث و اسامی استادان آنان مذکور است. ۸. میزان الاعتدال فی نقد الرجال، محمّد بن احمد بن عثمان الذهبی (م ۷۴۸ ق)، بیروت:

ص: ۱۹

تعلیل

دارالمعرفه . در جلد چهارم کتاب (ص ۶۰۶ ۶۱۶ / ش ۱۰۹۳۲ تا ۱۱۰۵۳) ، ۱۰۶ زن راوی ، در ذیل سه عنوان «المجهولات» ، «الکنی» و «من لم یسم» معرفی شده است . مقصود از «مجهولات» ، کسانی اند که وصف آنان شناخته شده ، نیست . در عنوان این فصل آمده است : «و ما علّمتُ فی النساء من اتهمت و لا من ترکوها ؛ زنی را نمی شناسم که متهم شده باشد و یا وی را در نقل حدیث رها کرده باشند» . (ج ۴ ، ص ۶۰۴) و مقصود از «من لم یسم» ، کسانی اند که نامشان دانسته نشده است . ۹ . الاصابه فی تمییز الصحابه ، احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر (۷۷۳ ۸۵۲ ق) ، بیروت : دار الکتب العلمیه . در جلد هشتم کتاب (۲۹۱ص) ، نام ۱۵۴۵ زن به ترتیب الفبا آمده است . ۱۰ . الضوء اللامع لأهل القرن التاسع ، محمّد بن عبد الرحمان السخاوی (۸۳۱ ۹۰۲ق) ، القاهره : دار الکتب الاسلامی ، ۱۲ ج . جلد دوازدهم کتاب (معجم النساء) ، به معرفی ۱۰۷۵ زن اختصاص دارد که بیشتر آنان دارای اجازه یا سماع حدیث بوده اند . ۱۱ . تهذیب التهذیب ، ابن حجر عسقلانی (م ۸۵۲ ق) ، حیدر آباد : ۱۳۲۷ ق . جلد دوازدهم کتاب (ص ۵۰۴ ۳۹۷) ، به معرفی زنان راوی اختصاص دارد و از ۲۷۱ زن ، نام برده شده است . ۱۲ . لسان المیزان ، احمد بن علی بن حجر العسقلانی (م ۸۵۲ ق) ، بیروت : دار الکتب العلمیه ، بیروت ، ۱۴۱۶ ق / ۱۹۹۶ م ، ۷ ج . در جلد هفتم (ص ۵۵۷ ۵۷۱) ، از ۱۱۵ زن راوی ، یاد شده است .

تعلیل ۱ . گفتنی است که در سه کتاب : الکامل فی ضعف الرجال ، ابن عدی الجرجانی

ص: ۲۰

دو . شیعه

(م ۳۶۵ ق)؛ الضعفاء الكبير، محمد بن عمرو العقيلي المكي (م ۳۲۲ ق) و الضعفاء و المتروكين، ابن جوزي (۵۰۸ ۵۹۷ ق)، از زنان نام برده نشده است. ۲. در سایر کتاب‌ها نیز برای زنان، قدحی ذکر نشده؛ گرچه توثیق یا مدحی نیز برایشان مذکور نباشد. ۳. دیگر آثار طبقاتی و رجالی اهل سنت، بخش معرفی زنان، ندارد. ۴. جمع تمامی زنان ذکر شده در هفت کتاب اخیر، با نام‌های مکرر، ۱۹۳۷ تن است. ۵. کتاب‌های مربوط به معرفی صحابه و طبقات، از آن رو معرفی شده است که در منابع اهل سنت، جزو کتب رجال به شمار می‌رود، و گرنه بسیاری از زنان موجود در آنها راوی حدیث نیستند و بدین جهت در شمارش کلی، از آنها صرف نظر شد.

دو . شیعه ۱. رجال البرقی، احمد بن محمد بن خالد البرقی (م ۲۷۴ ق)، قم: مؤسسه القیوم، ۱۴۱۹ ق. این کتاب (ص ۱۴۵ ۱۴۷/ ش ۱۶۷۸ ۱۷۰۷)، از ۲۹ زن نام می‌برد. ۲. اختیار معرفه الرجال، ابوجعفر محمد بن الحسن بن الطوسی (۳۸۵ ۴۶۰ ق)، تحقیق: حسن المصطفوی، مشهد: دانشگاه مشهد، ۱۳۴۸. در این اثر، تنها از سه زن یاد شده است: حبابه الوالییه (ش ۱۸۲)، سعیده (ش ۶۸۱)، حُجَبی (۷۹۱). ۳. الرجال، ابوجعفر محمد بن الحسن الطوسی (۳۸۵ ۴۶۰ ق)، قم: منشورات الرضی. شیخ طوسی، در این اثر در ذیل هر باب، اسامی راویان زن را بدین شرح گزارش کرده است: اصحاب النبی صلی الله علیه و آله، ص ۳۲ ۳۴، ۳۸ زن؛

ص: ۲۱

اصحاب علیّ علیه السلام، ص ۶۶، ۳ زن؛ اصحاب الحسن بن علیّ علیه السلام، ص ۷۱، ۱ زن؛ اصحاب الحسین بن علیّ علیه السلام، ص ۸۱، ۱ زن؛ اصحاب علیّ بن الحسین علیه السلام، ص ۱۰۲، ۱ زن؛ اصحاب الباقر علیه السلام، ص ۱۴۲، ۲ زن؛ اصحاب الصادق علیه السلام، ص ۳۴۱، ۳۴۲، ۱۲ زن؛ اصحاب الکاظم علیه السلام، ص ۳۶۶، ۱ زن؛ اصحاب الرضا علیه السلام، ندارد؛ اصحاب الجواد علیه السلام، ص ۴۰۹، ۲ زن؛ اصحاب الهادی علیه السلام، ص ۴۲۷، ۱ زن؛ اصحاب العسکری علیه السلام، ندارد؛ فیمن لم یرو عن الائمة علیهم السلام، ص ۵۲۱، ۱ زن. در مجموع، از ۶۳ زن راوی حدیث یاد شده است. ۴. الرجال، تقی الدین حسن بن علی بن داوود الحلّی (۶۴۷-۷۰۷ق)، قم: منشورات الرضی. در این کتاب (ص ۲۲۳-۲۲۴) از ۲۲ زن راوی حدیث، نام برده شده است. ۵. نقد الرجال، السید مصطفی الحسینی التفرشی (م ۱۰۱۵ق)، قم: مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث، ۱۴۱۸ق، ۵ ج. مؤلف، در جلد پنجم (ص ۳۰۵-۳۱۵)، از ۶۴ زن راوی، یاد کرده است. ۶. مجمع الرجال، ملّا عنایه اللّه القهپایی (زنده در ۱۰۲۱ق)، اصفهان: ۷ جلد. در جلد هفتم (ص ۱۷-۱۸۲)، از ۱۱۱ زن، نام برده شده است. ۷. جامع الرواه، محمّد بن علیّ الأردبیلی (م ۱۱۰۱ق)، بیروت: دار الأضواء، ۱۴۰۳ق / ۱۹۸۳م، ۲ جلد.

ص: ۲۲

در جلد دوم (ص ۴۵۵ / ش ۳۶۹۷ ۳۶۰۹)، از ۸۸ زن، نام برده است. ۸. منتهی المقال، ابوعلی الحائری (۱۱۵۹ ۱۲۱۵ق)، قم : مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۱۶ ق، ۷ ج. در جلد هفتم (ص ۴۵۷ / ۴۷۰)، از ۲۵ زن نام برده که اکثر آنان مورد مدح یا توثیق واقع شده اند. ۹. تنقیح المقال فی علم الرجال، عبد الله المامقانی (۱۲۵۲ ۱۳۱۱ق)، نجف : مطبعه المرتضویه، ۱۳۵۲ ق، ۳ ج. ضمیمه جلد سوم (ص ۸۳ ۶۹) به زنان اختصاص دارد و نویسنده از ۱۹۱ زن، نام می برد. مؤلف در آغاز می نویسد: «تنها نام بانوانی را که از طریق شیعه روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده اند، آورده ایم، اما زنان صحابی را که از پیامبر صلی الله علیه و آله سخنی را از غیر طریق شیعه نقل کرده اند، یا از غیر پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی را نقل کرده باشند، در این کتاب یاد نکرده ایم، و در کتاب های اُسْدُ الغابه، الاصابه فی تمییز الصحابه و الاستیعاب، این زنان به صورت گسترده مطرح شده اند (ج ۲، ص ۶۹). ۱۰. مستدرکات علم الرجال، علی النمازی الشاهرودی (۱۲۹۳ ۱۳۶۳ش)، تهران: حیدری، ۱۴۱۵ ق، ۸ ج. در جلد هشتم (ص ۵۴۴ / ۶۰۲ ش ۱۷۹۳۷ ۱۸۱۸۹)، از ۲۵۲ زن نام می برد و شرح حال آنان را بازگو می کند. گفتنی است این اثر، تکمله ای بر تنقیح المقال مامقانی، معجم رجال الحدیث خویی و جامع الرواه اردبیلی است. ۱۱. معجم رجال الحدیث، سید ابوالقاسم الخویی (۱۲۷۸ ۱۳۷۱ش)، بیروت: مدینه العلم، چهارم، ۱۴۰۹ ق / ۱۹۸۹ م، ۲۳ ج. در جلد ۲۳ (ص ۱۷۰ / ۲۰۱)، ۱۳۴ زن معرفی شده است. ۱۲. قاموس الرجال، محمدتقی التستری (۱۲۸۲ ۱۳۷۴ش)، تهران: مرکز نشر کتاب،

ص: ۲۳

تعلیل

ب. کتاب‌های ویژه معرفی زنان راوی

۱۳۸۹ ق، ۱۴ ج. در جلد دهم (ص ۳۷۷-۴۸۰) و جلد یازدهم (ص ۴۱۲)، از ۱۹۱ زن نام برده است. ۱۳. المرأه المسلمه و اجازه الحدیث عند الفریقین، امّ علی مشکور، هفتمین کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی (شهریور ۱۳۷۳)، ۲۲ ص. در این اثر، ۲۰ زن صاحب اجازه، معرفی شده‌اند.

تحلیل ۱. در هیچ یک از این کتب، هیچ یک از زنان تضعیف نشده است، بلکه یا توثیق و مدح دارد و یا درباره آنان سکوت شده است. ۲. کتاب الرجال ابن غضائری که ویژه معرفی ضعف است، از معرفی زنان خالی است. ۳. تعداد راویان زن در این منابع، با تکرار ۹۹۶ تن است. ۵. سایر منابع رجالی شیعه، از معرفی زنان تهی است.

ب. کتاب‌های ویژه معرفی زنان راوی ۱. محدثات شیعه، دکتر نهلا غروی نائینی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۱۳۷۵. در این اثر، ۱۹۶ زن که ناقل گفتار، احادیث و فضایل معصومان و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام بوده‌اند، به ترتیب حروف الفبا معرفی شده‌اند. در معرفی هر زن، نخست، شرح حال اجمالی وی و سپس فضایلش آورده شده، آن‌گاه سخنان بزرگان درباره او نقل می‌شود. از چه کسی روایت کرده و چه کسی از او روایت کرده، عنوان بعدی در ذیل هر نام است. در پایان نیز احادیث هر راوی، برشمرده می‌شود. فهرس پایان کتاب، چون فهرست آیات، روایات و صاحبان اجازه، روایات به ترتیب عصر حیات، و راویان بر پایه طبقه، بر اتقان و استحکام اثر افزوده است. ۲. زنان دانشمند و راوی حدیث، احمد صادقی اردستانی، قم: انتشارات دفتر تبلیغات

ص: ۲۴

ج . کتاب های حدیثی خاص احادیث زنان

اشاره

اسلامی ، ۱۳۷۷ . در این کتاب ، ۱۷۷ زن راوی حدیث ، به ترتیب طبقه ، معرفی شده است . نخست ، زنان راوی حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سپس راویان سایر امامان علیه السلام معرفی شده اند . برای هر یک ، شرح حال و ترجمه ای نسبتاً مبسوط گزارش شده است . ۳ . اعلام النساء المؤمنات ، محمد الحسون امّ علی مشکور ، تهران : اسوه ، ۱۴۱۹ ق ، ۷۲۰ ص . این کتاب ، ویژه معرفی زنان راوی نیست ، امّا از آن رو که در بخش فهارس کتاب ، فهرست روّات زن و زنان صاحب اجازه را آورده ، در شمار کتب اختصاصی معرفی گردید . مجموع زنان راوی و صاحب اجازه که در این اثر معرفی شده اند ، ۱۶۸ زن است . ۴ . حضور بانوان در نقل حدیث غدیر ، سید ضیاء مرتضوی ، فصل نامه علوم حدیث ، ش ۷ . در این مقاله ، هجده زن از صحابه و غیر صحابه که جزو راویان حدیث غدیر به شمار می روند ، به اجمال معرفی شده اند .

ج . کتاب های حدیثی خاص احادیث زناندر این بخش ، منابعی معرفی خواهد شد که روایت های زنان را گرد آورده باشند ؛ خواه زنان مصدر حدیث باشند خواه راوی . از این رو منابعی که به گردآوری سخنان حضرت فاطمه علیهاالسلامپرداخته یا سخنان برخی از زنان صحابه و سایر زنان را جمع آوری کرده اند ، معرفی خواهند شد . برخی منابع روایی زنان ، اختصاص به یک یا چند زن دارند و برخی دیگر به گردآوری عمومی نظر داشته اند . در این جا به ترتیب ، کتاب های عمومی و سپس اختصاصی آورده می شود :

۱. کتاب های عمومی

۱. کتاب های عمومی ۱. جامع مسانید النساء، ابراهیم محمّد الجمل، القاهره: الدار المصریه اللبنانیه، ۱۴۱۲ ق، ۲ ج، ۳۰۷ + ۳۲۰ ص. در این مجموعه دو جلدی، ۱۷۵۲ حدیث غیر مکرر جمع شده که از این تعداد، ۸۱۴ حدیث در جلد اول و ۹۳۸ روایت در جلد دوم، قرار دارد. زنانی که این احادیث را روایت کرده اند، بیش از صد نفر هستند. کتبی که مؤلف، مبنا قرار داده و احادیث را از آن استخراج کرده، ۲۸ عنوان است: ۱. صحیح البخاری، ۲. صحیح مسلم، ۳. سنن ابن ماجه، ۴. صحیح سنن ابن ماجه، ۵. المستدرک للحاکم، ۶. سنن الدار قطنی، ۷. مصنّف ابن ابی شیبّه، ۸. صحیح ابن حبان، ۹. صحیح ابن خزیمه، ۱۰. مسند الشافعی، ۱۱. مسند ابی حنیفه، ۱۲. مصنّف عبد الرزاق، ۱۳. مسند الدارمی، ۱۴. حلیه الاولیاء، ۱۵. صحیح ابن عوانه، ۱۶. سنن البیهقی، ۱۷. سنن ابی داوود، ۱۸. سنن الترمذی، ۱۹. صحیح ابی داوود، ۲۰. مسند الامام احمد، ۲۱. الفتح الربانی، ۲۲. موطأ الامام مالک، ۲۳. معاجم الطبرانی، ۲۴. مسند ابی یعلی، ۲۵. مسند البرّاز، ۲۶. نیل الاوطار، ۲۷. مجمع الزوائد للهِثمی، ۲۸. جامع الأصول لابن اثیر. در جلد اول این کتاب، روایات صحیح بخاری و صحیح مسلم و در جلد دوم، سایر احادیث جمع شده است. ترتیب و تبویب روایات، به شیوه صحیح بخاری است. نویسنده، مدعی است روایاتی که ضعف آن معلوم بوده در این مجموعه نیامده است (ج ۲، ص ۸). در مقدمه جلد اول و دوم، شرح کوتاهی از مهم ترین زنان راوی، ارائه شده است. عدد زنان ترجمه شده، چهل تن است که ۲۷ نفر در جلد نخست و سیزده تن در جلد دوم، ترجمه شده است. شرح حال مختصری نیز از همسران پیامبر، در آغاز جلد نخست آمده است. نویسنده، در پانوشت ها، مأخذ احادیث را ذکر می کند و نیز

۲. روایات حضرت فاطمه علیها السلام

توضیحاتی پیرامون سند ، راویان و برخی لغات ، اضافه می کند . وی ، تعداد روایات عایشه را ۲۲۱۰ گفته است (ج ۱ ، ص ۱۱) . در پایان کتاب ، فهرس اعلام النساء ، اطراف الحدیث و موضوعات آمده است که بهره بردن از کتاب را آسان می کند . ۲ . الآحاد و المثانی ، ابن ابی عاصم (۲۰۶ ۲۸۷ ق) ، تحقیق : د . باسم فیصل احمد الجوابره ، الرياض : دار الرايه ، ۱۴۱۱ ق ، ۶ ج . در جلد پنجم (ص ۳۵۴ تا آخر) و جلد ششم (ص ۲۶۳۱) یعنی از شماره ۱۰۵۴ تا ۱۲۵۰ ، ۱۹۶ زن راوی را معرفی کرده که برای هر کدام ، یک یا دو روایت نقل کرده است . البته گاه برای یک حدیث ، اسناد متعدد می آورد ، چنان که به صورت نادر برای یک نفر ، بیش از دو حدیث نقل می کند . در مجموع ، ۵۵۷ حدیث از زنان نقل شده است .

۲ . روایات حضرت فاطمه علیها السلام ۱ . مسند فاطمه الزهراء علیها السلام ، جلال الدین السیوطی (۸۴۹ ۹۱۱ ق) . این اثر ، با تصحیح و تعلیق های مختلف ، بارها به چاپ رسیده است که می توان از این موارد یاد کرد : الف . تصحیح : حافظ عزیز بیک ، حیدرآباد : المطبعه العزیزیه ، ۱۴۰۶ ق . ب . تحقیق : فواز احمد زمزلی ، بیروت : دار ابن حزم ، ۱۴۱۴ ق . ج . بیروت : مؤسسه الکتب الثقافیه ، ۱۴۱۳ ق . در این کتاب ، سیوطی ، ۲۸۴ حدیث را گرد آورده که برخی به سیره حضرت فاطمه علیها السلام می گردد ؛ سخنان پیامبر درباره ایشان و نیز روایت هایی که ایشان از رسول خدا نقل کرده است . ۲ . مسند فاطمه الزهراء علیها السلام ، عزیز الله العطاردی ، تهران : انتشارات عطارد ، ۱۴۱۲ ق . این کتاب ، سه فصل دارد . در فصل نخست ، زندگی نامه حضرت فاطمه علیها السلام و مناقب و

ص: ۲۷

فضایل حضرت گردآوری شده است که ۳۶ باب دارد. فصل دوم، به روایات نقل شده از ایشان اختصاص دارد که در ۱۷ باب تنظیم شده است. و فصل سوم، نیز به مدح راویان از ایشان اختصاص دارد و در آن ۲۹ راوی معرفی شده است. ۳. مسند فاطمه الزهراء، سید حسین شیخ الاسلامی، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۱۹ ق / ۱۳۷۷ ش. نویسنده، ۴۹۶ سخن از سخنان حضرت را گرد آورده و این احادیث را در ۴۵ باب منظم نموده که از آن جمله است: الآيات القرآنية فی روایاتها، خطبها، مقام آبیها و أمها، قبل الولادة و بعدها، علمها، الأخلاق و نصایحها، الأحكام الشرعیة، زهدها و مخصتها، حجابها و سترها، ایثارها، طعام الجنة، صلواتها، تسیحها، دعواتها، الصلاة و السلام علیها و علی آبیها، فاطمه بضعه منی، إنها سیده نساء العالمین، مشیتها مشیه رسول الله، عملها فی بیتها، حملها، لکل نبی عصبه، الاحسان إلی ذریتها و... ۴. کلمه فاطمه الزهراء علیها السلام، سید حسن الشیرازی، بیروت: مؤسسه ابی الفضل العباس، ۱۴۲۱ ق. احادیث پیرامون فاطمه علیها السلام و روایات نقل شده از ایشان، در این کتاب گردآوری شده است. عناوین کلی مباحث، بدین ترتیب است: نبویات، ولایات، عقاید، معارف، اخلاق، عبادات، احکام، اجتماعیات، ادعیه، مناقضات، سیاسیات، مناظرات، حکم، وصایا، متفرقات. ۵. نهج الحیاه (فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام)، محمّد دشتی، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، ۱۳۷۲ ش. در این اثر، ۲۱۳ حدیث از حضرت فاطمه علیها السلام، به ترتیب موضوعی و الفبایی، گرد آمده است. ترجمه فارسی و پاره ای توضیحات نیز از مزایای این اثر به شمار می رود.

۳. روایات عایشه

۶. مسند فاطمه علیهاالسلام، مهدی جعفری، تهران: نشر مرضیه، ۱۴۱۴ ق / ۱۳۷۲ ش. در این کتاب، ۱۴۴ حدیث از سخنان و سیره عملی آن حضرت، گردآوری شده و ترجمه فارسی آنها نیز به همراه احادیث است. کتاب، مقدمه ای طولانی در شرح حال حضرت فاطمه علیهاالسلام دارد (۱۶۰ صفحه) و مطالب کتاب، در چهارده فصل بدین شرح سامان یافته است: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و فاطمه علیهاالسلام، محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام، علی علیه السلام، فرزندان فاطمه علیهاالسلام، اهل بیت علیهم السلام، حدیث کساء، شیعیان، رستخیز، مواعظ و حکم، احکام، آداب، نیایش، اختصاصات فاطمی، سخنان منظوم . ۷. صحیفه الزهراء علیهاالسلام، أسعد عبود، بیروت: الارشاد للطباعة و النشر، ۱۴۲۰ ق. مؤلف، پس از باب اول که به شرح حال آن حضرت اختصاص دارد، در باب دوم، دعاها، خطبه ها و سخنان آن حضرت را گرد آورده است. باب سوم، به اشعار حضرت فاطمه علیهاالسلام و اشعاری که درباره ایشان سروده شده، اختصاص دارد. ۸. صحیفه الزهراء علیهاالسلام، جواد قیومی اصفهانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۶. این کتاب، شامل ادعیه، خطبه ها و استغاثه های حضرت فاطمه علیهاالسلام است. ۶۸ دعا، ۳ خطبه، ۴۰ سخن و ۵ استغاثه در این کتاب گرد آمده است.

۳. روایات عایشه ۱. مسند عایشه، ابن حجر عسقلانی، تحقیق: ابومطیع عطاء الله بن عبد الله عبد الغفار، القايره: مکتبه السنه، ۱۴۱۶ ق. در این اثر، ۱۰۸۱ حدیث از عایشه نقل شده که ابن حجر آن را بر پایه مسند ابن حنبل و زیادات فرزندش عبد الله، فراهم آورده است. ترتیب روایات، به ترتیب الفبایی نام راویان از عایشه، است. این اثر، از جهت موضوعی، چنان که در فهرست پایان کتاب آمده، شامل تمامی ابواب فقه و سایر معارف است.

۴. روایات امهات المؤمنین

د. منابع تحلیلی درباره سهم زنان در نشر حدیث

۲. الاجابه لایراد ما استدرکته عایشه علی الصحابه ، الزرکشی ، دمشق : مطبعه الهاشمیه ، ۱۹۳۹ م . در این اثر ، نود حدیث از عایشه نقل شده که بر نقل سی تن از صحابه ، خُرده گرفته است .

۴. روایات امهات المؤمنین ۱ . موسوعه امهات المؤمنین ، عبد الصبور شاهین ، تصحیح : عبد السلام الرفاعی ، الزهراء للاعلام العربی ، ۱۴۱۲ ق ، ۵۶۷ ص . در این اثر ، نخست ، شرح زندگی همسران رسول خدا صلی الله علیه و آله و سپس ، روایات آنان گرد آمده است . همسرانی که از آنان یاد شده ، عبارت اند از : خدیجه ، سوده ، عایشه ، حفصه ، زینب بنت جحش ، ام سلمه ، زینب بنت خزیمه ، ام حبیبه ، صفیه ، میمونه ، ریحانه ، ام ابراهیم . در این کتاب ، ۱۴۷۰ حدیث که همسران پیامبر ، راوی آن بوده اند ، گرد آمده است .

د. منابع تحلیلی درباره سهم زنان در نشر حدیث از منابع تحلیلی ، منابعی است که به تحلیل نقش زنان در نشر حدیث پرداخته و به صورت کتاب و مقاله منتشر شده اند . اینک به معرفی این منابع می پردازیم : ۱ . عنایه النساء بالحدیث النبوی ، ابی عبیده مشهور بن حسن آل سلمان ، المملکه العربیه السعودیه : دار ابن عفان ، الطبعه الثانیه ، ۱۴۱۷ ق . این اثر ، از یک مقدمه و چهار فصل تشکیل شده است . در فصل نخست ، همتایی زنان را با مردان در روایت ، آورده است و مقصود نویسنده آن است که زنان ، از قرون اولیه به علم آموزی و فراگیری روایت اهتمام داشتند . مؤلف ، در ادامه از پانزده شخصیت برجسته عالم اسلامی یاد می کند که از زنان ، حدیث آموختند ؛ کسانی چون

ص: ۳۰

زهري ، مالک بن انس ، احمد بن حنبل ، ابويعلى ، سمعاني ، ابن جوزي ، ذهبي ، ابن قيم ، ابن حجر و . . . . نویسنده ، در فصل دوم ، راویان حدیث در عصر پیامبر و صحابه را آورده و جایگاه عایشه در نقل حدیث را گوشزد می کند که وی ، ۲۲۱۰ حدیث روایت کرده است . آن گاه سایر زنان این عصر را ، با ذکر عدد احادیث نقل شده توسط آنان ، برمی شمرد . فصل سوم ، به معرفی زنان راوی پس از دوره صحابه ، اختصاص دارد . نویسنده ، ابتدا زنان راوی حدیث در دوره تابعین و پس از آن ، راویان قرن های دوم و سوم تا قرن نهم را معرفی می کند . (وی ، معتقد است ، از قرن نهم به بعد ، تمایل و رغبت زنان به فراگیری حدیث ، رو به کاهش می گذارد) . سپس به قرن های دهم تا سیزدهم می پردازد . فصل چهارم که صورتی جُنگ گونه دارد ، به بیان نمونه هایی از اهتمام علما به تعلیم زنان ، اختصاص یافته است . ۲ . جهود المراه فی روایه الحدیث فی القرن الثامن الهجری ، صالح یوسف معتوق ، بیروت : دار البشائر الاسلامیه ، ۱۴۱۸ ق ، ۳۷۶ ص . کتاب ، در یک مقدمه و دو فصل و یک خاتمه ، سامان یافته است . نویسنده ، در مقدمه ، اوضاع سیاسی ، اجتماعی و علمی قرن هشتم را بازگو می کند و در ادامه ، گوشه هایی از تلاش های علمی مردان و زنان را در این قرن باز می گوید . در فصل اول ، پس از اشاره به اهتمام زنان به علم حدیث از قرون اولیه تا قرن هشتم ، به معرفی تلاش های حدیثی زنان در این قرن می پردازد . نویسنده ، در این زمینه از ۲۳۲ زن به ترتیب دهه ها نام برده است : دهه اول قرن هشتم ، ۲۹ زن ، دهه دوم ، ۳۱ زن ، دهه سوم ، ۱۸ زن ، دهه چهارم ، ۳۲ زن ، دهه پنجم ، ۲۶ زن ، دهه ششم ، ۱۰ زن ، دهه هفتم ، ۱۴ زن ، دهه هشتم ، ۱۳ زن ، دهه نهم ، ۱۵ زن ، دهه آخر ، ۱۲ زن .

ص: ۳۱

وی ، در ادامه از ۳۱ زن نام برده که سال های وفات و تاریخ حدیث گویی آنان معلوم نیست . در فصل دوم ، شرح حال پانزده تن از زنان برجسته این قرن که تأثیر فراوانی در نشر حدیث داشته اند ، بازگو شده است . اینان عبارت اند از : فاطمه بنت سلیمان ، فاطمه بنت ابراهیم ، هدیه بنت علی ، ست الوزراء ، فاطمه بنت احمد ، زینب بنت احمد ، وجیهه بنت علی ، زینب بنت یحیی ، عایشه بنت محمّد ، زینب بنت احمد ، فاطمه بنت ابراهیم ، زینب بنت اسماعیل ، ست العرب ، جویریّه بنت احمد ، فاطمه بنت احمد . ۳ . دور المرأه فی خدمه الحدیث فی القرون الثلاثه الاولى ، آمال قرداش بنت الحسین ، قطر : کتاب الامه ، سال ۱۹ ، ش ۷۰ ، ۱۴۲۰ ق . نویسنده ، سهم زنان را در حدیث در سه قرن اول اسلامی ، به بحث می گذارد . وی ، کتابش را به دو فصل تقسیم کرده است ؛ در فصل نخست ، سهم زنان را در روایه الحدیث بیان می کند و در فصل دوم ، نقش زنان را در درایه الحدیث طرح می کند . در فصل نخست ، ابتدا تعداد روایات زنان پیامبر و شاگردان آنان را شرح می دهد ، آن گاه دیگر زنانی را که در این سه قرن ، به نقل حدیث پرداخته اند ، معرفی می کند . در ادامه ، سفرهای زنان را برای فراگیری و بازگو کردن حدیث ، به اجمال گزارش کرده است . پایان بخش این فصل ، سهم زنان در روایات کتب سته اهل سنت است که در آن ، تعداد روایات ، تعداد راویان ، موضوعاتی که زنان در آن باره روایت دارند ، به تفصیل شرح داده شده است . در فصل دوم ، ابتدا نمونه هایی از تحمّل و ادای حدیث توسط زنان را بیان می دارد و از سماع ، قرائت ، اجازه ، وصیت و وجاده نام می برد . در ادامه ، به نقد متن حدیث توسط زنان می پردازد و نمونه هایی از احادیث عایشه را در این زمینه شاهد می آورد . در پایان نیز نمونه هایی را از جرح و تعدیل هایی که توسط زنان در این دوره ها انجام

ص: ۳۲

شده، یاد می‌کند. در مجموع، این اثر می‌تواند الگویی برای استمرار بحث در دیگر قرون و ادوار تاریخ اسلامی قرار گیرد. ۴. صفحات مشرفه من عنایه المرأه بصحیح الامام البخاری (روایه و تدریسا)، محمد بن عزوز، بیروت: دار ابن حزم، ۱۴۲۳ ق. این کتاب، دارای یک درآمد و دو فصل است. در درآمد، به شرح حال بخاری، اهتمام محدثان به آموزش خانواده بویژه آموختن صحیح بخاری، پرداخته است. در فصل نخست، روایت صحیح بخاری توسط زنان را به بحث گذاشته و راویان آن را از دو طریق ابن زبیدی و حجاج، معرفی کرده است. نه زن، صحیح بخاری را از ابن زبیدی و بیست زن، آن را از حجاج، روایت کرده‌اند و این همه در دار الحدیث الاشرافیه در دمشق، اتفاق افتاده است. فصل دوم، به تدریس صحیح بخاری توسط زنان اختصاص دارد. در این فصل، از یازده زن یاد کرده و شرح حال آنان را باز گفته است. این یازده تن عبارت‌اند از: کریمه مروزیه، فاطمه بنت البغدادی، شهیده بنت احمد البغدادی، کریمه بنت عبد الوهاب ابن بیریه، فاطمه بنت جوهر البعلبکی، هدیه بنت عسکر، ست الوزراء، عایشه بنت محمد بن عبد الهادی، زینب بنت احمد بن عمر بن ابی بکر، جویرییه بنت احمد الهکاریه القاهریه، فاطمه بنت احمد بن قاسم الحرازی. ۵. النساء المحدثات فی العصر المملوکی و دورهن فی الحیاة الادبیه و الثقافیه، امینه جمال الدین، القاهره: دار الهدایه، ۱۴۲۳ ق. قسمتی از این کتاب، نخست به صورت مقاله با این مشخصات به چاپ رسید: تراجم المحدثات فی العصر المملوکی دراسه اولیه فی المصادر، امینه محمد جمال الدین، مجله مرکز بحوث السنّه و السیره (قطر)، العدد ۶، ۱۴۱۳ ق، ص ۴۴۴-۴۶۵. نویسنده، در این کتاب می‌کوشد تحلیلی از کتاب الدرر الکامنه فی أعیان المأه الثامنه،

ص: ۳۳

نوشته ابن حجر عسقلانی، درباره زنان محدّث به دست دهد. وی، بر این باور است که ابن حجر، به گزارش شرح حال زنان راوی، اهتمام ویژه داشته و از این رو در آثار رجالی اش بسیار بدان می پردازد. از شواهد این امر نیز آن است که وی کتابی دارد به نام معجم الشیخه مریم، در ۱۳ جزء، که نسخه خطی آن در دار الکتب المصریه، موجود است. وی، می نویسد: «ابن حجر، در این اثر، به شیوه دیگر تراجم نویسان عمل نکرده، بلکه اطلاعات و تحلیل های دقیقی درباره زنان راوی به دست می دهد». این کتاب، دارای سه بخش است. در بخش نخست، اهتمام ابن حجر را به شرح حال زنان در کتب متعدد و روش و منهج اش در این کتب، بررسی می کند. در بخش دوم، جدولی را در معرفی زنان محدّث در قرن هشتم، آورده و از ۲۳۴ زن یاد می کند. و در بخش سوم، اطلاعات بخش دوم را تجزیه و تحلیل می کند. ۶. جهود المرأه الدمشقیه فی روایه الحدیث الشریف، محمّد بن عزوز دمشقی: دارالفکر، ۱۴۲۷ ق. چنان که از نام کتاب آشکار است، نویسنده، تلاش های زنان دمشقی را درباره حدیث به بحث گذارده است. این کتاب، دارای دو بخش است: در بخش اول، اهتمام خانواده های دمشقی را به زنان و چهره های مشهور زنان را در حوزه حدیث، معرفی کرده است. محدّثات دمشقی را از دوره صحابه تا پس از قرن نهم، به تفکیک قرون و نیز محدّثات مهاجر به دمشق را شناسانده است. در بخش دوم، شرح حال بزرگ ترین محدّثات دمشقی را بر حسب تاریخ فوت، باز گفته است. در این بخش، ۲۵ زن معرفی شده که مربوط به قرن های هفتم تا نهم هستند. ۷. المحدّثات فی التاریخ الاسلامی، امیمه ابوبکر، مصر: مجله هاجر (کتاب المرأه: ۶۵) ۱۹۹۸ م، ص ۱۲۵ ۱۳۹.

این مقاله ، به تحلیل زنان محدّث در قرن چهاردهم و پانزدهم میلادی (هشتم و نهم هجری) ، بر پایه دو کتاب الدرر الکامنه فی اعیان المأه الثامنه ، نوشته ابن حجر عسقلانی ، و الضوء اللامع لاهل القرن التاسع ، نوشته سخاوی ، می پردازد . نویسنده مقاله ، در صدد استخراج اسامی رُوات و یا بازگویی شرح حال آنان نیست ؛ بلکه به تحلیل محتوای داده های این دو کتاب درباره زنان محدّث ، توجّه دارد . وی ، می نویسد : «نخستین چیزی که در تراجم و شرح حال زنان در این دو اثر به چشم می خورد ، مدح و ستایش زنان به عنوان ذات فهم و عقل ، عاقله ، مستویه العقل ، کانت تدری الفقه جهدا و . . . است» (ص ۱۳۱) . از ثبت این اوصاف و ویژگی ها ، به دست می آید که این زنان به دقّت ، علوم دینی را می دانستند و در آن غور و واری می کردند . از دیگر ویژگی هایی که در سخنان سخاوی و ابن حجر به چشم می خورد ، تعبیرهایی چون «رئسه» ، «مدبره» ، «وجیهه» ، «ذات ریاسه» ، «ذات وجاهه» و . . . است که بر شخصیت بلند و جلالت و وقار این زنان ، دلالت دارد . منظور سخاوی و ابن حجر از وجاهت و تدبیر ، اداره رباط ها و مکان ها برای بیوه زنان ، یتیمان و . . . است . ۸ . طبقات النساء المحدثات من الطبقة الاولى الى الطبقة السادسة ، عبد العزيز سيد الاهل ، القاهرة : مطابع الاهرام ، ۱۹۸۱ م . این کتاب را نگارنده ندیده و در منابع ، از آن یاد شده است .

بخش دو : عرصه های سهم زنان در نشر حدیث

۱. اجازات حدیثی زنان

اشاره

بخش دو : عرصه های سهم زنان در نشر حدیث در این بخش ، تلاش می شود سهم زنان در حفظ ، نشر حدیث و دانش های حدیثی گزارش شود . این گزارش ، هم می تواند براساس قرن ها تنظیم گردد و هم بر پایه موضوعات ، اما به نظر می رسد موضوع محوری ، بیشتر سودمند است که البته در آن ، ترتیب زمانی نیز رعایت خواهد شد . موضوعاتی که می باید در لا به لای متون ، جستجو کرد و حضور زنان را در آنها به دست آورد ، عبارت اند از : ۱ . اجازات حدیثی ؛ ۲ . کتابت حدیث ؛ ۳ . تألیف کتب حدیثی و علوم حدیث ؛ ۴ . تصحیح و تحقیق ؛ ۵ . تدریس حدیث و دانش های حدیث . گفتنی است این استقصا را نمی توان کامل دانست و جای تتبع های گسترده تر باقی است . بدان امید که با طرح مسئله و همّت محققان ، این مباحث به کمال بایسته اش رسد .

یک . اجازات زنان شیعی

اشاره

۱ . اجازات حدیثی زنان در دوران گذشته ، یکی از راه های فراگیری حدیث و حفظ و نشر آن ، اجازه محدثان و راویان بوده است . در این طریق ، فرد اجازه گرفته ، مجاز می شد روایت های اجازه دهنده را خواه مکتوب و خواه مسموع برای دیگران گزارش کند . اجازه ، پیش از دوره تدوین های رسمی حدیث ، در حراست و سلامت احادیث ، سهم بسیار داشت و پس از آن نیز در انتساب کتب و نوشته ها مؤثر بود ، چنان که گنجینه ای از اطلاعات حدیثی به شمار می رود . (۱) در اجازات حدیثی ، زنان نیز مانند مردان سهم داشته اند ؛ گرچه سهم آنان بدان پایه و اندازه نبوده است . البته این مطلب نیازمند تحلیل های اجتماعی و فرهنگی است . اینک به گزارش اجمالی اجازه نامه های زنان ، نزد شیعیان و اهل سنت می پردازیم . در این گزارش ، نظر بر آن است که زنانی که اجازه دریافت کرده اند و یا به دیگران اجازه نقل حدیث داده اند معرفی شوند و اگر متن اجازه نامه ها موجود باشد ، نقل گردد . در معرفی زنان صاحب اجازه ، ترتیب زمانی را ملاک قرار داده و نوشته را در دو بخش شیعه و اهل سنت سامان داده ایم .

یک . اجازات زنان شیعیانگارانده ، پیش از قرن پنجم ، به موردی دست نیافته است : ۲

۱- ر . ک : میراث حدیث شیعه ، دفتر سوم ، ص ۹۷ .

ص: ۳۷

قرن پنجم

قرن پنجم ۱ و ۲. دو دختر شیخ طوسینویسنده ریاض العلماء، می نویسد: دو دختر شیخ طوسی، فاضل و دانشمند بودند و برخی از علما، بدانان اجازه دادند، و احتمال دارد این اجازه، از سوی برادرشان، ابوعلی و یا پدرشان، شیخ طوسی بوده باشد. (۱) و نیز نوشته است: مادر سید بن طاووس، از بزرگان اهل دانش بود. یکی از شاگردان شیخ علی کرکی، در نوشته ای که به معرفی مشایخش اختصاص دارد، نوشته است: یکی از آنان، مادر سید بن طاووس، دختر شیخ طوسی است که پدرش، [نقل] تمامی آثار و روایاتش را به وی اجازه داد. (۲) علامه امینی در اعیان الشیعه، می نویسد: در شرح حال سید احمد بن موسی بن طاووس، گذشت که مادرش، دختر شیخ طوسی است که او و خواهرش، مادر ابن ادریس، از سوی پدرشان شیخ طوسی، اجازه روایت تمام آثار خود و شیعیان را دریافت کردند. (۳) یادآور می شود، بر حسب نقل های یاد شده، در این که دو دختر شیخ طوسی صاحب اجازه بوده اند تردیدی نیست، لیکن این که یکی از آنان، مادر سید بن طاووس و دیگری، مادر ابن ادریس بوده باشد، قابل تأمل است و برخی محققان چون حاجی

۱- ریاض العلماء، ص ۴۰۸.

۲- همان، ج ۵، ص ۴۰۸.

۳- اعیان الشیعه، ج ۱۳، ص ۴۸۷.

ص: ۳۸

قرن هفتم

قرن هشتم

نوری و دیگران ، بر این سخن خرده گرفته اند . (۱)

قرن هفتم ۱ و ۲ . شرف الاشراف و فاطمه ، دختران سید بن طاووس نویسنده ریاض العلماء ، در این باره می نویسند : این دو زن ، اهل فضل و دانشمند بودند ؛ چنان که پدرشان نویسنده اهل صلاح ، سید بن طاووس ، به این دو تن و دو برادرشان محمّد و علی ، [روایت] کتاب امالی شیخ طوسی را اجازه داد . (۲)

قرن هشتم ۱ . فاطمه عکبریساحب ریاض العلماء ، درباره اش می نویسند : فاطمه ، دختر محمّد بن احمد بن عبد الله بن حازم عکبری ، فاضل ، دانشمند و فقیه بود . وی ، از استادان سید تاج الدین محمّد بن معیه الحسینی به شمار می رود و شهید ، به واسطه همان سید تاج الدین از وی نقل حدیث می کند . ظاهر امر آن است که این زن ، شیعی بود . این زن را شیخ عبد الصمد بن احمد بن عبد القادر بن ابی الجیش ، اجازه نقل روایت داد . (۳)

۲ . فاطمه ، دختر شهید اول شیخ حرّ عاملی در کتاب امل الامل ، درباره اش می نویسند : وی ، دانشمند ، فاضل ، فقیه ، اهل صلاح و عبادت پیشه بود . وی ، از پدرش و از ابن معیه ، با اجازه ، نقل حدیث می کرد . پدرش ، وی را گرامی داشت و زنان را در فراگیری احکام دینی به وی ، ارجاع می داد . (۴)

۱- اعلام النساء المؤمنات ، ص ۱۲۱ و ۲۶۲ .

۲- ریاض العلماء ، ج ۵ ، ص ۴۰۸ ؛ اعیان الشیعه ، ج ۸ ، ص ۳۹۰ .

۳- ریاض العلماء ، ج ۵ ، ص ۴۰۶ ؛ اعیان الشیعه ، ج ۸ ، ص ۳۹۱ .

۴- امل الامل ، ج ۱ ، ص ۱۹۳ .

ص: ۳۹

قرن دهم

شهید ثانی، می نویسد: اجازه نامه سید تاج الدین را به شهید اول، شمس الدین محمد بن مکی و فرزندانش محمد، علی و فاطمه، خودم رؤیت کردم. (۱) وی، در کتاب درایه، نوشته است: استاد ما، شهید اول، از استادش سید تاج الدین بن معیه، برای تمامی فرزندانش اجازه روایت گرفت و او هم با خط خود این اجازه را نگاشت. (۲) و نیز می نویسد: استاد ما، شهید اول، برای تمامی فرزندانش که در شام به دنیا آمدند، از استادان خودش اجازه روایت گرفت و این اجازه نامه ها، نزد من موجود است. (۳)

قرن دهمام الحسن، دختر شدقمصاحب ریاض العلماء، درباره اش می نویسد: وی، زنی دانشمند و فاضل و کامل بود که شیخ عز الدین حسینی، فرزند عبد الصمد، فرزند شیخ شمس الدین محمد جبل عاملی (م ۹۸۴ ق)، به وی اجازه نقل حدیث داد. همچنین پدرش حسن بن علی بن الحسین، معروف به ابن شدقم، برای وی و برادرانش سید محمد و سید علی و سید حسین، اجازه نامه حدیث نوشت. وی، این اجازه نامه را که مختصر بود، در سال ۹۸۳، پس از عید غدیر و هنگامی که ابن شدقم به مکه مشرف شده بود، نگاشت. (۴)

۱- همان، ص ۱۸۰.

۲- الرعایه (سلسله مؤلفات الشهد الثانی / ۱۳)، ص ۱۳۹.

۳- همان، ص ۱۴۱.

۴- ریاض العلماء، ج ۱، ص ۲۵۳.

ص: ۴۰

قرن یازدهم**قرن دوازدهم****قرن چهاردهم**

قرن یازدهم حمیده رویدشتی (م ۱۰۸۷ ق) وی، دختر محمد شریف بن شمس الدین محمد رویدشتی اصفهانی است. پدرش، به ملا شریف نیز معروف بود و از شاگردان شیخ بهایی است. وی، از مشایخ علامه مجلسی است. صاحب ریاض العلماء، می نویسد: چنان که مجلسی دوم نیز از وی اجازه داشته و در بعضی از اسناد اجازاتش، تصریح کرده است. (۱)

قرن دوازدهم فاطمه کاشانی، مکنی به ام سلمه (۱۰۸۸ ۱۱۱۴ ق) وی، از زنان فاضل، محدث، ادیب، و شاعر این دوره و دختر شیخ محمد علم الهدی و نوه ملا محسن فیض کاشانی است. او، مقدمات علوم اسلامی را نزد خواهرانش و فقه و اصول را از عموهایش ابوحامد، مشهور به نور الهدی و معین الدین احمد فراگرفت و به تکمیل علوم نزد پدرش پرداخت. فاطمه، از پدر و دو عمویش، اجازه روایت داشت و از آنان روایت می کرد. (۲)

قرن چهاردهم ۱. قرائت شیرازی (م ۱۳۴۱ ق) آیه الله نجفی مرعشی، در اجازات خود، می نویسد: یکی از کسانی که از او نقل حدیث می کنم، دانشمند و مدرس، خانم قرائت شیرازی است. وی، در شیراز متولد شد و نزد میرزا ابراهیم محلاتی و میرزا هدایت الله شیرازی، درس آموخت. سپس ساکن کربلا شد و در آن جا به زنان، کتب اربعه می آموخت. وی، در سال ۱۳۴۱ در کربلا از دنیا رفت و

۱- ریاض العلماء، ج ۵، ص ۴۰۵، علامه مجلسی، ص ۹۰.

۲- دایره المعارف تشیع، ج ۲، ص ۵۰۳؛ مشاهیر زنان ایرانی، ص ۱۷۹؛ مشاهیر زنان اصفهان، ص ۶۳؛ ضعیفه، ص ۴۸؛ ریاحین الشریعه، ج ۴، ص ۱۸۵.

همان جا مدفون شد. (۱)

۲. ضیافت شیرازی (م ۱۳۴۲ ق) آیه الله نجفی مرعشی، در اجازات خود، می نگارد: یکی از کسانی که از وی روایت می کنم، دانشمند بزرگوار، ادیب و شاعر، خانم ضیافت شیرازی است. وی، در شیراز به دنیا آمد و ادبیات را نزد شیخ مفید که از ادیبان و شاعران بود فراگرفت (این شیخ مفید، در شعر به «داور» تخلص می کرد و در یکی از حجره های صحن شاه چراغ سکونت داشت. وی، استاد فرصت الدوله شیرازی، نویسنده کتاب آثار العجم، و سید محمد مقدسی خطاط بود که دیوان حافظ را به خط خوش، نوشت و منتشر گشت. وی، همچنین شرحی بر زیارت عاشورا دارد). خانم ضیافت شیرازی، سپس به کربلا مهاجرت کرد و به فراگیری فقه و اصول پرداخت و مدارج علمی را طی کرد. وی، حدود سال ۱۳۴۲ در کربلا از دنیا رفت و همان جا مدفون شد. این خانم، از افرادی روایت می کند که یکی از آنان علامه سید مرتضی کشمیری است. (۲)

۳. ثریا خانم محسنیآیه الله نجفی مرعشی، در اجازات خود، می نویسد: یکی از کسانی که از وی روایت می کنم، فاضل دانشمند و بزرگوار، ثریا خانم محسنی است. وی، ساکن کربلا بود و نزد میرزا محمد هندی، امام جماعت بالا سر امام حسین علیه السلام، در فقه و اصول و حدیث درس آموخت. وی، از استادش میرزا محمد هندی، حاجی نوری، میر حامد حسین هندی، سید محمد حسین مرعشی شهرستانی، نقل روایت می کند. وی، به زنان فقه، اصول و حدیث می آموخت. (۳)

۱- الاجازه الکبیره، ص ۲۴۶ و ۲۴۷.

۲- همان، ص ۲۴۷.

۳- همان، ص ۲۴۶.

قرن پانزدهم

۱. بانو امین اصفهانی (۱۳۰۸-۱۴۰۳ ق)

استادان اجازه بانو امین

قرن پانزدهم ۱. بانو امین اصفهانی (۱۳۰۸-۱۴۰۳ ق) آیه الله نجفی مرعشی، درباره وی نوشته است: دانشمند جلیل القدر، محدث متکلم، فقیه اصولی و حکیم، نویسنده آثار فراوان، حاج نصرت بیگم، دختر سید محمدعلی امین تجار، در سال ۱۳۰۸ ق، در اصفهان زاده شد و دروس مقدمات را فراگرفت و به درس دانشمند بزرگ، شیخ محمدرضا اصفهانی مسجد شاهی و میر سید علی نجف آبادی و سید محمد نجف آبادی و دیگران حضور یافت و درس های فقه، اصول و علوم عقلی را فراگرفت و به رتبه اجتهاد رسید. او، نوشته های فراوانی دارد که از آن جمله است: الاربعین الهاشمیه، النفحات الرحمانیه، المعاد، مخزن اللثالی، آخرین سیر بشر. وی، در اصفهان و در آغاز ماه رمضان سال ۱۴۰۳ از دنیا رفت. او، از عالمان بسیاری حدیث روایت کرده است. (۱)

این بانوی بزرگ، از عالمانی اجازه نقل حدیث دریافت کرده و شخصیت هایی نیز از وی، اجازه نقل حدیث دارند:

استادان اجازه بانو امین ۱. سید میرزا آقا اصطهباناتی؛ ۲. شیخ محمد کاظم شیرازی؛ ۳. شیخ عبد الکریم حائری یزدی؛ ۴. شیخ محمدرضا نجفی ابوالمجد اصفهانی؛ ۵. شیخ مرتضی مظاهری اصفهانی؛ ۶. آیه الله سید شهاب الدین نجفی مرعشی؛

۱- همان، ص ۲۴۵ و ۲۴۶. درباره شرح حال ایشان، ر. ک: بانوی مجتهد ایرانی، ناصر باقری بیدهندی؛ اعلام النساء المؤمنات، ص ۲۳۳، ش ۱۴۵؛ المسلسلات فی الاجازات، ج ۲، ص ۴۵۲ و ۴۵۳.

اجازه گیرندگان بانو امین اجازه آیه الله شیخ محمد کاظم شیرازی

۷. سید علی نجف آبادی . (۱)

اجازه گیرندگان بانو امین ۱. آیه الله سید شهاب الدین نجفی مرعشی ؛ ۲. خانم زینت سادات همایونی ؛ ۳. شهید سید محمدعلی قاضی تبریزی ؛ ۴. علامه عبدالحسین امینی ؛ ۵. شیخ عبد الله سبیتی ؛ ۶. شیخ زهیر حسن ؛ ۷. علامه سید محمدعلی روضاتی ؛ ۸. سید عباس کاشانی . (۲) در این جا ، اجازه نامه هایی که در دسترس است ، با خلاصه ترجمه فارسی ، درج می گردد .

اجازه آیه الله شیخ محمد کاظم شیرازی (۳) بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله وحده ، و الصلاه و السلام على من لا نبى بعده و على آله و صحبه . و بعد ، فإن شرف العلم لا يخفى و فضله لا يحصى ، و لذا اشتاقت إلى تحصيله نفوس ، و ممن صرفت مده مدیده من عمرها ، و برهه كثيره من دهرها ، فى طلبه السیده الجلیله النبيله الحسیبه العالمه الفاضله غره ناصیه عصرها ، و أعجوبه دهرها الحاجیه خانم دامت تأییداتها بنت المرحوم المغفور الحاج

۱- المسلسلات فى الاجازات ، ج ۲ ، ص ۴۵۲ و ۴۵۳ .

۲- المسلسلات فى الاجازات ، ج ۲ ، ص ۴۵۳ ؛ بانوی مجتهد ایرانی ، ص ۱۱۳ و ۱۱۴ .

۳- متن عربی این اجازه و دو اجازه بعد را دوست فاضل و ارجمندم جناب آقای باقری بیدهندی در اختیارم نهاد ، که بدین وسیله از ایشان سپاس گزارى می شود .

سید محمدعلی امین التجار الأصبهانی طاب ثراه ، و لقد استجازت منی و أتتنا بعض ما صنفها (۱) فی المسائل الامتحانیة الفقهیه و الأصولیه ، و من الشروح علی بعض الأخبار و بعد ما ثبت بشهاده بعض الأعلام الثقات أنه منها ، كشف عن مراتب فضلها و طول یدها فی المعقول و المنقول ، و بلوغها مرتبه من مراتب الاجتهاد ، فلها العمل بما استنبطها (۲) من الأحكام علی الطریقه المألوفه بین الأعلام ، و لتحمد الله علی هذه النعمه الجلیه و المرتبه العلیه ، و علیها بالاجتهاد و سلوک طریق الاحتیاط ، و قد أجزت لها أن تروی عنی ما صحت لی روايته بطرقی المتصله إلى الأئمه المعصومین صلوات الله علیهم أجمعین و السلام علیها و علی كافه إخوانی و أخواتی من المؤمنین و المؤمنات و رحمه الله و برکاته . و قد حررت هذه الوجیزه فی العتبه المتبرکه العلویه علی مشرفها الصلاه و السلام و التحیه فی السابع من صفر سنه ألف و ثلاثمئه و أربع و خمسين من الهجره النبویه صلی الله علیه و آله . الأحقر ، محمد کاظم بسم الله الرحمن الرحیم دختر مرحوم حاج سید محمدعلی امین التجار اصفهانی طاب ثراه که بانویی بزرگوار ، شریف ، اصیل ، عالم و فرزانه ، برگزیده زنان زمان و مایه شگفتی دوراننش می باشد ، از کسانی است که مدت مدیدی از عمرش و زمان درازی از زندگی اش را ، صرف تحصیل نموده است . ایشان ، از بنده اجازه خواست . من بعضی از آنچه را که ایشان در پاسخ به سؤالات امتحانی فقه و اصول و نیز شرح هایی را که بر برخی اخبار نوشته بود ، دیدم . پس از آن که به شهادت تنی چند از بزرگان مورد اطمینان ، ثابت شد که آنها از اوست ، مراتب فضل و طول ید وی در علوم معقول و منقول و نیز دستیابی ایشان به مرتبه ای از مراتب اجتهاد را دریافتم . پس بر ایشان باد عمل به احکامی که به روش های شناخته شده بین بزرگان و دانشمندان اسلامی ، استنباط می کند . و باید خدای را بر این نعمت گرامی و مرتبه عالی سپاس گوید . بر او باد اجتهاد و نگهداری جانب احتیاط . به ایشان اجازه دادم که روایت کند از من ، تمامی آنچه را که روایتش برای من صحیح است ، به طرقی که متصل به ائمه معصوم صلوات الله علیهم اجمعین باشد . درود ، رحمت و برکت خدا بر او

۱- در نسخه چنین آمده ، ولی صحیح ، «صنفته» است .

۲- در نسخه چنین آمده ، ولی صحیح ، «استنبطته» است .

اجازه آیه الله حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی

اجازه آیه الله میرزا آقا اصطهباناتی

و بر تمامی خواهران و برادران مؤمنم باد . (۱) نجف ، حرم مطهر امیرالمؤمنین علی علیه السلام هفتم صفر ۱۳۵۴ هـ ، محمّد کاظم شیرازی

اجازه آیه الله حاج شیخ عبد الکریم حائری یزدی ، در حاشیه اجازه مرحوم شیرازی می نویسد : صحّ ما رقمه دام تأییده و المرجو منها أن لا تنسانی من الدعوات الصالحات فی مظان الاجابات كما إنی لا أنسیها . عبد الکریم حائری آنچه آقای محمّد کاظم شیرازی نوشته اند ، صحیح است . امیدوارم آن بانو مرا از دعای خیر ، در جاهایی که گمان اجابت می رود ، فراموش نکند ، همان طور که بنده ایشان را از دعای خیر فراموش نمی کنم .

اجازه آیه الله میرزا آقا اصطهباناتیسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین ، و أفضل الصلوات و أكمل التحیات علی أشرف الأنبیاء و المرسلین ، و أكمل السفراء و المبلّغین محمّد صلی الله علیه و آله الكهف الحصین ، و غیاث المضطر المستکین ، و لعنه الله علی أعدائهم أبد الآبدين ، و دهر الداهرین . و بعد ، فانّ السیده الجلیله النبیله ، الحسییه النسییه ، العالمه العامله ، الجامعه للمعقول و المنقول ، فریده الدهر و حجه نساء العصر ، الحاجیه خانم دامت تأییداتها ، بنت المرحوم المبرور الحاج السید محمّد علی أمين التجار الأصهبانی طاب ثراه ، ممّن صرفت مده وافیہ من عمرها الشریف و برهه کافیه من دهرها المنیف فی تحصیل العلوم الشرعیه و المعارف الدینیّه ، و تکمیل مکارم الأخلاق السنیّه ، و تنقیح القواعد الأصولیه و الفقهیّه حتی فازت بالمراتب العالیه من العلم و الفضل العیان ، و صارت ممّن یشار إليها بالبنان ، و قد استجازت من الأحقر فاختبرتها فی مسائل الأصولیه و الفقهیّه ، فأرسلت إلّی بأجوبتها ، و هی بعد ما صح و ثبت عندی بشهاده بعض الثقات الأجلاء من أنها منها ، کاشفه عن طول باعها ، و

۱- این ترجمه و سه ترجمه بعد ، از کتاب بانوی مجتهد ایرانی (ص ۱۰۱ ۱۱۶) ، برگرفته شده است .

وفور اطلاعها، و واجدتها لقوه الاستنباط، و بلوغها الی درجه من الاجتهاد، فلها العمل بما استنبطته من الأحكام علی النهج المألوف بین الأعلام، و ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء من الرجال و النساء و لنعم ما قال: فلو كن النساء بمثل هذه لفضلت النساء علی الرجال فلا التأنیث لاسم الشمس عارو لا التذكیر فخر للهلال فلتحمد الله علی ما أعطاهما من الفضل و الإنعام، و أولاهما من النعم الجسم، و قد أجزت لها أن تروی عتی کلمات صحت لی روایته، و جازت لی اجازته بطرقی المنتهیه الی المشایخ الفخام، و أرباب الجوامع العظام أعلی الله تعالی مقامهم فی دار السلام، سیما المتقدمه التي علیها المدار فی الأعصار و الأمصار و المتأخره المشتهره غایه الاشتهار، و أوصیها بأن لا تدع جانب الاحتیاط فی موارد الشبهات، فإنه الواقی عن زلل الصراط، و أرجو أن لا تنسانی عن صالح الدعاء. الأحقر، إبراهیم الحسینی الشیرازی الاضطهاناتی، الشهیر بالمیرزا فی شهر صفر الخیر ۱۳۵۴ ق بسم الله الرحمن الرحیم بانوی گرامی، شریف، اصیل، عالم عامل، جامع علوم عقلی و نقلی، گوهر روزگار و حجت زنان زمان، دختر مرحوم حاج سید محمدعلی امین‌التجار اصفهانی طاب ثراه، از کسانی است که مدت مدیدی از عمر عزیز، و زمان درازی از زندگی گرانقدرش را در تحصیل علوم شرعی و معارف دینی و تکمیل مکارم اخلاق حسنه و تحقیق و تنقیح قواعد فقه و اصول، گذرانده است؛ تا جایی که به مراتب عالی علم و دانش نایل آمد و از کسانی گردید که او را با انگشت به یکدیگر نشان می دهند. ایشان، از این حقیر، اجازه خواست و این بنده، از وی در مسائل فقه و اصول کسب اطلاع نمودم. پاسخ های ارسالی، که به گواهی تعدادی از بزرگان مورد اطمینان، ثابت می کرد آن جواب ها از خود ایشان است، از طول ید و کثرت اطلاعات و وجود قوه استنباط و دستیابی ایشان به درجه ای از اجتهاد خبر می داد. او، باید خدای را بر این نعمت ها و بخشش های گرانقدر که به او عطا کرده است، سپاس گزار باشد. به ایشان اجازه دادم که روایت کند از من آنچه را که روایتش برای من صحیح است، به طریقی که به مشایخ بزرگ و دانشمندان جامع علوم که خدا

اجازه بانوی اصفهانی ، به آیه الله فقیه سید شهاب الدین مرعشی نجفی

مقامشان را در بهشت عالی گرداند منتهی گردد . ... توصیه ام به ایشان این است که در موارد شبهات ، جانب احتیاط را رها نکند ، زیرا این راه ، نگاه دارنده انسان است . و امیدوارم که مرا از دعای خیر فراموش نکند . صفر الخیر ۱۳۵۴ ابراهیم حسینی شیرازی اصطهباناتی

اجازه بانوی اصفهانی ، به آیه الله فقیه سید شهاب الدین مرعشی نجفیسلم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وحده ، و الصلاه و السلام علی من لا- نبی بعده ، و علی آله و صحبه الناهجین منهجه و بعد . فإنّ جناب السید العالم العلام و الفاضل المؤید الهمام ، عمده العلماء العاملين ، السید السند ، السید شهاب الدین الحسینی المرعشی الغروی النسابة المکنی بأبی المعالی و المشتهر بأقا نجفی دامت إفاضاته ، قد استجاز من الحقیقه فاستخرت الله تعالی فی إجازته ، و أجزت له أن یروی عنی جمیع ما صحّت له روايته من كتب التفسیر و الأدعیه و الحدیث و الفقه ، و غیر ذلك من مصنّفات أصحابنا ، و ما رووه عن غیرنا بجمیع طرقی المعلومه المضبوطه فی محالّها عن مشایخی الکرام منها : ما أخبرنی به إجازة حجه الإسلام الشیخ محمّد الرضا النجفی الاصفهانی دامت برکاته ، عن السید حسن الصدر العاملی ، عن الشیخ العالم الحاج مولی علی بن المرحوم میرزا خلیل ، عن الشیخ عبد العلی الرشتی ، عن کاشف الغطاء و السید علی صاحب ریاض ، کلاهما ، عن المولی محمّد باقر البهبهانی ، عن والد الماجد محمّد اکمل ، عن العلامه الشیروانی و المولی جمال الدین الخونساری و الشیخ جعفر القاضی و المولی محمّد باقر المجلسی ، جمیعا ، عن المولی محمّد تقی المجلسی ، عن الشیخ بهاء الدین العاملی قدّس الله تعالی أسرارهم ، بطرقه المسطوره فی أوّل کتاب أربعینه ، و أوصیه دامت إفاضاته بما أوصی به جدی أميرالمؤمنین صلوات الله علیه و علی آله الطاهرین إلى ابنه الحسن علیه السلام فیما كتب إليه عند انصرافه من صفین و هو قوله علیه السلام :

«فأوصيك بتقوى الله تعالى يا بنى، و لزوم أمره، و عماره قلبك بذكره، و الاعتصام بحبله، و أى سبب أوثق من سبب بينك و بين الله جلّ جلاله. إن اخذت به، فأحى قلبك بالموعظه، و أمته بالزهد، و قوه باليقين، و ذلك بذكر الموت، و قرره بالفناء، و اسكنه بالخشيه، و اشعره بالصبر، و بصره فجائع الدنيا، و حذره صوله الدهر و فحش تقلب الليالي و الأيام، و اعرض عليه أخبار الماضين، و ذكره بما أصاب من كان قبلك من الأولين، و سرفى ديارهم و اعتبر آثارهم، و انظر فيما فعلوا و اين حلوا و نزلوا، و عمن انتقلوا فإنك تجدهم قد انتقلوا عن الأحبه و حلوا دار الغربه، و كأتك عن قليل قد صرت كأحدهم، فاصلح مثواك و لا تبع آخرتك بدنياك». و أوصيه أن يكثر التدبر فيما تضمنته هذه الوصيه المباركه، و التفكر فيما أورده فى النهج من كلامه عليه السلام بعد قوله: «الهللكم التكاثر»، فما من أحد جعله نصب عينيه إلّا و قد صارت الدنيا بجميع ما فيها عنده كجناح بعوضه. و أسئل الله تعالى أن يوفقنا جميعًا لذلك، و أن لا يكلنا إلى أنفسنا طرفه عين بالنبي و آله الطاهرين صلوات الله عليهم أجمعين و السلام عليه و على جميع إخواننا المؤمنين و رحمه الله و بركاته. حررته فى غزه شهر محرم الحرام ۱۳۵۸، و انا الحقيه الفقيره إلى رحمه ربها الغنى، العلويه بنت الحاج سيد محمد على الملقب بأمين التجار الاصفهاني. (۱) بسم الله الرحمن الرحيم... عالم علامه، فاضل مؤيد، ركن عالمان عامل، سيد سند، جناب آقاي سيد شهاب الدين حسيني غروي، عالم به علم نسب، مكنى به ابوالمعالي و مشهور به آقا نجفى دامت افاضاته، از اين جانب اجازه خواست. پس از استخاره از خداوند تعالى، به ايشان اجازه دادم كه روايت كند از من هر چه را كه روايتش براى من صحيح است، از كتب تفسير و ادعيه و حديث و فقه، و غير اين ها از تأليفات شيعه و آنچه اصحاب ما از غير شيعه روايت کرده اند، به جميع طرقى كه معلوم و در جاي

اجازه آیه الله ممدردضا ابوالمجد اصفهانی

خود مضبوط است . . . . به ایشان ، سفارش می کنم که در سفارش های امیرالمؤمنین ، بسیار تفکر کند . . . ، و در سخنان آن حضرت در نهج البلاغه بعد از آیه «الْهَلْکُمْ التَّکَاثُرُ» ، زیاد تأمل کند . کسی نیست که آن سخن را نصب العین خود قرار دهد ، مگر دنیا و همه آنچه در اوست ، نزد او همانند بال مگس پست و بی ارزش گردد . از خداوند متعال ، توفیق همگان را در عمل به این سفارش ها مسئلت می نمایم و از او می خواهم که به حق پیامبر و خاندان پاکش ، ما را به اندازه یک مژه به هم زدن ، به خود وانگذارد . و السلام علیه و علی جمیع اخواننا المسلمین و رحمه الله و برکاته . اول محرم ۱۳۵۸ هـ علویه امینیه ، دختر حاج محمدعلی امین التجار اصفهانی

اجازه آیه الله ممدردضا ابوالمجد اصفهانیسم الله الرحمن الرحیم ما الروض إذا طاب شمیمه ، و تدبج أديمه ، و صحَّ هواءه فاعتلَّ نسيمه ، و تسلسلَتْ في ظلاله جداوله ، و حدثت بحديث قُدره القديم تعالی عنادلُه بأذکی و أزکی و أحسن و أبهى مِنْ حَمْدِ الله الذي كتَبَ على صفحات الإمكان حديثَ وجوب وُجودِهِ [و دوت] بمُضطرب أمواجها ، أخبارَ كرمه و جوده . نحمدُه و نُثنی علیه ، و لا نُطبقُ أداءَ واجب حمده و ثنائه ، و نشکرُه على مُتواترِ نعمائه و مُستفیضِ آلائه . و نُصلی و نسلِّمُ على جمیع رُسُلِهِ و أنبیائِهِ و مبلغی وَحیه و أنبائه . لا- سیما على واسطه عقدهم المفضل ، و الا-خر فی الرساله و المخلوق فی الطراز الأوَّل ، أبی القاسم محمّد ، و آله الذين رووا عنه آثارَ الشرف و السداد ، مُسلِّلاً بالاباء و الأجداد الذين مرفوع الطاعات موقوفٌ على ولايتهم ، و مقبول الطاعات منوطٌ بمعرفتهم . و رحمته و رضوانه على مشايخنا الصالحين ، و أسلافنا الماضين ، الذين اقتفوا نأروهم ، و أدوا إلينا علومهم و آثارهم ، فجزاهم الله أفضل الجزاء ، على ما كابدوه من التعب و العناء ، حتى حفظوا مُتونها عن التحريف بالمناوله و السماع ، و أسانيدها

بالتحديث عن الانقطاع . و بعد ، فَإِنَّ السَّيِّدَةَ الشَّرِيفَةَ الْعَالِيَةَ ، وَ الدَّرَّةَ الْمَكْنُونَةَ الْعَالِيَةَ ، ثَمْرَةَ الشَّجَرَةِ الَّتِي (أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فِرْعَاهَا فِي السَّمَاءِ) وَ زَهْرَةَ رَوْضَةِ بَنِي الزُّهْرَاءِ ، رَبَّةَ الْمَفَاخِرِ وَ الْمَنَاقِبِ ، وَ عَقِيلَةَ آلِ أَبِي طَالِبٍ ، الْمُقْتَفِيَةَ آثَارَ آبَائِهَا وَ أَجْدَادِهَا ، وَ الْجَامِعَةَ بَيْنَ طَرِيفِ الْمَكَارِمِ وَ تِلَادِهَا ، وَ الْإِخْذَةَ بِطَرَفِي الْفَخَارِ مِنَ الْحَسَبِ وَ النَّسَبِ ، وَ الْبَالِغَةَ مِنْهُ أَعْلَى الرُّتَبِ [العالمه الفاضله الفقيهه الحكيمه العارفة الكاملة] ذات الشرف الباذخ ، أُمُّ الْفَضْلِ ، سَتِّ الْمَشَائِخِ ، كَرِيمَةَ الْوَاوِلِ إِلَى رَحْمَةِ الرَّحْمَنِ ، وَ السَّاكِنَةَ فِي جَوَارِ أَجْدَادِهِ غُرْفِ الْجَنَانِ (السَّيِّدَةَ مُحَمَّدَ عَلَى أَمِينِ التَّجَارِ) قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ وَ جَعَلَ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ غَبُوقَهُ وَ صَبُوحَهُ ، أَهْدَتْ إِلَى كِتَابِهَا الْكَرِيمِ ، الَّتِي سَمَّيْتُهُ : «الْأَرْبَعِينَ الْهَاشِمِيَّةَ» وَ لَوْ كَانَ أَمْرُ التَّسْمِيَةِ إِلَى لِسْمِيَّتِهِ «الْأَرْبَعِينَ الْفَاطِمِيَّةَ» . فَوَجَدْتُهُ عَقْدًا مَنْظُمًا مِنْ غَوَالِي الْفَرَائِدِ ، وَ مَسْرُوحًا تُجْنِي مِنْهُ ثَمَارُ الْفَوَائِدِ ، مَصَيِّفًا يَشْهَدُ كُلُّ مَنْصِفٍ أَنَّهُ حَوَى صُنُوفَ الْعُلُومِ ، وَ أَحْيَا مِنَ الْآثَارِ الْمَعَاهِدَ وَ الرُّسُومَ . كَمَا قِيلَ مِنَ الْمُتَقَارِبِ : تَزِينُ مَعَانِيهِ الْفَاطِهُوَ الْفَاطُظُ زَيْنَاتُ الْمَعَانِي فَكَمْ كَنْزُ خَفِيٍّ مِنَ الْأَسْرَارِ أَوْضَحْتَهُ ، وَ مُشْكَلٌ مِنَ الْأَخْبَارِ فَسَّرْتَهُ ، وَ حَدِيثٌ مُعْضَلٌ أَزَاحَتْ عَنْهُ الْإِعْضَالُ ، وَ أَصَابَتْ الْحَقَّ إِذَا اخْتَلَفَتْ فِيهِ الْأَقْوَالُ ، وَ لَا غَرْوًا ؛ فَأَهْلُ الْبَيْتِ أَدْرَى بِمَا فِيهِ ، وَ أَعْرَفُ بِظَاهِرِهِ وَ خَافِيهِ . قَوَامُ الْكِتَابِ أَنَّهَا أُمُّ الْكِتَابِ ، الَّتِي لَوْ صَدَرَ مِنْ رُحْلِهِ يَخْتَرِقُ الْأَفَاقَ ، وَ يَجُوبُ الْبِلَادَ مِنَ الشَّامِ وَ الْعِرَاقِ ، وَ يَخْتَلِفُ إِلَى مَدَارِسِ الْعِلْمِ وَ يَجَالِسُ الْعُلَمَاءَ . . . لِحَقِّ لَهُ التَّقْرِيطُ وَ الْإِطْرَاءُ ! فَكَيْفَ بَمَنْ أَرَحَتْ سِتْرَهَا ، وَ لَمْ تُبَارِحْ خَدْرَهَا !! فَيَحَقُّ أَنْ تَفْتَخَرَ بِهَا رَبَّاتُ الْخُمْرِ وَ الْحِجَالِ ، عَلَى لَيْسَى الْعِمَائِمِ مِنَ الرِّجَالِ ، وَ تُبَاهِي بَمَنْ لَمْ تُفَارِقْ خَمْسِيَّتَهَا وَ هِيَ خُمَاسِيَّةُ الْأَقْلَامِ وَ الْمَزَابِرِ ، وَ لَمْ تُجَالِسْ إِلَّا الْكُتُبَ وَ الدَّفَاتِرَ ، صَيَّرَتْ فِي إِنْشَاءِ الْعُلُومِ ثَمِينَ أَوْقَاتِهَا ، إِذَا صَرَفْتُهُ فِي اللَّعْبِ بِاللُّعْبَةِ أَتْرَابُهَا وَ لِدَاتُهَا . وَ لَكِنَّهَا وَفَّقَهَا اللَّهُ لَمْ تَذْكَرِ السَّنَدَ الَّتِي تَمَّتْ بِهِ إِلَى الثَّقَاتِ الْأَثْبَاتِ ، مِنْ سَدَنَةِ عُلُومِ الْإِثْمَةِ الْهُدَاهِ ، وَ الْأَسَانِيدُ إِذَا لَمْ تُعْرَضْ عَلَى أَهْلِهَا لَا يَعْرِفُ صَحِيحُهَا مِنْ مَعْتَلِّهَا مِنْ

ص: ۵۱

البسيط: لا يعرف الشوق إلا من يكابدُهُ لا الكنايه إلا من معانيها فإذا وقع لمثل صاحب «إشارات الأصول» غلطان واضِحان في سَندِ واحد و هو التيقُّدُ الخبيرُ فما ظنُّكَ بمنه . . . . و كان من اهتمام السِّلَفِ بِنَقْدِ الأسانيد ، و الجِدِّ في أمرها ما يعرفه أهل العلم . فكانوا يضربون آباطَ الإِبِلِ ، و يشدُّون الرِّحالَ ، و يطوفون البلادَ ، لتحصيل العالی من الأَسنادِ [لأنه أبعَد من الفساد] . و ربَّما قَلَّبُوا بعضَ الأسانيد ، أو رَكَّبُوا بعضَها من بعض ، لامتحان مُدَّعى العلم ، فإذا خفى عليه لم يلتفتوا إليه . و قد قالوا : الإسناد من الدين ، و ما حُوريت البِدَع بمثل الأسانيد ، و لولاها لَنَقَلَ مَنْ شاء ما شاء و عَزاه إلى مَنْ شاء . فاستخرتُ الله تعالى ، و أهديتُ إليها نَبْذَةً من الأسانيد [الصحيحه ، أجزت لها الروايه عَنِّي] [بحقِّ روايتي عن [عليه] الشيوخ الأثبات ، و [ائمه الحديث] سَدَنَه علوم الأئمه الهداه : ۱ . أخبرني الشيخ العالم العارف السالك ، و الورع التقى الناسك ، جامع أشتات الفضائل ، و نموذج الأوائل ، إمام زمانه بل الأزمان في علوم الحديث ، و مَنْ لم يكتمل طَرْفُ الدهر بمثله في القديم و الحديث ، أبو محمد ، الآقا ميرزا حسين النوري الطبرسي أعلى الله في درجات الجنات رُتْبَتَهُ ، و عَطَّرَ بأنسام الرحمة تُرْبَتَهُ ، في الحائر الشريف ممَّا يلي الرأس المبارك . قال : أخبرني الشيخ الإمام الحاج الشيخ مرتضى الأنصاري ، عن المولى أحمد النراقي ، عن السيد مهدي الطباطبائي بحر العلوم ، [عن المولى الاغا محمدباقر الوحيد الاصبهاني الشهير بالبهبهاني] . ۲ . (ح) و أخبرني شَيْخِي و أستاذي ، و مَنْ عَلَيْهِ في العلوم اعتمادى ، (و عنه إسناد) العلامه الثاني الحاج الشيخ فتح الله النمازي الأصبهاني ، الملقَّب بشيخ الشريعة المعروف بشريعت [طاب ثراه] . ۳ . و السيد العالم الثقة ، صدوق عصره ، السيد حسن صدر الدين العاملي أصلاً ، الكاظمي موطناً . ۴ . و السيد الرئيس في الدنيا و الدين ، الحاج السيد محمد القزويني ثم الحلِّي ، (عن)

ص: ۵۲

والده الحاج السید مهدی القزوینی الحلّی ، (عن) عمّه السید باقر ، (عن) خاله بحر العلوم ، (عن) الفرید آغا محمد باقر الأصبهانی المعروف بالبههانی . (ح) و (عن) السید مهدی القزوینی ، (عن) جدّ أولاده الشیخ علی شارح اللّمعتین ، (عن) والده الشیخ جعفر کاشف الغطاء ، (عن) الفرید البههانی . (ح) و أخبرنی شیخ الشریعه «شریعت» ، (عن) الفقیه التقی الشیخ محمد حسین الکاظمی أصلاً و النجفی موطناً ، صاحب هدایه الأنام فی شرح شرائع الإسلام ، فی سبعٍ و عشرين مجلده ، (عن) الشیخ محمد حسن الأصبهانی أصلاً النجفی موطناً ، صاحب جواهر الکلام ، (عن) شیخیه الجلیلین : کاشف الغطاء ، و السید جواد العاملی ، صاحب مفتاح الکرامه ، عن بحر العلوم . (ح) و أخبرنی السید حسن صدر الدین . ۵ . و الحاج الشیخ باقر البهاری الهمدانی ، (عن) المیرزا حسین ابن المرحوم المیرزا خلیل الطیب ، (عن) الاخوند مُلاً محمد تقی الجرفادقانی الکلپایگانی ، (عن) جدّی [العلّامه] الإمام الشیخ محمد تقی [الرازی النجفی ثم الاصفهانی] ، صاحب هدایه المسترشدين ، (عن) جدّ أولاده کاشف الغطاء . (ح) و (عن) المیرزا حسین ، (عن) خال والدتی السید الصالحه ، الحاج السید أسد الله ، (عن) والده ، و جدّها الحاج السید محمد باقر الرشتی ثم الأصبهانی «حجّه الإسلام» ، (عن) الأمير السید علی صاحب ریاض المسائل ، (عن) خاله الفرید [الآغا محمد باقر] البههانی . (ح) و أخبرنی السید حسن الصدر ، (عن) الشیخ الفقیه العابد العارف الزاهد الحاج المُلا علی بن المیرزا خلیل الطیب ، (عن) الشیخ عبد العلی الرشتی ، (عن) کاشف الغطاء ، و صاحب ریاض المسائل ، [کلاهما] ، (عن) المولی الفرید الآغا محمد باقر ، (عن) والده المولی محمد اکمل ، (عن) العلّامه الشیروانی ، و المولی جمال الدین الخونساری ، و الشیخ جعفر القاضی ، و المولی محمد باقر المجلسی ، جمیعاً ، (عن) المولی محمد تقی المجلسی ، (عن) الشیخ بهاء الدین العاملی ، (عن) والده الشیخ حسین بن عبد الصمد ، (عن) الشیخ زین الدین الشهید الثانی ، (عن) الشیخ علی بن عبد العالی المیسّی العاملی ، (عن) سمیه الشیخ علی بن عبد العالی الکرکی «المحقّق

الثانی»، (عن) الشيخ الثقه المعمر، ملحق الأحماد بالأجداد: علي بن هلال الجزائري، (عن) الشيخ أحمد بن فهد الحلبي، (عن) الشيخ علي بن الخازن، (عن) الشيخ الشهيد محمد بن مكي «الشهيد الأول». (ح) و (عن) الميسي، (عن) الشيخ شمس الدين محمد الشهير بابن المؤذن الجزيني، (عن) الشيخ ضياء الدين علي بن الشهيد الأول، (عن) والده، (عن) فخر الدين محمد، و السيد عميد الدين، و النقيب تاج الدين محمد بن معيه الديباجي، و السيد نجم الدين مهنا بن ستان المدني، و السيد أبي طالب، أحمد بن محمد بن الحسن بن زهره الحلبي، و الشيخ رضي الدين علي المعروف بالمزيدي، و ملك العلماء المحققين قطب الدين محمد الرازي صاحب المحاكمات و شرحي المطالع و الشمسيه، جميعًا، (عن) آيه الله العلامة حسن بن يوسف بن المطهر، (عن) خاله أبي القاسم جعفر بن سعيد «المحقق»، (عن) الشيخ حسن بن الدربى، (عن) الشيخ محمد بن علي بن شهر آشوب، (عن) جدّه شهر آشوب، (عن) محمد بن الحسن الطوسي «شيخ الطائفة» و «الشيخ» على الإطلاق. (ح) و (عن) المحقق، (عن) السيد شمس الدين فخر بن معاد الموسوي، (عن) الشيخ سديد الدين شاذان بن جبرئيل القمي، (عن) المعاد الطبري (عن) الشيخ أبي علي ابن الشيخ الطوسي، (عن) والده. و إلى «الشيخ» ينتهي جميع الروايات من تقدم من أصحاب النبي و الأئمه و علمائنا، و هي كلها داخله في رواياته، و طرقه إليهم معلومه مذكوره في كتبه، كما قاله الشيخ حسن بن الشهيد الثاني. و نخص بالذكر طريقه إلى كليني: فإنه يروي الكافي [الشريف] و سائر كتب الكليني، (عن) الشيخ المفيد، (عن) جعفر بن محمد بن قولويه، (عنه). و يروي كتب الصدوق، (عن) المفيد أيضًا، (عن) الصدوق. و يروي كتب المفيد، و ابن الغضائري، و الشريفين المرتضى و الرضى، (عنهم) بلا واسطه. فأجزؤها خار الله لها و أحسن جزاءها أن تروى بهذه الطرق و غيرها ممّا لم أذكرها خذر الإطاله، و جلّها بل كلّها مذكوره في خاتمه مستدرک الوسائل لاستادى العلامة النورى. فلترو عني بها جميع مصنّفات أصحابنا المتقدمين و المتأخرين، ممّا صحّت

لی روایتہ، بحق إجازتی عنهم و أنا أوصيها بالوصايا الثلاث التي أوصاني بها مشايخي، و أوصاهم بها مشايخهم، و هي: ۱. تقوى الله في السرّ و العلانيه، ۲. و السعي في قضاء حوائج أهل الإيمان، ۳. و سلوك طريق الاحتياط. (فصل) و لنا إلى كتب المخالفين، طُرُق كثيرةً مذكوره في مطوّلات الإجازات، نقتصر على طُرُق المهمّ من كتب رواياتهم: أمّا الطريق إلى صحيح البخاري، فإننا نروى بطرقنا السابقه، إلى العلّامة، (عن) والده، (عن) الشيخ عليّ بن محمّد الواسطي، (عن) القاضي أبي بكر محمّد بن عليّ المحتسب بواسط، (عن) نور الهدى الزينبي، (عن) العالمه كريمه بنت أحمد المروزي، (عن) أبي الهيثم محمّد بن مكى، (عن) محمّد بن يوسف الفربري، (عن) محمّد بن اسماعيل البخاري. و أمّا الطريق إلى صحيح مسلم، (فعن) العلّامة، (عن) السيّد رضيّ الدين بن طاووس، (عن) الحسن بن الدرّبي، (عن) محمّد بن شهر آشوب، (عن) أبي عبد الله الفرّاوي، (عن) أبي الحسين عبد الغافر الفارسي، (عن) أبي أحمد الجلودي، (عن) إبراهيم بن محمّد بن سفيان، (عن) أبي الحسين، مسلم بن الحجاج. و إلى مسند أحمد بن حنبل، (عن) العلّامة، (عن) والده، (عن) عليّ بن محمّد الواسطي، (عن) والده، (عن) أمين الحضرة هبه الله بن محمّد الشيباني، (عن) أبي عليّ ابن المذهب، (عن) أحمد بن جعفر بن حمدان، (عن) عبد الله بن أحمد بن حنبل، (عن) أبيه. و أمّا الطريق إلى كتاب الجمع بين الصحاح الستّه و هي: موطأ مالك، و صحيحا البخاري و مسلم، و سنن أبي داوود، (و الترمذی) و صحيح النسائي لأبي الحسن رزّين بن معاويه السرقسطي لأندلسي، (فعن) العلّامة، بإسناده (عن) ابن البّطريق، (عن) عبد الله [بن] منصور الباقلاني، (عن) رزّين بن معاويه الأندلسي. و أمّا الطريق إلى كتاب الشهاب في السنن و الاداب، من كلام رسول الله صلى الله عليه و آله، تأليف القاضي أبي عبد الله بن سلامه القضاعي، (فعن) العلّامة، (عن) أبيه، (عن) السيّد فخار بن معدّ الموسوي، (عن) القاضي ابن أبي الفتح محمّد بن أحمد، (عن) أبي القاسم بن

الحصین ، (عن) القاضی أبی عبد الله القضاعی . و أمر هذا الكتاب ، عجیب ! لأن الظاهر أنه من كتب المخالفين ، و جمع ذلك اعتنى به مع من أصحابنا ، فشرحوه و نقلوا عنه ، و دعا ذلك إلى أن زعم استادی العلامة النوری : «أنه من كتب الشيعة ، و جعله لذلك من مدارك كتابه مستدرک الوسائل فراجع» . و لأصحابنا طرق إلى سائر كتب المخالفين ، غير كتب الروایات من اللغه و القراءات و التفسیر و غيرها ، مما لا فائده فی ذكرها . فلترو المجازة العالمه ما شاءت منها ، عني ، بالطرق التي ذكرتها . أسأل الله تعالى لي و لها التوفيق ! كتبها العبد أبوالمجد محمد الرضا آل العلامة الإمام الشيخ محمد تقی ، صاحب هدايه المسترشدين ، حامدا مصليا مسلما . العاشر من شهر ربيع الأول ، من شهور سنة (۱۳۵۷) ببلده أصفهان . [و قد جاء فی ذیل النسخه المطبوعه ما نصه] بسم الله و بحمده و بالصلاه على محمد و آله أخبرني أستاذي العلامة الشيخ فتح الله (شريعة) ، (عن) الميرزا محمدباقر الخونساری ، (عن) جدی حجه الإسلام الحاج السيد محمدباقر الرشتي ، (عن) صاحبی الرياض و القوانین (عن) الفريد البهبهانی ، (عن) والده محمد أكمل ، (عن) المولى محمدباقر المجلسي ، (عن) المولى محسن الفيض ، (عن) صدر المتألهين (الملا صدرا) ، (عن) أستاذه الأمير محمدباقر الداماد ، (عن) خاله الشيخ عبد العالی ، (عن) والده الشيخ علي بن عبد العالی الكركي ، (عن) علي بن هلال الجزائري ، (عن) أحمد بن فهد الحلبي ، (عن) علي بن الخازن الحائري ، (عن) محمد بن مكى الشهيد الأول ، (عن) قطب الدين الرازي صاحب المحاكمات ، (عن) العلامة ، (عن) أستاذه نصير الدين الطوسي ، (عن) والده محمد ، (عن) السيد الجليل فضل الله الراوندي ، (عن) المجتبي بن الداعي الحسيني ، (عن) الشيخ الطوسي ، (عن) المفيد ، (عن) محمد بن علي بن بابويه ، (عن) جعفر بن محمد بن قولويه ، (عن) الكليني ، (عن) الحسين بن محمد الأشعري ، (عن) معلى بن محمد ، (عن) محمد بن جمهور العمي ، (عن) عبد الرحمن بن أبي نجران ، (عن) ذكره ، (عن) أبی عبد الله عليه السلام ، قال : «من حفظ من

ص: ۵۶

أحاديثنا أربعين حديثًا، بعثه الله يوم القيامة عالمًا فقيهاً». و أرجو من فضل الله أن تكون هذه السيدة صاحبه الأربعين ممن شملته هذه البشارة . (۱) . . . پس از حمد و سپاس الهی ، خانم بزرگوار و بلند مرتبه ، و گوهر ارزشمند ، میوه درختی که ریشه اش ثابت و شاخه هایش در آسمان است ، و شکوفه باغ فرزندان زهرا ، صاحب منقبت ها و افتخارات ، دختر خردمند تبار ابی طالب ، پیرو راه پدران و اجداد ، صاحب مکارم خرد و کلان ، و دارنده اصالت و نسب ، کسی که مراتب کمال را به خود اختصاص داده ، بانوی فرزانه ، حکیم ، عارف ، کامل ، صاحب فضایل ، سیده مشایخ بانوی گرانقدر واصل به رحمت الهی ، صاحب شرف عالی ، . . . کتابش را که الاربعین الهاشمیه نامیده بود ، به من هدیه کرد ، و اگر نام گذاری کتاب به من سپرده می شد ، آن را الاربعین الفاطمیه نامیده بودم . آن را گنجینه ای از گوهرهای گران بها یافتم که از آن بهره های فراوان به دست می آید ، نوشته ای که هر صنفی گواهی دهد که علوم عدیده در خود دارد و آثار و سنن و رسوم را زنده کرد . . . . به وی ، اجازه دادم که روایت کند از من ، به طریقی که از مشایخ و بزرگان حدیث روایت کرد .

۲ . امّ جعفر الخطیبدر کتاب اعلام النساء المؤمنات ، درباره وی آمده است : او ، در شهر بغداد متولد شد و به همراه برادرش شیخ عبد الکریم خطیب ، به نجف اشرف مهاجرت نمود . وی ، همسر دوم شیخ زهیر حسون می باشد که نزد برادر و همسرش درس آموخت . آیه الله العظمی سید شهاب الدین مرعشی ، در منزل ایشان حضور یافته و از وی

۱- این اجازه در کتاب جامع الشتات (ص ۱۲۸ ۱۴۱) ، اثر بانو امین به چاپ رسیده است و استاد سید محمدرضا جلالی حسینی ، با تصحیح و تحقیق ، آن را در مجله علوم الحدیث ، ش ۴ ، ص ۳۴۷ ۳۵۷ ، منتشر کرده است که متن فعلی ، بر اساس آن تصحیح است .

ص: ۵۷

۲. امّ جعفر الخطیب**۳. امّ علاء حسون****۴. امّ علی حسون**

امتحان گرفته و به او اجازه نامه روایت ، داده است . و من آن اجازه نامه را دیده و خوانده ام . (۱)

۳. امّ علاء حسوندر کتاب اعلام النساء المؤمنات ، چنین آمده است : امّ علاء ، دختر حاج جعفر حسون و همسر مهندس عبد الحسین حسون است . وی ، در شهر بغداد به دنیا آمد و همان جا پرورش یافت و پس از ازدواج با پسر عموی پدرش ، به شهر کوفه رفت و در آن جا فراگیری علوم دینی را آغاز کرد . او ، نزد عمویش شیخ زهیر حسون ، درس خواند . آیه الله نجفی مرعشی ، به هنگام حضور در منزل عمویش شیخ زهیر در قم ، از وی امتحان گرفت و به وی اجازه روایت داد . و ما این اجازه را دیده و خوانده ایم . (۲)

۴. امّ علی حسونکتاب اعلام النساء المؤمنات ، چنین می نویسد : او ، دختر حاج محمدعلی حسون و همسر شیخ زهیر حسون است . وی ، در نجف اشرف در خانواده ای اصیل و متدین ، زاده شد . آیه الله نجفی مرعشی ، آن گاه که در منزل ایشان حضور یافت ، از وی امتحان گرفت و به وی اجازه روایت داد . ما این اجازه را دیده و خوانده ایم . (۳)

۵. خانم زینت سادات همایونی ، معروف به علویه همایونی ، در سال ۱۲۹۶ ش ، در اصفهان زاده شد . پدرش ، سید رحیم ، از سادات موسوی است . او ، از محضر اساتیدی همچون صدر کوپایی ، حاج شیخ علی محقق ، مرحوم نور الدین رشتی و بانو امین ، استفاده کرد .

۱- اعلام النساء المؤمنات ، ص ۱۳۲ ، ش ۳۸ .

۲- همان ، ص ۱۷۱ ، ش ۹۱ .

۳- همان ، ص ۱۷۲ ، ش ۹۳ .

۵. خانم زینت سادات همایونی ، معروف به علویه همایونی**۶. خانم زهره صفاتی****۱. اجازه آیه الله غروی علیاری**

وی ، از مرحوم آیه الله خادمی (۱) و مرحومه بانو امین ، (۲) اجازه روایت دارد .

۶. خانم زهره صفاتیوی ، در سال ۱۳۴۹ ش ، وارد حوزه علمیه قم شده و نزد اساتیدی چون آیه الله شهیدی ، آیه الله حقی ، آیه الله مشکینی و آیه الله احمدی فقیه یزدی ، شاگردی کرد . ایشان ، در سال ۱۴۱۷ ق ، اولین اجازه روایی خود را از مرحوم آیه الله آقاعلی علیاری غروی تبریزی که از شاگردان مرحوم آیه الله نایینی بود دریافت کرد . همچنین آیه الله محمّد فاضل لنکرانی و آیه الله لطف الله صافی گلپایگانی و نیز آیه الله محمّدحسن احمدی یزدی ، به ایشان اجازه روایت داده اند . او ، شرحی بر زیارت عاشورا دارد که به چاپ رسیده است . به گفته خودشان ، حدود چهل نفر ، از ایشان اجازه روایی گرفته اند . (۳) متن اجازه نامه هایی که به وی داده شده ، از این قرار است :

۱. اجازه آیه الله غروی علیاریبسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع قدر العلماء ، و جعل مدادهم أفضل من دماء الشهداء ، و صَلَّى اللهُ عَلَى حبيب اله العالمين ، أفضل الأنبياء والمرسلين أبي القاسم محمّد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ [و آله أئمه المعصومين صلوات الله عليهم اجمعين أما بعد : فَإِنَّ الْعَالِمَةَ الْفَاضِلَةَ الْعَامِلَةَ زَهْرَةَ خَانِمِ صَفَاتِي ، قَدْ سَأَلَتْ عَنِّي أَنْ أَكْتُبَ إِجَازَةَ رِوَايَةِ ، فَأَجَبْتُ مَسْئُولَهَا أَنْ تَرَوِي عَنِّي كَمَا رَوَيْتَ الرِّوَايَةَ عَنْ أَسَاطِينِنَا الْعِظَامِ الْأَجْلَاءِ الْإِمَامِيَةِ الْخَمْسَةِ ، لَا سِوَمَا الْآيَاتِ الْعِظَامِ ، فَفِيهِ عَصْرُهُ وَفَرِيدُ دَهْرِهِ ، الْآقَا السَّيِّدِ ابِوَالْحَسَنِ الْمَوْسَوِيِّ الْإِصْفَهَانِيِّ قَدَهُ وَالسَّيِّدِ الْفَقِيهِ الْآقَا السَّيِّدِ إِبْرَاهِيمِ الْإِصْطَهْبَانَاتِيِّ وَالْآيَةِ الْمُحَقِّقِ الشَّيْخِ اسدِ اللهِ

۱- .کتاب شناسی آثار مذهبی زنان ایران ، ص ۹۸ .

۲- .المسلسلات فی الاجازات ، ج ۲ ، ص ۴۵۳ ؛ بانوی مجتهد ایرانی ، ص ۱۱۳ ۱۱۶ .

۳- .کیهان فرهنگی ، ش ۱۹۹ (اردیبهشت ۱۳۸۲) ، ص ۳۱۶ .

ص: ۵۹

الزنجانی و الآیه المحقق المدقق الآقا المیرزا محمدحسین النائینی و الآیه المحقق المدقق الآقا شیخ ضیاء الدین العراقي النجفی قده و قدس الله اسرارهم و نضر الله مراقدهم و حشرهم مع الائمه الطاهرين المعصومين صلوات الله عليهم اجمعين في نقل الأحاديث المرويه عن الكتب الصادره عن الأئمه الأربعة، كلما صحت روايته التي عليها مدار الاسلام و ما رووه عن الكتب المنتهيه إلى أرباب الجوامع العظام و الكتب و الأصول، و منهم إلى أهل بيت النبوه و مهبط الرساله و معدن العصمه و الرساله و الطهاره صلوات الله عليهم أجمعين. و عليها بملازمه التقوى و الاحتياط، و ليس بناكب عن الصراط من سلك سبيل الاحتياط و النجاه، و أرجوها أن لاتنساني عن دعاء الخير و استدعاء شفاء امرأتی من الله تعالى في مظان الاجابه كما لا انساها، ان شاء الله! و كان تحرير ذلك، في يوم سادسه عشر من الصيام المبارك، و أنا الأحقر الجاني الفاني، على الغروی العلياری، سنة ۱۴۱۷. سپاس خدای را که ارزش دانشمندان را بلندمرتبه ساخت و قلم آنان را از خون شهیدان برتر دانست. و درود بر حبيب خداوند عالم، برترین پیامبران و رسولان، ابوالقاسم محمد و دودمان معصومش باد. از آن جا که دانشمند فاضل و عامل، خانم زهره صفاتی، از من خواست برایش اجازه ای روایی بنویسم، خواسته اش را پاسخ گفتم. از من روایت کند، همان گونه که من از اسطوانه های پنجگانه بزرگ شیعه روایت می کنم، بویژه فقیه دوران و یگانه روزگار آیه الله سید ابوالحسن موسوی اصفهانی و آیه الله سید ابراهیم اصطهباناتی و آیه الله محقق شیخ اسد الله زنجانی و آیه الله محقق و مدقق میرزا محمدحسین نایینی و آیه الله محقق و مدقق شیخ ضیاء الدین عراقی نجفی که قبرشان نورانی باد و جایگاهشان با امامان معصوم. [به وی اجازه دادم] در نقل روایت های منقول از کتب اربعه که مدار اسلام اند و نیز آنچه آنان از کتب منسوب به صاحبان جوامع بزرگ، روایت کردند که این کتب به امامان اهل بیت منتهی می شود. بر این خانم باد به رعایت تقوا و احتیاط؛ چراکه هر کس راه احتیاط را برگزیند، از راه صواب نلغزد. امیدوارم مرا به هنگامه های اجابت، از دعای خیر فراموش نکند و

ص: ۶۰

۲ . اجازة آية الله فاضل لنكراني**۳ . اجازة آية الله احمدی فقيه**

شفای همسر را از خداوند بخواهد؛ چنان که من او را ان شاء الله از دعای خیر فراموش نکنم. این اجازة، در شانزدهم ماه مبارک رمضان، تحریر شد. علی غروی عیاری ۱۴۱۷

۲ . اجازة آية الله فاضل لنكرانيسمه تعالى بعد الحمد و الصلاة ، لجنابها ، الروايه عنّي عن شيخ مشايخ الاجازة بطرقه المتكثرة و المتعدده إلى الكتب المعتره و عليها الاحتياط في جميع الحالات ، و السلام عليها و رحمه الله و بركاته . (۱) ۱ / ۲ / ۱۳۷۶ مطابق با دهم ذیحجه الحرام ۱۴۱۷ ، محمّد فاضل پس از حمد و درود ، به سرکار خانم ، اجازة روایت از من از طریق مشایخ اجازة با راه های فراوان و منتهی به کتب معتبر دادم . بر او باد در تمام حالت ها به احتیاط . درود و رحمت و برکت خداوند بر او باد . محمّد فاضل ، دهم ذی حجه ۱۴۱۷ ، ۱ / ۲ / ۱۳۷۶

۳ . اجازة آية الله احمدی فقيهاسمه سبحانه و تعالى لا يخفى إنّها قد بذلت نقد عمرها في تحصيل العلوم الشرعية و تکمیل المعارف الدینیة ، معتکفه بجوار حضره کریمه أهل بیت العصمه و الطهاره علیهاالسلامو اشتغلت شطرا من دهرها بتدريس الكتب الفئیه العلمیه ، بل اتعبت نفسها بتبليغ الشریعه الكامله ، فأجزت لها عنّي الروايه عن مشايخي بطرقی المتصله الى شجره النبوه و الامامه علیهم السلام . و قد صدر متن هذه الاجازة الروائیه من أهلها و وقعت فی محلها ، فهی فی نقل الأحادیث و الزیارات و الأدعیه ، مجازة بشرط تمییز الروايه الصحیحه و

۱- زیارت در پرتو ولایت (شرحی بر زیارت عاشورا)، زهره صفاتی، ص ۱۹۶؛ کیهان فرهنگی، ش ۱۹۹، (اردیبهشت ۱۳۸۲) ص ۲۳.

۴ . اجازہ آیہ اللہ لطف اللہ صافی

حسن الدرايه التامه و من اللہ تعالی العنايه . (۱) المحتاج الى رحمه الباری ، محمّد حسن الأحمدي الفقيه مخفي نمااند که این خانم ، عمرش را در کسب علوم شرعی و تکمیل معارف دینی سپری کرد و در جوار مرقد کریمه اهل بیت عصمت و طهارت اقامت گزید و بخشی از روزگارش را به تدریس کتب علمی گذراند و خود را در راه تبلیغ شریعت کامل ، به رنج و زحمت انداخت . پس به وی ، اجازہ دادم تا روایت کند از من از طریق مشایخم به طرقي که به اهل بیت پیامبر متصل می گردد . [اجازہ آیہ اللہ علیاری] به مورد صادر شد . این خانم ، می تواند احادیث و روایات و ادعیه را روایت کند ، به شرط آن که روایت صحیح را بشناسد و آن را درست فهم کند . توفیق و عنایت از خداوند است . نیازمند رحمت پروردگار ، محمّد حسن احمدی فقیه

۴ . اجازہ آیہ اللہ لطف اللہ صافیسم اللہ الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على خير خلقه محمد و عترته الطاهرين و لعنه الله على اعدائهم اجمعين . و بعد ، فإن شرف العلم لا يخفى و فضله لا يحصى ، قد ورثه أهله من الأنبياء و فضل مدادهم على دماء الشهداء و نالوا بذلك نيا به خاتم الأوصياء و جعل منهم في كل خلف من أمه خاتم الأنبياء عدول ينفون عن الدين تحريف الغالين و انتهاال المبطلين و يدفعون شبهات الضالين المضلين . و لهذا فإنّ الفاضله الجليله النبيله الحاجه المسماه (زهرة صفاتي) أيدها اللّٰه تعالی التي صرفت شطرا من عمرها الشريف في تحصيل العلوم الدينيه الاسلاميه كالفقه و التفسير و الحديث ، فنالت مرتبه ساميه يليق بها أن تكون أسوه حسنه لنساء عصرها . و قد استجازتنا في روايه أحاديث أهل البيت عليهم السلام فاستخرنا اللّٰه تعالی في اجازتها و ساعدت على ذلك ، فأجزناها أن تروى عنّا جميع ما صحت لنا روايته عن مشايخنا

۱- همان جا (این اجازہ ، در حاشیه اجازہ آیہ اللہ علیاری نوشته شده است) .

ص: ٦٢

العظام أعلى الله مقامهم في دارالسلام بأسانيدهم المنتهيه إلى أهل بيت الوحي و النبوه صلوات الله عليهم أجمعين و هم : ١ . المرحوم المبرور والدنا ، العلامة الكبير آية الله الآخوند ملا محمد جواد ابن المولى عباس الكلپايگانی نورهما الله بغفرانه من مشايخه الكرام ؛ منهم العلامة الجليل الفقيه آية الله السيد محمدتقى ابن العالم الشهير حجه الاسلام السيد حسن المدرس ، عن شيخه استاذ العلماء و أسوه الزاهدين الشيخ زين العابدين المازندراني و الشيخ الجليل ابن الحاج الميرزا خليل ، فقيه عصره الحاج ميرزا محمدحسين و غيرهما من الفقهاء عن استاذهم صاحب جواهر الكلام ، عن استاذه العماد العلماء السيد جواد ، عن بحر العلوم و محي الرسوم ، عن استاذه الشهير الآقا محمدباقر ، عن والده الافضل محمد ، كل ، عن مولانا العلامة المجلسي ، عن والده الزكي النقي مولانا محمدتقى ، عن الشيخ بهاء المله و الدين اعلى الله مقامهم ، باسناده المذكور في الاربعين ؛ و منهم شيوخه الاخوه الثلاثة ، آيات الله العظام المجاهدون الشيخ محمدتقى المعروف بآقا نجفي و الشيخ محمدعلي المعروف ثقه الاسلام و الحاج آقا نور الله رضوان الله تعالى عليهم . ٢ . شيخى الجليل حبر الطائفه صاحب موسوعه الذريعه ، عن مشايخه الأعلام القاطنين في العراق و مصر و البلد الحرام ؛ منهم اول مشايخه و اوثقهم و اتقاهم خاتمه المحدثين مولانا الحاج ميرزا حسين النورى ، بجميع طرقه المسطوره في خاتمه المستدرك . ٣ . و منهم العلامة الجليل و البحاثه النبيل الشيخ محمد صالح الحائري المازندراني ، عن مشايخه ؛ منهم الحاج ميرزا حسين النجفي الطهراني ابن الميرزا خليل ، عن شيخه صاحب جواهر الكلام ، عن شيخه الاكبر كاشف الغطاء ، عن بحر العلوم . ٤ . و منهم العلامة الفقيه الورع التقى آية الله السيد جمال الدين الهاشمي الكلپايگانی اعلى الله مقامه الشريف ، عن مشايخه العظام قدس الله اسرارهم . و نوصيها ايدها الله تعالى بما أوصانا به السلف الصالح من التحفظ و الثبوت و سلوك سبيل الاحتياط و التجنب عن الشبهات ، فانه ليس بناكب عن الصراط من سلك

ص: ۶۳

سبیل الاحتیاط و المأمول منها و من امثالها فی عصرها الحاضر الذی دخلت طائفه غیر قلیله من النساء المسلمات فیما لیس لهن الدخول فیہ و فیما یخل بکرامتهن من الاختلاط بالرجال الاجانب و الاشتراک معهم فیما لم یكلفهن الله تعالی به ابعادا لهن عنه و صوتاً لحشمتهن و حفظاً لصالجهن ان یکن علی الطریق السوی و الصراط المستقیم ، ذوات مواضع قویمه ، مستنات بسنن الشریعه ، متأسیات بربات الخدور و لا سیما سیده نساء العالمین فاطمه الزهراء علیها و علی ابیها و بعلمها و بنیها افضل التحیه و السلام و أن یکن حجه علی نساء عصرهن ، یذکرن غیرهن بما اکرم الله تعالی علی نساء النبی صلی الله علیه و آله و المؤمنات . و المرأه فی عصرنا الحاضر ، قد امتحنت بما لم تمتحن به من قبل . قد وقعت من حیث تشعر أو لا تشعر ، فی احابیل المستغریین و المستشرقین مخدوعه بالدعایات المضلله حول (حقوق المرأه و تحریرها) . و الله تبارک و تعالی نسأل و ایاه نرجو أن یوفقها لتحقیق مقاصد الدین الحنیف ، أنه خیر موفق و معین و السلام علیها و رحمہ الله و برکاته . (۱) قم المقدسه ، فی ۲۵ ذی الحجه ۱۴۱۷ ق لطف الله الصافی سپاس ، ویژه پروردگار جهانیان است و درود خدا بر بهترین مخلوقش محمّد و دودمان طاهرش باد . و نفرین خدا بر دشمنان آنها باد . به راستی که شرف علم ، بر کسی پنهان نیست و فضیلت دانش ، شماره نگردد . دانشمندان ، علم را از پیامبران به ارث برده و قلم آنان ، بر خون شهیدان برتری دارد . و با این فضایل ، به جانشینی خاتم پیامبران دست یافتند و خداوند از میان عالمان در هر دوره از امت پیامبر خاتم ، عالمانی عادل قرار داد که تحریف را از چهره دین بزدايند و از شبّهات گمراه کننده دفاع کنند . از این رو ، فاضله بزرگوار و خردمند حاجیه خانم زهره صفاتی که خداوند او را تأیید

۱- . کیهان فرهنگی ، ش ۱۱۹ ، (اردیبهشت ۱۳۸۲) ، ص ۲۹ .

کند پاره ای از عمر گرانمایه اش را در کسب علوم اسلامی، از قبیل فقه و تفسیر و حدیث، سپری کرد و به مرتبه ای بلند دست یافت که می تواند الگوی نیکو برای زنان دورانیش باشد. وی، از ما اجازه روایت احادیث اهل بیت را درخواست کرد. استخاره کرده و خداوند همراهی کرد. پس به وی، اجازه دادیم که روایت کند از ما تمام آنچه را برای ما روایتش از طریق مشایخ بزرگ به اثبات رسیده است، با سندهایی که به اهل بیت وحی و نبوت صلوات الله علیهم أجمعین منتهی می گردد: ۱. مرحوم والد علامه، ملا محمدجواد گلپایگانی، از مشایخش . . . . ۲. استاد بزرگوار [شیخ آقا بزرگ تهرانی] صاحب الذریعه، از مشایخش . . . . ۳. علامه بزرگوار شیخ محمد صالح حائری مازندرانی، از مشایخش . . . . ۴. علامه پارسا آیه الله سید جمال الدین هاشمی گلپایگانی، از مشایخش . . . . به این خانم که خداوند او را مؤید بدارد سفارش می کنیم همان را که پیشینیان سفارش کرده اند، یعنی مراقبت و مواظبت و انتخاب راه احتیاط و پرهیز از امور مشتبّه؛ چراکه هر کس راه احتیاط گزیند، از طریق صواب نلغزد. از وی و مانند ایشان، انتظار می رود در این زمان که گروهی فراوان از زنان مسلمان به اموری پرداخته اند که در شأن آنان نیست و خداوند آنان را بدان مکلف نساخته است یعنی مشارکت با مردان نامحرم در کارها که راه درست را بپیماید و موضع گیری های درست داشته باشد، به سنت های شرعی پایبند باشد و به خانم های بزرگ بویژه سیده زنان عالم حضرت فاطمه زهرا که بر او و بر شوهر و فرزندانهاش بهترین درودها باد اقتدا کنند و برای زنان دورانش حجتی باشند و به آنان آنچه را خداوند بر زنان پیامبر و مؤمن سفارش کرده، یادآور شوند. زن، در زمان ما با امتحانی بی سابقه آزموده می شود و خواسته و یا ناخواسته در دام غرب گراها و شرق گراها افتاده و فریب تبلیغات گمراه کننده درباره حقوق و آزادی زن را خورده است. از خداوند تبارک و تعالی، می خواهیم این خانم را برای تحقق مقاصد دین پاکش، موفق بدارد که او بهترین یاور و توفیق دهنده است.

۵. اجازه آیه الله احمدي فقيه

دروود و رحمت و برکت خداوند بر او باد قم مقدسه ، ۲۵ ذی حجه ۱۴۱۷ لطف الله صافی

۵. اجازه آیه الله احمدي فقیه‌باسمه سبحانه و تعالی لقد صدر من أهله و الأمر كما حُرِّرَ و رُقِّمَ و لا یخفی أن کثره اشتغال جناب العالمه المذكوره فی المتن ، بالتدریس و التحقیق و التبع فی الأخبار المأثوره و الآثار الشرعیه و کتابه الکتب القیمه الفقیهیه و غیرها ، دلیل قوی علی بلوغ مرتبه من الاجتهاد فہنیاً لجنابها دامت افاضاتها و هی مجازه للروایه عنی بطرقی المتکثره المنتهیه الی أرباب الکتب المعتره ، و منهم الی أهل بیت النبوه و العصمه و الطهاره و فقہا الله تعالی لما یحب و یرضی . و أرجو من فضله تعالی ، التوفیق لها و ملازمه الاحتیاط و لیس بناکب عن الطرق من سلك سبیل الاحتیاط . (۱) قم المشرفه محمّدحسن الاحمدی الفقیه این اجازه ، به جا نوشته شده است و واقعیت همان گونه است که نویسنده اجازه نگاشته است . پنهان نباشد که اشتغال فراوان دانشمند یاد شده در متن ، به تدریس و پژوهش و تتبع در اخبار و آثار شرعی و نگارش کتب ارزشمند فقهی ، نشانی استوار است که وی به مرتبه اجتهاد رسیده است . مبارک باد بر او . وی ، اجازه دارد روایت کند از من با طرق فراوان که منتهی به کتب معتبر است و از آنها به اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام . خداوند او را بر آنچه می پسندد و دوست دارد موفق بدارد . و از خداوند برایش درخواست توفیق دارم . بر او باد رعایت تقوا که هر کس راه احتیاط گزیند ، از طریق حق نلغزد .

۱- . کیهان فرهنگی ، ش ۱۹۹ (اردیبهشت ۱۳۸۲) ، ص ۲۹ (این اجازه ، در حاشیه اجازه آیه الله صافی نوشته شده است) .

ص: ۶۶

دو . اجازات زنان اهل سنت**قرن سوم**

قم مشرفه محمدحسن احمدی فقیه

دو . اجازات زنان اهل سنت (۱) نگارنده ، به نمونه ای از اجازات زنان اهل سنت ، که پیش از قرن سوم صادر شده باشد ، دست نیافته است . به همین دلیل ، آنچه در پی می آید ، اجازات قرن سوم و پس از آن است .

قرن سوم ۱ . فاطمه ، دختر محمّد بن علی بن شریعه اللّخمی ، خواهر ابومحمّد الباجی الاشیبلی . وی و برادرش ، از برخی اساتید اجازه روایت داشتند که یکی از آنها محمّد بن فطیس الالبیری (م ۳۲۹ ق) است . او ، تمامی روایت هایش را به این دو نفر اجازه کرده است . (۲) ۲ . غدا ، دختر عبد الرحمن بن حمدون ، از مردمان قرطبه . وی ، به صورت اجازه ، از سعید بن عثمان اعناقی (۲۳۳ ق) حدیث روایت می کند . (۳)

۱- راقم این سطور ، در آثار علوم حدیثی اهل سنت ، به نوشته ای که مستقلاً به اجازات زنان پرداخته باشد ، دست نیافته ، و این موارد را با جستجو در منابع محتمل و مظنون ، گرد آورده است و البته ادعای استقصای تام نیز ندارد . برخی از کتب مورد استفاده عبارت اند از : التحییر فی المعجم الکبیر ؛ الضوء اللامع فی اعلام القرن التاسع ؛ الجواهر و الدرر ؛ جهود المرأه فی روایه الحدیث ؛ دور المرأه فی خدمه الحدیث ؛ عنایه النساء بالحدیث النبوی .

۲- دور المرأه فی خدمه الحدیث فی القرون الثلاثه الأولى ، ص ۱۶۸ (به نقل از : بغیه الملتمس فی تاریخ رجال الاندلس ، ص ۱۳۵) .

۳- دور المرأه فی خدمه الحدیث فی القرون الثلاثه الأولى ، ص ۱۶۸ (به نقل از : تاریخ العلماء و الرواه بالاندلس ، ص ۳۴۷) .

ص: ۶۷

قرن ششم

قرن ششم ۱. فخر النساء ، دختر رستم بن ابی الرجا الاصفهانی . محی الدین عربی ، می گوید : در سال ۵۹۸ ق ، وارد مکه شدم و فضلا و دانشمندان بسیاری دیدم که از میان آنان ، مکین الدین ابوشجاع زاهر بن رستم و خواهرش ، به جز علم ، به تهذیب و خودسازی مشغول بودند . از برادرش ، سنن ترمذی و برخی اجزای حدیثی را سماع کردم . از فخر النساء ، بلکه فخر الرجال و العلماء نیز تقاضای سماع حدیث کردم ، ولی او در جواب گفت : آرزوها بر باد رفته و مرگ نزدیک است و من به جای پرداختن به روایت حدیث ، به عمل رو آورده ام . گویا مرگ را می بینم که ناگهان می آید و سنّ پشیمانی دق الباب می کند . محی الدین ، گوید : وقتی این پیغام را از او شنیدم ، این شعر را برایش نوشتم : حالی و حالک فی الروایه واحدا المقصد إلی العلم و استعماله روزگار من و تو یکی است ، مقصود من از دانش نیز به کار گرفتن آن است . وقتی این شعر به دستش رسید ، به برادرش اجازه داد که به نیابت از وی ، اجازه ای درباره تمام روایت هایش برایش بنویسد و او چنین کرد و اجازه ای از جانب خواهرش برآیم ، قلمی ساخت . (۱) ۲ . امّ عبد الکریم ، فاطمه ، دختر ابوالحسن سعد الخیر (م ۶۰۰ ق) . منذری ، می گوید : در دمشق و قاهره ، حدیث می گفت و ما از او اجازه روایت داریم . (۲) ۳ . امّ الحیاه ، فرحه ، دختر قرطاش بن طنطاش الظفری العونی (م ۵۹۸ ق) . وی ، به منذری اجازه روایت داده است . (۳)

۱- ترجمان الاشواق ، بیروت : دار صادر ، ۱۳۸۶ ق ، ص ۷ و ۸ .

۲- عنایه النساء بالحدیث النبوی ، ص ۴۱ .

۳- همان جا .

ص: ۶۸

۴. امّ العلاء، عاتکه، دختر ابوالعلاء حسن بن احمد عطار همدانی (م ۶۰۹ ق). وی، نیز به منذری اجازه روایت داده است. (۱) ۵. تقیه، دختر فضل. سمعانی، گوید: در سال ۵۳۲ ق، برای من اجازه حدیث نوشت. (۲) ۶. امّ الفتح، جلیله السجریه. سمعانی، گوید: در سال ۵۳۰ ق، برای من اجازه حدیث نوشت. (۳) ۷. خدیجه، دختر ابوسعید نیشابوری. سمعانی، گوید: در سال ۵۱۲ ق، برای من اجازه حدیث نوشت. (۴) ۸. امّ محمّد، زلیخا الاصفهانی. سمعانی، گوید: به من، اجازه حدیث داد. (۵) ۹. امّ فتح زینب، دختر ابن شجاع شیرویه. سمعانی، گوید: برای من، اجازه حدیث نوشت. (۶) ۱۰. امّ احمد، طرفه، دختر عبد الله گرجی. سمعانی، گوید: در سال ۵۲۹ ق، به من اجازه حدیث داد. (۷) ۱۱. امّ فتح، ظفر، دختر ابونصر کاتب. سمعانی، گوید: در سال ۵۳۲ ق، برای من اجازه حدیث نوشت. (۸) ۱۲. امّ فتوح، ظهیا، دختر احمد بن فضل اصفهانی. سمعانی، گوید: در سال ۵۳۲ ق، برای من اجازه حدیث نوشت. (۹) ۱۳. امّ البنین، دختر عبد الله جوزدانی اصفهانی. سمعانی، گوید:

۱- همان جا.

۲- التّحییر، ج ۲، ص ۳۹۸، ش ۱۱۲۸.

۳- همان، ص ۴۰۱، ش ۱۱۳۴.

۴- همان، ص ۴۰۵، ش ۱۱۴۲.

۵- همان، ص ۴۰۹، ش ۱۱۴۶.

۶- همان، ش ۱۱۴۸.

۷- همان، ص ۲۴۲۰، ش ۱۱۶۶.

۸- همان، ص ۴۲۶، ش ۱۱۶۸.

۹- همان، ش ۱۱۶۹.

ص: ۶۹

قرن هفتم

تمام روایاتش را به من ، اجازه روایت داد و آن را نوشت . (۱)

قرن هفتم ۱. امّ محمّد ، سیده ، دختر موسی بن عثمان مارانی (م ۶۹۵ ق) . وی ، از ابن ابی یسر جمال الدین بن مالک ، زهیر بن عمر اوزاعی و گروهی دیگر ، اجازه روایت دارد . (۲) ذهبی ، درباره اش می گوید : کنت اتلهف علی لقیها و رحلت إلی مصر ، علمی آنها باقیه ، فدخلت فوجدتها قد ماتت من عشره ایام ؛ (۳) مشتاق بودم او را ببینم ، و به مصر رفتم و گمان داشتم که او زنده است وقتی وارد مصر شدم دریافتم که ده روز قبل از دنیا رفته است . ۲. امّ الفضل ، کریمه ، دختر عبد الوهاب بن علی بن خضر (م ۶۴۱ ق) . منذری ، گوید : وی ، بسیار حدیث نقل می کرد و گفته شده شصت و اندی سال ، حدیث می گفت . او را در بیت لهیا در بیرون دمشق ، ملاقات کردم و از او سماع نمودم . وی ، در سال ۵۹۵ ق ، به من اجازه روایت داد . (۴) ۳. خدیجه ، دختر ابوطاهر احمد بن محمّد بن احمد سلفی اصفهانی (م ۶۲۳ ق) . وی ، به منذری ، اجازه حدیث داده است . (۵) ۴. امّ عبد الرحمن ، سیده الکتبه ، دختر ابوالبقاء یحیی بن علی بن حسن همدانی (م ۶۱۱ ق) . وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . (۶) ۵. امّ حیا حفصه ، دختر احمد بن محمّد بن منصور ثابت (م ۶۱۲ ق) . وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۷ .

۱- همان ، ص ۴۲۹ ، ش ۱۱۸۵ .

۲- عنایه النساء بالحدیث النبوی ، ص ۴۵ .

۳- همان ، ص ۴۰ .

۴- همان جا .

۵- همان ، ص ۴۱ .

۶- همان جا .

ص: ۷۰

۶. ضوء الصباح ، لامعه ، دختر شیخ مفید ابوبکر بن مبارک بن کامل بغدادی (م ۶۱۲ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . (۱)

۷. قره العین ، دختر یعقوب بن یوسف بن عمر بغدادی (م ۶۲۴ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . (۲) ۸. امه الواحد ، صفیه ، دختر عبد الجبار بن هبه الله بغدادی (م ۶۲۵ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۹ ۳. امّ الفضل ، لبابه ، دختر ابوالعباس ، احمد بن ابی الفضل ، معروف به ابن الثلاثی (م ۶۲۵ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۱۰ ۴. شرف النساء ، امه الله آمنه ، دختر ابوالحسن احمد بن عبد الله بن علی (م ۶۲۸ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۱۱ ۵. امّ علی ، فرحه ، دختر ابوسعید ابن احمد بن تمیره (م ۶۲۹ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۱۲ ۶. فاطمه ، دختر ابوبکر بن مراهب بن عبد الملک ، معروف به ابن زنگی (م ۶۳۷ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۱۳ ۷. امّ عثمان ، صفیه ، دختر عبد العزیز بن هبه الله ، معروف به ابن حدید . وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۱۴ ۸. امّ هانی ، عفیفه ، دختر احمد بن عبد الله بن محمّد اصفهانی (م ۶۰۶ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۹

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۴۲ .

ص: ۷۱

۱۵. امّ حبیبه ، عایشه ، دختر حافظ ابواحمد معمر بن عبد الواحد اصفهانی (م ۶۰۷ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . (۱) ۱۶ .
 امّ النور ، عین الشمس ، دختر احمد بن ابوالفرج ثقفی (م ۶۱۰ ق). منذری ، درباره اش گوید : أجازت لنا جمیع مسموعاتها و
 مجازاتها من إصبهان ، فی صفر سنه تسع و ست مأه ؛ (۲) تمام مسموعات و اجازه هایش را به من در اصفهان ، در ماه صفر سال
 ۶۰۹ اجازه کرد . ۱۷ . امّ المؤید ، زینب ، دختر عبد الرحمن بن حسن نیشابوری (م ۶۱۵ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد .
 (۳) ۱۸ . فاطمه ، دختر حسن بن احمد همدانی (م ۶۱۷ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . (۴) ۱۹ . امّ الفضل ، زینب ، دختر
 ابراهیم بن محمّد بن احمد قیس (م ۶۱۰ ق). وی در سال ۵۹۵ ق ، وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۲۰ ۵ . امّ محمّد ، رابعه ،
 دختر احمد بن محمّد بن قدامه مقدسی (م ۶۲۰ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۲۱ ۶ . امه ، دختر محمّد بن احمد بن
 محمّد بن قدامه مقدسی (م ۶۳۱ ق). وی ، به منذری ، اجازه روایت داد . ۲۲ ۷ . امّ فتیان ، جهمه ، دختر مفرج بن علی دمشقی (م
 ۶۳۸ ق). وی ، به منذری ،

۱- همان جا .

۲- همان جا .

۳- همان ، ص ۴۲ .

۴- همان ، ص ۴۳ .

ص: ۷۲

قرن هشتم

اجازه روایت داد. (۱) ۲۳. ستهم، دختر ابوطاهر برکات بن ابراهیم خشوعی (م ۶۴۰ ق). وی، به منذری، اجازه روایت داد. (۲)
 ۲۴. امّ کرام، زهراء، دختر ابومحمد عبد القادر بن عبد الله رهاوی (م ۶۳۲ ق). وی، به منذری، اجازه روایت داد. (۳)

قرن هشتماز آن رو که کتاب محققانه دکتر صالح یوسف معتوق، در مورد سهم زنان در حدیث در قرن هشتم، از تتبع فراوان برخوردار است و تمامی مصادر خاص و عام را چون: الدرر الکامنه فی أعلام المأه الثامنه ابن حجر، الوفيات ابن رافع سلامی، العقد الثمین فاسی، العبر، شذرات الذهب و اعلام النساء عمر رضا کحاله، را بررسی کرده، در گزارش صاحبان اجازه در قرن هشتم، مبنا را همین کتاب قرار داده، تنها از شماره ۸۶ به بعد، از منابع دیگر استخراج شده است. ۱. خدیجه، دختر محمد بن سعد مقدسی (۶۲۴ ۷۰۱ ق). وی، به ابن جابر الوادی آشی، اجازه روایت داده است. ۲۴. خدیجه، دختر عبد الرحمن بن محمد مقدسی (۶۱۷ ۷۰۱ ق). ابن جابر الوادی آشی، از او با اجازه روایت می کند. ۳۵. زینب، دختر سلیمان بن ابراهیم إسعزّدی (م ۷۰۵ ق). وی را بسیاری از محدّثان، اجازه روایت داده اند. ۶

۱- همان جا.

۲- جهود المرأه فی روايه الحدیث (القرن الثامن الهجری)، صالح معتوق، بیروت: دار البشائر الاسلامیه، ۱۴۱۸ ق، ص ۹۸.

۳- همان جا.

ص: ۷۳

۴. شُهده ، دختر صاحب کمال الدین بن عدم (۶۱۹ ۷۰۹ ق). وی ، به محمّد بن احمد بن عبد الرحمن منبجی ، اجازه حدیث داد .
- (۱) ۵. فاطمه ، دختر علی بن علی بن حسین واسطی بغدادی (م ۷۱۰ ق). بسیاری از محدّثان ، به وی اجازه حدیث دادند . از جمله می توان شهاب الدین عمر بن محمّد سُهزوردی را نام برد . او نیز به ابوالعباس احمد بن محمّد کازرونی ، اجازه حدیث داد . (۲) ۶. وزیره ، دختر یحیی بن محمّد تغلبی . وی ، از علی بن محمّد سخاوی ، اجازه حدیث داشت و بر همان اساس در سال ۷۰۵ ق ، محمّد الوافی ، کتاب العوالی المنتقاه قاسم بن فضل ثقفی را از وی سماع کرد . (۳) ۷. ست الوزراء ، دختر یحیی بن محمّد تغلبی دمشقی (۷۳۹ ۷۱۵ ق). گروهی از محدّثان شام ، به وی اجازه حدیث دادند و او نیز به ابن جابر الوادی آشی ، اجازه حدیث داد .
- (۴) ۸. فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن محمّد عیاشی (م ۷۱۶ ق). وی را گروهی از محدّثان ، اجازه روایت حدیث دادند . (۵) ۹. عایشه ، دختر ابراهیم بن احمد قوامی دمشقی (۶۴۵ ۷۱۸ ق). وی ، به برهان ابراهیم بن احمد بعلی شامی ، اجازه حدیث داد . (۶) ۱۰. ست القضاء ، دختر محمّد بن علی بن عوانه ، از ابن الحاسب اجازه حدیث داشت و در سال ۷۱۱ ق ، الوانی آن را از وی سماع کرد . (۷) ۱۱. ست الفقهاء ، امه الرحمن ، دختر ابراهیم بن علی الواسطی (۶۳۲ ۷۲۶ ق) .

-
- ۱- همان ، ص ۱۰۱ .
- ۲- همان ، ص ۱۰۲ .
- ۳- همان ، ص ۱۰۳ .
- ۴- همان ، ص ۱۰۸ .
- ۵- همان ، ص ۱۱۰ .
- ۶- همان ، ص ۱۱۱ .
- ۷- همان ، ص ۱۱۴ .

ص: ۷۴

وی ، دارای اجازات عالیہ الاسناد است . از جمله از عبد العزیز ، ابن العَلِّیق ، جعفر الحضرمی ، اجازه حدیث دارد . همچنین به عایشه ، دختر محمّد بن عبد الهادی المقدسی (۷۲۳ ۸۱۶ ق) ، اجازه حدیث داده است . (۱) ۱۲ . فاطمه ، دختر علی بن مسعود صالحی (۶۴۸ ۷۲۷ ق) . وی ، از تعدادی از محدّثان ، اجازه حدیث دارد . (۲) ۱۳ . زینب ، دختر محی الدین الخطیب الحرسثانی . او ، از ابن العَلِّیق ، اجازه حدیث دارد و الوانی ، در سال ۷۲۲ ق ، از وی سماع کرده است . (۳) ۱۴ . کمالیه ، دختر ابوالذکر احمد بن عبد القادر دمرای (۶۵۱ ۷۳۱ ق) . وی ، از عبد الله بن برطله اندلسی و محمّد جراح و شرف مرسی ، اجازه حدیث دارد . (۴) ۱۵ . فاطمه ، دختر عبد الله بن محمّد مقدسی (۶۶۰ ۷۳۲ ق) . وی ، دارای اجازه حدیث است . (۵) ۱۶ . اسماء ، دختر محمّد بن سالم بعلبکی (۶۳۹ ۷۳۳ ق) . وی ، به ابراهیم بن محمّد بن صدیق دمشقی (۷۱۹ ۸۰۶ ق) ، عبد الله بن خلیل حرسثانی (۷۲۸ ۸۰۵ ق) ، اجازه حدیث دارد . (۶) ۱۷ . حبیبه ، دختر عبد الرحمن بن ابی بکر مقدسی (۶۵۴ ۷۳۳ ق) . وی ، از محدّثان بغداد ، اجازه حدیث دارد . (۷) ۱۸ . خدیجه ، دختر عثمان بن محمّد هوری (م ۷۳۴ ق) . وی ، دارای اجازه حدیث است و اجازات را با خط خود که زیبا بود ، می نگاشت . (۸) ۱۹ . زینب ، دختر عبد الرحمن بن محمّد مقدسی (م ۶۵۹ ۷۳۹ ق) . وی ، به ابن

۱- همان ، ص ۱۱۹ و ۱۲۰ .

۲- همان ، ص ۱۲۰ .

۳- همان ، ص ۱۲۱ .

۴- همان ، ص ۱۲۳ .

۵- همان ، ص ۱۲۴ .

۶- همان ، ص ۱۲۴ و ۱۲۵ .

۷- همان ، ص ۱۲۶ .

۸- همان ، ص ۱۲۷ .

ص: ۷۵

جابر الوادی آشی ، اجازه حدیث داد . (۱) ۲۰ . آمنه ، دختر ابراهیم بن علی واسطی (م ۶۶۴ ۷۴۰ ق) . وی ، به صلاح صفدی در سال ۷۲۹ ق ، اجازه نقل حدیث داد . (۲) ۲۱ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن عیسی دَهبی (۶۵۶ ۷۴۰ ق) . وی ، به عبد الله بن خلیل حَرَسِثانی ، اجازه حدیث داد . (۳) ۲۲ . فیروزه ، دختر مظفر (م ۷۴۰ ق) . وی ، دارای اجازات عالی است . (۴) ۲۳ . فاطمه ، دختر صفی الدین احمد بن محمد طبرسی . وی ، در سال ۶۷۴ ق ، با درخواست قطب قسطلانی ، برای وی و گروهی ، اجازه حدیث صادر شد و در سال ۷۳۶ ق ، چهل حدیث به نام او و برخی دیگر نشر یافت . (۵) ۲۴ . فاطمه ، دختر عبد الله بن احمد طبری ، در سال ۶۶۴ ق ، گروهی از علما به درخواست قطب قسطلانی ، به وی اجازه حدیث دادند و در سال ۷۳۶ ، چهل حدیث به نام او و برخی دیگر نشر یافت . (۶) ۲۵ . مریم ، دختر عبد الله بن محمد طبری . در سال ۶۷۴ ق ، اجازه ای برایش صادر شد و در سال ۷۳۶ ق ، چهل حدیث به نامش نشر یافت . (۷) ۲۶ . فاطمه ، دختر احمد بن عبد الله طبری . وی ، در سال ۷۳۷ ق ، برای برخی اجازه حدیث نگاشت . (۸) ۲۷ . رقیه ، دختر محمد بن علی قشیری (م ۷۴۱ ق) . وی ، به جعفر بن ثعلب ، اجازه حدیث داد و از او نقل حدیث دارد . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۲۹ .

۳- همان ، ص ۱۳۰ .

۴- همان ، ص ۱۳۱ .

۵- همان ، ص ۱۳۲ .

۶- همان جا .

۷- همان ، ص ۱۳۳ .

۸- همان ، ص ۱۳۴ .

ص: ۷۶

۲۸. صفیه ، دختر احمد بن احمد مقدسی (۶۶۰ ۷۴۱ ق). وی ، به ابن الملقن ، اجازه صحیح مسلم داد . (۱) ۲۹. زینب ، دختر محمّد بن احمد بجدی (۶۵۳ ۷۴۲ ق). وی ، از گروهی اجازه نقل حدیث دارد . (۲) ۳۰. صفیه ، دختر ابراهیم بن احمد زبیدی مکی (م ۷۴۳ ق). وی ، به قطب قسطلانی ، اجازه حدیث داد . (۳) ۳۱. امه العزیز ، دختر علی بن محمّد یونینی بعلبکی (۶۵۷ ۷۴۵ ق). وی ، را گروهی از محدّثان قرن ، اجازه حدیث داده اند . (۴) ۳۲. نفیسه ، دختر ابراهیم بن سالم خباز (۶۶۳ ۷۴۹ ق). وی ، از بزرگان محدّثان ، اجازه حدیث دارد ، چنان که به عبد الرحمن بن محمّد بن طولوبغا و علی بن احمد بن عبد العزیز ، اجازه حدیث داده است . (۵) ۳۳. سیده ، دختر ابراهیم بن محمّد طبری مکی (م ۷۵۷ ق). وی ، به زین الدین عراقی در سال ۷۵۵ ق ، اجازه حدیث داده است . (۶) ۳۴. فاطمه ، دختر ابراهیم بن داوود هکاری کردی (۶۸۳ ۷۵۸ ق). وی ، به فاطمه حنبلی ، استاد ابن حجر ، اجازه حدیث داده است . (۷) ۳۵. مریم ، دختر عبد الرحمن بن احمد نابلسی (۶۹۲ ۷۵۸ ق). وی ، به فرزندش شمس الدین بن عبد القادر و فاطمه حنبلی ، استاد ابن حجر ، اجازه حدیث داده است . این همان زنی است که ابن حجر ، مسندی را به نام وی نگاشته است . ۳۶۸. عایشه ، دختر نصر الدین ابن محمّد سلامی (۷۶۲ ق). وی را گروهی از

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۳۵ .

۳- همان ، ص ۱۳۶ .

۴- همان ، ص ۱۳۷ .

۵- همان ، ص ۱۳۹ و ۱۴۰ .

۶- همان ، ص ۱۴۲ .

۷- همان ، ص ۱۴۳ .

ص: ۷۷

محدثان ، اجازه حدیث داده اند . (۱) ۳۷ . فاطمه ، دختر احمد بن عطیه بن ظهیره قرشی مکی . وی ، در سال ۷۶۲ق ، به موسی بن یحیی بن یوسف خالدی ، اجازه نقل حدیث داد . (۲) ۳۸ . زینب ، دختر عبد العزیز بن محمد بن جماعه کنانی (۷۱۶ ۷۷۶ ق) . وی ، به تقی الدین مقریزی و پسر برادرش عبد الله بن عمر بن عبد العزیز ، اجازه حدیث داد . (۳) ۳۹ . عایشه ، دختر عبد الله بن احمد طبری مکی . وی ، در سال ۶۸۷ ق ، از گروهی از محدثان مکه ، اجازه حدیث دریافت کرد و در سال ۷۶۱ق برای گروهی ، از جمله علاء الدین بن حجاجی حسبانی و محب الدین نویری ، اجازه حدیث داد . و نیز در سال ۷۶۲ ق ، به موسی بن عیسی بن یوسف خالدی و برادرانش ، اجازه حدیث داد . (۴) ۴۰ . فاطمه ، دختر علی بن عمر مخزومی . وی ، تا سال ۷۷۰ ق ، زنده بود و به تقی الدین مقریزی ، اجازه حدیث داد . (۵) ۴۱ . زینب ، دختر احمد بن میمون تونسلی . وی ، حدود سال ۷۸۰ ق ، وفات کرد و به طاهر بن ابراهیم بن احمد مرشدی ، اجازه حدیث داد . (۶) ۴۲ . ساره ، دختر محمد بن حسن حمصی . وی ، پس از ۷۸۰ ق ، وفات یافت و به ابوحامد ظهیره ، اجازه حدیث داد . (۷) ۴۳ . فاطمه ، دختر عمر بن یحیی مدنی (م ۷۹۳ ق) . وی را گروهی از مُسْنِدین ، اجازه حدیث داده اند . (۸) ۴۴ . اسماء ، دختر خلیل بن کئیکلدی علایی (۷۲۵ ۷۹۵ ق) . وی ، به نوه اش ، قرقشندی ، اجازه داد . (۹)

- ۱- همان ، ص ۱۴۵ .
- ۲- همان ، ص ۱۴۹ .
- ۳- همان ، ص ۱۵۲ .
- ۴- همان ، ص ۱۵۳ و ۱۵۴ .
- ۵- همان ، ص ۱۵۴ .
- ۶- همان ، ص ۱۵۸ .
- ۷- همان ، ص ۱۵۹ .
- ۸- همان ، ص ۱۶۱ .
- ۹- همان ، ص ۱۶۲ .

ص: ۷۸

۴۵. منصوره ، دختر شریف علی بن محمد فاسی (۷۳۳ ۷۹۵ ق). وی ، به تقی الدین فاسی ، اجازه حدیث داد . (۱) ۴۶ . آسن ، دختر احمد بن محمود شماع (۷۲۰ ۷۹۸ ق). وی ، به ابن حجر ، اجازه حدیث داد . (۲) ۴۷ . عایشه ، دختر محمد بن اسماعیل ویری (م ۷۹۸ ق). وی ، به ابن حجر ، اجازه حدیث داد . (۳) ۴۸ . فاطمه ، دختر یحیی بن عقیف بصری (۷۹۸ ق). ذهبی و برزالی ، به وی اجازه حدیث دادند . (۴) ۴۹ . زینب ، دختر عبد الله بن عبد الحلیم بن تیمیه (۷۲۲ ۷۹۹ ق). وی ، به ابن حجر ، اجازه حدیث داده است . ۵۰ ۵ . زینب ، دختر محمد بن عثمان دمشقی (م ۷۹۹ ق). وی ، به ابن حجر و ابوالفتح عثمانی ، اجازه داده است . ۵۱ ۶ . امه القاهر ، دختر قاسم بن محمد بعلی (۷۱۷ ۸۰۰ ق). وی ، دارای اجازه است و به ابن حجر نیز اجازه داده است . ۵۲ ۷ . زینب ، دختر عثمان بن محمد لؤلؤ دمشقی (م ۸۰۰ ق). وی ، به ابن حجر اجازه داده است . ۵۳ ۸ . دام السرور . وی ، به برهان حلبی ، نوه ابن العجمی ، اجازه داده است . ۵۴ ۹ . زهره ، دختر عمر بن حسین ختنی . وی ، به ساره ، دختر تقی الدین سبکی ،

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۶۳ .

۳- همان ، ص ۱۶۴ .

۴- همان ، ص ۱۶۵ .

ص: ۷۹

اجازه داد . (۱) ۵۵ . ست البنین ، دختر محمّد بن محمود . بعلیه دمیاطی ، به وی اجازه داد . (۲) ۵۶ . زینب ، دختر عبد الله بن ابراهیم صالحی بن فاطمه حنبلی . وی ، به شیخ ابن حجر اجازه داد . (۳) ۵۷ . زینب ، دختر اسماعیل بن احمد مقدسی . وی ، اجازه حدیثی دریافت کرد . (۴) ۵۸ . ست الشام ، دختر رواحه بن علی بن الحسین بن رواحه (م ۶۳۷ ق) . وی ، به ابن رافع سلامی اجازه داد . (۵) ۵۹ . فاطمه ، دختر اسماعیل بن محمّد بعلبکی (متولد پس از ۷۲۰ ق) . وی ، به ابوحامد بن ظهیره و ابن حجر ، اجازه داد . (۶) ۶۰ . مؤمنه ، دختر عبد الله بن یحیی فاسی . او ، به عبد الله بن عمر بن عز بن جماعه ، اجازه داد . (۷) ۶۱ . فاطمه ، دختر سلیمان بن عبد الکریم بن عبد الرحمن انصاری (۶۲۰ ۷۰۸ ق) . وی ، از بیش از صد نفر ، اجازه حدیث دریافت کرد ؛ (۸) چنان که به تقی الدین محمّد بن رافع سلامی و محمّد بن محمّد بن عبد الله حنبلی و دیگران ، اجازه داد . (۹) ۶۲ . فاطمه ، دختر ابراهیم بن محمود بن جوهر بعلبکی (۶۲۵ ۷۱۱ ق) . ابن رشید سبّتی (م ۷۲۱ ق) ، می نویسد : در سال ۶۸۴ ق ، در مسجد النبی ، وی را ملاقات کردم و تمام مرویاتش را با خط خود ، اجازه داد . ۱۰ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۶۶ .

۳- همان ، ص ۱۶۷ .

۴- همان ، ص ۱۶۸ .

۵- همان ، ص ۱۷۰ .

۶- همان ، ص ۱۷۱ .

۷- همان ، ص ۱۷۸ و ۱۷۹ .

۸- همان ، ص ۱۸۱ ۱۸۵ .

۹- همان ، ص ۱۸۹ .

ص: ۸۰

همچنین به محمد بن احمد بن عبد الرحمن منبجی ، محمد بن رافع سلامی و فرزندان رشید ، اجازه داده است . (۱) ۶۳ . هدیه ، دختر علی بن عسکر هراس بغدادی (۶۲۶ ۷۱۲ ق) . وی ، به محمد بن جابر وادی آشی (۲) و ابن حجر ، اجازه داد . (۳) ۶۴ . ست الوزرا ، دختر عمر بن اسعد بن منحا (۶۲۴ ۷۱۶ ق) . وی ، به شش نفر از شاگردانش اجازه داده است . (۴) ۶۵ . فاطمه ، دختر محمد بن احمد بن علی قیسی قسطلانی (۶۴۰ ۷۲۱ ق) . وی ، از چهار نفر ، اجازه حدیث دارد ، (۵) چنان که به دو نفر ، اجازه حدیث داده است . (۶) ۶۶ . زینب ، دختر احمد بن عمر بن ابی بکر مقدسی (۶۲۸ ۷۲۲ ق) . وی ، به چهار نفر ، اجازه داده است . (۷) ۶۷ . وجیهیه ، دختر علی بن یحیی بن علی بن سلطان انصاری (۶۳۹ ۷۳۲ ق) . وی ، از جمال الدین مصری ، ابن رواج و یعقوب بن محمد هذبانی ، اجازه حدیث دارد ، (۸) چنان که برخی از کتب قراءت را از استادش ، عبد الکریم صعیدی ، به صورت اجاره ، روایت می کند . (۹) همچنین به سه نفر از شاگردانش ، اجازه داده است . (۱۰) ۶۸ . زینب ، دختر احمد بن عبد الرحیم بن عبد الواحد (۶۴۶ ۷۴۰ ق) . وی ، از ۲۳ نفر از محدثان ، اجازه حدیث دارد ، (۱۱) چنان که به ۲۳ نفر نیز اجازه روایت داده است . (۱۲) ۶۹ . فاطمه ، دختر ابراهیم بن عبد الله بن ابی عمر مقدسی (۶۵۴ ۷۴۷ ق) . وی ، را

- ۱- همان ، ص ۱۹۳ .
- ۲- همان ، ص ۱۹۹ .
- ۳- همان ، ص ۱۹۷ .
- ۴- همان ، ص ۲۱۷ و ۲۱۸ .
- ۵- همان ، ۲۲۳ .
- ۶- همان ، ص ۲۲۷ .
- ۷- همان ، ص ۲۳۸ .
- ۸- همان ، ص ۲۴۱ ۲۴۲ .
- ۹- همان ، ص ۲۴۳ .
- ۱۰- همان ، ص ۲۴۴ .
- ۱۱- همان ، ص ۲۵۸ ۲۶۰ .
- ۱۲- همان ، ص ۲۷۵ ۲۷۸ .

ص: ۸۱

پنج نفر از محدّثان ، اجازه حدیث داده اند و او نیز به برخی از شاگردانش چون ابن سُکر ، اجازه حدیث داده است . (۱) ۷۰ . زینب ، دختر اسماعیل بن ابراهیم بن سالم انصاری ، معروف به ابن خباز (۶۵۹ ۷۴۹ ق) . وی ، محمّد بن احمد بن محمّد الطبری را اجازه روایت داد . (۲) ۷۱ . ست العرب ، دختر محمّد بن علی بن احمد مقدسی (م ۷۶۷ ق) . وی ، ناصر الدین عبد الرحیم بن محمّد بن عبد الرحیم را اجازه روایت داده است . (۳) ۷۲ . جویریّه ، دختر احمد بن احمد بن حسین (۷۰۴ ۷۸۳ ق) . وی ، به ۲۱ نفر از شاگردانش ، اجازه روایت داد . (۴) ۷۳ . فاطمه ، دختر احمد بن قاسم بن عبد الرحمن العمری (۷۱۰ ۷۸۳ ق) . وی ، به دو نفر از شاگردانش ، اجازه نقل حدیث داده است . (۵) ۷۴ . امه الرحیم ، دختر یحیی بن عیسی السبی . وی را گروهی از محدّثان ، اجازه نقل حدیث داده اند . (۶) ۷۵ . زین العرب ، دختر عبد الرحمن بن عمر . وی را گروهی از محدّثان ، اجازه روایت داده اند . (۷) ۷۶ . زینب ، دختر محمّد بن عبد الکریم وستانی (م ۷۲۷ ق) . گروهی از محدّثان ، به وی اجازه نقل روایت داده اند . (۸) ۷۷ . زینب ، دختر محمّد بن عمر قسطلانی . گروهی از محدّثان ، در بغداد به سال ۶۴۹ ق ، به وی اجازه روایت داده اند . (۹)

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۲۸۳ و ۲۸۴ .

۳- همان ، ص ۲۹۴ .

۴- همان ، ص ۳۰۴ .

۵- همان ، ص ۳۱۱ ۳۱۳ .

۶- همان ، ص ۳۲۰ .

۷- همان ، ص ۳۲۷؛ البدر الطالع ، ج ۲ ، ص ۲۵۸ .

۸- همان ، ص ۳۲۹ .

۹- همان ، ص ۳۳۰ .

ص: ۸۲

۷۸. ست ال‌اهل ، دختر عبد الله بن عبد الحق مخزومی (م ۷۴۱ ق). عز فاروئی ، به وی اجازه روایت داده است . (۱) ۷۹ . ست العرب ، دختر سلیمان بن حمزه مقدسی (م ۷۴۹ ق). گروهی ، وی را اجازه روایت داده اند . (۲) ۸۰ . شریفه ، دختر احمد بن محمد حسنی فاسی (م ۷۸۶ ق). گروهی از عالمان مصر و شام ، به وی اجازه روایت داده اند . (۳) ۸۱ . علماء ، دختر عقیف احمد بن عبد الحق دلاصی (م ۷۷۵ ق). عز فاروئی ، به وی اجازه روایت داد . (۴) ۸۲ . فاطمه ، دختر احمد بن ظهیره (م ۷۹۷ ق). در سال ۷۵۶ ق ، گروهی از محدثان ، به وی اجازه نقل روایت داده اند . (۵) ۸۳ . فاطمه ، دختر شریف محمد بن محمد فاسی (زنده در ۷۲۷ ق). گروهی از علمای مصر و شام ، به وی اجازه روایت داده اند . (۶) ۸۴ . فاطمه ، دختر شریف محمد بن محمد فاسی ، خواهر فاطمه . وی ، تا حدود سال ۷۷۰ ق ، زنده بود و گروهی از محدثان ، به وی اجازه روایت داده اند . ۸۵۷ . امّ کلثوم ، دختر محمد بن عبد الله بن فهد قرشی (م ۷۷۷ ق). در سال ۷۲۱ ق ، رضی طبری ، حجار و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . ۸۶ . ست الركب ، دختر علی بن محمد بن محمد بن حجر (م ۷۹۸ ق) ، خواهر ابن حجر عسقلانی . وی ، از عالمان مکه ، دمشق ، بعلبک و مصر ، اجازه حدیث دریافت کرد . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۳۳۱ .

۳- همان ، ص ۳۳۲ .

۴- همان ، ص ۳۳۴ .

۵- همان ، ص ۳۳۵ .

۶- لسان المیزان ، ج ۱ ، ص ۵۹ ، مقدمه التحقيق .

ص: ۸۳

سخاوی، در کتاب الجواهر و الدرر، شرح حال ابن حجر را نوشته و از ۳۳ زن نام می‌برد که به ابن حجر، اجازه روایت داده اند. در این جا نام آنها را فهرست وار می‌آوریم. ۸۷. تنز، دختر عز محمد بن محمد منجی (م ۸۰۳ ق). (۱) ۸۸. حلّه، دختر حسن بن محمد بن محمد دمشقی. (۲) ۸۹. خاتون، دختر محمد بن احمد بن محمد دارانی. ابن حجر، وی را در سال ۷۹۷ ق، ملاقات کرد. (۳) ۹۰. خدیجه، دختر ابوبکر بن یوسف خلیلی (م ۸۰۱ ق). (۴) ۹۱. خدیجه، دختر محمد بن ابی بکر بن محمد قوام (م ۸۰۳ ق). ۹۲۵. خدیجه، دختر محمد بن ابی الحسن بن ابی عبد الله یونینی. ۹۳۶. رقیه، دختر محمد بن علی ثعلبی (م ۷۴۰ ق). ۹۴۷. رقیه، دختر یحیی بن عبد السلام (م ۸۱۵ ق). ۹۵۸. زینب، دختر عبد الله بن عبد الحلیم بن تیمیه (۷۹۹ ۷۲۲ ق). ۹۶۹. زینب، دختر عثمان بن محمد بن لؤلؤ دمشقی (م ۸۰۰ ق). ۹۷۱۰. زینب، دختر محمد بن عثمان معروف به ابن سکری (م ۷۹۹ ق). ۹۸۱۱. ست القضاة، دختر عبد الوهاب بن عمر بن کثیر (۸۰۱ ۷۲۰ ق)، خواهر ابن کثیر. ۱۲.

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۱۵۴.

۳- الجواهر و الدرر، محمد بن عبد الرحمن السخاوی، القاهره: ۱۴۱۶ ق، ج ۱، ص ۱۵۲.

۴- همان، ص ۱۵۳.

ص: ۸۴

۹۹. شمس الملوک ، دختر محمد بن عماد ایوبی (م ۸۰۳ ق). (۱) ۱۰۰. صفیه ، دختر اسماعیل بن محمد بن محمد کشک (م ۸۰۹ ق). (۲) ۱۰۱. صفیه ، دختر غازی بن علی الکوری . (۳) ۱۰۲. عایشه ، دختر عبد الله بن احمد بن محمد (ت ۷۶۰ ق). (۴) ۱۰۳. عایشه ، دختر علی بن محمد بن عبد الغنی وانی (م ۸۱۵ ق). ۱۰۴۵. عایشه ، دختر علی بن محمد بن عبد الله عسقلانی . ۱۰۵۶. عایشه ، دختر محمد بن اسماعیل بن محمد حریری (م ۷۹۸ ق). ۱۰۶۷. عایشه ، دختر محمد بن عیسی بن عبد الله بعلی (م ۸۲۹ ق). ۱۰۷۸. فاطمه ، دختر حافظ ابی محمود احمد بن محمد بن ابراهیم مقدسی (۸۱۵ ۷۶۰ ق). ۱۰۸۹. فاطمه ، دختر احمد بن محمد بن احمد حسینی (۸۱۳ ۷۳۲ ق). ۱۰۹۱۰. فاطمه ، دختر اسماعیل بن محمد بن علی بعلی (ت ۷۲۰ ق). ۱۱۰۱۱. فاطمه ، دختر خلیل بن احمد بن محمد عسقلانی (۸۳۸ ۷۵۰ ق). ۱۱۱۱۲. فاطمه ، دختر سلیمان بن ابی بکر مقدسی (زنده در ۸۱۵ ق). ۱۱۲۱۳. فاطمه ، دختر محمد بن احمد بن سیف (م ۸۰۱ ق). ۱۱۳۱۴. فاطمه ، دختر محمد بن احمد بن محمد حنبلی (م ۸۰۳ ق). ۱۵.

۱- همان جا .

۲- همان جا .

۳- همان ، ص ۱۵۸ .

۴- همان ، ص ۱۵۷ .

ص: ۸۵

قرن نهم

۱۱۴. فاطمه ، دختر ابو محمود . (۱) ۱۱۵ . قتلو ملک ، دختر محمّد بن ابراهیم ایوبی (م ۷۴۴ ق) . (۲) ۱۱۶ . قفجاق ، دختر عبد الله بن احمد بن علی . (۳) ۱۱۷ . کلثوم ، دختر محمّد بن رافع سلامی (م ۸۰۵ ق) . (۴) ۱۱۸ . لطیفه ، دختر محمّد بن عثمان آماسی (۷۴۴ ۸۲۵ ق) . (۵) ۱۱۹ . ملکه ، دختر شرف عبد الله بن عز ابراهیم (م حدود ۸۰۰ ق) . ۱۲۰ ۶ . هند ، دختر محمّد بن احمد بن عمر سکری . ۷ .

قرن نهم از آن رو که شمس الدین محمّد بن عبد الرحمن سخاوی ، کتاب الضوء اللامع را جهت معرفی شخصیت های قرن نهم نگاشت و جلد دوازدهم آن را به زنان اختصاص داد ، در معرفی اجازات زنان در این قرن ، همین کتاب را مبنا قرار دادیم . ۱ . آسیه ، دختر جار الله بن صالح (۷۹۶ ۸۷۳ ق) . وی را گروهی از قبیل محمّد بن محمّد سخاوی ، سعد بن یوسف نووی ، محمّد بن ابی بکر بن سلیمان بکر ، عایشه دختر عبد الهادی ، ابن صدیق عراقی و هیشمی ، اجازه حدیث داده اند و او نیز به سخاوی ، اجازه حدیث داد . ۲۸ . آمنه ، دختر ابوالفضل احمد بن علی بن محمّد بن حجر (۸۳۵ ۸۳۶ ق) . وی ، در سن دو سالگی از دنیا رفت و گروهی از جمله حسین بوصیری برایش اجازه حدیث نگاشتند . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۶۳ .

۳- همان ، ص ۱۶۴ .

۴- الضوء اللامع لاهل القرن التاسع ، ج ۱۲ ، ص ۲ .

۵- همان ، ص ۳ .

ص: ۸۶

۳. آمنه ، دختر ابی بکر بن عبد الله بن ظهیره . در سال ۸۳۶ ق ، گروهی به وی اجازه روایت دادند . (۱) ۴ . آمنه ، دختر محمد بن عبد الله بن محمد رشیدی (م ۸۶۷ ق) . وی را گروهی چون ابو هریره ابن الذهبی ، ابوالخیر بن العلابی ، اجازه روایت دادند و او نیز به سخاوی ، اجازه داد . (۲) ۵ . آمنه ، دختر موسی بن احمد بن ابی القاسم (م ح ۸۶۰ ق) . عبد الله بن ابی بکر دمامینی ، به وی اجازه روایت داد و او به سخاوی ، اجازه نقل حدیث داده است . (۳) ۶ . انس ، دختر قاضی کریم الدین عبد الکریم بن عبد العزیز (۷۸۰ ۸۶۰ ق) ، همسر ابن حجر عسقلانی . ابن حجر ، برای وی از برخی حافظان ، اجازه حدیث گرفت ؛ مانند : ابوالخیر ابن الحافظ العلابی و ابوهریره عبد الرحمن بن حافظ الذهبی . (۴) ۷ . زین خاتون (۸۰۲ ۸۳۳ ق) ، دختر ابن حجر عسقلانی . پدرش ، برای او از برخی محدثان ، اجازه حدیث گرفت . (۵) ۸ . آمنه ، دختر ناصر الدین ابوالفتح نصر الله بن احمد (ح ۷۷۰ ۸۵۳ ق) . گروهی از جمله ابوبکر بن عمر بن سلار و احمد بن ابی بکر ، به وی اجازه روایت داده اند . (۶) ۹ . اسماء ، دختر احمد بن اسماعیل بن عمر بن کثیر (م ح ۸۶۰ ق) . وی ، به سخاوی ، اجازه روایت داده است . ۱۰ ۷ . اسماء ، دختر ابوبکر بن حسین بن عمر (زنده در ۸۷۷ ق) . ابن هبل ، ابن امیله ،

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۴ .

۳- همان ، ص ۵ .

۴- لسان المیزان ، ج ۱ ، ص ۶۰ ، مقدمه التحقیق ؛ الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۱۰ و ۱۱ .

۵- الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۵ .

۶- همان ، ص ۶ .

ص: ۸۷

صلاح بن عمر، کامل بن حبیب و گروهی دیگر، به وی اجازه روایت دادند. (۱) ۱۱. اسماء، دختر عبد الله بن محمد (م ۸۶۷ ق) در سال ۷۸۹ ق، بیست و شش نفر، به وی اجازه روایت دادند. (۲) ۱۲. اسماء، دختر اسماعیل بن علی بن حسین قلقشندی (۷۷۹-۸۶۵ ق). گروهی از قبیل غیاث عاقولی و صدر مناوی، به وی اجازه روایت دادند. (۳) ۱۳. الف، دختر عبد الله بن علی بن محمد (۸۰۲-۸۷۹ ق). گروهی به وی اجازه روایت دادند. (۴) ۱۴. أمه الخالق، دختر زین عبد اللطیف بن صدقه (م ۸۱۲ ق). عایشه دختر عبد الهادی، به وی اجازه روایت داد و او نیز به سخاوی، اجازه حدیث داده است. (۵) ۱۵. امه الخالق، دختر محمد بن یوسف خزرچی (م ۸۵۰ ق). گروهی به وی، اجازه روایت داده و او نیز به سخاوی، اجازه حدیث داد. ۱۶۶. امه اللطیف، دختر محمد بن محمد بن احمد مقدسی (م ۸۴۰ ق). ابوالهول، محب صامت، ناصر الدین داوود و کمال بن نحاس و گروهی دیگر، به وی اجازه روایت دادند. ۱۷۷. امه الله، دختر علاء علی بن شهاب احمد کردی؛ سخاوی، گوید: او را در حدود سال ۸۶۰ ق، در بعلبک دیدم و به من اجازه روایت داد. ۱۸۸. امه الواحد، دختر علاء علی بن عمر بن علی العطار. موفق آبی، وی را در سال ۸۱۵ ق، ملاقات کرد و به وی اجازه روایت داد. ۹.

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۶.

۳- همان، ص ۸.

۴- همان، ص ۹.

۵- همان، ص ۱۰.

ص: ۸۸

۱۹. آی ملک ، دختر ابراهیم بن خلیل بن عبد الله بن محمود (م ۸۱۵ ق). ابن جوخی ، ابن سیرجی ، احمد بن عبد الکریم بعلی ، ابن حبل ، ابن قوالیج ، صلاح بن ابی عمر ، زینب دختر قاسم و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . (۱) ۲۰ . بدور ، دختر عبد الله یا احمد مریسی (م ۸۵۰ ق). عایشه دختر عبد الهادی ، مجد اللغوی ، زین المرأغی و جمال بن ظهیره ، در سال ۷۸۸ ق ، به وی اجازه روایت دادند . (۲) ۲۱ . برکت ، دختر احمد بن عبد الرحیم بن حسین (۷۹۳ ۸۴۱ ق). ابوهریره بن ذهبی ، ابوالخیر بن علایی ، ابن ابی المجد و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . (۳) ۲۲ . برکت ، دختر سعد بن احمد (م حدود ۷۶۰ ق). عایشه دختر عبد الهادی و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . او نیز به سخاوی ، اجازه حدیث داده است . (۴) ۲۳ . برکت ، دختر احمد بن محمد . عایشه دختر عبد الهادی و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند و او نیز به سخاوی ، اجازه حدیث داد . (۵) ۲۴ . تتر ، دختر عز محمد بن احمد بن محمد عثمان (۷۳۴ ۸۰۳ ق). وی ، به ابن حجر اجازه حدیث داد . (۶) ۲۵ . جویریہ ، دختر بدر محمد بن احمد بن علی بن حجر . وی ، نوه پسری ابن حجر است و در سال ۸۳۰ ق ، گروهی به وی اجازه روایت دادند . (۷) ۲۶ . حبیبه ، ست الاهل ، دختر رضی محمد بن محب طبری . در سال ۸۱۴ ق ،

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۱ .

۳- همان ، ص ۱۲ .

۴- همان ، ص ۱۳ .

۵- همان ، ص ۱۴ .

۶- همان ، ص ۱۶ .

۷- همان ، ص ۱۸ .

ص: ۸۹

عایشه دختر عبد الهادی ، زین مراغی ، عبد القادر ارموی و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . (۱) ۲۷ . حسنه ، دختر ابوالایمن محمد بن شهاب (م ۸۰۸ ق) . در سال ۷۷۰ ق ، صلاح بن ابی عمر ، ابن النجم ، ابن امیله و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . (۲) ۲۸ . حکیمه ، دختر محمود بن محمد (ت ۶۹۸ ق) . وی ، در سال ۸۱۸ ق ، زنده بود . طاووسی ، با اجازه عام از حجار ، علاء الدوله سمنانی و مزّی ، نزد وی قرائت حدیث کرد . (۳) ۲۹ . حلّه ، دختر حسن بن محمد بن محمد . وی ، در سال ۸۰۷ ق ، به ابن حجر ، اجازه روایت داد . (۴) ۳۰ . حلیمه ، دختر ابوعلی مزملاتی . گروهی ، به وی اجازه روایت دادند . (۵) ۳۱ . حلیمه ، دختر محمد بن محمد بن محمد بن علی الجعیری الخلیلی . قبایی ، تدمری و ابن حجر ، به وی اجازه روایت دادند . (۶) ۳۲ . حنیفه ، دختر عبد الرحمن بن احمد القمنی . گروهی ، به وی اجازه روایت داده و گروهی نیز از او اجازه حدیث دریافت کردند . ۳۳۷ . حنیفه ، دختر زین عبد الرحمن بن محمد علی العریانی (م ح ۸۶۰ ق) . وی ، به سخاوی ، اجازه روایت داد . ۳۴۸ . خاتون عایشه ، دختر عبد الرحمن بن علی . در سال ۸۰۵ ق ، ابن صدیق ، عراقی ، هیشمی و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۹ .

۳- همان ، ص ۲۰ .

۴- همان ، ص ۲۱ .

۵- همان ، ص ۲۲ .

۶- همان ، ص ۲۳ .

ص: ۹۰

۳۵. خاتون ، دختر محمّد بن احمد بن محمّد . وی ، به ابن حجر در سال ۷۹۷ ق ، اجازه روایت داد . (۱) ۳۶ . خدیجه ، دختر ابراهیم بن اسحاق (قبل از ۸۰۳۷۲۰ ق) . وی را ابو نصر بن شیرازی ، اسحاق آمدی ، الوانی ، دبوسی ، ابن سید ، قطب حلبی ، عبد الله بن علی صنهاجی و گروهی از علمای شام و مصر ، اجازه روایت دادند . (۲) ۳۷ . خدیجه ، دختر احمد بن سلیمان بن برهان (حدود ۸۸۸۸۰۰ ق) . وی ، از احمد بن جبرئیل ، عبد الرحمن بن خطیبی و یوسف الازرقی ، اجازه روایت دارد . (۳) ۳۸ . خدیجه ، دختر شهاب بن احمد بن علی بن خلف (م ۸۸۹ ق) . وی را گروهی ، در شعبان سال ۸۰۰ ق ، اجازه روایت داده اند و او نیز به سخاوی اجازه حدیث داده است . (۴) ۳۹ . خدیجه ، معروف به مرفقیه ، دختر شهاب احمد بن نجم محمّد بن جهان محمّد (۷۴۰ ۸۱۴ ق) . وی را گروهی ، اجازه روایت داده اند . ۴۰ ۵ . خدیجه ، دختر ابوبکر بن عبد الله بن ظهیره . وی را پدرش ، اجازه روایت داد و در سال ۸۰۵ ق ، ابن صدیق ، زین المراحی ، عراقی ، هیشمی ، فرسیسی ، عایشه دختر عبد الهادی و گروهی دیگر ، اجازه روایت دادند . ۴۱ ۶ . خدیجه ، دختر ابوبکر بن محمّد قلقشندی مقدسی (۸۳۳ ۸۹۲ ق) . وی را قبایی ، تدمری ، واسطی ، حسین بوصیری ، فاطمه کنانی ، عایشه حنبلی ، عایشه دختر شرایحی ، ابوذر زرکشی ، برهان حلبی ، ابن بردس ، ابن طحان ، ابن ناظر ، محمّد بن ابراهیم مرشدی ، زینب دختر یافعی و گروهی دیگر ، اجازه روایت دادند . ۴۲ ۷ . خدیجه ، دختر عماد ابوبکر بن یونس بن عبد القادر (م ۸۰۱ ق) . وی ، به ابن

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۲۴ .

۳- همان ، ص ۲۵ .

۴- همان ، ص ۲۶ .

ص: ۹۱

حجر ، اجازه روایت داد . ۴۳ . خدیجه ، معروف به سعیده دختر عبد الرحمن بن علی (۷۹۷ ۸۷۶ ق) . وی را عایشه دختر عبد الهادی ، بدر بهنسی ، کمال دمیری و گروهی دیگر ، اجازه روایت دادند ، چنان که وی سخاوی را اجازه نقل حدیث داد . (۱) ۴۴ . خدیجه ، معروف به سعاده ، دختر وجیه عبد الرحمن ابن ابی الخیر (۷۸۷ ۸۶۰ ق) . وی را گروهی ، اجازه روایت دادند . (۲) ۴۵ . خدیجه ، دختر موفق عبد الکریم بن محمد (م ۸۹۶ ق) . وی ، به سخاوی اجازه روایت داد . (۳) ۴۶ . خدیجه ، دختر فرج زیلعی (ولادت ۸۰۵ ق) . وی ، به عایشه دختر عبد الهادی ، اجازه روایت داد و او نیز به سخاوی ، اجازه حدیث داده است . ۴۷ ۴ . خدیجه ، معروف به توفیق دختر زین محمد بن زین احمد . وی را در سال های ۷۶۹ ق ، به بعد ، گروهی اجازه روایت داده اند . ۴۸ ۵ . خدیجه ، دختر نور محمد بن ابی بکر (م ۸۰۳ ق) . وی ، به ابن حجر ، اجازه روایت داد . ۴۹ ۶ . خدیجه ، دختر ابو عبد الله محمد بن حسین بن زین محمد (م ۸۴۶ ق) . وی ، را در سال های ۷۸۸ ق ، به بعد ، نشاوری ، عزیز الدین ملیحی ، سردی ، ابن حاتم ، ابن الشیخه ، امیوطی و دختر عبد الهادی ، اجازه روایت دادند ، چنان که وی ، به ابن فهد و دیگران ، اجازه حدیث داد . ۵۰ ۷ . خدیجه ، دختر محمد سمنطح بن عبد الکریم . وی را گروهی در سال ۸۰۵ ق ،

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۲۸ .

۳- همان ، ص ۳۰ .

ص: ۹۲

اجازه روایت داده اند . (۱) ۵۱ . خدیجه ، دختر محمد بن عبد الله بلکام (۸۹۷ ق) . وی را گروهی ، اجازه روایت داده اند . (۲) ۵۲ . خدیجه ، دختر شمس محمد بن علی بن محمد (م ۸۶۹ ق) . وی را تقی بن حاتم ، اجازه روایت داد ، چنان که وی به سخاوی ، اجازه حدیث داده است . (۳) ۵۳ . خدیجه یا علا ، دختر محب محمد بن رضی محمد (م ۸۴۹ ق) . وی را شرف مراغی ، زین امیوطی ، ابوجعفر بن عجمی و گروهی دیگر ، اجازه روایت دادند . (۴) ۵۴ . رجب ، دختر شهاب احمد بن محمد (م ۸۶۹ ق) . وی ، به سخاوی ، اجازه روایت داد . ۵۵ ۵ . رقیه ، دختر شیخ عبد القوی (م ۸۷۴ ق) . وی ، به سخاوی ، اجازه روایت داد و نیز از سال ۸۰۵ ق ، به بعد ابن صدیق ، زین مراغی ، عراقی و هیثمی ، به وی ، اجازه روایت دادند . ۵۶ ۶ . رقیه ، دختر علی بن محمد بن موسی (م ۸۸۰ ق) . وی را در سال ۸۱۱ ق ، برهان انباسی ، عراقی ، هیثمی ، بلقینی ، ابن الملقی ، صدر مناوی ، نماری ، مجد اسماعیل حنفی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . چنان که وی ، به سخاوی ، اجازه حدیث داد . ۵۷ ۷ . رقیه ، دختر شرف محمد بن مسند (۷۴۱ ۸۳۲ ق) . وی را گروهی از مشایخ عصر ، اجازه روایت داده اند و برخی نیز عقیده دارند که از ابن المصوی هم ، اجازه دریافت نمود . ۸ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۳۱ .

۳- همان ، ص ۳۴ .

۴- همان ، ص ۳۵ .

ص: ۹۳

۵۸. رقیه ، دختر شمس محمّد بن محمّد ابی الخیر (م ۸۵۸ ق). گروهی به وی ، اجازه روایت دادند . ۵۹. رقیه ، دختر یحیی بن عبد السلام (۷۲۶ ۸۱۵ ق). وی را یوسف الختنی ، علی بن اسماعیل ابن المصری ، ابن شاهد ، زینب بنت الکمال ، بند نیجی ، مزی ، ذهبی ، برزالی ، ابن سید ، قطب حلبی و گروهی دیگر ، اجازه روایت داده اند ، چنان که سخاوی نیز از وی اجازه روایت دارد . (۱) ۶۰. زینب ، دختر ابراهیم بن احمد (م ۸۴۱ ق) . در سال های ۷۸۸ ق و پس از آن ، نشاوری ، ابن حاتم ، ابوهریره بن ذهبی ، ملیجی ، مطرز ، آمدی ، صروی ، تنوخی و زفناوری ، به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۶۱. زینب ، دختر احمد بن محمّد بن موسی (۷۹۹ ۸۸۶ ق) . از سال ۸۰۵ ق به بعد ، عراقی ، هیشمی ، مراغی ، فرسیسی ، شهاب جواهری ، ابوالطیب سمولی ، عایشه دختر عبد الهادی و شریف بن کویک ، به وی اجازه روایت داده اند . (۳) ۶۲. زینب ، دختر عبد الرحیم (۷۹۱ ۸۶۵ ق) . در سال های ۷۹۵ ق . به بعد ، گروهی از جمله شهاب احمد ، ابوالخیر بن علاء ، احمد بن محمّد بن راشد ، ابوبکر بن محمّد بن عبد الرحمن مزی ، ابوهریره بن ذهبی و تاج بن موسی السکندری ، به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۶۳. زینب ، دختر عبد الله بن احمد بن علی (۷۸۰ ۸۵۶ ق) . سخاوی ، می نویسد: بعید نمی دانم از قدما ، اجازه روایت داشته باشد . (۵) ۶۴. زینب ، دختر عبد الله بن زین احمد (م ۸۳۸ ق) . وی را ابن هبل و صلاح بن ابی عمر ابن امیله ، اجازه روایت دادند و وی ، به ابن فهد و دیگران ، اجازه حدیث داده

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۳۶ .

۳- همان ، ص ۳۸ .

۴- همان ، ص ۳۹ .

۵- همان ، ص ۴۲ .

ص: ۹۴

است . (۱) ۶۵ . زینب ، دختر عبد العزیز بن عبد العلی (م ۸۴۵) . در سال ۸۳۶ ق به بعد ، گروهی به وی ، اجازه روایت داده اند .
 (۲) ۶۶ . زینب ، دختر عبد الله بن اسعد بن علی (۷۶۸ ۸۴۶ ق) . وی را ابن امیله ، صلاح بن ابی عمر ، ابن السوقی ، ابن النجم ، ابن الهبل ، ابن قاضی زیدانی ، اذرعی ، اسنوی ، ابوالبقاء سبکی ، ابن القاری ، تقی البغدادی و نشاوری ، اجازه روایت داده اند . (۳) ۶۷ .
 زینب ، دختر عبد الله بن خلیل . وی ، در سال ۸۶۵ ق ، به سخاوی ، اجازه روایت داده و در سال ۸۷۳ ق ، به برخی دیگر اجازه داده است . (۴) ۶۸ . زینب ، دختر عبد الهادی . در سال ۸۲۶ ، قبابی ، شمس شامی ، تاج بن بردس و علاء ، به وی اجازه روایت دادند . ۵ ۶۹ . زینب ، دختر علی بن احمد بن عبد العزیز (۷۷۵ ۸۲۷ ق) . وی را محب صامت ، محمد بن احمد بن عبد الرحمن ، ابوالهول جزری و گروهی دیگر ، اجازه روایت دادند . ۶ ۷۰ . زینب ، دختر ابوالبرکات محمد بن احمد بن ابی الخیر (م ۸۴۵ ق) .
 در سال ۸۵۴ ق ، ابن امیوطی ، ابوجعفر بن عجمی و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت دادند . ۷ ۷۱ . زینب ، دختر ابوالیمن محمد بن ابی بکر (م ۸۵۹ ق) . در سال ۷۹۳ ق به بعد ، گروهی چون تنوخی ، ابن شیخه ، سردی ، شهاب بن منقر ، بلقینی ، ابن المقن ، عراقی

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۴۲ .

۳- همان ، ص ۴۳ .

۴- همان ، ص ۴۶ .

ص: ۹۵

و هیشمی ، اجازه روایت دادند . (۱) ۷۲ . زینب ، دختر ابوالسعود . در سال ۸۰۵ ق ، گروهی به وی ، اجازه روایت دادند . (۲) ۷۳ .
 زینب ، دختر ابوالفضل محمد بن عبد الرحمن . گروهی وی را در سال ۸۳۷ ق ، اجازه روایت داده اند . (۳) ۷۴ . زینب ، دختر
 رضی ابوالسعادات (۷۹۴ ۸۶۲ ق) . وی را تنوخی ، بلقینی ، ابن الملقن عراق ، هیشمی و گروهی دیگر ، اجازه روایت داده اند . (۴)
 ۷۵ . زینب ، دختر قاضی ناصر الدین محمد (م ۸۸۸ ق) . ابن طحان ، ابن بروس و ابن ناظر ، به وی اجازه روایت داده اند . ۷۶ ۵ .
 زینب ، دختر ابوالیمین محمد بن محمد (۸۳۴ ۸۵۲ ق) گروهی به وی ، اجازه روایت داده اند . ۷۷ ۶ . زینب ، دختر تاج محمد بن
 یوسف . وی ، دارای اجازه حدیث بود . ۷۸ ۷ . زینب ، دختر امین یحیی بن محمد (م ۸۸۷ ق) . به وی در سال ۸۳۷ ق ، اجازه
 روایت داده اند . ۷۹ ۸ . زینب ، دختر یوسف بن ابراهیم (م ۸۴۹ ق) . وی ، زیر آوار از دنیا رفت و او را شهید لقب داده اند .
 ابوهریره بن ذهبی ، ابن قوام ، ابن ابی المجد و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت داده اند . ۸۰ ۹ . ساره ، دختر صدر احمد بن
 بدر . ابن زعیوب ، در سال ۷۹۵ ق ، به وی اجازه

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۴۷ .

۳- همان ، ص ۴۸ .

۴- همان ، ص ۵۰ .

ص: ۹۶

روایت داد و او به سخاوی ، اجازه حدیث داده است . (۱) ۸۱ . ساره ، دختر تقی علی بن عبد الکافی (م ۷۳۴ ق) . مزی ، بزالی ، ذهبی ، ابن نباته عبد القادر بن قریشه ، عبد الرحیم بن ابی السیر و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۸۲ . ساره ، دختر عمر بن عبد العزیز بن محمّد ، معروف به ابنه ابن جماعه (ح ۷۶۰ ۸۵۵ ق) . وی را صلاح بن ابی عمرو ، ابن امیله ، ابن السومی ، احمد بن عبد الکریم ، ابن النجم ، ابن القاری و محمّد بن حسن بن قاضی ، اجازه روایت داده اند . سخاوی ، گوید : بعید نیست از جدش ، جماعه نیز اجازه روایت داشته اند . (۳) ۸۳ . ساره ، دختر شرف محمّد بن علی بن محمّد (م ۷۶۲ ق) . سخاوی ، گوید : وی ، به من اجازه شفاهی داد و او از سرآمدان زمانه اش در دینداری ، خردمندی ، اصالت و ریشه داری بود . (۴) ۸۴ . ست الاهل ، دختر عبد الله بن احمد بن حسن . گروهی به وی ، در سال ۸۱۴ ق ، اجازه روایت داده اند . (۵) ۸۵ . ست الاهل ، دختر عبد الکریم بن احمد بن عطیه (م ۸۴۹ ق) . وی را در سال های ۷۸۸ ق به بعد ، نشاوری ، سردی ، ابن حاتم ، عراقی ، هیشمی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . ۸۶ ۶ . ست الجمیع ، دختر عطیه بن محمّد (۸۳۱ ۸۷۱ ق) . وی را قبایی ، تدمری ، زین الزرکشی ، واسطی ، ابن ناظر ، ابن طحان ، علاء بن بردس ، برهان الحلّبی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . ۷ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۵۱ .

۳- همان ، ص ۵۲ .

۴- همان ، ص ۵۳ .

۵- همان ، ص ۵۴ .

ص: ۹۷

۸۷. ست التقی ، دختر عبد الحی القیوم . وی را جماعه در سال ۸۳۶ ق ، اجازه روایت داد . (۱) ۸۸ . ست الجمیع ، دختر علی بن ابی البرکات (م ۸۳۵ ق) . وی و خواهرش زینب را گروهی ، اجازه روایت داده اند . (۲) ۸۹ . ست الجمیع ، دختر ابی الیمین محمد بن محمد (م ۸۳۸ ق) . وی را جماعه ، اجازه روایت داد . (۳) ۹۰ . ست العمائم ، دختر عبد الله بن ابی بکر . وی را در سال ۸۳۶ ق ، اجازه جماعتی اجازه روایت داده اند . (۴) ۹۱ . ست قریش ، دختر علی بن محمد بن احمد . وی را جماعتی در سال ۸۳۶ ق ، اجازه روایت داده اند . (۵) ۹۲ . ست قریش ، دختر ابوالیمین محمد بن محمد طویل (م ۸۵۸ ق) . وی را جماعتی در سال ۸۳۶ ق ، اجازه روایت داده اند . ۹۳۶ . ست قریش ، دختر نجم محمد بن ابی البرکات (م ۸۵۴ ق) . وی را جماعتی در سال ۸۴۶ ق ، اجازه روایت داده اند . ۹۴۷ . ست القضاء ، دختر ابوبکر بن عبد الرحمن (۷۹۷ ۸۶۴ ق) . وی را ابوهریره بن ذهبی ابوالخیر بن علایی ، عبد الله بن حرستانی ، فاطمه دختر ابن المنجا ، فاطمه دختر عبد الهادی و گروهی دیگر ، اجازه روایت داده اند . ۹۵۸ . ست القضاء ، دختر عبد الوهاب بن عمر (ح ۷۲۰ ۸۰۱ ق) . وی را قسم بن عساکر ، حجار ، الوافی ، مزی ، شرف بن حافظ و دیگران ، اجازه روایت داده اند . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان جا .

۳- همان ، ص ۵۵ .

۴- همان ، ص ۵۶ .

۵- همان ، ص ۵۷ .

ص: ۹۸

۹۶. ست الكل ، دختر رضی محمد بن محب (م ۸۶۷ ق). وی را ابن صدیق ، مراغی ، عراقی ، هیشمی ، عایشه دختر عبد الهادی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . (۱) ۹۷. ست الكل ، دختر احمد بن امام الدین محمد (م ۸۰۳ ق). وی را در سال ۷۳۰ ق ، گروهی چون یحیی بن مصری ، زینب ابنه الکمال ، مزی ، برزالی ، ابن قمام و ابن غال ، اجازه روایت داده اند . (۲) ۹۸. ستیته ، دختر زین ابن عبد الله محمد بن محمد (م ۸۷۹ ق). وی ، به سخاوی ، اجازه روایت داد . (۳) ۹۹. ستیت ، دختر عبد الله بن علی بن عبد الله (م ۸۵۹ ق). وی را ابن صدیق ، مراغی ، عراقی ، هیشمی ، فرسیس ، ابوطیب سمولی ، ابوالعباس جوهری ، احمد بن محمد ماکسینی و دیگران ، اجازه روایت داده اند و او نیز به سخاوی ، اجازه روایت داده است . (۴) ۱۰۰. ستیت ، دختر عبد الله بن ابی سرور محمد بن عبد الرحمن فاسی (۸۴۰ ۸۸۰ ق). جماعتی از جمله زینب دختر یافعی ، به او اجازه روایت داده اند . (۵) ۱۰۱. ستیت ، دختر عبد الهادی بن ابی یمین . جماعتی به او اجازه روایت داده اند . (۶) ۱۰۲. ستیت ، دختر ابی عبد الله محمد بن علی بن احمد . جماعتی به او اجازه روایت داده اند . ۱۰۳۷. ستیت ، دختر ابی حامد محمد بن ابی خیر (۸۴۳ ۸۶۸ ق). او را زین زرکشی ، ابن فرات ، ابن ناظر ، ابن بروس ، ابوجعفر بن عجمی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . ۸.

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۵۷ .

۳- همان ، ص ۵۸ .

۴- همان ، ص ۶۰ .

۵- همان ، ص ۶۱ .

۶- همان ، ص ۶۲ .

ص: ۹۹

۱۰۴. سعاده ، دختر عبد اللطيف بن محمد بن احمد (م ۸۸۲ ق). وی را تمامی مشايخ ستيت دختر عبد الله بن سرور فاسی ، اجازه روایت داده اند . (۱) ۱۰۵. سعاده ، دختر ابن سرور فاسی (۸۲۰ ۸۷۶ ق). جماعتی به وی ، اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۰۶. سعیده ، دختر زين محمّد بن احمد بن محمد (م ۸۲۶ ق). کمال بن حبيب ، به او اجازه روایت داده است . (۳) ۱۰۷. سمراء ، دختر عبد الرحمن بن ابی بکر (م ۸۳۲ ق). جماعتی به وی در سال ۸۲۶ ق ، اجازه روایت داده اند . (۴) ۱۰۸. شریفه ، دختر سراج عبد اللطيف بن ابی الفتح (۸۱۰ ۸۸۲ ق). عایشه دختر ابن عبد الهادی و ابن کویک ، به وی اجازه روایت داده اند . (۵) ۱۰۹. شمس الملوک ، دختر ناصر الدین محمد بن عباد (۸۰۳ ۷۳۰ ق). او به ابن حجر ، اجازه روایت داده است . (۶) ۱۱۰. صالحه ، دختر بهاء احمد بن تقی بن علی بن عبد الکافی سبکی . ابن امیله و گروهی از اصحاب ابوالفضل بن عساکر ، به وی اجازه روایت داده و او نیز به پسر ابن حجر ، اجازه روایت داده است . (۷) ۱۱۱. صفیه ، دختر عماد اسماعیل بن محمّد بن محمد (م ۸۰۱). وی را حجار و ایوب کحال ، اجازه روایت داده اند و او نیز به ابن حجر ، اجازه روایت داده است . (۸) ۱۱۲. صفیه ، دختر محمد بن محمد بن عمر (م ۸۴۵ ق). ابوهریره بن ذهبی ، تنوخی ، ابن ابی المجد و جماعتی دیگر ، به وی اجازه روایت داده اند . ۹

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۶۴ .

۳- همان ، ص ۶۵ .

۴- همان ، ص ۶۶ .

۵- همان ، ص ۶۷ .

۶- همان ، ص ۶۹ .

۷- همان ، ص ۷۰ .

۸- همان ، ص ۷۱ .

ص: ۱۰۰

۱۱۳. صفیه ، دختر یاقوت حبشی (۸۰۴ ۸۷۲ ق) . وی را ابن صدیق ، زین مراغی ، عایشه دختر ابن عبد الهادی ، عراقی ، هثمی و دیگران ، اجازه روایت داده اند و او نیز به سخاوی ، اجازه روایت عطا نموده است . (۱) ۱۱۴ . عایشه ، دختر صارم ابراهیم بن خلیل (حدود ۷۶۰ ۸۴۲ ق) . خلاطی ، ابن جوفی ، محمد بن موسی بن سیرجی ، ابن سوقی ، ابن نجم ، زغلش ، ابن هبل ، عمر بن ابراهیم نقبی ، زینب دختر دمامیسی ، دختر نباته ، ابن قوالیح و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۱۵ . عایشه ، دختر ابراهیم بن عبد الله ، مادر عبد الله حمامی دمشقی (۷۷۰ حدود ۸۵۰ ق) . ابن امیله ، صلاح بن ابن عمر ، ابن هبل ، محب صامت و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۱۶ . عایشه ، دختر ابی بکر بن حسین بن عمر ، جماعتی چون صلاح بن ابی عمر ، ابن امیله ، ابن هبل ، بهاء بن خلیل و حواوی ، به او اجازه روایت داده اند . (۴) ۱۱۷ . عایشه ، دختر ابی بکر بن عمر بن عرفات (۷۹۴ ۸۸۰ ق) . ابوهریره ذهبی ، ابن قوام ، تاج بن موسی ، احمد بن محمد بن خراط و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۵) ۱۱۸ . عایشه ، دختر تاج عبد الله بن شهاب احمد بن محمد (۷۶۰ ۸۲۴ ق) . وی را در سال ۷۶۷ ق ، امیدون بن عبد الکریم بعلی ، ابن یوسف خلاطی ، ابن نجم ، حسن بن هبل ، بهاء بن خلیل ، موفق حنبلی ، محمود منبجی ، حراوی و گروهی دیگر ، اجازه روایت داده اند . ۱۱۹ ۶ . عایشه ، دختر عبد الوهاب بن عبد الله بن اسعد (۷۸۹ ۸۶۶ ق) . وی پس از آن

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۷۳ .

۳- همان ، ص ۷۴ .

۴- همان ، ص ۷۵ .

۵- همان ، ص ۷۶ .

ص: ۱۰۱

که از تنوخی، ابن ذهبی، ابن علایی و دیگران، اجازه روایت دریافت نمود، به سخاوی، اجازه روایت عطا کرد. (۱) ۱۲۰. عایشه، دختر علی بن محمد بن عبد الغنی. او، به محمد بن هارون حضرمی و خواهرانش و نیز سخاوی و جمعی دیگر، اجازه روایت داده است. (۲) ۱۲۱. عایشه، دختر علی بن محمد بن عبد الله (۷۶۱ ۸۴۰ ق). ابن قاضی جیلی، خلاطی و گروهی از علمای اهل شام و مصر، به وی اجازه روایت داده اند. (۳) ۱۲۲. عایشه، دختر محمد بن ابراهیم بن احمد (۷۹۸ ۸۴۶ ق). او، در همان سالی که به دنیا آمد، از سوی شمس بسکری و سپس نور علی بن حسن خزر جی، به دریافت اجازه روایت نایل گردید. (۴) ۱۲۳. عایشه، دختر محمد بن عبد الهادی بن عبد الحمید (۷۲۳ ۸۱۶ ق). ابن زراد، اسماعیل بن عمر بن حموی، ست الفقها دختر واسطی، یحیی بن فضل الله، برهان جعبری، برهان بن فرکاح، ابوالحسن بندینجی، عبد الله بن محمد بن یوسف، شرف بن بارزی، ابراهیم بن صالح بن عجمی و دیگران، به وی اجازه روایت داده اند و جمع زیادی نیز از او اجازه روایت، دریافت داشته اند. (۵) ۱۲۴. عایشه، دختر محمد بن عیسی بن عبد الله (م ۸۲۹ ق). وی از ابن قیم، قلانسی، مظفر و گروهی دیگر، اجازه روایت دریافت نمود. (۶) ۱۲۵. عزیزه، دختر شاهین کرکی. گروهی از مشایخ اجازه، به وی در سال ۸۳۰ ق، اجازه روایت داده اند. ۱۲۶۷. عصمت، دختر محمد بن رشید الدین (۷۱۱ ۸۳۵ ق). او، در سال ۸۳۳ ق،

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۷۷.

۳- همان، ص ۷۸.

۴- همان، ص ۷۹.

۵- همان، ص ۸۱.

۶- همان، ص ۸۲.

ص: ۱۰۲

اجازه روایت از سوی طاووسی دریافت نمود . (۱) ۱۲۷ . علماء ، دختر شهاب بن ابی العباس (م ۸۱۶ ق) . وی ، در سال ۷۵۵ ق و پس از آن ، از علایی ، عز بن جماعه ، قلانسی ، ناصر الدین فاروقی ، خلاطی ، معین بن رصاص و محمد بن علی القطروانی ، اجازه روایت دریافت نمود . (۲) ۱۲۸ . علماء ، دختر محب احمد بن محمد بن عبد الله (۸۱۸ ۸۸۲ ق) . وی را ابن طولوبغا ، تاج بن بردس ، شمس عسقلانی و جماعتی دیگر ، اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۲۹ . علماء ، دختر ابی یمن محمد بن احمد (۷۷۴ ۸۲۶ ق) . نشاوری ، ابن حاتم ، و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۱۳۰ . علماء ، دختر محب محمد بن رضی محمد بن محب (م ۸۵۳ ق) . گروهی به وی ، اجازه روایت داده اند . (۵) ۱۳۱ . عضون ، دختر نور ابی حسن علی بن احمد بن عبد العزیز (۷۹۴ ۸۵۵ ق) . تنوخی ، ابن شیخه ، بلقین ، عراقی ، هیشمی ، ابن ملقن ، مریم اذرعیه و برخی دیگر ، به او اجازه روایت داده و او نیز به سخاوی ، اجازه داده است . (۶) ۱۳۲ . فاطمه ، دختر ابراهیم بن احمد بن عبد اللطیف (۷۷۰ ۸۵۱ ق) . ابوهریره ذهبی ، ابن علایی و گروهی دیگر ، وی را در سال ۷۹۸ ق ، اجازه روایت داده اند . (۷) ۱۳۳ . فاطمه ، دختر احمد بن عبد الله (م ۷۷۴ ق) . حراوی ، به وی اجازه روایت داده است . ۱۳۴۸ . فاطمه ، دختر ابی الفضل احمد بن علی (۸۱۷ ۸۱۹ ق) . گروهی به او اجازه روایت داده اند . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۸۳ .

۳- همان ، ص ۸۴ .

۴- همان ، ص ۸۵ .

۵- همان ، ص ۸۶ .

۶- همان ، ص ۸۷ .

۷- همان ، ص ۸۸ .

ص: ۱۰۳

۱۳۵. فاطمه ، دختر شهاب ابی محمود بن احمد بن محمد (م ۷۶۰ ق). ابن خباز ، به او اجازه روایت داده است . (۱) ۱۳۶ . فاطمه (حلیمه) ، دختر احمد بن محمد بن اسماعیل بن ابراهیم (م ۸۳۷ ق). ابن صدیق و گروهی دیگر ، به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۳۷ . فاطمه ، دختر احمد بن ابی الخیر . او در سال ۸۱۴ ق ، از گروهی اجازه روایت دریافت نمود . (۳) ۱۳۸ . فاطمه ، دختر احمد بن محمد بن علی (ت ۷۳۲ ق). مزی ، به او اجازه روایت داده است و او نیز به ابن حجر ، اجازه روایت داده است . (۴) ۱۳۹ . فاطمه ، دختر ابی بکر بن عمر بن عرفات (۸۶۷ ۷۹۰ ق). تمامی کسانی که به خواهر او (عایشه) ، اجازه روایت داده اند ، به وی نیز اجازه داده اند . (۵) ۱۴۰ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن ابی بکر (م ۸۶۲ ق). گروهی از مشایخ ، در سال ۸۳۶ ق ، به وی اجازه روایت داده اند . (۶) ۱۴۱ . فاطمه ، دختر عبد الکریم بن علی بن عبد الکریم . در سال ۸۰۶ ق ، جماعتی چون عایشه دختر ابن عبد الهادی ، زین مراغی و عبد القادر ارموی ، به او اجازه روایت داده اند . ۱۴۲۷ . فاطمه ، دختر عبد الواحد بن زین محمد بن احمد (م ۸۸۱ ق). گروهی در سال ۸۳۶ ق ، به وی اجازه روایت داده اند . ۱۴۳۸ . فاطمه ، دختر عبد الوهاب بن عفیف (۸۲۷ ۷۸۶ ق). ابن صلاح علایی ، ابن ذهبی ، ابن ابی المجد و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . ۹ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۸۹ .

۳- همان ، ص ۹۰ .

۴- همان ، ص ۹۳ .

۵- همان ، ص ۹۵ .

۶- همان ، ص ۹۶ .

ص: ۱۰۴

۱۴۴. فاطمه، دختر علی بن منصور (۷۷۰ ۸۵۸ ق). عایشه دختر ابن عبد الهادی و دیگران، به وی اجازه روایت داده و او نیز به سخاوی، اجازه داده است. (۱) ۱۴۵. فاطمه، دختر عمر بن عبد العزیز بن علی (م ۸۶۲ ق). گروهی در سال ۸۳۶ ق، به وی اجازه روایت داده اند. (۲) ۱۴۶. فاطمه، دختر عمر بن محمد بن علی جعبری (م ۸۲۵ ق). تدمری، قبالی و ابن حجر، به وی اجازه روایت داده اند. (۳) ۱۴۷. فاطمه (مبارکه)، دختر ابی یمن محمد بن شهاب (م ۸۳۶ ق). ابن نجم، ابن هبل، محب صامت و دیگران، به او اجازه روایت داده اند. (۴) ۱۴۸. فاطمه، دختر محمد بن احمد بن حسن عسقلانی (۷۹۹ ۸۳۲ ق). عمر بالنی، ابن قوام، عبد الله بن خلیل حرستانی، فاطمه دختر ابن منجا، فاطمه دختر ابن عبد الهادی، زین مراغی و دیگران، به وی اجازه روایت داده اند. ۱۴۹ ۵. فاطمه، دختر محمد بن احمد بن سیف (م حدودا ۷۲۰ ق). حجار و زینب، دختر کمال و طایفه ای از مشایخ، به وی اجازه روایت داده اند. ۱۵۰ ۶. فاطمه، دختر محمد بن احمد تنوخی دمشقی (۷۱۲ ۸۰۳ ق). سلیمان و ابوبکر دشتی، مطعم، ابن عساکر، ابن شیرازی، ابوبکر بن احمد بن عبد الدائم، اسماعیل بن یوسف بن مکتوم و ست الوزراء دختر عمر بن منجا، به او اجازه روایت داده اند و او نیز به ابن حجر، اجازه روایت داده است. ۱۵۱ ۷. فاطمه، دختر محمد بن حسن بن سعد (۷۸۸ ۸۴۰ ق). وی را ابوهریره بن ذهبی، ابن عرفه و عمر بن ایدغمش، اجازه روایت داده اند و نجم بن فهد نیز از سوی

۱- همان جا .

۲- همان، ص ۹۷ .

۳- همان، ص ۱۰۰ .

۴- همان، ص ۱۰۱ .

ص: ۱۰۵

او به دریافت اجازه روایت نایل آمده است . (۱) ۱۵۲ . فاطمه ، دختر محمد بن عبد الهادی (۸۰۳۷۱۹ ق) . عالمانی از دمشق ، مصر ، حلب ، حماه ، حمص و دیگران همچون ابونصر بن شیرازی ، ابو محمد بن عساکر ، یحیی بن محمد بن سعد ، حسن بن عمر کردی ، عبد الرحیم منشاوی ، ابراهیم بن صلح بن عجمی ، شرف بن بارزی ، احمد بن ادريس بن مزیز ، علی بن عبد الله بن یوسف بن مکتوم ، به او اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۵۳ . فاطمه ، دختر ابی الخیر محمد بن ابی سعود (۸۲۳۷۹۴ ق) . تنوخی ، ابن شیخه ، ابن ملقن ، عراقی ، هیشمی و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۵۴ . فاطمه ، دختر ابی حامد محمد بن ابی الخیر محمد بن ابی سعود (ت ۸۳۸ ق) . او ، از برهان حلبی ، ابوجعفر بن عجمی ، زین زرکشی ، ابن فرات ، ابن ناظر ، علاء بن بردس و دیگران ، اجازه روایت نموده است . (۴) ۱۵۵ . فاطمه ، دختر بدر محمد بن جمال بن یوسف بن عبد الله (۸۷۳۷۹۴ ق) . ابن صدیق ، ابن قوام ، بالسی ، ابن منیع ، دختر ابن منجا و مشایخ اجازه پسر عموهایش محمد و علی ، فرزندان تاج محمد ، به وی اجازه روایت داده اند . (۵) ۱۵۶ . فاطمه ، دختر بدر محمد بن یوسف بن عبد الله . او ، دختر دیگر بدر محمد است و تمامی کسانی که به خواهرش اجازه داده اند ، او را نیز در نقل روایات مجاز دانسته اند . (۶) ۱۵۷ . فاطمه ، دختر تاج محمد بن یوسف بن عبد الله . او ، خواهر محمد ، احمد ، علی و زینب است و تمامی کسانی که به ایشان اجازه روایت داده اند ، فاطمه را نیز به دریافت اجازه روایت ، نایل نموده اند

۷ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۰۲ .

۳- همان ، ص ۱۰۳ .

۴- همان ، ص ۱۰۴ .

۵- همان ، ص ۱۰۵ .

۶- همان ، ص ۱۰۶ .

ص: ۱۰۶

۱۵۸. فرحه ، دختر شهاب بن ابی الفضل احمد بن علی بن محمد (۸۲۸ ۸۰۴ ق). گروهی به او اجازه روایت داده اند . (۱) ۱۵۹ .
 فقها ، دختر علی بن محمد بن موسی محلی (م ۸۵۶ ق). او ، از گروهی از مشایخ ، اجازه روایت داشته و به سخاوی و ابن فهد نیز
 اجازه روایت داده است . (۲) ۱۶۰ . فوز ، دختر محمد بن عمر بن عبد العزیز خروبی (م ۸۵۲ ق). به درخواست دایی اش در سال
 ۷۹۵ ق ، گروهی از جمله ابوهریره بن ذهبی ، ابوالخیر بن علایی ، ابوالفرج بن شیخه و شهاب بن احمد بن ابی بکر بن عز ، به او
 اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۶۱ . قطلومک ، دختر ناصر الدین محمد بن ابراهیم (م ۷۴۴ ق). او را ابن حجر ، اجازه روایت داده
 است . (۴) ۱۶۲ . قفجق (قفجاق) ، دختر عبد الله بن احمد بن محمد بن هاشم (۷۷۷ ۸۳۳ ق). صلاح بن ابی عمر ، جویریہ ، جمال ،
 باجی ، سردی ، رسلان ذهبی ، محمد بن عمر بن قاضی شهبه ، حراوی ، شمس عسقلانی و محب صامت ، به او اجازه روایت داده
 اند و او نیز به ابن حجر ، اجازه روایت داده است . (۵) ۱۶۳ . کمالیه ، دختر احمد بن محمد بن ناصر بن علی کنانی (م بعد از ۸۶۵
 ق). در سال ۸۰۵ ق ، ابن صدیق زین مراغی ، عراقی ، هیثمی و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند و او نیز به سخاوی ، اجازه
 داده است . ۱۶۴ ۶ . کمالیه ، دختر عقیف عبد الله بن احمد بن حسن قسطلانی . مراغی ، سوینی ، جمال حنبلی ، عز بن جماعه ، ابن
 کویک و دیگران ، در سال ۸۱۴ ق ، به وی اجازه روایت داده اند . ۷ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۱۵ .

۳- همان ، ص ۱۱۶ .

۴- همان ، ص ۱۱۷ .

۵- همان ، ص ۱۱۹ .

ص: ۱۰۷

۱۶۵. کمالیه صغرا، دختر علی بن احمد بن عبد العزیز (۷۸۲ ۸۶۷ ق). نشاوری، ابن حاتم، سردی، ابن خلدون، ابن عرفه، ابن علایی، ابن ذهبی، ابن ملقن، بلقینی، ابن صدیق، تنوخی و گروهی دیگر، شیخ اجازه او بوده و او نیز به سخاوی، اجازه روایت داده است. (۱) ۱۶۶. کمالیه، دختر محمّد بن احمد بن حسن بن زین محمّد بن امین (۷۸۶ ۸۰۶ ق). گروهی در حالی که او دو ساله بود، به وی اجازه روایت داده اند. (۲) ۱۶۷. کمالیه، دختر محمّد بن احمد بن قاسم (۷۵۷ ۸۴۹ ق). گروهی از جمله قروی، ابن حاتم، جویریّه و باجی، به او اجازه روایت داده اند. (۳) ۱۶۸. کمالیه، دختر ابن الوفا محمّد بن احمد بن ضیاء (۸۲۳ ۸۹۰ ق). ابن جزری از جمله کسانی است که به او اجازه روایت داده اند. (۴) ۱۶۹. کمالیه، دختر نجم محمّد بن ابی بکر بن علی (۷۹۴ ۸۸۰ ق). او پس از آن که از تنوخی، ابن شیخه، ابن ذهبی، ابن علایی، ابن قوام، ابن منیع و دیگران، در سال ۷۹۷ ق و بعد از آن، اجازه روایت دریافت نمود و به سخاوی، اجازه روایت اعطا نمود. ۵. ۱۷۰. کمالیه، دختر نجم محمّد بن ابی الخیر (۸۰۸ ۸۶۶ ق). ابوالیمن طبری، عایشه دختر ابن عبد الهادی، عبد القادر ارموی، مجد لغوی، عز بن جماعه، شرف بن کویک و جماعتی دیگر، به او اجازه روایت داده اند و قبل از وفات به سخاوی، اجازه روایت داد. ۶. ۱۷۱. لطیفه، دختر عز محمّد بن محمّد بن محمّد بن عثمان (۷۴۴ ۸۲۸ ق). او، به فرزند سخاوی، در سال ۸۲۵ ق، اجازه روایت داده است. ۷.

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۱۲۰.

۳- همان، ص ۱۲۱.

۴- همان، ص ۱۲۲.

ص: ۱۰۸

۱۷۲. لمیاء ، دختر صدر شمس الدین محمّد بن قزاز . گروهی از مشایخ متأخر ، به او اجازه روایت داده اند . سخاوی ، از وی درخواست صدور اجازه روایت نموده و او از آن استدعا ، شادمان گردیده است . (۱) ۱۷۳ . مبارکه ، دختر عبد الرحمن بن ابی بکر بن عبد الله ، معروف به ست الکرام (۸۳۸ ۸۲۰ ق) . در سال ۸۳۶ ق ، گروهی به او اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۷۴ . مرجبا ، دختر محمّد بن عمر بن عبد الله دمیاطی (م ۸۶۱ ق) . مشایخ اجازه برادرش ، به او نیز اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۷۵ . مریم ، دختر احمد بن قاضی شمس الدین محمّد بن ابراهیم (۸۰۳ ۷۱۹ ق) . تقی بن صائغ و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۱۷۶ . مریم ، معروف به ست القضاء ، دختر احمد بن ابی بکر بن عبد الله (۸۱۸ ۸۵۶ ق) . او در سال ۸۳۶ ق ، از سوی جماعتی به دریافت اجازه روایت نایل گردید . ۱۷۷ ۵ . مریم ، دختر مقرئ ابی القاسم بن احمد بن عبد الصمد (م ۸۲۶ ق) . ابراهیم بن اسحاق آمدی ، به وی اجازه روایت داد . ۱۷۸ ۶ . ملکه ، دختر شرف عبد الله بن عز ابراهیم بن عبد الله (۸۰۲ ۷۲۰ ق) . ابو محمّد بن عساکر ، یحیی بن سعد ، اسحاق آمدی ، ابن شیرازی و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . او نیز به ابن حجر ، اجازه روایت داده است . ۱۷۹ ۷ . منصوره ، دختر محب احمد بن جمال محمّد (۸۱۹ ۸۶۲ ق) . گروهی که از جمله آنان ابن سلامه ، ابن طولوبغا و ابن الجزری بودند ، به وی اجازه روایت داده اند . ۸ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۲۳ .

۳- همان ، ص ۱۲۵ .

۴- همان ، ص ۱۲۷ .

ص: ۱۰۹

۱۸۰. منصوره، دختر عبد الله بن تقی محمد بن احمد بن قاسم (م ۸۵۷ ق). او، در سال ۷۹۵ ق، و پس از آن از سوی تنوخی، ابن علایی، ابن ذهبی، ابن منیع، ابن قوام، ابن ابی المجد و دیگران، اجازه روایت دریافت کرد. (۱) ۱۸۱. منصوره، دختر عبد الرحمان بن ابی بکر بن عبد الله (۸۳۹ ۸۵۹ ق). ابوجعفر بن عجمی و گروهی دیگر، به وی اجازه روایت داده اند. (۲) ۱۸۲. مونسه خاتون، دختر فاطمه دختر شمس محمد بن علی (۷۷۹ ۸۵۱ ق). وی، از حافظ زین بن رجب، برهان قیراطی شاعر، محمود بن شریشی، محمد بن احمد بن عمر بن محمد بن موسی بن نعمان، ابن ذهبی، ابن علایی و گروه بی شمار دیگری، اجازه روایت اخذ نموده و به سخاوی، اجازه داده است. (۳) ۱۸۳. نشوان (سوده)، دختر جمال عبد الله بن علاء بن علی بن محمد بن علی بن عبد الله (م ۸۸۰ ق). گروهی از جمله ابراهیم بن ابی بکر بن عمر بن سلار راوی که از دمیاطی اجازه داشت، رسلان بن احمد ذهبی، ناصر الدین محمد بن عز محمد بن داوود بن حمزه مقدسی و عبد الرحمن بن احمد بن مقداد قیسی، به او اجازه روایت داده اند. (۴) ۱۸۴. هاجر، دختر علاء علی بن محمد بن سعد بن محمد. جماعتی از مشایخ همچون عایشه دختر ابن عبد الهادی، به او اجازه روایت داده اند و او نیز سخاوی را به دریافت اجازه روایت نایل نموده است. ۱۸۵. هاجر (عزیزه)، دختر محمد بن محمد بن ابی بکر (۷۹۰ ۸۷۴ ق). ابن صدیق، جلال خجندی، ابن زرین، بهاء عبد الله مامینی، علاء بن سبع، شمس عسقلانی، تقی بن حاتم، عز بن کویک، بدر بن ابی البقاء، غیاث عاقولی، صلاح

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۱۲۸.

۳- همان، ص ۱۲۹.

۴- همان، ص ۱۳۱.

ص: ۱۱۰

بلیسی ، ابن یس جزولی ، مجد لغوی ، نافع فیشی و جمعی از مشایخ ، به وی اجازه روایت داده اند . (۱) ۱۸۶ . هدیه ، دختر محمد بن ابی الخیر محمد بن فهد هاشمی . جماعتی به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۱۸۷ . هدیه ، دختر عقیف عبد الله بن احمد بن حسن (م بین ۸۶۰ تا ۸۷۰ ق) . ابراهیم بن احمد بن عبد الهادی ، فاطمه دختر ابن منجا ، عمر بالسی و جمعی دیگر ، در سال های ۷۹۵ ق و پس از آن ، به وی اجازه روایت داده اند و او نیز سخاوی را مجاز در نقل روایت دانسته است . (۳) ۱۸۸ . هنده (هند) ، دختر ناصر الدین محمد بن شیخ ابی الحسن . او ، در سال ۸۵۷ ق ، از احمد بن عبد الرحمن مرداوی ، ابن قیم ضیائیة ، الاعزازی ، بیانی ، عمر بن عثمان بن سالم بن خلف ، ابراهیم بن قواس ، محمد بن موسی شیرجی ، محمود منیحی ، صفدی ، ابن کثیر ، قلانسی ، عز بن جماعه ، موفق حنبلی و مظفر عطار ، اجازه روایت دریافت داشت و به دختر ابن حجر ، اجازه روایت داد . (۴) ۱۸۹ . یهب الله ، مادر محمد حبشی مکی (م ۸۸۱ ق) . او ، از گروهی از مشایخ مناطق مختلف ، اجازه روایت دریافت نمود و به سخاوی ، اجازه روایت عطا کرد . ۱۹۰ ۵ . امّ حسان ، دختر عبد الحی القیوم بن ابی بکر بن عبد الله . گروهی به وی در سال ۸۳۶ ق ، اجازه روایت داده اند . ۱۹۱ ۶ . امّ حسن ، دختر احمد بن ابی بکر بن عبد الله (م ۸۲۲ ق) . گروهی در سال ۸۳۶ ق ، به وی اجازه روایت داده اند .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۳۲ .

۳- همان ، ص ۱۳۳ .

۴- همان ، ص ۱۳۵ .

ص: ۱۱۱

۱۹۲. امّ حسن ، دختر احمد بن عیسی بن محمّد (م ۸۱۵ ق). او ، خواهر محمّد و امّ الخیر است و تمامی کسانی که به محمّد اجازه داده اند ، به او و خواهرش نیز اجازه داده اند . همچنین وی ، ابن سلامه ، تقی فاسی و دیگران را مفتخر به دریافت اجازه روایت نموده است . (۱) ۱۹۳. امّ حسن (سعیده) ، دختر احمد بن کمال ابی الفضل محمّد بن احمد (زنده در سال ۸۳۶ ق) . او ، در سال ۷۹۷ ق ، از عراقی ، هیشمی و ابن ملقن و پس از آن تاریخ از ابن ذهبی ، تنوخی و ابن شیخه ، اجازه روایت دریافت نمود . (۲) ۱۹۴. امّ حسن ، دختر ابی العباس احمد بن محمّد (۸۲۴۷۴۴ ق) . علائیی ، عز بن جماعه ، سالم مؤذن و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۳) ۱۹۵. امّ حسن ، معروف به ست الیمن ، دختر ابی بکر بن عبد الله بن ظهیره . او ، از پدرش و تمامی کسانی که به خواهرش خدیجه در سال ۸۰۵ ق ، اجازه داده اند ، اجازه روایت دریافت نمود . ۱۹۶ ۴. امّ حسن ، دختر ابی الخیر محمّد بن محمّد (م ۸۲۷ ق) . وی را در سال ۷۵۹ ق و پس از آن ، ابن القاری ، ابن عقیل ، عمر نقبی ، بهاء بن خلیل ، بهاء بن تقی سبکی ، ابن رافع ، قیراطی ، بیانی ، کمال بن حبیب ، صلاح بن ابی عمر ، ابن امیله و دیگران ، اجازه روایت داده اند . ۱۹۷ ۵. امّ حسن (کمالیه) ، دختر رضی محمّد بن محمّد بن عثمان (م ۸۱۰ ق) . عز بن جماعه ، به وی اجازه روایت داده است . ۱۹۸ ۶. امّ حسن ، دختر ابی الیمن محمّد بن محمّد (م ۸۳۷ ق) . او ، قبل از مرگ ، از سوی گروهی از مشایخ ، اجازه نقل روایت دریافت نمود . ۷ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۳۶ .

۳- همان ، ص ۱۳۷ .

ص: ۱۱۲

۱۹۹. امّ حسین ، دختر شهاب احمد بن ابراهیم (م ۸۳۴ ق). عز بن جماعه ، در سال ۸۱۵ ق ، به وی اجازه روایت داده است . (۱)

۲۰۰. امّ حسین ، دختر محب احمد بن کمال . بلقینی ، ابن ملقن ، ابن شیخه ، تنوخی و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۲)

۲۰۱. امّ حسین صغرا (فاطمه) ، دختر محب احمد خواهر آن که در شماره پیشین یاد شد (۸۲۲ ۸۶۰ ق) . او ، از سوی ابن جزری ، ابن سلامه ، شمس شامی ، قبایی ، ابن ناظر الصاحبه ، ابن بردس ، عایشه دختر ابن شرائحی و دیگران ، به دریافت اجازه روایت نایل آمد . (۳) ۲۰۲. امّ حسین ، دختر ابی الفضل العباس بن ابی مکارم (۸۳۸ ۸۷۳ ق) . زینب دختر یافعی ، ساره دختر ابن جماعه ، زین زرکشی ، ابن فرات ، ابن ناظر الصاحبه و علاء بن بردس ، به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۲۰۳. امّ حسین ، دختر قاضی عبد القادر بن ابی الفتح (م ۸۸۳ ق) . وی را در سال ۸۲۴ ق ، ولی عراقی ، علی فوی ، ابن زراتینی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . (۵) ۲۰۴. امّ حسین (سعاده) ، دختر عبد الملک بن محمّد (م ۸۴۲ ق) . ابوهریره بن ذهبی ، ابن علایی ، ابن ابی المجد ، بلقین ، ابن ملقن ، عبد الله حرستانی و دیگران ، به او اجازه روایت داده اند . ۲۰۵ ۶. امّ حسین ، دختر عبد الواحد بن زین محمّد بن احمد (م ۸۸۵ ق) . وی را ابوالیمن طبری و جماعتی ، اجازه روایت داده اند . ۲۰۶ ۷. امّ حسین ، دختر قاضی نور الدین علی بن احمد (م ۸۲۷ ق) . او ، در سال

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۳۸ .

۳- همان ، ص ۱۳۹ .

۴- همان ، ص ۱۴۰ .

۵- همان ، ص ۱۴۱ .

ص: ۱۱۳

۷۷۵ ق، از سوی گروهی اجازه روایت دریافت نمود. (۱) ۲۰۷. امّ حسین، دختر محب محمد بن شهاب احمد (م ۸۱۵ ق). عقیف نشاوری، کمال بن حیب و دیگران، در سال ۷۷۱ ق، به وی اجازه روایت داده اند. (۲) ۲۰۸. امّ حسین، دختر قاضی ابی الفضل محمد بن احمد (۷۴۴ ۸۳۲ ق). ابن امیله، صلاح بن ابی عمرو بن هبل و دیگران، به او اجازه روایت داده اند. (۳) ۲۰۹. امّ حسین، دختر عز محمد بن احمد بن ابی الفضل محمد (۸۱۲ ۸۳۶ ق). گروهی به او اجازه روایت داده اند. (۴) ۲۱۰. امّ حسین، دختر ابی الخیر محمد بن عبد الله بن احمد (۸۴۲ ۸۶۵ ق). وی را گروهی مانند ابی جعفر بن ضیا و ابی الفتح مراغی، اجازه روایت داده اند. (۵) ۲۱۱. امّ حسین، دختر ابی الیمن محمد بن محمد طویل. جماعتی در سال ۸۳۶ ق، به او اجازه روایت داده اند. ۲۱۲. امّ حسین، دختر ابی الیمن محمد بن محمد بن علی (۸۳۶ ۸۹۴ ق). گروهی به وی اجازه روایت داده اند. ۲۱۳. امّ خیر، دختر قاضی فاضل شهاب احمد بن عیسی (م ۸۱۰ ق). گروهی از مشایخ اجازه خواهر و برادرش، از جمله ابن سلامه، به وی اجازه روایت داده اند. ۲۱۴. امّ خیر، دختر احمد بن محمد بن محمد مطریه (م ۸۶۱ ق). ابن صدیق، عراقی، هیشمی، زین مراغی و گروهی دیگر، در سال ۸۰۵ ق، به وی اجازه روایت داده اند و سخاوی نیز از سوی او، به دریافت اجازه روایت نایل آمده است.

۹

۱- همان جا.

۲- همان جا.

۳- همان، ص ۱۴۲.

۴- همان، ص ۱۴۳.

۵- همان، ص ۱۴۴.

ص: ۱۱۴

۲۱۵. امّ خیر (فاطمه)، دختر محیوی عبد القادر بن محمد بن طریف (۸۶۰ ق). گروهی به وی اجازه روایت داده اند. (۱) ۲۱۶. امّ خیر، دختر علی بن محمد بن یوسف (م ۸۳۷ ق). گروهی چون ابن حجر و عزّ بن فرات، از وی اجازه روایت دریافت داشته اند. (۲) ۲۱۷. امّ خیر (سعیده)، دختر عزّ محمد بن احمد بن کمال ابی الفضل محمد (۸۰۱-۸۵۰ ق). بلقین، عراقی، هیشمی و دیگران، به وی اجازه روایت داده اند. (۳) ۲۱۸. امّ خیر (سعیده)، دختر کمال ابی الفضل محمد بن احمد (م ۸۹۰ ق). او در سال ۸۲۹ ق، از گروهی اجازه روایت دریافت نموده است. ۲۱۹. امّ خیر، دختر ابی عبد الله محمد بن عبد الکریم (م ۸۲۷ ق)، گروهی به وی اجازه روایت داده اند. ۲۲۰. امّ خیر، دختر ابی عبد الله محمد بن ابی الخیر محمد (م ۸۵۳ ق). ابوجعفر بن عجمی و دیگران، به وی اجازه روایت داده اند. ۲۲۱. امّ خیر، دختر جمال محمد بن نجم محمد بن ابی البرکات (م ۸۵۳ ق). وی را گروهی اجازه روایت داده اند. ۲۲۲. امّ راحج (ستیت)، دختر علی بن ابی البرکات (۸۳۴-۸۸۶ ق). او، از سوی پدر و عموهایش نجم و ابوالسعادات، مادرش کمالیه دختر تقی حرازی، زین بن عیاش، بدر بن علیف و مردمی دیگر، در سال ۸۳۶ ق، اجازه روایت دریافت نموده است. ۲۲۳. امّ ریم (ست الاهل)، دختر تقی محمد بن نجم محمد بن ابی الخیر (۸۳۰-۸۹۱ ق). زین زرکشی، بدر حسین بوسیری، ابن ناظر الصاحبه، ابن طحان، علاء بن

۱- همان جا.

۲- همان، ص ۱۴۵.

۳- همان، ص ۱۴۶.

ص: ۱۱۵

بروس ، برهان حلبی ، قبایی تدمری ، تقی فاسی ، نور محلی ، ابن جزری ، عایشه دختر علاء حنبلی ، عایشه دختر شرائحی ، فاقوسی و دیگران ، به او اجازه روایت داده اند . (۱) ۲۲۴ . امّ کامل ، دختر ابی المکارم احمد بن علی بن ابی راجح محمّد (م ۸۴۲ ق) . او ، از سوی عراقی ، هیشمی ، ابن صدیق ، زین مراغی ، عایشه دختر ابن عبد الهادی و دیگران ، به دریافت اجازه روایت نایل گردید . (۲) ۲۲۵ . امّ کلثوم ، دختر ابی الفضل العباس بن ابی المکارم محمّد (م ۸۴۱ ق) . گروهی از جمله زینب دختر یافعی ، ابوالمعالی صالحی و ابوجعفر بن عجمی ، به او اجازه روایت داده اند . (۳) ۲۲۶ . امّ کلثوم ، دختر عبد الله بن احمد بن محمّد (م ۸۳۰ ق) . او ، در سال ۷۹۷ ق ، از گروهی اجازه روایت اخذ نمود . (۴) ۲۲۷ . امّ کلثوم ، دختر عبد الواحد بن زین محمّد بن احمد (م ۸۵۵ ق) . او ، در سال ۷۸۸ ق ، از نشاوری ، ابن حاتم و دیگران ، اجازه روایت دریافت نمود . (۵) ۲۲۸ . امّ کلثوم ، دختر عطیه بن محمّد بن ابی الخیر (۸۳۳ ۸۹۹ ق) . قبایی ، تدمری ، واسطی ، زرکشی ، بدر بوسیری ، ابن طحان ، ابن ناظر الصاحبه ، علاء بن بروس ، برهان حلبی ، عایشه کنانیه ، شرائحیه و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۶) ۲۲۹ . امّ کلثوم ، دختر محمّد بن احمد بن محمّد (م ۸۶۷ ق) . گروهی به وی در سال ۸۳۱ ق ، اجازه روایت داده اند . ۲۳۰ ۷ . امّ کلثوم ، دختر محمّد طویل بن عبد الکریم . گروهی به وی در سال ۸۳۶ ق ، اجازه روایت داده اند . ۸ .

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۴۷ .

۳- همان ، ص ۱۴۸ .

۴- همان ، ص ۱۴۹ .

۵- همان ، ص ۱۵۰ .

۶- همان ، ص ۱۵۱ .

ص: ۱۱۶

۲۳۱. امّ کلثوم ، دختر جمال محمّد بن عبد الله (۷۸۵ ۸۳۷ ق). ابن حاتم ، نشاوری ، تنوخی ، ابن شیخه و سایرین در سال ۷۸۸ ق ، به او اجازه روایت داده اند و ابن فهد ، از وی روایت می نماید . (۱) ۲۳۲. امّ کلثوم ، دختر قاضی ابی عبد الله محمّد بن احمد (۷۸۸ ۸۵۰ ق). او ، از ابن عراقی ، فوی ، دبذیلی و دیگران ، اجازه روایت دریافت نمود . (۲) ۲۳۳. امّ کلثوم (فاطمه و مبارکه) ، دختر محب محمّد بن رضی محمّد (م ۸۷۲ ق). او ، در سال ۸۰۵ ق ، از ابن صدیق ، عراقی ، هیشمی ، زین مراغی ، عایشه دختر ابن عبد الهادی و دیگران ، اجازه روایت دریافت نمود . (۳) ۲۳۴. امّ کمال ، دختر احمد بن ابی بکر . او ، در سال ۸۳۶ ق ، از گروهی به دریافت اجازه روایت نایل آمد . ۲۳۵ ۴. امّ کمال ، دختر شهاب احمد بن ظهیره بن احمد (م ۸۱۰ ق). او ، در سال ۷۵۵ ق ، و پس از آن از صلاح علائی ، قلانسی ، تونسسی ، قطروانی و ابن رصاص ، اجازه روایت دریافت نمود . ۲۳۶ ۵. امّ کمال ، دختر عفیف عبد الله بن احمد بن حسن (۸۱۲ ۸۶۷ ق). گروهی به وی اجازه روایت داده اند . ۲۳۷ ۶. امّ کمال ، دختر عبد الرحمن بن علی بن احمد (۷۹۲ ۸۴۳ ق). گروهی از جمله بلقینی ، ابن ملقن ، عراقی و هیشمی به وی اجازه روایت داده اند . ۲۳۸ ۷. امّ کمال (عایشه) ، دختر محب محمّد بن رضی محمّد (۸۴۷ ۸۸۷ ق).

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۵۲ .

۳- همان ، ص ۱۵۳ .

ص: ۱۱۷

وی را ابوالفتح مراغی ، زین امیوطی ، ابوجعفر بن عجمی و دیگران ، اجازه روایت داده اند . (۱) ۲۳۹ . امّ کمال ، دختر کمال ابی البرکات محمّد بن ابی سعود (۸۱۴ ۸۵۷ ق) . محمّد بن احمد بن محمّد بن مرزوق ، تقی فاسی ، نور محلی و دیگران به وی اجازه روایت داده اند . (۲) ۲۴۰ . امّ کمال ، دختر رضی ابی حامد محمّد بن ابی الخیر محمّد (م ۸۴۸ ق) . او ، از ابن فرات ، ساره دختر ابی حاتم ، ابوجعفر بن عجمی و دیگران ، اجازه روایت اخذ نمود . (۳) ۲۴۱ . امّ هانی ، دختر عبد الرحمن بن علی بن احمد . عراقی ، هیشمی ، ابن صدیق ، دختر ابن عبد الهادی ، مراغی و دیگران ، در سال ۸۷۸ ق ، و سپس در سال ۸۸۵ ق ، به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۲۴۲ . امّ هانی ، دختر جلال عبد الواحد بن ابراهیم (۸۰۶ ۸۶۶ ق) . او ، از ابویسر بن صائغ ، عبد القادر ارموی ، عایشه دختر ابن عبد الهادی ، بهادر ارمنی و ابوالیمن طبری ، اجازه روایت اخذ نمود و به سخاوی ، اجازه روایت داد . (۵) ۲۴۳ . امّ هانی ، دختر عبد الوهاب بن عفیف عبد الله (۷۹۵ ۸۲۷ ق) . او ، در سال ۷۹۷ ق ، از سوی گروهی به دریافت اجازه روایت نایل گردید . ۶ . ۲۴۴ . امّ هانی ، دختر علی بن محمّد بن عمر فاکهی (۷۹۹ ۸۵۹ ق) . او ، از سوی رکن خوافی ، به دریافت اجازه روایت نایل گردید . ۲۴۵۷ . امّ هانی ، دختر مشرف ابی القاسم بن ابی العباس (م ۸۷۹ ق) . ابویسر بن صائغ ،

۱- همان جا .

۲- همان ، ص ۱۵۴ .

۳- همان ، ص ۱۵۵ .

۴- همان ، ص ۱۵۶ .

۵- همان ، ص ۱۵۷ .

ص: ۱۱۸

شهاب جوهری ، عایشه دختر ابن عبد الهادی ، ابوالیمن طبری ، عبد الکریم حلبی و دیگران ، در سال ۸۰۷ ق و پس از آن ، به وی اجازه روایت داده اند . (۱) ۲۴۶ . امّ هانی ، دختر عز محمّد بن احمد بن ابی الفضل محمّد (۸۱۰ ۸۴۲ ق) . عایشه دختر ابن عبد الهادی ، عبد القادر ارموی ، ابن طولوبغا ، ابن شرائحی و دیگران ، در سال ۸۱۵ ق ، به او اجازه روایت داده اند . (۲) ۲۴۷ . امّ هانی ، دختر جمال بن ظهیره (م ۷۹۶ ق) . او ، از سوی بلقینی ، عراقی ، هیشمی ، دختر ابن منجا ، فاطمه دختر ابن عبد الهادی و دیگران ، به دریافت اجازه روایت نایل گردید . (۳) ۲۴۸ . امّ هانی ، دختر قاضی ابی الیمن محمّد بن محمّد (۸۴۶ ۸۸۵ ق) . گروهی به وی اجازه روایت داده اند . (۴) ۲۴۹ . امّ هانی ، دختر رضی ابی حامد محمّد بن ابی الخیر محمّد (۸۴۶ ۸۷۹ ق) . ابن فرات ، دختر ابن جماعه و دیگران ، به وی اجازه روایت داده اند . (۵) ۲۵۰ . امّ هانی ، دختر تقی محمّد بن نجم محمّد (۸۱۷ ۸۸۵ ق) . او ، پیش تر از آن که به سخاوی اجازه روایت بدهد ، از جماعتی از مشایخ بلاد مختلف ، اجازه روایت دریافت داشت . ۶ ۲۵۱ . امّ الهدی ، دختر احمد بن ابی بکر بن عبد الله (م ۸۲۸ ق) . او در سال ۸۳۶ ق ، از گروهی اجازه روایت دریافت نمود . ۷ ۲۵۲ . امّ الهدی ، دختر شهاب احمد بن ظهیره (م ۸۲۷ ق) . نشاوری ، عراقی ، صدر مناوی و دیگران ، در سال ۷۸۸ ق ، به وی اجازه روایت داده اند .

۸

۱- همان جا .

۲- همان جا .

۳- همان ، ص ۱۵۸ .

۴- همان ، ص ۱۵۹ .

۵- همان ، ص ۱۶۰ .

ص: ۱۱۹

۲۵۳. امّ الهدی دختر علی بن ابی البرکات محمّد بن ابی سعود (۸۳۰ ۸۷۴ ق). گروهی در سال ۸۳۱ ق و پس از آن، به وی اجازه داده اند. (۱) ۲۵۴. امّ الهدی، دختر عبد العزیز بن علی بن احمد (م ۸۶۲ ق). او، در سال ۸۳۰ ق، از گروهی اجازه روایت دریافت نمود. (۲) ۲۵۵. امّ الهدی، دختر ابی الفتح محمّد بن احمد (م ۸۵۵ ق). او، از پدرش و نشاوری، سردی، ابن حاتم، تنوخی، ابن ابی المجد، ابن ذهبی، ابن علایی، دختر ابن منجا، فاطمه دختر ابن عبد الهادی، بلقینی، عراقی، هیشمی، ابن ملقن، عاقولی، ابن عرفه و دیگران در سال ۷۸۸ ق و پس از آن، اجازه روایت دریافت نمود و به سخاوی، اجازه روایت عطا کرد. (۳) ۲۵۶. امّ الهدی، دختر ابی السعود محمّد بن حسین (زنده در سال ۸۰۵ ق). نشاوری، عراقی، هیشمی، صدر مناوی، عایشه دختر ابن عبد الهادی و گروهی دیگر، در سال ۷۸۸ ق، به وی اجازه روایت داده اند. ۲۵۷ ۴. امّ الوفا، دختر ابی الفضل العباس بن ابی المکارم محمّد (م ۸۲۹ ق). او، در سال ۸۱۴ ق، از عایشه دختر ابن عبد الهادی، ابن کویک و جماعتی دیگر، اجازه روایت اخذ نمود. ۲۵۸ ۵. امّ الوفای صغرا، دختر قاضی علی بن احمد بن عبد العزیز (۷۹۶ ۸۵۵ ق). عراقی، هیشمی، بلقینی، ابن ملقن، تنوخی و سایرین، به وی اجازه روایت داده اند. ۶

۱- همان جا .

۲- همان جا .

۳- همان، ص ۱۶۱ .

ص: ۱۲۰

۲۵۹. امّ الوفا، دختر رضی محمد بن محب محمد (م ۸۶۱ ق). وی، از عایشه دختر ابن عبد الهادی، زین مراغی و گروهی دیگر، اجازه روایت دریافت نمود. (۱) تا این جا مواردی که با جستجو و پرس و جو از اجازات زنان به دست آمد، گزارش شد. اینک ذکر چند نکته قابل توجه است: ۱. اجازات زنان، در اهل سنت از جهت کمیت، فزونی دارد؛ چراکه در میان شیعه تنها هیجده مورد گزارش شد و حال آن که در میان اهل سنت، اجازات به عدد ۴۱۸ رسید. ۲. از جهت قدمت نیز زنان اهل سنت، تقدّم دارند؛ چرا که اجازات مربوط به قرن سوم در میان اهل سنت یافت شد، ولی در شیعه از قرن پنجم نمونه هایی در دسترس است. ۳. از سوی دیگر، تا آن جا که نگارنده جستجو کرده، اجازات زنان در میان اهل سنت از قرن دهم به بعد منقطع شده است و حال آن که در میان شیعیان، در قرن یازدهم، چهاردهم و قرن کنونی نیز نمونه هایی از اجازات وجود دارد. ۴. نکته دیگر این که از میان اجازات زنان اهل سنت، متنی باقی نمانده است؛ ولی نمونه هایی از اجازات زنان شیعه در قرن پانزدهم، موجود است که پیش از این نقل شد. در پایان نیز جدول مقایسه آماری نسبت به قرون و تعداد اجازات زنان شیعه و اهل سنت، درج می گردد:

۱- همان جا.

ص: ۱۲۱

M۴۵۷۱_T۱_File_۴۷۷۶۰۸

ص: ۱۲۲

۲ . کتابت حدیث

۲ . کتابت حدیث در این جا منظور از کتابت ، کتابت نسخه های حدیثی است و عمده این بانوان ، از هنر خوش نویسی نیز برخوردار بوده اند . ۱ . ام سلمه ، دختر فتح علی شاه قاجار (قرن ۱۳) . وی ، دختر فتح علی شاه و مشهور به گلین خانم است . گفته اند وی در خط نسخ و شکسته ، دست توانایی داشت . از وی ، قطعه ها و نسخه هایی به یادگار مانده است . آنچه به حدیث مربوط می شود ، از این قرار است : الف . ادعیه . کتابت در ۱۲۴۳ ق ، موجود در کتاب خانه ملک به شماره ۷۰ . (۱) ب . تعقیبات نمازها . کتابت در سال ۱۲۴۵ ق ، موجود در کتاب خانه سلطنتی به شماره ۱۱۴۹ . (۲) ج . ادعیه . کتابت در ۱۲۳۸ ق ، موجود در کتاب خانه سلطنتی به شماره ۱۱۲۳ . (۳) د . ترجمه دعای کمیل . کتابت در ۱۲۵۰ ق ، موجود در کتاب خانه سلطنتی به شماره ۲۰۲۵ . (۴) ه . دعای صباح . کتابت در ۱۲۳۸ ق ، موجود در کتاب خانه سلطنتی به شماره ۱۱۷۲ . (۵) ۲ . سلطان خانم (قرن ۱۳) . وی ، کاتبه عین الحیاه علامه مجلسی است . این نسخه ، در دانشکده الهیات دانشگاه

۱- . فهرست کتاب خانه ملک ، ج ۱ ، ص ۲۱۸ .

۲- . فهرست کتب دینی کتاب خانه سلطنتی ، ص ۱۵۰ .

۳- . همان ، ص ۶۵۸ .

۴- . همان ، ص ۴۵۹ .

۵- . همان ، ص ۴۱۰ .

ص: ۱۲۳

تهران به شماره ۱۶۸ نگهداری می شود. (۱) ۳. فاطمه، دختر شیخ محمد یوسف (قرن ۱۲). وی، کاتب زاد المعاد علامه مجلسی است. این نسخه در کتاب خانه آستان قدس رضوی به شماره ۳۱۷۴ نگهداری می شود. (۲) ۴. گوهر ملک، دختر حاجی شیخ نور الدین. وی، از اولاد ابوذر غفاری و کاتب مقياس المصباح علامه مجلسی است. این نسخه در کتاب خانه آیه الله گلپایگانی به شماره ۶۰۲۱ نگهداری می شود. (۳) ۵. حمیده رویدشتی اصفهانی (م ۱۰۸۷ ق). وی که در بخش تألیف، بیشتر معرفی خواهد شد خطی نیکو داشت و استبصار شیخ طوسی را تحریر کرده است. نویسنده ریاض العلماء، می نویسد: و من نسخه ای از استبصار را دیده ام که تا آخر کتاب را حاشیه زده بود و گمان می کنم به خط خود او بوده است. (۴)

۱- فهرست نسخه های خطی دانشکده الهیات، ج ۱، ص ۷۰۹.

۲- فهرست نسخه های خطی آستان قدس رضوی، ج ۱۵، ص ۲۶.

۳- از دوست فاضل و ارجمندم آقای ابوالفضل حافظیان که این چند نمونه و شماره های ۳ و ۶ در بخش کتب را در اختیار نویسنده قرار داد سپاس گزار می شود.

۴- ریاض العلماء، ج ۵، ص ۴۰۴ و ۴۰۵.

۳. تألیف کتب حدیثی و علوم حدیث**الف . کتب**

۳. تألیف کتب حدیثی و علوم حدیث در این محور، تألیفات زنان در گردآوری حدیث، شرح بر آن و نگارش در موضوعات علوم حدیث، مورد توجه است. این آثار در سه بخش کتب، پایان نامه ها و مقالات، معرفی می شود. البته این کتاب ها اعم از خطی و چاپی است.

الف . کتب ۱. حمیده رویدشتی اصفهانی (م ۱۰۸۷ ق). وی، بر برخی کتب حدیث چون استبصار شیخ طوسی، حاشیه نوشت. (۱) در کتاب ریاحین الشریعه درباره وی می نویسد: حمیده، حواشی و تدقیقاتی بر کتب حدیثی، مثل کتاب استبصار شیخ طوسی که از کتب اربعه است دارد و آن حواشی، بر غایت فضل و غزارت علم او و فهم سرشار ایشان و کثرت اطلاع او بر علم رجال و دقت او در این قسمت دلالت دارد. میرزا عبد الله الافندی، در ریاض العلماء (نسخه خطی کتاب خانه ملک) می نویسد: «من یک نسخه از کتاب استبصار که به خط آن مخدیره بوده و دارای حواشی مفیدی که تماما از تحقیقات خود او بوده دیدم، و والد من حواشی او را بسیار نقل می کرد و آن را معتبر و متین می شمرد و مدح بسیار می کرد... من در نزد پدرش تحصیل می کردم. بسیار حمیده را مدح می کرد و گاه از روی مزاح می فرمود: حمیده، در علم رجال بسیار دانا است. از غریب اتفاقات آن که پدرش، او را به مرد جاهل احمقی که از اهل آن قریه و از اقربای ایشان بود تزویج کرد و مادر حمیده چون به این مزاجت مایل بود، صورت گرفت. (۲)

۱- اعلام النساء، ج ۱، ص ۳۹۸؛ الذریعه الی تصانیف الشیعه، ج ۶، ص ۱۸، ش ۵۳.

۲- ریاحین الشریعه، ج ۴، ص ۱۸۵.

ص: ۱۲۵

وی، در حاشیه اش بر استبصار، به شرح حال رجال و راویان نیز پرداخته است و صاحب الذریعه آن را به عنوان رجال حمیده، فهرست نموده است. (۱) ۲. دختر ملاً عزیز الله مجلسی و نوه ملاً محمدتقی مجلسی (زنده در ۱۰۷۴ ق). وی، حاشیه ای بر کتاب من لا یحضره الفقیه نوشته است. (۲) ۳. زبیده خاتون. وی شرح چهل حدیث به فارسی تحریر کرده که نسخه خطی آن در کتابخانه وزیری یزد به شماره ۹۰۲ موجود است. تاریخ کتابت این اثر، به قرن ۱۲ برمی گردد. (۳) ۴. سلطان خانم، دختر آزادخان. وی، کتاب مجمع الأحادیث را به فارسی تألیف کرد. در این کتاب، احادیث غامض و برخی از مسائل دینی، به صورت سؤال و جواب مطرح شده است. تاریخ اتمام تألیف، ۲۴ ذیحجه ۱۲۹۳ ق، است و آن را به ناصر الدین شاه تقدیم کرده است. نسخه خطی این اثر در کتابخانه ملی به شماره ۳۴۳ موجود است. (۴) ۵. ملکه جهان شاه. وی، دختر کامران میرزا نایب السلطنه و همسر محمدعلی شاه قاجار است. او، کتابی به نام برهان الایمان، به عربی و فارسی تألیف کرد که در سال ۱۳۳۰ ق، در تبریز، در قطع رقعی و در ۲۲۴ صفحه به چاپ رسید. (۵) نسخه سنگی آن در کتابخانه آستانه ری، به شماره ۱۷۶۸ موجود است. ۶. شمس الدوله، دختر احمد میرزا عضد الدوله ابن فتح علی شاه. وی، کتابی در ادعیه به نام منتخب الشمس تألیف کرد که در سال ۱۳۳۵ ق، در قطع وزیری، در ۶۹۸

- ۱- الذریعه الی تصانیف الشیعه، ج ۱۰، ص ۱۱۴، ش ۲۳۶؛ مأخذشناسی رجال شیعه، ص ۱۱۱.
- ۲- اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۶۰۷؛ دایره المعارف تشیع، ج ۳، ص ۴۲۴.
- ۳- فهرست نسخه های خطی کتابخانه وزیری، ج ۲، ص ۷۴۵.
- ۴- فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی، ج ۱، ص ۳۳۴.
- ۵- فهرست کتب چاپی فارسی، ج ۱، ص ۷۵۲.

ص: ۱۲۶

صفحه به چاپ رسیده است. نسخه سنگی آن در کتاب خانه آستانه ری، به شماره ۲۲۴۷ موجود است. ۷. اصلاح عبد السلام. وی، با همراهی آقای عبد الصبور شاهین. کتاب موسوعه أمهات المؤمنین را تألیف کرد. در این اثر ۱۴۷۰ حدیث همسران پیامبر، گردآوری شده است. (۱) ۸. بانو سیده نصرت بیگم امین اصفهانی (۱۳۰۸ ۱۴۰۳ ق). وی، در بخش اجازات به اجمال معرفی شد. او، آثار بسیاری دارد و در آنها از قرآن و حدیث بهره برده است. اثری خاص در زمینه حدیث به نام الأربعین الهاشمیه دارد. در این اثر، چهل حدیث، در توحید، صفات خداوند، اخلاق و احکام، به همراه شرح و تبیین گرد آمده است. این کتاب، بارها به چاپ رسیده و ترجمه فارسی آن را خانم همایونی، از شاگردان ایشان، به انجام رسانده است. ۹. خانم دکتر آمال محمّد عبد الرحمن بدیع. وی، کتاب الاسرائیلیات فی تفسیر الطبری درسه فی اللغه و المصادر العبریه را در سال ۱۴۲۲ ق، در قاهره به چاپ رسانده است. این کتاب، در دو بخش سامان یافته است. بخش اول، به کلیاتی درباره اسرائیلیات می پردازد. در بخش دوم که بخش اصلی کتاب است اسرائیلیات در تفسیر طبری را و نیز نصوص عبری را آورده و میان آنها به سنجش و مقارنه پرداخته است. ۱۰. خانم دکتر نهله غروی نایینی. وی که دکترای علوم قرآن و حدیث از دانشگاه تربیت مدرس دارد و اکنون دانشیار همان دانشگاه است، آثاری چند در موضوعات حدیثی دارد: ۱. محدّثات شیعه، این اثر، پایان نامه دکترای ایشان بود که توسط انتشارات دانشگاه

۱- این اثر، در بخش نخست، ص ۳۲ به اجمال معرفی شد.

ص: ۱۲۷

تربیت مدرس به چاپ رسید . ۲ . فقه الحدیث و روش های نقد متن ، این اثر ، در سال ۱۳۷۹ ، از سوی انتشارات دانشگاه تربیت مدرس به چاپ رسیده است . ۳ . تاریخ حدیث شیعه تا قرن پنجم ، این اثر ، در سال ۱۳۶۸ ، از سوی مرکز شیعه شناسی منتشر شده است . ۱۱ . آمنه بیگم ، خواهر علامه مجلسی (قرن ۱۱) . وی ، دختر مجلسی اول و خواهر علامه محمدباقر مجلسی است . شوهر وی ، ملا صالح مازندرانی (م ۱۰۸۶ ق) ، شارح اصول الکافی است . وی ، آثاری چون شرحی بر الفیه ابن مالک و شواهد سیوطی دارد . کتابی نیز در فقه و احکام دینی تألیف کرده است . به علاوه ، در جمع آوری برخی مجلدات بحار الأنوار ، به برادرش کمک کرد . (۱) ۱۲ . امیره ، دختر علی بن عبد الله الصاعدی . از وی ، کتاب بین المحدثین و بعض الأصولیین ، توسط مکتبه الرشید ، در ریاض به سال ۱۴۲۱ ق ، به چاپ رسیده است . این کتاب ، رساله کارشناسی ارشد نویسنده است . در این کتاب ، پژوهشی مقارن در قبول و ردّ احادیث میان محدثان و اصولیان صورت گرفته است . ۱۳ . خانم دکتر عزیه علی طه . کتاب منهجیه جمع السنّه و جمع الأناجیل ، توسط مؤسسه الرساله ، با ویرایش دوم ، در سال ۱۴۱۷ ق ، به چاپ رسیده است . نویسنده ، مقایسه ای میان جمع احادیث کتب سنّه و انجیل های چهارگانه مسیحیان ، به انجام رسانده و برخی از شبهات مستشرقان را در این بحث تطبیقی ، پاسخ گفته است . ۱۴ . سیده عفت امین (۱۳۳۱ ۱۳۹۷ ق) ، دختر حاج سید احمد امین . وی ، از

۱- . علامه مجلسی ، ص ۴۶ ۴۸ ؛ أعیان الشیعه ، ج ۳ ، ص ۶۰۷ ؛ ریاحین الشریعه ، ج ۳ ، ص ۳۲۹ .

ص: ۱۲۸

شاگردان برجسته بانو نصرت امین است و اثری به نام چهل حدیث امین دارد که به چاپ رسیده است. (۱) ۱۵. خانم ربابه الهی (۱۲۹۴ ۱۳۵۹ ش). وی دختر آیه الله آقا میرزا محمد رضا الهی (م ۱۳۶۱ ق) و از شاگردان بانو امین است که آثار و تألیفات متعددی دارد. یکی از آن آثار، کتاب چهل حدیث است. (۲) ۱۶. خانم دکتر فاطمه علایی رحمانی. وی، کتاب زن از دیدگاه نهج البلاغه را در سال ۱۳۶۹ ش، توسط سازمان تبلیغات اسلامی به چاپ رسانده است. نویسنده، در این کتاب به بررسی سند و متن خطبه هشتاد نهج البلاغه طی شش فصل، پرداخته و در فصل آخر (هفتم)، دیگر سخنان امام علی علیه السلام را درباره زن مورد بررسی قرار داده است. ۱۷. خانم زهره صفاتی. وی که در بخش اجازات به اجمال معرفی شد، کتابی به نام زیارت در پرتو ولایت (شرحی بر زیارت عاشورا)، نوشته است. این اثر، در سال ۱۴۱۷ ق / ۱۳۷۶ ش، توسط مجتمع علوم دینی حضرت ولی عصر (عج)، به چاپ رسیده است. این کتاب، دارای سه فصل است. فصل اول، به فلسفه زیارت پرداخته، فصل دوم، از سند زیارت عاشورا بحث کرده است و در فصل سوم، به شرح متن زیارت پرداخته است. ۱۸. امّ علی مشکور. وی، جزوه ای به نام المرأه المسلمه و اجازه الحدیث عند الفریقین، در ۲۳ صفحه تحریر کرده و هفتمین کنفرانس بین المللی وحدت، آن را در شهریور ۱۳۷۳ ش، به چاپ رسانده است. از او پس از آن، اعلام النساء المؤمنات (با همکاری محمد الحسنون) توسط انتشارات أسوه و نیز چند اثر تصحیح و تحقیق حدیثی، منتشر شده است. ۱۹. خانم آمال قرداش. وی، کتابی به نام دور المرأه فی خدمه الحدیث فی القرون الثلاثه الاولی، نوشته که در سال ۱۴۲۰ ق، به چاپ رسیده است. گزارشی از این کتاب در بخش اول عرضه شد. (۳)

۱- مشاهیر زنان اصفهان، ص ۷۲ و ۷۳.

۲- همان، ص ۶۷ و ۶۸.

۳- همین کتاب ص ۲۹.

ص: ۱۲۹

۲۰. خانم دکتر ناجیه عبد الله ابراهیم . وی ، استاد تاریخ اسلام در دانشگاه «آل البیت» امان و دارای تألیفات متعددی است که دو اثرش ، به حدیث مربوط می شود : مسنده خراسان زینب الشعریه ؛ مسنده العراق الکاتبه شهده الأبری . (۱) ۲۱ . علویه همایونی . وی ، علاوه بر اجازه روایتی ، کتاب الأربعین خانم امین را به فارسی ترجمه کرده و به چاپ رسانده که چندین بار تجدید چاپ شده است (اصفهان : نشاط ، سوم ، ۱۳۷۰ ، ۵۹۶ + چهارده صفحه ، وزیری) . (۲) ۲۲ . خانم عفت نوابی نژاد . وی ، کتاب المآثورات ، یا دعاهای سینه به سینه ، از پیامبر اکرم را که تألیف حسن البناء است با همکاری محمّد سرمدی ، ترجمه کرده است (اصفهان : نشر احسان ، اول ، ۱۳۶۷ ، ۱۳۶ ، ص جیبی) . (۳) ۲۳ . خانم فاطمه طاهایی . وی ، کتاب سیری در دعای مکارم الاخلاق امام سجاد علیه السلام را تألیف کرده است (مشهد : مکتب نرجس ، اول ، ۱۳۶۶ ، ۱۵۸ ، ص ، رقعی) . (۴) ۲۴ . خانم عصمت راکعی . وی ، کتاب صلوات بر محمّد و آل محمّد و چهل حدیث قدسی از علی بن ابی طالب علیه السلام را گرد آورده است (شیراز : انتشارات نوید ، اول ، ۱۳۶۳ ، ۸۰ ، ص جیبی) . (۵) ۲۵ . خانم بی بی فاطمه امام دزفولی . وی ، کتاب حدیث شریف کساء ، نمونه ای از شرافت و فضیلت خمسه النجباء را به نظم در آورده است . این کتاب ، در سال ۱۳۷۱ ، توسط انتشارات عالم شاه دزفول در ۴۷ صفحه وزیری ، به چاپ رسیده است . (۶) ۲۶ . خانم طلعت آملی . وی ، کتاب شناسایی علی علیه السلام و بخشی از نهج البلاغه را با

- ۱- .الجهود العلمیه للمره خلال القرنین الخامس و السادس الهجرین ، ص ۱۲ .
- ۲- .کتاب شناسی آثار مذهبی زنان ایرانی ، ص ۹۸ .
- ۳- .همان ، ص ۹۱ .
- ۴- .همان ، ص ۶۳ .
- ۵- .همان ، ص ۴۸ .
- ۶- .کتاب شناسی آثار مذهبی زنان ایرانی ، ص ۲۱ .

ص: ۱۳۰

ترجمه های آن تحریر کرده است (تهران: مصطفوی، اول، ۱۳۴۰، ۲۱۲ ص، رقی). (۱) ۲۷. اسماء، دختر عبد الله بن محمد الهمدانی (م ۸۶۷ ق). سخاوی، در الضوء اللامع، دو اثر برای وی معرفی کرده است: المشیخه؛ ثلاثین حدیثاً. (۲) ۲۸. أمه الله، دختر عبد الرحمن القرشی؛ وی، کتابی به نام مشیخه دارد. (۳) ۲۹. بی بی، دختر عبد الصمد بن علی الهرثمیه (ت ۳۸۰ ق). وی، نویسنده جزء بیبی بنت عبد الصمد است (۴) که با تحقیق عبد الرحمان بن عبد الجبار الفریوابی، در کویت، توسط دار الخلفاء للکتاب الاسلامی، در سال ۱۴۰۶ ق، در ۹۹ صفحه، به چاپ رسیده است. (۵) ۳۰. حسنه، دختر محمد الطبری (م ۸۰۸ ق). وی، کتابی به نام مشیخه دارد. (۶) ۳۱. زاهده، دختر محمد بن عبد الله الطاهری. وی، کتابی به نام مشیخه دارد. (۷) ۳۲. زینب، دختر احمد بن عبد الرحیم المقدسیه (۶۴۶-۷۴۰ ق). وی، کتابی به نام مشیخه دارد. (۸) ۳۳. زینب، دختر اسماعیل بن ابراهیم بن الخباز (ت ۶۵۹ ق). وی، کتابی به نام مشیخه دارد. (۹)

- ۱- همان، ص ۱۴.
- ۲- الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۶ و ۷؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۲۴.
- ۳- فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۲؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۲۷.
- ۴- سیر اعلام النبلاء، ج ۱۸، ص ۴۰۳؛ الوافی بالوفیات، ج ۱۰، ص ۳۵۹ و ۳۶۰؛ کشف الظنون، ج ۱، ص ۵۸۶.
- ۵- النساء و مؤلفاتهن، ص ۳۰ و ۳۱.
- ۶- الضوء اللامع، ج ۱۲، ص ۲۰؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۵؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۳۴ و ۳۵.
- ۷- الدرر الكامنه، ج ۲، ص ۲۰۵؛ اعلام النساء، ج ۲، ص ۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۲.
- ۸- همان، ص ۲۱۰؛ اعلام النساء، ج ۲، ص ۴۶؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۳؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۶ و ۴۸.
- ۹- الدرر الكامنه، ج ۲، ص ۲۱۱ و ۲۱۲؛ فهرس الفهارس و الاثبات، ج ۲، ص ۶۵۴؛ اعلام النساء، ج ۲، ص ۵۶۵؛ النساء و مؤلفاتهن، ص ۴۹ و ۵۱.

ص: ۱۳۱

۳۴. زینب ، دختر عبد الله الیافعی (۷۶۸ ۸۴۶ ق). وی ، مشیخه ای دارد که الفوائد الهاشمیه نامیده شده است . ۳۵. زینب ، دختر یحیی السلمی . وی ، کتابی به نام مشیخه دارد . ۳۶. سیده ، دختر موسی بن عثمان المارانی (زنده در ۶۰۹ ق). وی ، اثری به نام مشیخه دارد . (۱) ۳۷. شهده ، دختر احمد الدینوریه (۴۸۰ ۵۴۹ ق). وی ، کتابی در مشیخه دارد . (۲) ۳۸. عایشه ، دختر علی بن محمد الحنبلیه (۷۶۱ ۸۴۰ ق). وی ، دارای جزئی در حدیث است . (۳) ۳۹. عایشه ، دختر محمد بن عبد الهادی المقدسیه (۷۲۳ ۸۱۶ ق). وی ، کتابی در مشیخه دارد . (۴) ۴۰. عایشه دختر محمد بن مسلم الحرانیه (۶۴۷ ۷۳۶ ق). وی کتابی در مشیخه دارد . (۵) ۴۱. عایشه ، دختر یوسف بن احمد الباعونیه (زنده در ۹۲۲ ق). وی ، کتابی به نام صلات السلام فی فضل الصلوه و السلام دارد . این کتاب ، منظومه ای است که از کتاب القول

- ۱- الوافی بالوفیات ، ج ۱۶ ، ص ۶۵ ؛ فهرس الفهارس و الاثبات ، ج ۲ ، ص ۶۵۳ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۵۶ و ۵۷ .
- ۲- العبر فی خبر من غیر ، ج ۴ ، ص ۲۲۰ ؛ سیر أعلام النبلاء ، ج ۲۰ ، ص ۵۴۲ و ۵۴۳ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۵۸ و ۶۱ .
- ۳- الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۷۸ و ۷۹ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۶۶ و ۶۸ .
- ۴- الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۸۱ ؛ فهرس الفهارس و الاثبات ، ج ۲ ، ص ۸۶۴ ؛ أعلام النساء ، ج ۳ ، ص ۱۸۷ و ۱۸۸ ؛ معجم المؤلفین ، ج ۵ ، ص ۵۶ و ۵۷ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۶۹ و ۷۱ .
- ۵- الدرر الكامنه ، ج ۲ ، ص ۳۴۲ ؛ الوافی بالوفیات ، ج ۱۶ ، ص ۶۰۸ ؛ أعلام النساء ، ج ۳ ، ص ۱۸۹ ؛ معجم المؤلفین ، ج ۵ ، ص ۵۷ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۷۲ و ۷۳ .

ص: ۱۳۲

البدیع فی الصلاه علی الحیب الشفیع سخاوی ، تلخیص شده است . (۱) ۴۲ . فاطمه ، دختر ابراهیم بن عبد الله المقدسیه (۶۵۶ ۷۴۷ ق) . وی ، کتابی در مشیخه دارد . (۲) ۴۳ . فاطمه ، دختر خلیل بن احمد عسقلانی (۷۵۰ ۸۳۸ ق) . وی ، کتابی در مشیخه دارد . (۳) ۴۴ . فیروزه ، دختر مظفر ؛ وی ، کتابی به نام الأربعین دارد . نام دیگر کتاب ، روایه الصالحات عن الصالحین ، است . (۴) ۴۵ . مریم ، دختر عبد الرحمن بن احمد الحنبلیه (م ۷۵۸ ق) . وی ، چند کتاب در حدیث دارد : مسند أمه الله مریم بنت عبد الرحمن الحنبلیه ، تحقیق : مجدی السید ابراهیم ، القاهره : مکتبه القرآن ، ۱۴۰۹ ق ، ۷۹ ص . معجم . (۵) ۴۶ . نضار ، دختر محمّد بن یوسف الأندلسی (۷۰۲ ۷۳۰ ق) . وی ، جزئی در حدیث دارد . (۶) ۴۷ . وجیهه ، دختر علی الصعیدیّه (۶۴۰ ۷۳۲ ق) . وی ، کتابی در مشیخه دارد . (۷)

- ۱- .أعلام النساء ، ج ۳ ، ص ۱۹۶ و ۱۹۷ ؛ كشف الظنون ، ج ۱ ، ص ۹۶ و ۷۳۲ و ج ۲ ، ص ۱۰۸۱ و ۱۲۳۲ و ۱۲۳۴ و ۱۸۱۳ ؛ شذرات الذهب فی أخبار من ذهب ، ج ۸ ، ص ۱۱۱ و ۱۱۲ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۷۴ و ۷۸ .
- ۲- .الدرر الكامنه ، ج ۳ ، ص ۳۰۰ ؛ فهرس الفهارس و الاثبات ، ج ۲ ، ص ۶۵۴ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۸۰ و ۸۱ .
- ۳- .الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۹۱ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۸۲ و ۸۳ .
- ۴- .أعلام النساء ، ج ۴ ، ص ۱۸۲ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۸۹ .
- ۵- .الدرر الكامنه ، ج ۵ ، ص ۱۱۵ ؛ الأعلام ، ج ۸ ، ص ۱۰۰ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۹۵ و ۹۶ .
- ۶- .الدرر الكامنه ، ج ۵ ، ص ۱۶۷ و ۱۶۸ ؛ المشتبه ، ج ۲ ، ص ۶۴۱ ؛ نزّهه الجلساء ، ص ۸۳ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۱۰۰ و ۱۰۱ .
- ۷- .الدرر الكامنه ، ج ۵ ، ص ۱۸۰ ؛ البدر الطالع ، ج ۲ ، ص ۳۲۵ ؛ فهرس الفهارس و الاثبات ، ج ۲ ، ص ۶۵۴ ؛ ف النساء و مؤلفاتهن ، ص ۱۰۲ و ۱۰۳ .

ص: ۱۳۳

ب. پایان نامه ها

۴۸. مریم ، دختر احمد بن محمد الأذرعی (۸۰۵۷۱۹ ق) . وی ، کتابی به نام معجم دارد . (۱) ۴۹ . دکتر نجوی صالح الجواد . وی ، کتاب المرأه فی نهج البلاغه را تألیف کرد که معهد الدراسات العربیه والاسلامیه ، در لندن ، به سال ۱۴۱۹ق ، آن را به چاپ رساند . ۵۰ . ترجمه فارسی کتاب المرأه فی نهج البلاغه ، توسط خانم ودود سلام ، با عنوان زن در نهج البلاغه ، در سال ۱۳۸۴ ، از سوی انتشارات زمزمه زندگی ، به چاپ رسیده است . ۵۱ . سهیلا شینی میرزا . از وی ، کتاب مستشرقان و حدیث ، از سوی نشر هستی نما ، در سال ۱۳۸۵ ، به چاپ رسید .

ب . پایان نامه ها. سهیلا پیروزفر . اسرائیلیات در تفاسیر ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده الهیات و معارف اسلامی ، استاد راهنما : محمدعلی مهدوی راد ، ۱۳۷۳ ، ۲۶۲ ص . (۲) ۲ . فهیمه جمالی راد . شرح واژه های سوره فاتحه و بقره به وسیله روایات ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده الهیات دانشگاه تهران ، استاد راهنما : عبدالمهدی یادگاری ، ۱۳۶۷ ، ۱۲۶ ص . (۳) ۳ . فاطمه نهایی . افسانه غرائق ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران ، استاد راهنما : علی دوانی ، ۱۳۶۹ ، ۱۴۲ ص . (۴)

۱- .الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۱۲۴ ؛ أبناء الغمر بأبناء العمر ، ج ۵ ، ص ۱۱۵ و ۱۱۶ و ص ۱۲۶ و ۱۲۷ ؛ النساء و مؤلفاتهن ، ص ۹۳ و ۹۴ .

۲- .علوم حدیث ، ش ۱۹ (بهار ۱۳۸۰) ، ص ۱۶۸ .

۳- .همان ، ص ۱۶۴ .

۴- .همان ، ص ۱۶۵ .

ص: ۱۳۴

۴. بی بی فاطمه مظلوم . قلب سلیم در صحیفه سجادیه ، کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس ، استاد راهنما : مشایی ، ۱۴۴ ص . (۱) ۵. فاطمه ایزدی . تواضع و تکبر و مصادیق آنها در قرآن و حدیث ، رساله کارشناسی ارشد معارف ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد ، استاد راهنما : دکتر سید محمدباقر حجتی ، ۲۶۰ ص . (۲) ۶. فاطمه نژاد فاضل . ذکر و موانع آن در قرآن و حدیث ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران ، استاد راهنما : محمدعلی مهدوی راد ، ۱۳۷۵ ، ۲۴۷ ص . (۳) ۷. نهلا غروی نایینی . شفاعت در قرآن و احادیث معصومین علیهم السلام ، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی ، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران ، استاد راهنما : آیه الله حاج شیخ ابوالقاسم خزعلی ، ۱۳۶۸ ، ۱۷۲ ص . (۴) ۸. زهره سادات میرترابی حسینی . علم لدنی در قرآن و حدیث ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده اصول دین قم ، استاد راهنما : دکتر محمد کاظم شاکر ، ۱۳۷۸ ، ۱۸۰ ص . (۵) ۹. خدیجه احمد مهربانی . بررسی تاریخ حدیث اهل سنت پس از قرن سوم هجری ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشکده اصول دین قم ، استاد راهنما : دکتر مجید معارف ، ۱۳۷۹ ، ۲۰۶ ص . (۶) ۱۰. اختر سلطانی . بررسی تفکر و تدبیر در آیات و روایات معصومین علیهم السلام ، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث ، دانشگاه آزاد اسلامی اراک ، استاد راهنما :

- ۱- علوم حدیث، ش ۱۹ (بهار ۱۳۸۰)، ص ۱۷۷.
- ۲- همان ، ش ۲۶ (زمستان ۱۳۸۱) ، ص ۱۸۹ .
- ۳- همان ، ص ۱۹۱ .
- ۴- همان ، ص ۱۹۲ .
- ۵- همان جا .
- ۶- همان ، ش ۲۸ (تابستان ۱۳۸۲) ، ص ۲۷۷ .

ص: ۱۳۵

محمد رضا آشتیانی، ۱۳۷۷، ۹۲ ص. (۱) ۱۱. ناهید فیاضی. بررسی اسرار و احکام فقهی از دیدگاه نهج البلاغه، کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک، استاد راهنما: دکتر محمد مهدی گرجیان، ۱۳۷۹، ۳۸۳ ص. (۲)

۱۲. زهرا کاشانی ها. ایمان و مؤمنین در قرآن و حدیث، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، استاد راهنما: دکتر سید محمد باقر حجتی، ۱۳۷۳، ۱۷۴ ص. (۳) ۱۳. طوبی قادری. تنظیم خانواده از دیدگاه قرآن و روایات، رساله کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، استاد راهنما: دکتر سید محمد باقر حجتی، ۱۳۷۲، ۱۴۸ ص. (۴) ۱۴. ملیحه پورستاری مهدی. پیدایش و تطور تفسیر آثری، رساله دکتری الهیات و معارف اسلامی، گرایش علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، استاد راهنما: دکتر سید محمد باقر حجتی، ۱۳۷۸، ۲۸۲ ص. (۵) ۱۵. محبوبه محمدی. تأثیر روحی اخلاقی ذکر از دیدگاه قرآن و معصومین علیهم السلام، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، استاد راهنما: محمد جعفر امامی، ۱۳۷۵، ۱۱۴ ص. (۶) ۱۶. جمیله هاشمی. بررسی آراء متعدد پیرامون آیه الست با تکیه بر کتب تفسیری و روایی عامه و خاصه، رساله کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، استاد راهنما: دکتر گرجیان، ۱۳۷۶، ۱۳۶ ص. (۷)

۱- همان، ش ۲۹ (پاییز ۱۳۸۲)، ص ۱۹۶.

۲- همان، ص ۲۰۱.

۳- همان، ش ۳۱ (بهار ۱۳۸۳)، ص ۱۹۶.

۴- همان، ص ۲۰۳.

۵- همان، ص ۲۰۳.

۶- همان، ص ۲۰۴.

۷- همان، ص ۲۰۵.

ص: ۱۳۶

ج . مقالات

ج . مقالات ۱ . شادی نفیسی : روش علامه شوشتری در نقد سند ؛ (۱) معیارهای نقد دعا در الأخبار الدخیله . (۲) ۲ . سهیلا جلالی : پژوهشی درباره اصول اربعمأه . (۳) ۳ . خانم دکتر موزه احمد محمّد الکور : منهج المحدثین فی نقد متون الأحادیث النبویه . (۴) ۴ . خانم امیمه ابوبکر : المحدثات فی التاریخ الاسلامی (القرن ۱۴ و ۱۵) . (۵) ۵ . خانم دکتر امینه محمّد جمال الدین : تراجم المحدثات فی العصر المملوکی ؛ دراسه اولیه فی المصادر . (۶) ۶ . خانم دکتر عزیزه علی طه : من افتراءات المستشرقین علی أحادیث التوحید ؛ (۷) صور من افتراءات المستشرق جراهام علی الأحادیث القدسیه . (۸) ۷ . نهله غروی نایینی :

- ۱- همان ، ش ۱۰ (زمستان ۱۳۷۷) ، ص ۱۰۲۷۱ .
- ۲- آینه پژوهش ، ش ۵۳ (آذر دی ۱۳۷۷) .
- ۳- همان ، ش ۶ (زمستان ۱۳۷۶) ، ص ۱۸۷ ۲۳۱ .
- ۴- مجله مرکز بحوث السنه و السیره ، قطر ، ش ۷ (۱۴۱۴ ق) .
- ۵- هاجر (کتاب المرأه) ، مصر ، ش ۵ و ۶ (۱۹۹۸ م) .
- ۶- مجله مرکز بحوث السنه و السیره ، قطر ، ش ۶ (۱۴۱۳ ق) .
- ۷- مجله الشریعه ، کویت ، سال ۶ ، ش ۱۳ (۱۴۰۹ ق) .
- ۸- همان ، سال ۸ ، ش ۲۱ (۱۴۱۴ ق) .

ص: ۱۳۷

زنان راوی حدیث امیرالمؤمنین؛ (۱) زنان راوی در آثار سیره نویسان؛ (۲) مقدمه ای بر آشنایی با محدثات شیعه. (۳) ۸. فاطمه نقیبی: بررسی ادله جامعیت و جاودانگی قرآن کریم در نهج البلاغه؛ (۴) عوامل سقوط و انحطاط حکومت ها از دیدگاه نهج البلاغه. (۵) ۹. پریش دانش نیا: محدث سیاح: به مناسبت بزرگداشت شیخ صدوق. (۶) ۱۰. زینب برخوردار: دلایل عظمت و انحطاط حکومت ها از دیدگاه امام علی علیه السلام. (۷) ۱۱. معصومه ایمان زاده: سیره و سخن علی علیه السلام، پیرامون هم گرایی در جامعه دینی. (۸) ۱۲. ناهید بیدهندی: اهل البیت فی روایات الصحابه، انس بن مالک بن النضر. (۹) ۱۳. زهرا باقری بیدهندی: کتابنامه صلوات. (۱۰) ۱۴. ع. باقری بیدهندی:

- ۱- علوم حدیث، ش ۱۲ (تابستان ۱۳۷۸)، ص ۷۰-۸۵.
- ۲- فرزانه، ش ۴ (تابستان و پاییز ۱۳۷۳)، ص ۴۲۷-۴۳۰.
- ۳- مدرس، ش ۱ (زمستان ۱۳۷۵).
- ۴- ندای صادق، ش ۱۹.
- ۵- همان، ش ۲.
- ۶- روزنامه کیهان، ۱۳۸۰/۲/۱۳.
- ۷- مشکوه النور، ش ۱۴.
- ۸- روزنامه رسالت، ۱۳۸۰/۲/۴.
- ۹- رساله الثقلین، سال ۴، ش ۱۳ (محرم ربیع الاول، ۱۴۱۶ ق).
- ۱۰- علوم حدیث، ش ۱۳ (پاییز ۱۳۷۸).

ص: ۱۳۸

اربعینیات در فضایل امیر مؤمنان؛ (۱) کتاب شناسی ترجمه آثار حدیثی شیخ صدوق به فارسی . (۲) ۱۵ . صدیقه توانا : مناظره جواد الائمه علیه السلام با یحیی بن اکثم . (۳) ۱۶ . طیبه اقبالی : آزادی دینی در نهج البلاغه . (۴) ۱۷ . نیکو کریم لو : شناخت فلسفی نهج البلاغه . (۵) ۱۸ . مریم پورحسینی : زن در نهج البلاغه . (۶) ۱۹ . بانو مجتهده امین : خطبه بی الف مولای متقیان . (۷) ۲۰ . مریم معینی نیا : سیمای امام علی علیه السلام در آینه قرآن و حدیث . (۸) ۲۱ . فاطمه فنا : نقد و معرفی کتاب شرح الأربعین قاضی سعید قمی . (۹) ۲۲ . فتحیه فتاحی زاده : شیوه های جمع و تأویل اخبار در تهذیب الأحکام . (۱۰)

- ۱- مشکوه النور ، ش ۱۴ .
- ۲- همان ، ش ۱۸ (زمستان ۱۳۷۹) .
- ۳- همان ، ش ۲۵ (پاییز ۱۳۸۱) .
- ۴- روزنامه کیهان ، ۱۷/۷/۱۳۷۹ .
- ۵- همان جا .
- ۶- مشکوه ، ش ۶۸ و ۶۹ .
- ۷- حوزه اصفهان ، ش ۴ و ۵ .
- ۸- بینات ، ش ۲۸ .
- ۹- آینه میراث ، ش ۱۰ و ۱۱ .
- ۱۰- علوم حدیث ، ش ۲۳ (بهار ۱۳۸۱) .

ص: ۱۳۹

۲۳. رضیه سادات سجادی: سیر نگارش های اهل سنت در حوزه مصطلح الحدیث. (۱) ۲۴. مرضیه جنتی: حقوق متقابل مردم و حکومت از منظر امام علی علیه السلام. (۲) ۲۵. مریم بیانی: قاضی و قضاوت در نگرش حضرت علی علیه السلام. (۳) ۲۶. فهیمه حسینی: زن از دیدگاه نهج البلاغه. (۴) ۲۷. صدیقه کیانی قمی: سیره امام رضا علیه السلام در روند فرهنگ سازی؛ (۵) معرفی کتاب رساله الحقوق امام چهارم. (۶) ۲۸. اعظم فرجامی: بررسی کتاب النکت البدیعات علی الموضوعات. (۷) ۲۹. زهرا ریاحی زمین: عدالت از دیدگاه امام علی علیه السلام. (۸) ۳۰. زهرا اخوان صراف: بررسی روش کتاب الموضوعات فی الآثار و الأخبار. (۹)

۱- همان جا .

۲- علوم حدیث، ش ۲۴ (تابستان ۱۳۸۱) و ۲۵ (پاییز ۱۳۸۱) .

۳- مشکوه النور، ش ۱۷ .

۴- تبیان، ش ۵۱ و ۵۲ .

۵- شما، ش ۲۹۵ .

۶- همان، ش ۳۰۴ .

۷- علوم حدیث، ش ۳۰، ص ۲۶۳ .

۸- همان، ش ۳۱، ص ۳۵ .

۹- همان، ص ۱۵۵ .

ص: ۱۴۰

۴ . تصحیح و تحقیق

۴ . تصحیح و تحقیق ۱ . سکینه الشهابی . وی ، چند اثر را تصحیح کرده است : الف . تاریخ مدینه دمشق تراجم النساء ، ابن عساکر ، ۱۴۰۳ ق . ب . تلخیص المشابه فی الرسم ، احمد بن علی بن ثابت ابی بکر الخطیب البغدادی (۳۹۲ ۴۶۳) . این کتاب ، در دو جلد به سال ۱۹۸۵ م ، به چاپ رسیده است . ج . المعجم المشتمل علی ذکر أسماء شیوخ أئمه النبیل ، ابن عساکر ، این کتاب ، در سال ۱۹۷۹ م ، تحقیق شده و دار الفکر آن را به چاپ رسانده است . نویسنده ، کتاب را با چهار نسخه مقابله کرده است . ۲ . نفیسه الذهبی . وی ، اقتضاء الاثر بعد ذهاب اهل الاثر ، ابوسالم العیاشی (ت ۱۰۴۴ق) را تحقیق کرده است . این کتاب ، در سال ۱۹۹۶ م ، در دار البیضاء به چاپ رسیده است . این کتاب ، به فهرست ابومسلم شهرت دارد و فهرست آثاری است که وی از مشایخ دریافت کرده است . ۳ . منیره الناجی . وی ، کتاب التحبیر فی المعجم الکبیر ، عبد الکریم بن محمد السمعانی ، (م ۵۶۲ ق) را در دو جلد تحقیق کرده است . ۴ . دکتر بهیجه الحسنی . وی ، کتاب معجم السفر ، الحافظ صدر الدین ابی طاهر احمد بن محمد بن احمد بن محمد بن ابراهیم الاصفهانی السلفی (۴۷۲ ۵۷۶ ق) را تحقیق کرده است . محقق ، کتاب را بر پایه سه نسخه تصحیح کرده است . ۵ . دکتر وفاء تقی الدین . وی ، معجم الشیوخ ، اثر ابن عساکر (۴۹۶ ۵۷۱ ق) را تحقیق کرده است . این کتاب ، در سه جلد ، توسط دار البشائر دمشق ، در سال ۱۴۲۱ ق ، به چاپ رسیده است .

۵. تدریس حدیث و دانش های حدیث

۵. تدریس حدیث و دانش های حدیثاًنچه از تدریس در این جا مراد شده ، عبارت اند از : ۱. تشکیل حلقه های درس ؛ ۲. خواندن حدیث که از آن به سماع تعبیر شود ؛ ۳. قرائت حدیث بر استاد از سوی شاگردان که اصطلاحاً قرائت نام دارد . هر یک از این سه ، در زمره تدریس جای می گیرد . بر این اساس ، به برخی از موارد که در کتب ثبت رسیده اشاره می گردد . ۱. کریمه مروزیه ، دختر احمد بن محمد بن حاتم مروزی (م ۴۶۳ق) . وی ، در مکه ، صحیح بخاری تدریس می کرد . هشت تن از محدثان شرق و هفت تن از محدثان غرب جهان اسلام ، نزد او صحیح بخاری فرا گرفتند . اسامی این محدثان عبارت اند از : (۱) خطیب بغدادی (۳۹۲ ۴۶۳ق) ؛ گفته شده خطیب در ایام حج در مکه ، در مدت پنج روز ، صحیح بخاری را نزد کریمه قرائت کرد . ابوالمظفر منصور بن محمد سمعانی (۴۲۶ ۴۸۹ق) ؛ ابو عبد الله حسین بن علی بن حسین طبرسی (۴۱۸ ۴۹۸ق) ؛ علی بن ابراهیم بن عباس النسب (۴۲۴ ۵۰۸ق) ؛ ابو طالب حسین بن محمد بن علی بن حسن زینبی (۴۲۰ ۵۱۲ق) ؛ ابو الغنائم محمد بن علی بن میمون بن محمد نرسی (۴۲۴ ۵۲۰ق) ؛

ص: ۱۴۲

ابوالحسن علی بن الحسین بن عمر الغراء الموصلی (۴۳۳ ۵۱۹ ق) ابو عبد الله محمّد بن برکات بن هلال بن عبد الواحد سعیدی مصری (۴۲۰ ۵۲۰ ق)؛ جماهر بن عبد الرحمن بن جماهر الحجری الطلیطلی (م ۴۶۶ ق)؛ محمّد بن ابی نصر فتوح بن عبد الله حمیدی اندلسی (۴۲۰ ۴۸۸ ق)؛ عبد العزیز بن عبد الوهاب بن ابی غالب قیروانی (م ۴۹۷ ق)؛ احمد بن محمّد بن عبد الرحمن انصاری شارقی (م ۵۰۰ ق)؛ ابوالقاسم خلف بن ابراهیم بن خلف بن سعید، معروف به ابن نحاس (۴۲۷ ۵۱۱ ق)؛ احمد بن عثمان بن مکحول (م ۵۱۳ ق)؛ حسن بن خلف بن بلیمه قیروانی (۴۲۷ ۵۱۴ ق)؛ عیسی بن محمّد بن عبد الله بن عیسی الزهری (م ۵۳۰ ق)؛ ۲. عافیه دختر یزید بن عجلان (قرن پنجم). ابونعیم اصفهانی، از او حدیث شنیده است. (۱) ۳. کریمه کردی اصفهانی (قرن پنجم). ابومحمّد عبد الرحیم بن محمّد بن فضل اصفهانی و ابوبکر محمّد بن ابونصر لنفوانی، از او استماع حدیث کردند. (۲) ۴. ست ناز، دختر مفضل بن ابی الفوارش شرابی اصفهانی (م ۵۲۸ ق). سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۳) ۵. امّ النجم سوذر جانی فاطمه (۴۶۰ ۵۳۱ ق) ابوسعید سمعانی، در سال ۵۳۱ ق از او حدیث استماع کرد. (۴)

۱- ذکر اخبار اصبهان، ج ۲، ص ۳۴۶.

۲- همان، ج ۱، ص ۴۱۶.

۳- اعلام النساء، ج ۲، ص ۱۷۰.

۴- همان، ج ۲، ص ۴۲۵.

ص: ۱۴۳

۶. امّ المجتبی علوی فاطمه (م ۵۳۳ق). ابوسعده سمعانی، در اصفهان از او استماع حدیث کرد. (۱) ۷. امّ الفتوح لبنانی رابعه (م ۵۳۴ق). سمعانی، جزء لوین را از او استماع کرد. (۲) ۸. امّ البهاء اصفهانی فاطمه (۴۴۰ ۵۳۹ق). سمعانی، محمد بن منصور بن احمد بن مؤذن اصفهانی و بدر بن ابی الفتوح، از او استماع حدیث کردند. (۳) ۹. امّ الخیر اصفهانی عافیه (م ۵۳۹ق). سمعانی، جزء لوین را از او استماع کرد. (۴) ۱۰. فاطمه دختر بغدادی (۴۴۰ ۵۳۹ق). ابن عساکر (۴۹۹ ۵۷۱ق)، عبد الکریم ابن ابی بکر سمعانی (۵۰۶ ۵۶۲ق) و ابوموسی محمد بن ابی بکر اصفهانی شافعی (۵۰۱ ۵۸۱ق)، نزد وی صحیح بخاری فرا گرفتند. (۵) ۱۱. تقیه، دختر ابوالقاسم بن عمر اصفهانی (۴۸۰ ۵۴۱ق). سمعانی، یک جزء حدیثی نزد او فرا گرفت. (۶) ۱۲. امّ الفتوح قیسی (۴۵۰ ۵۴۵ق). سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۷) ۱۳. امّ النجم اصفهانی امه الله (م ۵۴۸ق). ابوسعده سمعانی، در اصفهان از او استماع حدیث کرد. (۸) ۱۴. امّ محمد آمنه (م ۵۶۲ق). ابوسعده سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۹) ۱۵. شهده، دختر احمد بغدادی (۴۸۰ ۵۷۴ق). ابن جوزی (۵۰۹ ۵۹۷ق)، عبد الغنی مقدسی (۵۴۱ ۶۰۰ق)، عماد الدین مقدسی (۵۴۳ ۶۱۴ق)، عبد القادر رهاوی حنبلی (۵۳۶ ۶۱۲ق) و ابوالفرج عبد الرحمن بن ابی البرکات (۵۵۴ ۶۳۴ق)، از

- ۱- اعلام النساء، ج ۴، ص ۱۴۹.
- ۲- همان، ج ۲، ص ۴۰۷.
- ۳- همان، ج ۲، ص ۴۳۲.
- ۴- همان، ج ۲، ص ۴۲۷.
- ۵- صفحات مشرقه، ص ۱۵۲ ۱۵۸.
- ۶- التحییر، ج ۲، ص ۳۹۸.
- ۷- اعلام النساء، ج ۴، ص ۱۰۷.
- ۸- همان، ج ۲، ص ۳۹۷.
- ۹- همان، ج ۲، ص ۳۹۶.

ص: ۱۴۴

او صحیح بخاری آموختند. (۱) ۱۶. بلقیس، دختر سلیمان بن احمد بن حسن (۵۱۷ ۵۹۰ ق)، مردان و زنان عصر او، در اصفهان از او استماع حدیث کرده اند. (۲) ۱۷. امّ البهاء اصفهانی خجسته (نیمه اول قرن ششم). ابوسعد سمعانی، از او حدیث شنیده است. (۳) ۱۸. امّ النجم فضلوویه حواری (نیمه اول قرن ششم). ابوسعد سمعانی، از او حدیث شنیده است. (۴) ۱۹. امّ الرضاء اصفهانی ضوء (نیمه دوم قرن ششم). ابوسعد سمعانی، از او حدیث شنیده است. (۵) ۲۰. امّ الکرام کریمه (قرن ششم). ابوالوفاء عبد الرحمن بن حمد بن عبد الواحد بن محمود صباغ شرابی اصفهانی (۴۴۶ ۵۳۲ ق)، از او استماع حدیث کرد. (۶) ۲۱. امّ الکرام ضوء (قرن ششم). ابوسعد سمعانی، در اصفهان از او استماع حدیث کرد. (۷) ۲۲. ست آذرمیه اصفهانی (قرن ششم). سمعانی، از او حدیث شنید. (۸) ۲۳. امّ النجم عنبری ست العراق (قرن ششم). سمعانی، جزء ابوحفص فلاس را نزد او نگاشت. (۹) ۲۴. امّ العز اصفهانی (قرن ششم). سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۱۰) ۲۵. فاطمه جوزدانیه (قرن ششم). بسیاری از مردان چون محمد بن احمد

۱- همان، ص ۱۶۱ ۱۶۵.

۲- ذیل تاریخ بغداد، ج ۱۵، ص ۳۹۹.

۳- همان، ج ۲، ص ۴۰۴.

۴- همان جا.

۵- همان، ج ۱، ص ۲۱۹ و ۲۴۸ و ج ۲، ص ۴۱۸.

۶- همان، ج ۱، ص ۴۹۴.

۷- التحبیر، ج ۱، ص ۲۵۱، و ج ۲، ص ۴۱۸.

۸- اعلام النساء، ج ۲، ص ۱۵۰.

۹- همان، ج ۱، ص ۱۳۹ و ج ۲، ص ۴۱۲.

۱۰- التحبیر، ج ۲، ص ۴۱۴.

ص: ۱۴۵

صیدلانی از او استماع حدیث کردند و عقیقه اصفهانی، نزد او معجم کبیر و معجم صغیر طبرانی را فرا گرفت. (۱) ۲۶. امّ الولید، ضوء الصباح، لامعه، دختران ابوالعباس احمد بن مطهر، مشهور به خطیب دلجانی (قرن ششم). افراد بسیاری از آنان استماع حدیث کرده اند. (۲) ۲۷. تقیه، دختر ابوسعید بن امرسان (قرن ششم). ابن نقطه بغدادی، در اصفهان از او حدیث فرا گرفت. (۳) ۲۸. امّ الضیاء ست الجلیل (قرن ششم). سمعانی، جزء لوین را از او استماع کرد. (۴) ۲۹. امّ الضیاء اصفهانی عاشورا (قرن ششم). سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۵) ۳۰. امّ الشمس اصفهانی خجسته (قرن ششم). ابن عساکر، از او استماع حدیث کرد. (۶) ۳۱. امّ الرجاء اصفهانی زبیده (قرن ششم). سمعانی، از او حدیث شنیده است. (۷) ۳۲. امّ سلمه آمنه (قرن ششم). سمعانی، در اصفهان از او استماع حدیث کرد. (۸) ۳۳. امّ البهاء اصفهانی جمعه (قرن ششم). سمعانی، در اصفهان سه حدیث از او فرا گرفت. (۹) ۳۴. فاطمه صالحانی (قرن ششم). سمعانی، در اصفهان از او حدیث شنید. (۱۰) ۳۵. فاطمه، دختر حسین بن فضلویه (قرن ششم). ابن جوزی، از او مسند شافعی را سماع کرد. (۱۱)

۱- همان، ج ۲، ص ۳۹۶.

۲- همان، ج ۲، ص ۴۰۴.

۳- همان، ج ۵، ص ۱۹؛ التحییر، ج ۲، ص ۴۲۹.

۴- معجم البلدان، ج ۲، ص ۴۶۱.

۵- اعلام النساء، ج ۱، ص ۱۷۳.

۶- التحییر، ج ۲، ص ۴۱۲.

۷- همان، ج ۲، ص ۴۲۴.

۸- همان، ج ۲، ص ۴۱۰.

۹- التحییر، ج ۲، ص ۴۰۱.

۱۰- التحییر، ج ۱، ص ۳۰۴.

۱۱- فصول عن المرأه، ص ۶۸.

ص: ۱۴۶

۳۶. امّ هانی عقیفه اصفهانی (۵۱۶ هـ ق). عبد العزیز بن عبد الملک شیبانی، در اصفهان از او استماع حدیث کرد. (۱) ۳۷. امّ الفتوح بزانیه (م ۶۱۰ ق). سمعانی، از او استماع حدیث کرد. (۲) ۳۸. کریمه دختر عبد الوهاب زبیری دمشقی (۵۱۵ هـ ق). ابن صابونی (م ۶۸۰ ق)، عبد العظیم المنذری، و زنان و مردان بسیاری، از او حدیث سماع کرده اند. ابن صابونی می گوید: سمعت منها کثیرا و اخذت منها علما غزیرا. و ذهبی درباره اش نوشته است: طویلہ الروح علی الطلبة لا تمل من الروایه. (۳) ۳۹. امّ الفضل، کریمه، دختر عبد الوهاب بن علی بن خضر (م ۶۴۱ ق). منذری، از او استماع حدیث کرد و گفته است این بانو، شصت و اندی سال حدیث تدریس می کرد. (۴) ۴۰. زینب، دختر احمد بن عمر مقدسی (۶۲۸ هـ ق). وی، در قدس، دمشق، قاهره و مدینه، حدیث تدریس می کرد و ۱۴ اثر حدیثی از او سماع شده است. به جز آن، ۱۹ نفر از او صحیح بخاری فرا گرفتند. (۵) ۴۱. فاطمه، دختر ابراهیم بن محمود البعلبکی (۶۲۵ هـ ق). در مدینه، ابن رُشید بستی (م ۷۲۱ ق) و در دمشق، عبد اللطیف بن احمد تکریتی معروف به ابن کویک (م ۷۳۴ ق)، علی بن عمر جزری (م ۷۳۵ ق)، ابراهیم بن احمد مقدسی (م ۷۴۹ ق) و علی بن عبد الکافی معروف به سبکی (م ۷۵۶ ق)، از او صحیح بخاری

۱- شذرات الذهب، ج ۵، ص ۱۹.

۲- همان، ج ۲، ص ۴۲۶.

۳- همان، ص ۱۷۵ و ۱۷۶.

۴- عنایه النساء بالحديث النبوی، ص ۴۰.

۵- صفحات مشرقه من عنایه المرأه بصحیح البخاری، ص ۲۷۹ تا ۲۸۵.

ص: ۱۴۷

فرا گرفتند . (۱) ۴۲ . هدیه ، دختر عسکر الصالحیه (۶۲۶ ۷۱۲ق) . قاسم بن یوسف سیتی (م ۷۳۰ ق) ، محمد بن ابراهیم دمشقی (م ۷۳۵ ق) ، خلیل بن کیکلدی (م ۷۶۱ ق) و یوسف بن محمد مرداوی (م ۷۶۹ ق) ، از او صحیح بخاری فرا گرفتند . (۲) ۴۳ . ست الوزراء (۶۲۴ ۷۱۶ ق) . بیش از شصت نفر ، از وی حدیث فرا گرفتند و از این میان ، سی و پنج نفر نزد او صحیح بخاری سماع کردند . (۳) ۴۴ . جویریہ ، دختر احمد بن احمد الهکاریه (۷۰۳ ۷۸۳ ق) . احمد بن عبد الخالق السیوطی (م ۸۳۸ ق) ، حافظ ولی الدین عراقی (م ۸۲۶ ق) و احمد بن عثمان معروف به کلوای (م ۸۳۵ ق) ، نزد او صحیح بخاری فرا گرفتند . (۴) ۴۵ . فاطمه ، دختر احمد بن قاسم الحرازی (۷۱۰ ۷۸۳ ق) . عبد الله بن محمد حرازی (م ۸۱۶ ق) ، محمد بن احمد بن محمد نویری (م ۸۲۰ ق) ، ولی الدین ابوزرعہ عراقی (م ۸۲۶ ق) ، محمد بن احمد بن ظهیرہ مکی (م ۸۲۹ ق) ، محمد بن احمد بن علی الفاسی (م ۸۳۲ ق) ، از او صحیح بخاری فرا گرفتند . (۵) ۴۶ . وزیرہ ، دختر یحیی بن محمد تغلبی (قرن هشتم) . محمد الوافی ، کتاب العوالی المنتعاه قاسم بن فضل ثقفی را از او استماع کرد . (۶) ۴۷ . ست القضاء ، دختر محمد بن علی بن عوانہ (قرن هشتم) . الوانی ، از وی استماع حدیث کرد . (۷) ۴۸ . عایشہ ، دختر محمد بن عبد الهادی المقدسیہ (۷۲۳ ۸۰۳ ق) . ابن حجر عسقلانی ، نزد او صحیح بخاری و ۱۴ اثر حدیثی دیگر را قرائت کرد و نیز خطیب بن

۱- همان ، ص ۱۷۹ ۱۸۸ .

۲- همان ، ص ۱۹۷ ۲۰۴ .

۳- همان ، ص ۲۱۷ ۲۵۰ .

۴- همان ، ص ۲۹۲ ۳۰۲ .

۵- همان ، ص ۳۱۸ ۳۲۳ .

۶- جهود المرأه فی روايه الحدیث ، ص ۱۰۳ .

۷- همان ، ص ۱۱۴ .

ص: ۱۴۸

ابی عمر حنبلی ، از او سماع حدیث دارد . (۱) ۴۹ . حکیمه ، دختر محمود بن محمد (قرن نهم) . طاوسی ، نزد او قرائت حدیث کرد . (۲) ۵۰ . همسر شیخ بهایی (نیمه اول قرن یازدهم) . محدث و فقیه بود و حدیث و فقه تدریس می کرد . (۳) ۵۱ . ثریا خانم محسنی (قرن چهاردهم) . به زنان ، فقه ، اصول و حدیث می آموخت . (۴) ۵۲ . قرائت شیرازی (قرن چهاردهم) . کتب اربعه را به زنان درس می داد . (۵)

۱- همان ، ص ۲۷۳ و ۲۷۴ .

۲- الضوء اللامع ، ج ۱۲ ، ص ۵ .

۳- مشاهیر زنان اصفهان ، ص ۱۲۵ .

۴- همان ، ص ۲۴۷ .

۵- الاجازه الکبیره ، ص ۲۴۶ .

بخش سه : روایت زنان در منابع حدیثی شیعه**اشاره**

بخش سه : روایت زنان در منابع حدیثی شیعه مهم ترین مسئله ای که می تواند نقش زنان را در خدمت به حدیث و نشر آن روشن سازد ، میزان حضور آنان در سلسله اسناد و نقل احادیث است . برای این منظور ، بررسی دقیق کتب روایی ، تاریخی و تفسیری ضروری است ؛ چنان که باید این بررسی در دو حوزه منابع روایی اهل سنت و شیعی صورت پذیرد . در حوزه روایات اهل سنت ، این بررسی ها تا حدودی انجام پذیرفته و کتبی با این انگیزه تألیف شده است که می توان به این موارد اشاره کرد : ۱ . جامع مسانید النساء ، ابراهیم محمّد الجمل ، ۲ ج . در این مجموعه دو جلدی ، ۱۷۵۲ حدیث از ۲۸ کتاب حدیثی اهل سنت گردآوری شده است . ۲ . الاحاد و المثانی ، ابن ابی عاصم (۲۰۶ ۲۸۷ ق) ، ۶ ج . در جلد پنجم این کتاب ، از صفحه ۳۵۴ تا آخر (۴۷۹) و تمام جلد ششم (۴۹۴ص) ، از شماره ۱۰۵۴ تا ۱۲۵۰ ، روایات ۱۹۶ زن راوی ، گرد آمده است . ۳ . مسند فاطمه الزهراء ، جلال الدین سیوطی (م ۹۱۱ ق) . سیوطی در این کتاب ، ۲۸۴ حدیث گرد آورده که برخی به سیره حضرت فاطمه علیهاالسلام برمی گردد و برخی ، سخنان پیامبر درباره ایشان و پاره ای دیگر نیز روایت های حضرت فاطمه علیهاالسلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله است . ۴ . مسند عایشه ، ابن حجر عسقلانی . در این اثر ، ۱۰۸۱ روایت از عایشه نقل شده که

ص: ۱۵۰

ابن حجر آن را بر پایه مسند احمد بن حنبل و فرزندش عبد الله ، گرد آورده است . ۵ . الإجابة لایراد ما استدرکته عایشه علی الصحابه ، الزرکشی . در این اثر ، نود حدیث از عایشه نقل شده که بر سی تن از صحابه ، خُرده گرفته است . ۶ . موسوعه أمهات المؤمنین ، عبد الصبور شاهین و اصلاح عبد الصلاح الرفاعی . در این اثر ، ۱۴۷۰ حدیث که همسران پیامبر راوی آن بوده اند ، گرد آمده است . ۷ . مسند أمه الله مریم بنت عبد الرحمن . این کتاب ، در مکتبه القرآن قاهره به سال ۱۴۰۹ق ، با تحقیق مجدی السید ابراهیم به چاپ رسیده است . این اثر ، یک جزء از ۲۴ روایت مسند مریم است که به چاپ رسیده و در آن ۱۳ حدیث موجود است . این تتبع ها گرچه کامل نیست ، اما اندازه غالب را نشان می دهد و باید بر پایه این آثار و آمار ، تحلیلی دقیق از تعداد راویان زن و روایت هایشان و نیز موضوعات منقول ارائه کرد . البته حدود چهل درصد از این کار را خانم آمال قرداش ، در کتاب دور المرأه فی روایه الحدیث فی القرون الثلاثه الاولی (۱) انجام داده است . مع الأسف هیچ یک از این دو امر ، یعنی تتبع در مصادر حدیثی و تحلیل آن ، در حوزه روایات شیعی به انجام نرسیده است . در این بخش می کوشیم به این عرصه ، دامن زده و با تتبعی نسبتاً کامل به تحلیل و ارزیابی آن پردازیم . ابتدا ذکر چند نکته به عنوان درآمد و تبیین حدود مسئله لازم است : ۱ . در این جا روایت هایی را جستجو کرده ایم که زنان ، راوی آنها بوده اند . بدین جهت ، روایت های منقول از حضرت فاطمه علیها السلام که به ایشان ختم می شود مورد بررسی و تحلیل قرار نگرفته و ان شاء الله در نوشتاری مستقل بدان پرداخته می شود .

۱- دور المرأه فی روایه الحدیث فی القرون الثلاثه الاولی ، آمال قرداش بنت الحسین ، کتاب الامه ، قطر ، سال ۱۹ ، شماره ۷۰ ، ۱۴۲۰ق .

ص: ۱۵۱

۲. کتاب‌هایی که در این مرحله مورد جستجو و تتبع قرار گرفته و تعداد روایت‌های منقول در آنها بررسی شده، عبارت‌اند از: الکافی، ۱۹ حدیث، کتاب من لا یحضره الفقیه، ۸ حدیث، تهذیب الأحکام، ۸ حدیث، الاستبصار، ۲ حدیث، وسائل الشیعه، ۶۶ حدیث، بحار الأنوار، ۳۸۴ حدیث. جمع کل: ۴۸۷ حدیث. ۳. این روایت‌ها را ۱۱۶ زن نقل کرده‌اند، که بیشترین روایت را امّ سلمه با ۱۱۳ حدیث، روایت کرده است. ۴. راویان از نظر تعداد روایت در جدول زیر دسته‌بندی می‌شوند. ۱ حدیث: ۵۷ مورد. شماره‌های: ۱، ۲، ۳، ۴، ۷، ۸، ۱۱، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۲۲، ۲۱، ۲۳، ۳۱، ۳۳، ۳۴، ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۹، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۶۱، ۶۲، ۶۵، ۶۷، ۷۰، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۸۴، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۴. ۲ حدیث: ۲۷ مورد. شماره‌های: ۱۰، ۲۰، ۲۴، ۲۷، ۲۹، ۳۰، ۳۲، ۳۶، ۳۸، ۴۳، ۵۰، ۵۶، ۶۰، ۶۳، ۶۴، ۶۶، ۶۹، ۷۳، ۷۴، ۸۳، ۸۵، ۹۳، ۱۰۶، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۱۶. ۳ حدیث: ۱۲ مورد. شماره‌های: ۵، ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۴۶، ۵۵، ۶۸، ۷۹، ۸۶، ۹۰. ۴ حدیث: ۴ مورد. شماره‌های: ۱۲، ۱۹، ۲۵، ۹۲. ۶ حدیث: ۵ مورد. شماره‌های: ۴۸، ۵۸، ۵۹، ۹۸، ۱۰۰. ۷ حدیث: ۳ مورد. شماره‌های: ۳۵، ۷۱، ۷۲. ۸ حدیث: ۳ مورد. شماره‌های: ۲۶، ۴۷، ۵۷.

ص: ۱۵۲

۲۳ حدیث : ۱ مورد . شماره ۶ (اسماء بنت عمیس) . ۳۰ حدیث : ۲ مورد . شماره ۱۰۱ (فاطمه بنت محمد) و شماره ۹۷ (فاطمه بنت الحسین) . ۸۸ حدیث : ۱ مورد . شماره ۸۱ (عایشه) . ۱۱۳ حدیث : ۱ مورد . شماره ۲۸ (امّ سلمه) . ۵ . راویان زن ، از نظر طبقه ، در جدول زیر جای می گیرند : اصحاب پیامبر : ۲۸ مورد . شماره های : ۱ ، ۲ ، ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۸ ، ۱۴ ، ۱۶ ، ۲۴ ، ۲۸ ، ۳۱ ، ۳۲ ، ۳۵ ، ۳۹ ، ۴۱ ، ۴۲ ، ۴۳ ، ۴۶ ، ۴۸ ، ۴۹ ، ۵۹ ، ۶۲ ، ۶۷ ، ۶۹ ، ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۹ ، ۸۱ ، ۸۳ ، ۹۰ ، ۹۱ ، ۹۴ ، ۹۵ ، ۱۰۱ ، ۱۱۲ ، ۱۱۵ ، ۱۱۶ . همسران پیامبر و صحابیان : ۳ مورد . شماره های : ۱۵ ، ۲۰ ، ۳۰ . راویان حضرت فاطمه علیها السلام : ۱ مورد . شماره ۷۷ . راویان امام علی علیه السلام : ۵ مورد . شماره های : ۷ ، ۹ ، ۱۷ ، ۲۵ ، ۳۴ ، ۳۶ ، ۳۸ ، ۴۴ ، ۷۶ ، ۸۲ ، ۸۴ ، ۸۷ ، ۹۳ ، ۹۸ ، ۱۱۰ . راویان امام حسن علیه السلام : ۲ مورد . شماره های : ۵۴ و ۵۵ . راویان امام حسین علیه السلام : ۷ مورد . شماره های : ۲۲ ، ۴۰ ، ۵۲ ، ۵۳ ، ۶۸ ، ۷۵ ، ۹۷ . راویان امام سجاد علیه السلام : ۳ مورد . شماره های : ۲۹ ، ۹۲ ، ۹۹ . راویان امام باقر علیه السلام : ۴ مورد . شماره های : ۱۱ ، ۴۷ ، ۶۳ ، ۱۰۲ . راویان امام صادق علیه السلام : ۲۶ مورد . شماره های : ۱۰ ، ۱۳ ، ۱۸ ، ۲۱ ، ۲۳ ، ۲۶ ، ۲۷ ، ۳۳ ، ۵۰ ، ۵۱ ، ۴۰ ، ۶۱ ، ۶۵ ، ۷۲ ، ۷۳ ، ۷۴ ، ۷۸ ، ۸۰ ، ۸۵ ، ۸۸ ، ۸۹ ، ۹۶ ، ۱۰۵ ، ۱۰۷ ، ۱۰۸ ، ۱۱۱ . راویان امام کاظم علیه السلام : ۱۰ مورد . شماره های : ۱۲ ، ۱۹ ، ۳۷ ، ۴۵ ، ۶۶ ، ۱۰۴ ، ۱۰۶ ، ۱۰۹ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴ . راویان امام رضا علیه السلام : ۵ مورد . شماره های : ۵۶ ، ۵۸ ، ۶۴ ، ۸۶ ، ۱۰۰ .

ص: ۱۵۳

۱. آمنه ، امّ النبی صلی الله علیه و آله

راویان امام هادی علیه السلام : ۱ مورد . شماره ۱۰۳ . راویان امام عسکری علیه السلام : ۱ مورد . شماره ۵۷ . و از جهت کثرت و قلت ، این نمودار گویای آن است :

M۴۵۷۱_T۱_File_۴۷۷۷۶۲۵

۶. راویان را به ترتیب الفبایی مرتب کردیم و پس از بیان نام آنها ، تعداد روایت ، منابع حدیث ، موضوعات منقول و طبقه آنها را گزارش کرده ایم . همچنین برای دستیابی به اطلاعات بیشتر درباره آنها ، منابعی در پاورقی ، در زمینه ترجمه آنان معرفی شده است .

۱. آمنه ، امّ النبی صلی الله علیه و آله (۱) تعداد حدیث : ۱

۱- السیره النبویه لابن هشام ، ج ۱ ، ص ۵۰ و ۵۷ ؛ الطبقات الکبری ، ج ۱ ، ص ۹۸ و ۱۱۶ ؛ الدر المنثور فی طبقات ربات الخدور ، ص ۱۶ .

ص: ۱۵۴

۲. آمنه بنت أبي سعيد السهمي**۳. أروى بنت الحارث بن عبد المطلب****۴. أسماء**

منابع حديث: بحار الأنوار، ج ۱۵، ص ۲۷۱. موضوعات منقول: حمل پیامبر صلی الله علیه و آله. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۲. آمنه بنت أبي سعيد السهمي تعداد حديث: ۱. منابع حديث: بحار الأنوار، ج ۱۵، ص ۳۵۷، ح ۱۴. موضوعات منقول: شهادت راهبان مسيحي به نبوت پیامبر و معجزات ایشان قبل از بعثت. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۳. أروى بنت الحارث بن عبد المطلب. (۱)تعداد حديث: ۱. منابع حديث: بحار الأنوار، ج ۳۳، ص ۲۵۲، ح ۵۲۶. موضوعات منقول: ملاقات با معاويه و نقد بنی امیه. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۴. أسماء. تعداد حديث: ۱. منابع حديث: الكافي، ج ۲، ص ۵۵۶، ح ۲. موضوعات منقول: دعا به هنگام بلاها. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱- الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۵۰؛ الاصابه في تمييز الصحابه، ج ۴، ص ۲۳۷؛ اسد الغابه، ج ۷، ص ۷.

ص: ۱۵۵

۵. أسماء، بنت ابی بکر**۶. أسماء، بنت عمیس**

۵. أسماء، بنت ابی بکر. (۱) تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۲۸، ص ۲۸ و ج ۴۳، ص ۲۴۳، ح ۱۶ و ۱۷. موضوعات منقول: انتظار پیامبر بر حوض و بازگشت اصحاب به عقب، طهارت امام حسین علیه السلام در حین ولادت، ولادت امام حسین علیه السلام و مکیدن زبان پیامبر صلی الله علیه و آله. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۶. أسماء، بنت عمیس. (۲) تعداد حدیث: ۲۳. منابع حدیث: کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۰۳، ح ۶۱۰؛ وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۳۴، ح ۲۸۳۷ و ج ۳، ص ۲۲۱، ح ۳۴۵۹؛ بحار الأنوار، ج ۱۷، ص ۳۵۹، ح ۱۴ و ج ۲۱، ص ۴۲ و ص ۶۳ و ج ۲۹، ص ۱۵۸ و ج ۳۷، ص ۲۶۳، ح ۲۹ و ج ۳۸، ص ۱۴۰، ح ۱۰۳ و ص ۱۴۸ و ص ۳۲۸، ح ۴۰ و ج ۴۱، ص ۱۶۷، ح ۲ و ص ۱۷۹، ح ۱۵ و ص ۲۷۱، ح ۲۶ و ج ۴۳، ص ۸۱، ح ۲ و ص ۲۳۸، ح ۴ و ج ۷۸، ص ۱۱۲ و ص ۳۰۰ و ج ۱۰۱، ص ۱۱۰، ح ۱۸. موضوعات منقول: رد الشمس، وصیت حضرت فاطمه علیها السلام در غسل، ساختن تابوت، آداب نوزاد (اذان، اقامه و عقیقه)، شهادت جعفر و عدم گفتن لغو در عزا، اذن خواستن ابوبکر برای طلب رضایت از فاطمه، حدیث منزلت، علی علیه السلام وزیر رسول الله صلی الله علیه و آله، سخن گفتن زمین با علی علیه السلام، ولادت حسنین علیهما السلام، غسل فاطمه علیها السلام و طهارت فاطمه علیها السلام از نفاس. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱- رجال الطوسی، ص ۵۲، ش ۴۴۱؛ اسد الغابه، ج ۷، ص ۹.

۲- رجال الطوسی، ص ۵۳، ش ۴۶۸؛ اختیار معرفه الرجال، ص ۶۳، ش ۱۱۱ و ۱۱۳؛ الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۲۸۰ و ۲۸۵؛

أسد الغابه، ج ۷، ص ۱۴؛ تهذیب التهذیب، ج ۶، ص ۵۸۱.

ص: ۱۵۶

۷. أسماء، بنت وائله**۸. أسماء، بنت یزید****۹. أمامه، بنت أبي العاص (أمها زينب، بنت رسول الله صلى الله عليه وآله)****۱۰. امرأه الحسن الصيقل**

۷. أسماء، بنت وائله. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۲۷۱، ح ۲۶. موضوعات منقول: سخن گفتن زمین با علی علیه السلام. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام (از اسماء بنت عمیس، روایت می کنند).

۸. أسماء، بنت یزید. (۱)تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۲۲۹. موضوعات منقول: سلام پیامبر صلی الله علیه و آله بر زنان. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۹. أمامه، بنت أبي العاص (أمها زينب، بنت رسول الله صلى الله عليه وآله). (۲)تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: الکافی، ج ۶، ص ۳۶۹، ح ۱؛ وسائل الشیعه، ج ۲۵، ص ۲۰۱؛ ح ۳۱۶۷۲؛ بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۱۵۸، ح ۵۱. موضوعات منقول: میهمانی حضرت علی علیه السلام. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام (از امام علی علیه السلام روایت کرده و فاطمه بنت علی، از او روایت می کنند).

۱۰. امرأه الحسن الصيقل. تعداد حدیث: ۲.

۱- الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۴، ص ۲۳۴ و ۲۳۷ (حاشیه).

۲- الاستیعاب، ج ۴، ص ۲۴۴؛ الاصابه فی معرفه الصحابه، ج ۴، ص ۲۳۶؛ الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۳۹.

ص: ۱۵۷

۱۱. امراء ممتد بن مسلم**۱۲. ام احمد بن موسی****۱۳. ام اسحاق، بنت سلیمان**

منابع حدیث: الکافی، ج ۳، ص ۱۷۹، ح ۱ و ص ۲۲۵، ح ۸؛ تهذیب الأحکام، ج ۳، ص ۳۲۶، ح ۱۰۱۷. موضوعات منقول: نماز میت توسط زن، عدم جواز بی تابی بر مردگان. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام (او از شوهرش نقل حدیث می کند و علی بن عقبه از وی).

۱۱. امراء ممتد بن مسلم. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۱۰۹، ح ۳۲. موضوعات منقول: نفاس. طبقه: اصحاب امام باقر علیه السلام (حمران بن اعین، از وی روایت می کند).

۱۲. ام احمد بن موسی. (۱)تعداد حدیث: ۴. منابع حدیثی: الکافی، ج ۳، ص ۴۲، ح ۶؛ کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۱۱، ح ۲۲۷؛ عیون أخبار الرضا، ج ۱، ص ۳۳؛ تهذیب الأحکام، ج ۱، ص ۳۶۵، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۳۲۰، ح ۳۷۵۶. موضوعات منقول: انجام غسل جمعه در پنجشنبه، حرف زدن غلامان و کنیزان و عکس العمل موسی بن جعفر علیه السلام. طبقه: اصحاب امام کاظم علیه السلام.

۱۳. ام اسحاق، بنت سلیمان. تعداد حدیث: ۳.

۱- عیون أخبار الرضا، ج ۱، ص ۳۳.

ص: ۱۵۸

۱۴. امّ ایمن**۱۵. امّ بجید، امرأه عمران بن حصین****۱۶. امّ حبیب**

منابع حدیث: الکافی، ج ۶، ص ۴۰، ح ۲؛ تهذیب الأحکام، ج ۸، ص ۱۰۸، ح ۱۵؛ وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۵۳، ح ۲۷۵۶۰. موضوعات منقول: چگونگی شیر دادن کودکان. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۱۴. امّ ایمن. (۱) تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۱۵، ص ۱۱۶ و ج ۲۷، ص ۱۴۳، ح ۱۵۵ و ج ۹۸، ص ۱۱۴، ح ۳۸. موضوعات منقول: شهادت یهود به نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله، حدیث طیر، خبر پیامبر به شهادت امام حسین علیه السلام. طبقه: اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله.

۱۵. امّ بجید، امرأه عمران بن حصین. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۳۷، ص ۷۷، ح ۴۴. موضوعات منقول: علاقه پیامبر به حسنین علیهما السلام. طبقه: از میمونه و امّ سلمه همسران پیامبر، روایت می کند.

۱۶. امّ حبیب. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: الکافی، ج ۵، ص ۱۱۸، ح ۱؛ وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۱۳۱، ح ۲۲۱۷۳.

۱- رجال البرقی، ص ۱۴۵، ش ۱۶۸۰؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۳۱؛ اسد الغابه، ج ۷، ص ۳۰۳.

ص: ۱۵۹

۱۷. امّ الحسن النخعیه**۱۸. امّ الحسن ، بنت عبد الله بن محمد (نوه امام باقر علیه السلام)****۱۹. امّ الحسین بن موسی بن جعفر علیه السلام**

موضوعات منقول: آرایشگری زنان. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱۷. امّ الحسن النخعیه. تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: الکافی، ج ۵، ص ۳۱۱، ح ۳۲؛ تهذیب الأحکام، ج ۶، ص ۳۸۲، ح ۲۴۸؛ وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۲۳۶، ح ۲۴۴۱۷. موضوعات منقول: نخ ریزی زنان، حلال ترین کسب. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام.

۱۸. امّ الحسن ، بنت عبد الله بن محمد (نوه امام باقر علیه السلام). (۱) تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۲۶، ص ۲۱۵، ح ۲۹. موضوعات منقول: پرچم رسول خدا صلی الله علیه و آله. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۱۹. امّ الحسین بن موسی بن جعفر علیه السلام. تعداد حدیث: ۴. منابع حدیث: الکافی، ج ۳، ص ۴۲، ح ۶؛ کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۱۱، ح ۲۲۷؛ تهذیب الأحکام، ج ۱، ص ۳۶۵، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۳۲۰، ح ۳۷۵۶. موضوعات منقول: انجام غسل جمعه در پنجشنبه، حرف زدن غلامان و کنیزان و عکس العمل موسی بن جعفر علیه السلام. طبقه: اصحاب امام کاظم علیه السلام.

ص: ۱۶۰

۲۰ . امّ حکیم ، بنت عبد الرحمان بن ابی بکر**۲۱ . امّ حمیده****۲۲ . امّ حیان****۲۳ . امّ داوود = امّ خالد البربریه (فاطمه بنت عبد الله بن ابراهیم)**

۲۰ . امّ حکیم ، بنت عبد الرحمان بن ابی بکر . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۳۲ ، ص ۳۲۷ ، ح ۳۱۵ و ۳۱۶ . موضوعات منقول : وصیت عایشه به محل دفن خود . طبقه : از عایشه روایت می کند و موسی بن مطیر ، از وی .

۲۱ . امّ حمیده . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : ثواب الأعمال ، ص ۲۷۲ ، ح ۱ ؛ بحار الأنوار ، ج ۸۱ ، ص ۲۳۴ ، ح ۱۰ . موضوعات منقول : سبک شمردن نماز . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۲۲ . امّ حیان . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱۶ . موضوعات منقول : تاریکی آسمان هنگام شهادت امام حسین علیه السلام . طبقه : اصحاب امام حسین علیه السلام .

۲۳ . امّ داوود = امّ خالد البربریه (فاطمه بنت عبد الله بن ابراهیم) . (۱) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۹۴ ، ص ۴۳ ، ح ۳۰ و ج ۹۵ ، ص ۳۹۷ . موضوعات منقول : عمل امّ داوود . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۱- فضایل الا شهر الثلاثه ، ص ۳۲ ، ح ۱۴ .

ص: ۱۶۱

۲۴. امّ درداء**۲۵. امّ راشد، مولاہ امّ هانی****۲۶. امّ سعید الأحمسی**

۲۴. امّ درداء. (۱) تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۲۸، ص ۳۱ و ج ۶۷، ص ۳۱۳، ح ۱۵. موضوعات منقول: انحراف امتّ پس از پیامبر صلی الله علیه و آله، زهد. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۲۵. امّ راشد، مولاہ امّ هانی. تعداد حدیث: ۴. منابع حدیث: المحاسن، ج ۲، ص ۴۸۶، ح ۱۶۲؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۱۳، ح ۱۰۵۴۰۴ و ج ۲۵، ص ۱۴۹، ح ۳۱۴۸؛ بحار الأنوار، ج ۳۲، ص ۳۳، ح ۱۸ و ج ۶۱، ص ۱۳۱، ح ۱۹. موضوعات منقول: میهمان شدن حضرت علی علیه السلام در خانه امّ هانی، علاقه علی علیه السلام به انگور، اذن طلحه و زبیر برای عمره و اظهار عدم بیعت قلبی. طبقه: امام علی علیه السلام.

۲۶. امّ سعید الأحمسی. (۲) تعداد حدیث: ۸. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۴۳۶، ح ۱۹۵۴۶ و ص ۴۳۷، ح ۱۹۵۴۷ و ج ۲۴، ص ۴۱۵، ح ۳۰۹۳۴؛ بحار الأنوار، ج ۹۸، ص ۳، ح ۹ و ص ۳۲، ح ۲۷ و ص ۳۳، ح ۳۲ و ص ۳۶، ح ۴۷. موضوعات منقول: فضیلت زیارت امام حسین صلی الله علیه و آله، خوردن انار. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۱- الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۴۷؛ الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۴، ص ۲۹۵ و ۴۴۸؛ اسد الغابه، ج ۷، ص ۳۲۷.

۲- رجال البرقی، ص ۱۴۶، ش ۱۶۹۵؛ رجال الطوسی، ص ۳۲۷، ش ۴۹۱۱.

ص: ۱۶۲

۲۷. امّ سلمه ، امّ محمّد بن مهاجر**۲۸. امّ سلمه ، زوجه الرسول**

۲۷. امّ سلمه ، امّ محمّد بن مهاجر. تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: الکافی، ج ۳، ص ۱۸۱، ح ۳؛ تهذیب الأحکام، ج ۳، ص ۱۸۹، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۶۰، ح ۳۰۲۱؛ بحار الأنوار، ج ۷۸، ص ۳۳۹، ح ۱. موضوعات منقول: تکبیرات نماز میت بر مؤمن و منافق. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۲۸. امّ سلمه ، زوجه الرسول. (۱)تعداد حدیث: ۱۱۳. منابع حدیث: کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۴۸۹، ح ۳۰۴۵؛ وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۳۱۸، ح ۲۴۴۲ و ج ۶، ص ۲۰۸، ح ۷۷۴۷ و ج ۱۰، ص ۴۵۴، ح ۱۳۸۳۰ و ج ۱۵، ص ۱۳۲، ح ۲۰۱۴۷ و ج ۱۶، ص ۳۰۵، ح ۲۱۶۱۱ و ج ۲۰، ص ۴۷۵، ح ۲۶۱۳۴؛ بحار الأنوار، ج ۶، ص ۲۰۰ و ج ۱۵، ص ۱۰۵ و ۲۸۰ و ج ۱۷، ص ۳۵۹، ح ۱۵ و ج ۱۷، ص ۴۰۲، ح ۱۹ و ص ۴۱۵، ح ۴۵ و ج ۲۱، ص ۱۰۰ و ج ۲۲، ص ۴۶۱، ح ۹ و ص ۴۷۶ و ج ۲۶ و ص ۵۲۸ و ص ۲۲۷، ح ۱۰ و ص ۲۴۳، ح ۹ و ص ۲۲۳، ح ۴ و ج ۲۳، ص ۳۳۶، ح ۴ و ص ۱۲۷، ح ۵۶ و ج ۲۵، ص ۲۱۴، ح ۶ و ج ۲۶، ص ۴۹، ح ۹۴ و ج ۲۷، ص ۱۴۳، ح ۱۵۵ و ج ۲۷، ص ۱۶۴، ح ۲۰ و ج ۲۸، ص ۲۸ و ص ۲۲، ح ۳۱ و ج ۲۹، ص ۴۲۱ و ص ۶۴۱ و ج ۳۳، ص ۱۰، ح ۳۶۹ و ص ۱۲ و ص ۲۲ و ص ۳۲۸ و ج ۳۵، ص ۲۰۹، ح ۹ و ص ۲۱۶، ح ۲۱ و ۲۲ و ص ۲۱۷، ح ۲۳ و ص ۲۱۹، ح ۲۶ و ص ۲۲۰، ح ۲۷ و ص ۲۲۳، ح ۳۴ و ج ۳۶، ص ۳۴۷، ح ۲۱۴ و ج ۳۶، ص ۳۴۸، ح ۲۱۷ و ج ۳۷، ص ۳۹، ح ۱۱ و ص ۷۷، ح ۴۴ و ج ۳۸، ص ۳۲ و ص ۳۳ و ص ۱۸ و ص ۳۵ و ص ۳۸ و

۱- رجال البرقی، ص ۱۴۵، ش ۱۶۷۹؛ رجال الطوسی، ص ۵۲، ش ۴۳۲، الاستیعاب، ص ۴، ش ۴۵۴، الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۴، ص ۴۵۸.

ص: ۱۶۳

ص ۴۰، ح ۱۸ و ص ۱۱۸، ح ۶۱ و ص ۱۳۲، ح ۸۵ و ص ۳۰۱ و ص ۳۰۹ و ص ۳۱۰ و ص ۳۵ و ص ۱۹۹، ح ۷ و ص ۳۱۱، ح ۱۲ و ص ۱۹۹، ح ۷ و ص ۲۷۰ و ص ۳۰۱ و ج ۳۹، ص ۲۷، ح ۱۰ و ص ۳۰ و ص ۲۶۱ و ص ۲۶۲ و ص ۳۰۵ و ص ۳۱۳، ح ۶ و ص ۲۶۸ و ص ۳۰۳ و ج ۴۰، ص ۱۶ و ص ۷۷ و ص ۷۶ و ص ۷۷ و ص ۲۱۵، ح ۹ و ج ۴۳، ص ۵۵ و ص ۱۰۶، ح ۲۲ و ص ۲۷۱، ح ۳۸ و ج ۴۴، ص ۲۳۹، ح ۳۱ و ص ۲۴۱، ح ۳۴، ص ۲۴۱، ح ۳۵ و ج ۴۵، ص ۹۱، ح ۳۱ و ص ۱۹۸، ح ۳۸ و ص ۲۲۷، ح ۲۲ و ج ۵۱، ص ۸۶ و ص ۱۰۲ و ص ۱۰۴ و ج ۶۲، ص ۸۹ و ج ۶۵، ص ۱۳۵، ح ۷۲ و ص ۱۳۸، ح ۷۸ و ج ۷۲، ص ۷۲، ص ۳۴۸، ح ۵۰ و ج ۷۳، ص ۲۳۴ و ج ۷۸، ص ۱۰۴، ح ۱۹ و ج ۸۹، ص ۸۰، ح ۵ و ص ۳۶۸ و ج ۹۳، ص ۱۸۱، ح ۲۸ و ج ۹۴، ص ۷۷، ح ۳۶ و ج ۱۰۰، ص ۲۵۱. موضوعات منقول: قربانی در روز عید قربان، مبغضین علی علیه السلام، قرائت پیامبر، روزه پیامبر در شعبان، وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله به اخراج یهود و نصاری از جزیره العرب، کار خوب و صدقه، حجاب زنان در برابر نابینا، خوردن پیامبر از کتف گوسفند، خوشحالی دوستان علی به هنگام مرگ و پس از آن. اجداد پیامبر، آیه تطهیر و کساء، تکلم آهو با پیامبر، ذکر گفتن های پیامبر، پیامبر در بیماری وفات خلیش را خواست و علی آمد، در بیماری مرگ حدیث ثقلین خواند و حدیث علیّ مع القرآن، دست زدن بر سینه پیامبر به هنگام رحلت، ذکر استرجاع در مصیبت، نجوای پیامبر با علی علیه السلام در حجه الوداع و حدیث الحقّ مع علیّ، اعطای پیامبر کتابی به وی و بازگرداندن امّ سلمه به علی علیه السلام در دوران خلافت، امامت علی علیه السلام و اولاد او، تفسیر «صدیقین» به علی علیه السلام و تفسیر «حسن اولئک رفیقاً» به ائمه پس از علی علیه السلام، دوستان علی علیه السلام در چهار مکان خوشحالند، انتظار پیامبر بر حوض و رفتار اصحاب پس از پیامبر، داستان عبد الرحمان بن عوف. اخبار پیامبر به علی علیه السلام از حوادث آینده، حب و بغض علی علیه السلام، پیشگویی پیامبر از

ص: ۱۶۴

۲۹. امّ سلیم

شهادت عمار ، اخبار پیامبر به قتال و نزول آیه تطهیر ، علیّ مع الحق و نزول آیه تطهیر ، تطبیق صدیقین بر علی و ادامه آیه بر ائمه ، کتابت اسم ائمه بر عرش ، تفسیر اهل بیت ، علاقه پیامبر به حسنین ، الحقّ مع علیّ ، علیّ وصیّ رسول الله ، علیّ مع القرآن ، علیّ اقرب الناس به رسول الله ، اخبار آینده به علی علیه السلام توسط پیامبر با اعلام جبرئیل ، ذکر فضایل علی علیه السلام به سبب هبوط ملائکه . علیّ اولّ الناس ایماناً ، سد الأبواب إلّا بابه ، شیعه علیّ هم الفائزون ، علیّ امیر المؤمنین ، علیّ کفو فاطمه ، فاطمه أشبه الناس برسول الله ، تطبیق آیه فجعله نسباً و صهراً بر پنج تن و حضرت قائم علیه السلام ، پوشانیدن لباس غیر دنیایی بر حسین علیه السلام از سوی پیامبر ، اخبار جبرئیل به شهادت حسین علیه السلام ، اعطای میوه بهشتی به حسنین توسط جبرئیل و بقای میوه ها تا زمان امام حسین علیه السلام . حدیث کساء و آیه تطهیر ، رؤیای پیامبر و اخبار از شهادت حسین علیه السلام ، المهدی من عترتی ، ضمانت آهو ، بشارت علی علیه السلام و اصحاب او به بهشت ، اطعام شارب الخمر ، دشمن علی علیه السلام ، وصیت پیامبر در احتضار ، فضیلت معوذتین ، کار خوب و صدقه ، روزه شعبان ، فضیلت خدمت به شوهران . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۲۹. امّ سلیم . (۱) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱۵ و ج ۴۶ ، ص ۳۴ . موضوعات منقول : بارش خون به هنگام شهادت امام حسین علیه السلام و نقل معجزه یکی از امامان . طبقه : اصحاب امام سجاد علیه السلام و امام باقر علیه السلام .

ص: ۱۶۵

۳۰. امّ سلیمان

۳۱. امّ شریک، بنت ابی العکر

۳۲. امّ عطیه

۳۳. امّ علی

۳۰. امّ سلیمان. تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: تهذیب الأحکام، ج ۱، ص ۳۰۲، ح ۸۸۰؛ الاستبصار، ج ۱، ص ۲۰۷، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۴۹۲، ح ۲۷۲۶. موضوعات منقول: چگونگی غسل میت زن. طبقه: از امّ انس بن مالک، روایت کرده و حفصه، دختر سیرین، از او روایت می کند.

۳۱. امّ شریک، بنت ابی العکر. (۱) تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۹۰. موضوعات منقول: هنگام نزول عیسی علیه السلام. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۳۲. امّ عطیه. تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: الکافی، ج ۵، ص ۱۱۸، ح ۱؛ وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۱۳۱، ح ۲۲۱۷۳؛ بحار الأنوار، ج ۳۸، ص ۳۰۸. موضوعات منقول: آرایشگری زنان و دعای پیامبر برای سلامتی امام علی علیه السلام. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۳۳. امّ علی. تعداد حدیث: ۱.

۱- رجال الطوسی، ص ۵۳، ش ۴۵۰؛ الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۱۵۴ ۱۵۷؛ الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۴، ص ۴۶۶؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۶۴.

ص: ۱۶۶

۳۴. امّ فروه**۳۵. امّ الفضل، بنت الحارث و زوجه العباس**

منابع حدیث: تهذیب الأحکام، ج ۷، ص ۴۵۷، ح ۱۸۲۸؛ وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۲۲۴، ح ۲۵۴۸۲. موضوعات منقول: حجاب در حضور غلامان. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۳۴. امّ فروه. (۱) تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۳۹، ص ۱۱۹. موضوعات منقول: غذای بهشتی برای اهل بیت علیهم السلام. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام.

۳۵. امّ الفضل، بنت الحارث و زوجه العباس. (۲) تعداد حدیث: ۷. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۴۴۹، ح ۲۶۱۶ و ج ۳، ص ۴۰۵، ح ۳۹۹۱؛ بحار الأنوار، ج ۶، ص ۱۲۸، ح ۱۶ و ج ۲۸، ص ۴۰، ح ۲ و ج ۴۳، ص ۲۴۲، ح ۱۴ و ج ۴۴، ص ۲۳۸، ح ۳۰ و ج ۷۷، ص ۱۰۴، ح ۱۰. موضوعات منقول: آوردن امام حسین علیه السلام نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و بول کردن بر لباس ایشان، خواب دیدن ولادت امام حسن علیه السلام، عیادت پیامبر از مریض، بیماری پیامبر و اخبار از مقهور شدن اهل بیت پس از ایشان. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱- المناقب ابن شهر آشوب، ج ۲، ص ۲۳۱.

۲- الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۸۲؛ أسد الغابه، ج ۷، ص ۳۷۸.

ص: ۱۶۷

۳۶. امّ کلثوم، بنت علی**۳۷. امّ کلثوم، بنت موسی بن جعفر علیه السلام****۳۸. امّ محمّد أو امّ جعفر، بنتی محمّد بن جعفر****۳۹. امّ محمّد بن حجر**

۳۶. امّ کلثوم، بنت علی . (۱) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار، ج ۴۲، ص ۲۱۶، ح ۱۷ و ج ۶۵، ص ۷۶، ح ۱۳۶ . موضوعات منقول : وصیت حضرت علی علیه السلام به حسنین علیهما السلام در مورد غسل و دفن و حدیث معراج درباره شیعه . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۳۷. امّ کلثوم، بنت موسی بن جعفر علیه السلام . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار، ج ۶۵، ص ۷۶ . موضوعات منقول : حدیث معراج درباره شیعه . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۳۸. امّ محمّد أو امّ جعفر، بنتی محمّد بن جعفر . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۱۵۸، ح ۵۲ و ص ۱۶۷، ح ۲ . موضوعات منقول : ردّ الشمس . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۳۹. امّ محمّد بن حجر . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار، ج ۲۲، ص ۱۱۲، ح ۷۷ . موضوعات منقول : اسلام آوردن وائل بن حجر . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۱- فرحه الغری، ص ۲۴ و ۲۵؛ الاستیعاب فی معرفه الاصحاب، ج ۴، ص ۴۹۰.

ص: ۱۶۸

۴۰. امّ محمد بن حکم

۴۱. امّ مساور الحمیری

۴۲. امّ معبد

۴۳. امّ المقدم الثقفیه

۴۰. امّ محمد بن حکم. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۴۵، ص ۳۰۰. موضوعات منقول: غارت خیمه گاه امام حسین علیه السلام و رخ دادن حوادث غیر طبیعی. طبقه: اصحاب امام حسین علیه السلام.

۴۱. امّ مساور الحمیری. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۳۹، ص ۳۰۳. موضوعات منقول: علی امیرالمؤمنین. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۴۲. امّ معبد. (۱)تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۱۸، ص ۴۳، ح ۳۰. موضوعات منقول: معجزات پیامبر. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۴۳. امّ المقدم الثقفیه. (۲)تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۸۱، ح ۶۲۷۴؛ بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۱۶۸، ح ۳. موضوعات منقول: نماز خواندن در سرزمین بابل و ردّ الشمس.

۱- الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۲۸۸؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۹۵.

۲- کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۲۸ (المشیخه).

ص: ۱۶۹

۴۴. امّ موسی، خادمه علی علیه السلام

۴۵. امّ میثم

۴۶. امّ انس بن مالک

۴۷. امّ هانی

طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۴۴. امّ موسی، خادمه علی علیه السلام. (۱) تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۴۲، ص ۲۲۵، ح ۳۵. موضوعات منقول: اخبار حضرت علی علیه السلام به مرگ خویش. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام.

۴۵. امّ میثم. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۰۷، ح ۲۷۴۲۶. موضوعات منقول: اذان و اقامه در گوش نوزاد. طبقه: اصحاب امام کاظم علیه السلام.

۴۶. امّ انس بن مالک. تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: الاستبصار، ج ۱، ص ۲۰۷، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۴۹۲، ح ۲۷۲۶؛ بحار الأنوار، ج ۱۸، ص ۱۰، ح ۲۲. موضوعات منقول: کیفیت غسل میت زن و دعای پیامبر برای انس. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۴۷. امّ هانی. تعداد حدیث: ۸. منابع حدیث: الکافی، ج ۱، ص ۳۴۱، ح ۲۲ و ۲۳؛ بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۸۲ و

۱- الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۴۸۵.

ص: ۱۷۰

۴۸. امّ هانی، بنت ابی طالب**۴۹. برّه، ابنه امیه الخزاعی****۵۰. بنت عمر بن یزید**

ص ۳۲۶، ح ۲۴ و ج ۲۴، ص ۷۸، ح ۱۸ و ج ۵۱، ص ۵۱، ح ۲۶ و ص ۱۳۷، ح ۴. موضوعات منقول: تفسیر الجوار الكنس به غیبت امام زمان علیه السلام، خصال و فضایل پیامبر صلی الله علیه و آله. طبقه: اصحاب امام باقر علیه السلام.

۴۸. امّ هانی، بنت ابی طالب علیه السلام. تعداد حدیث: ۶. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۵۱۳، ح ۱۵۴۰۴؛ بحار الأنوار، ج ۱۹، ص ۵۷، ح ۱۷ و ج ۳۸، ص ۲ و ج ۶۱، ص ۱۳۱، ح ۱۹ و ج ۷۱، ص ۱۶۶، ح ۳۱ و ص ۴۰۷، ح ۱. موضوعات منقول: میهمان شدن حضرت علی علیه السلام در خانه امّ هانی، داستان لیله المیبت، علی امیر فی الأرض و السماء، خرابی و تباهی مردم در آخر الزمان. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۴۹. برّه، ابنه امیه الخزاعی. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۲۵۴، ح ۳۲. موضوعات منقول: ولادت حسنین علیهما السلام و این که امام، در نسل حسین علیه السلام است. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۵۰. بنت عمر بن یزید. تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: الکافی، ج ۶، ص ۳۸۴، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۲۵، ص ۲۵۱، ح ۳۱۸۳۳. ط موضوعات منقول: چگونگی نوشیدن آب.

ص: ۱۷۱

۵۱ . بهجه ، بنت الحارث**۵۲ . جَدَّهٔ سَفِيَانِ بْنِ عَيْنِيَه****۵۳ . جَدَّهٔ عَلِيِّ بْنِ مَسْهَرٍ****۵۴ . حُبَابَهٔ الْوَالِيَّيَهٗ**

طبقه : اصحاب امام صادق عليه السلام .

۵۱ . بهجه ، بنت الحارث . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۵۸ ، ص ۱۸۲ ، ح ۴۶ . موضوعات منقول : شهادت امام حسین عليه السلام . طبقه : اصحاب امام صادق عليه السلام .

۵۲ . جَدَّهٔ سَفِيَانِ بْنِ عَيْنِيَه . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۵ ، ص ۳۰۰ و ص ۳۱۱ ، ح ۱۳ . موضوعات منقول : حوادث غیر طبیعی هنگام شهادت امام حسین عليه السلام . طبقه : اصحاب امام حسین عليه السلام .

۵۳ . جَدَّهٔ عَلِيِّ بْنِ مَسْهَرٍ . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۵ ، ص ۲۱۶ . موضوعات منقول : تیرگی آسمان هنگام شهادت امام حسین عليه السلام . طبقه : اصحاب امام حسین عليه السلام .

۵۴ . حُبَابَهٔ الْوَالِيَّيَهٗ . (۱)تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۱ ، ص ۳۴۶ ، ح ۳ ؛ کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج ۴ ، ص ۴۱۵ ، ح ۵۹۰۲ ؛ وسائل الشیعه ، ج ۱ ، ص ۴۶۰ ، ح ۱۲۱۸ و ج ۲ ، ص ۱۱۶ ، ح ۱۶۶۱ و ج ۲۴ ،

۱- رجال الطوسی ، ص ۹۴۰ ، ش ۹۳۰ و ص ۱۵۱ ، ش ۱۶۹۶ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۵ ، ش ۱۶۸۷ و ص ۱۴۶ ، ش ۱۶۹۰ ؛ اختبار معرفه الرجال ، ص ۱۹۸ ، ش ۱۸۲۸۹ .

ص: ۱۷۲

۵۵ . حفصه ، بنت سيرين

۵۶ . حكيمه ، بنت ابى الحسن القرشى

۵۷ . حكيمه ، بنت محمد بن على عليه السلام

ص ۱۳۱ ، ح ۳۰۱۵۷ و ص ۱۳۲ ، ح ۳۰۱۶۲ ؛ بحار الأنوار ، ج ۲۵ ، ص ۱۷۵ ، ح ۱ ، و ج ۴۶ ، ص ۳۲ ، ح ۲۶ و ج ۶۲ ، ص ۲۰۵ ، ح ۳۳ و ج ۶۵ ، ص ۸۷ ، ح ۱۵ . موضوعات منقول : بيان برخى احكام ، شفای زخم توسط امام سجاد عليه السلام و شيعه . طبقه : اصحاب امام حسن عليه السلام ، امام حسين عليه السلام ، امام سجاد عليه السلام و امام باقر عليه السلام .

۵۵ . حفصه ، بنت سيرين . تعداد حديث : ۳ . منابع حديث : تهذيب الأحكام ، ج ۱ ، ص ۳۰۲ ، ح ۴۸ ؛ الاستبصار ، ج ۱ ، ص ۲۰۷ ، ح ۳ ؛ وسائل الشيعه ، ج ۲ ، ص ۴۹۲ ، ح ۲۷۲۶ . موضوعات منقول : كيفيت غسل مَيّت زن . طبقه : اصحاب امام حسن عليه السلام .

۵۶ . حكيمه ، بنت ابى الحسن القرشى . تعداد حديث : ۲ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۵۰ ، ص ۹۸ ، ح ۱۰ و ص ۹۹ ، ح ۱۱ . موضوعات منقول : معجزات امام جواد عليه السلام . طبقه : اصحاب امام رضا عليه السلام .

۵۷ . حكيمه ، بنت محمد بن على عليه السلام . (۱) تعداد حديث : ۸ . منابع حديث : الكافى ، ج ۱ ، ص ۳۳۰ ، ح ۳ ؛ بحار الأنوار ، ج ۵۰ ، ص ۹۵ ، ح ۹ و ص ۹۹ ، ح ۱۱ و ص ۲۳۱ ، ح ۵ و ج ۵۱ ، ص ۲ ، ح ۳ و ص ۱۷ ، ح ۲۵ و ص ۱۹ ، ح ۲۶ و ۲۷ و ص ۲۵ . موضوعات منقول : رؤيت ولادت امام زمان عليه السلام و معجزات امام جواد عليه السلام .

۱- . عيون أخبار الرضا ، ص ۴۲۶ ، ح ۲ و ص ۴۲۴ ، ح ۱ .

ص: ۱۷۳

۵۸ . حکیمه ، بنت موسی بن جعفر علیه السلام**۵۹ . حلیمه ، بنت ابی ذؤئیب****۶۰ . حماده ، بنت الحسن ، اخت ابی عبیده الحذاء**

طبقه : اصحاب امام عسکری علیه السلام .

۵۸ . حکیمه ، بنت موسی بن جعفر علیه السلام . (۱) تعداد حدیث : ۶ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۱ ، ص ۳۹۵ ، ح ۵ ؛ بحار الأنوار ، ج ۲۷ ، ص ۲۴ ، ح ۱۷ و ج ۴۹ ، ص ۶۹ ، ح ۹۱ و ج ۵۰ ، ص ۱۰ ، ح ۱۰ و ص ۶۹ ، ح ۵۱ و ص ۹۹ ، ح ۱۱ . موضوعات منقول : سؤال اجته از امامان ، چگونگی ولادت امام جواد علیه السلام و معجزات امام جواد علیه السلام . طبقه : اصحاب امام رضا علیه السلام .

۵۹ . حلیمه ، بنت ابی ذؤئیب . (۲) تعداد حدیث : ۶ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۱۵ ، ص ۳۳۲ ، ح ۲ و ص ۳۳۳ ، ح ۳ و ص ۳۴۰ ، ح ۱۲ و ص ۳۸۵ ، ح ۲۵ و ص ۳۸۷ و ص ۴۰۰ ، ح ۲۸ . موضوعات منقول : کودکی پیامبر و معجزات آن حضرت در کودکی ، تکلم پیامبر در یک سالگی . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۶۰ . حماده ، بنت الحسن ، اخت ابی عبیده الحذاء . (۳) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : تهذیب الأحکام ، ج ۷ ، ص ۳۶۵ ، ح ۴۲ ؛ وسائل الشیعه ، ج ۲۱ ، ص ۲۷۵ ، ح ۲۷۰۷۸ . موضوعات منقول : شرط ضمن عقد نکاح .

۱- . رجال البرقی ، ص ۱۴۷ ، ش ۱۷۰۴ .

۲- . الاستیعاب ، ج ۴ ، ص ۴۷۰ ؛ الاصابه فی تمییز الصحابه ، ج ۴ ، ص ۲۷۴ ؛ اسد الغابه ، ج ۷ ، ص ۶۷ .

۳- . رجال الطوسی ، ص ۳۲۷ ، ش ۴۹۱۷ ؛ رجال النجاشی ، ص ۱۷۰ ، ش ۴۴۹ .

ص: ۱۷۴

۶۱. حمیده

۶۲. خدیجه

۶۳. خدیجه، بنت عمر بن علی الحسین

۶۴. خشف، امّ ولد عیسی بن علی بن یقظین

طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۶۱. حمیده. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۲۷، ص ۲۳۸، ح ۶. موضوعات منقول: خروج دشمنان علی علیه السلام از اسلام، اگر بر دشمنی بمیرند. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۶۲. خدیجه. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۲۸، ص ۸۳. موضوعات منقول: اعطای نه خصلت به پیامبر از ناحیه علی علیه السلام. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۶۳. خدیجه، بنت عمر بن علی الحسین. (۱) تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: الکافی، ج ۱، ص ۳۵۸، ح ۱۷؛ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۲۴۲، ح ۳۵۱۹ و ج ۱۷، ص ۱۲۷، ح ۲۲۱۶۱. موضوعات منقول: شیون زنان در عزا. طبقه: اصحاب امام باقر علیه السلام.

۶۴. خشف، امّ ولد عیسی بن علی بن یقظین. تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: تهذیب الاحکام، ج ۷، ص ۴۵۶، ح ۳۴؛ الاستبصار، ج ۳، ص ۱۷۵، ح ۷؛

۱- الکافی، ج ۱، ص ۳۵۸، ح ۱۷.

ص: ۱۷۵

۶۵. رَبَاب امراه داوود الرقی**۶۶. رقیه ، بنت اسحاق بن موسی بن جعفر علیه السلام****۶۷. زهره****۶۸. زینب ، بنت أم سلمه**

وسائل الشیعه ، ج ۲۰ ، ص ۴۷۵ ، ح ۲۶۱۳۴ . موضوعات منقول : ازدواج با محارم . طبقه : اصحاب امام رضا علیه السلام .

۶۵. رَبَاب ، امراه داوود الرقی . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۳ ، ص ۳۵۱ ، ح ۵ . موضوعات منقول : خوراندن به مؤمن . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۶۶. رقیه ، بنت اسحاق بن موسی بن جعفر علیه السلام . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۷ ، ص ۲۵۸ ، ح ۱ و ج ۶۸ ، ص ۱۸۰ ، ح ۳۳ . موضوعات منقول : پرسش روز قیامت از عمر و جوانی . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۶۷. زهره . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۱۸ ، ص ۴۰ ، ح ۲۲ . موضوعات منقول : معجزه پیامبر در شفای چشم زهره . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۶۸. زینب ، بنت أم سلمه . تعداد حدیث : ۳ . منابع حدیث : وسائل الشیعه ، ج ۲۴ ، ص ۳۶۵ ، ح ۳۰۷۹۱ و ص ۳۶۶ ، ح ۳۰۷۹۲ ؛

ص: ۱۷۶

۶۹. زینب ، بنت ابی رافع**۷۰. زینب ، بنت حصین****۷۱. زینب ، بنت علی علیه السلام**

بحار الأنوار ، ج ۷۷ ، ص ۲۲۳ . موضوعات منقول : کتف گوسفند خوردن پیامبر . طبقه : اصحاب امام حسین علیه السلام .

۶۹. زینب ، بنت ابی رافع . (۱) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۳ ، ص ۲۶۳ ، ح ۱۰ و ص ۲۶۴ ، ح ۱۱ .
موضوعات منقول : ارث حسنین از پیامبر . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۷۰. زینب ، بنت حصین . (۲) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۳۹ ، ص ۱۲۰ . موضوعات منقول : سبقت آل علی علیه السلام . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۷۱. زینب ، بنت علی علیه السلام . (۳) تعداد حدیث : ۷ . منابع حدیث : کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج ۳ ، ص ۵۶۷ ، ح ۴۹۴۰ ؛ وسائل الشیعه ، ج ۱ ، ص ۲۲ ، ح ۲۲ ؛ بحار الأنوار ، ج ۶ ، ص ۱۰۷ ، ح ۱ و ص ۱۰۸ و ج ۲۹ ، ص ۱۰۷ و ص ۲۱۹ و ج ۷۸ ، ص ۱۱۲ ، ح ۳۷ و ج ۹۸ ، ص ۱۱۴ ، ح ۳۸ . موضوعات منقول : فدک و فلسفه برخی احکام ، شکوه فاطمه علیها السلام نزد قبر پیامبر .

۱- .أسد الغابه ، ج ۷ ، ص ۱۳۰ .

۲- .المناقب ، ابن شهر آشوب ، ج ۳ ، ص ۳۷۵ .

۳- .أسد الغابه ، ج ۷ ، ص ۱۳۲ ؛ الاصابه فی تمییز الصحابه ، ج ۴ ، ص ۳۲۱ ، ش ۵۱۰ .

ص: ۱۷۷

۷۲ . سالمه (سلمی) ، مولاہ اُبی عبد اللہ علیہ السلام**۷۳ . سعیدہ****۷۴ . سعیدہ ، أخت ابن اُبی عمیر**

پس از منع فدک ، اعتراض فاطمہ علیہا السلام بر منع فدک ، اخبار پیامبر بر ابوالائمہ بودن حسین علیہ السلام ، فاطمہ حوریتہ انسیہ و خیر پیامبر بہ شہادت امام حسین علیہ السلام . طبقہ : اصحاب پیامبر ، امام علی علیہ السلام و فاطمہ علیہا السلام .

۷۲ . سالمه (سلمی) ، مولاہ اُبی عبد اللہ علیہ السلام . (۱) تعداد حدیث : ۷ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۷ ، ص ۵۵ ، ح ۱۰ ؛ کتاب من لا یحضرہ الفقیہ ، ج ۴ ، ص ۲۳۱ ، ح ۵۵۵۱ ؛ تہذیب الأحکام ، ج ۹ ، ص ۲۴۶ ، ح ۴۷ ؛ وسائل الشیعہ ، ج ۱۹ ، ص ۴۱۷ ، ح ۲۴۸۷۱ ؛ بحار الأنوار ، ج ۴۷ ، ص ۲ ، ح ۷ و ص ۲۷۶ ، ح ۱۷ و ج ۷۱ ، ص ۹۶ ، ح ۲۹ . موضوعات منقول : وصیت امام صادق علیہ السلام . طبقہ : اصحاب امام صادق علیہ السلام .

۷۳ . سعیدہ . (۲) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۵ ، ص ۵۵۵ ، ح ۴ ؛ وسائل الشیعہ ، ج ۲۰ ، ص ۱۷۳ ، ح ۲۵۳۴۵ . موضوعات منقول : خواستگاری برای ابوالحسن علیہ السلام . طبقہ : اصحاب امام صادق علیہ السلام .

۷۴ . سعیدہ ، أخت ابن اُبی عمیر . (۳) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۵ ، ص ۵۲۶ ، ح ۳ ؛ وسائل الشیعہ ، ج ۲۰ ، ص ۲۰۹ ، ح ۲۵۴۵۰ .

- ۱- رجال الطوسی ، ص ۳۲۷ ، ش ۴۹۱۰ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۶ ، ش ۱۶۹۳ .
- ۲- رجال الطوسی ، ص ۳۲۷ ، ش ۵۱۹۴ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۷ ، ش ۱۷۰۳ .
- ۳- رجال الطوسی ، ص ۳۲۸ ، ش ۴۹۲۰ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۶ ، ش ۱۶۹۶ .

ص: ۱۷۸

۷۵ . سکینه ، بنت الحسین علیه السلام**۷۶ . سکینه ، بنت علی علیه السلام****۷۷ . سلمی ، امّ ابی رافع****۷۸ . سمانه ، بنت حمران**

موضوعات منقول : مصافحه با برادر . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۷۵ . سکینه ، بنت الحسین علیه السلام . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ . موضوعات منقول : حدیث معراج درباره شیعه . طبقه : اصحاب امام حسین علیه السلام .

۷۶ . سکینه ، بنت علی علیه السلام . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۷۸ ، ص ۱۱۲ ، ح ۳۷ . موضوعات منقول : فاطمه حوریّه انسیه . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۷۷ . سلمی ، امّ ابی رافع . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۷۸ ، ص ۲۴۵ ، ح ۳۱ . موضوعات منقول : بیماری فاطمه علیها السلام پس از پیامبر . طبقه : اصحاب فاطمه علیها السلام .

۷۸ . سمانه ، بنت حمران . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۱۲۷ ، ح ۵۸ . موضوعات منقول : پنج تن .

ص: ۱۷۹

۷۹. صفیه ، بنت عبد المطلب**۸۰. صفیه ، بنت یونس****۸۱. عایشه ، بنت ابی بکر**

طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۷۹. صفیه ، بنت عبد المطلب . تعداد حدیث : ۳ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۲۰ ، ص ۲۴۴ ، ح ۹ و ج ۴۳ ، ص ۲۴۳ ، ح ۱۶ و ۱۷ . موضوعات منقول : کشتن یهودی در خندق ، طهارت امام حسین علیه السلام هنگام ولادت ، ولادت امام حسین علیه السلام ، و مکیدن زبان پیامبر . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۸۰. صفیه ، بنت یونس . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۵۸ ، ص ۱۸۲ ، ح ۴۶ . موضوعات منقول : شهادت امام حسین علیه السلام . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۸۱. عایشه ، بنت ابی بکر . (۱) تعداد حدیث : ۸۸ . منابع حدیث : کتاب من لا یحضره الفقیه ، ج ۱ ، ص ۴۸ ، ح ۹۶ ؛ وسائل الشیعه ، ج ۳ ، ص ۲۸۱ ، ح ۳۶۵۶ و ج ۵ ، ص ۲۶۰ ، ح ۶۴۹۲ و ج ۸ ، ص ۱۰۸ ، ح ۱۰۱۸۸ و ج ۱۰ ، ص ۴۹۱ ، ح ۱۳۹۲۸ و ج ۲۲ ، ص ۹۲ ، ح ۲۸۱۰۵ ؛ بحار الأنوار ، ج ۱۶ ، ص ۱۷۶ و ص ۲۲۱ ، ح ۱۷ و ص ۲۳۰ ، و ص ۲۳۹ و ج ۱۷ ، ص ۳۶۰ ، ح ۱۶ و ص ۴۱۵ ، ح ۴۵ و ج ۲۰ ، ص ۲۹۶ و ج ۲۱ ، ص ۹۸ و ص ۱۰۰ و ص ۲۷۹ و ص ۲۸۱ و ج ۲۲ ، ص ۳۲۰ ،

۱- رجال الطوسی ، ص ۵۲ ، ش ۳ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۵ ، ش ۱۶۸۲ ؛ الاستیعاب ، ج ۴ ، ص ۳۵۶ ؛ الاصابه فی تمییز الصحابه ، ج ۴ ، ص ۳۵۹ .

ص: ۱۸۰

ح ۷ و ص ۴۵۵، ح ۲ و ص ۱۵۱، ح ۱ و ج ۲۶، ص ۲۲۹، ح ۹ و ۱۱ و ص ۳۰۶، ح ۶۸ و ج ۲۸، ص ۲۲، ح ۳۰ و ص ۱۴۱، ح ۱ و ص ۱۴۲، ح ۱۱ و ص ۲۸ و ج ۲۹، ص ۱۱۱ و ص ۲۱۷ و ص ۲۲۰ و ص ۳۴۳ و ج ۳۰، ص ۴۰۲ و ص ۵۹۱ و ص ۶۱۰ و ص ۶۱۸ و ج ۳۵، ص ۲۸۰، ح ۷ و ص ۳۴۸، ح ۲۱۸ و ج ۳۷، ص ۷۷، ح ۴۴ و ص ۷۸، ح ۴۷ و ص ۱۰۱، ح ۴ و ج ۳۸، ص ۷، ح ۱۳ و ص ۱۳ و ص ۱۴ و ص ۳۲ و ص ۳۸ و ص ۳۰۱ و ص ۳۹ و ص ۹۳ و ص ۱۰۷، ح ۳۶ و ص ۱۹۹، ح ۷ و ج ۹ و ص ۱۵۱ و ص ۱۹۸، ح ۶ و ص ۲۰۰ و ص ۲۰۱ و ص ۳۰۶، ح ۷ و ص ۳۰۸ و ص ۳۱۲، ح ۱۳ و ص ۳۱۲ و ص ۳۱۳، ح ۱۵ و ص ۳۰۱ و ص ۳۰۸ و ج ۳۹، ص ۲۲۸ و ج ۴۰، ص ۱۷۹ و ص ۱۵۲ و ج ۴۳، ص ۲۳، ح ۱۹ و ص ۲۵، ح ۲۲ و ص ۳۷، ح ۴۰ و ص ۴۰ و ص ۵۵ و ص ۸۴، ح ۷ و ج ۴۴، ص ۲۳۰، ح ۱۳ و ج ۴۵، ص ۲۲۷ و ج ۶۱، ص ۲۵۱ و ج ۶۳، ص ۴۸۴، ح ۸ و ج ۶۷، ص ۴۰۰ و ج ۶۸، ص ۴۹، ح ۶۴ و ج ۷۶، ص ۱۵۱ و ج ۸۰، ص ۱۴۸، ح ۶ و ج ۸۱، ص ۲۳، ح ۱۴ و ج ۸۹، ص ۳۵۵ و ص ۳۵۶ و ص ۳۵۹ و ص ۳۶۹ و ج ۹۴، ص ۸۳، ح ۵۵. موضوعات منقول: وضو، گریه پیامبر در مرگ ابراهیم، معراج پیامبر و هبوط در مسجد کوفه، نیمه شعبان، روزه پیامبر در شعبان، روزه ذی الحجه، پیامبر زانانش را در طلاق مخیر گذاشت، نور پیامبر، دعای پیامبر به هنگام دیدن ابرها، انجام کارهای شخصی پیامبر توسط خودش. پس از خروج پیامبر، از خلا اثری نبود و بوی مشک می آمد، پیامبر و علی علیه السلام از انگور بهشت می خوردند، تکلم سوسمار با پیامبر و شهادت به نبوت او، غزوه بنی المصطلق و ازدواج پیامبر با جویریة، بیعت پیامبر با زنان و عدم تماس دست پیامبر با دست زنان، ذکر تسبیح و استغفار پیامبر، فاطمه سیده النساء، آیه تطهیر، اصحاب کساء، فضیلت عمار، خواستن پیامبر علی علیه السلام را در هنگام وفات، ذکر علی عباد، نگاه به علی علیه السلام عبادت است، علی خیر البشر، انتظار پیامبر در حوض برای اصحاب و

ص: ۱۸۱

۸۲ . عایشه ، بنت سعد

ندای آسمانی که آنان به عقب برگشتند ، بیماری پیامبر و نماز ابوبکر . اقتدای پیامبر به ابوبکر ، انتظار پیامبر در حوض و بازگشت اصحاب به قهقرا ، درخواست میراث کردن فاطمه علیهاالسلام از ابوبکر ، اعتراض فاطمه علیهاالسلام بر منع فدک از سوی ابوبکر ، شکوه و احتجاج فاطمه علیهاالسلام در قصه فدک ، علیّ مع الحق ، اخبار پیامبر از ارتداد بعضی از اصحاب ، رحلت پیامبر ، قربانی پیامبر در حج از جانب همسران ، خشم پیامبر در ایام حج ، علیّ اخیر الناس بعد الرسول ، اخبار از شهادت امام حسین علیه السلام توسط جبرئیل ، محبوبیت علی علیه السلام و فرزندانش نزد خداوند ، علاقه پیامبر به علی علیه السلام و خوراندن انگور بهشتی به علی ، علیّ خیر البشر ، الحقّ مع علی ، جان دادن پیامبر در دست علی علیه السلام ، علیّ سید العرب ، علیّ سید الوصیین ، علیّ مفترض الطاعه ، اخبار پیامبر از شهادت علی علیه السلام ، پیامبر در حین احتضار ، علی علیه السلام را به عنوان حبیبی یاد کرد ، علیّ احبّ الناس الی الرسول ، محبت علی علیه السلام ، علیّ اعلم الناس ، فاطمه سیده نساء العالمین ، شباهت های فاطمه علیهاالسلام به پیامبر ، پیامبر هر گاه از سفر برمی گشت فاطمه علیهاالسلام را می بوسید ، برخاستن پیامبر به هنگام ورود فاطمه علیهاالسلام ، ما رأیت اصدق من فاطمه ، اخبار جبرئیل به شهادت حسین علیه السلام ، کشتن عقرب ، مسکرات ، اهمیت نماز ، فضیلت معرفت خدا ، نماز پیامبر ، توصیه و معوذتین ، فضیلت توحید ، روزه شعبان و روزه دهه ذی حجه . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۸۲ . عایشه ، بنت سعد . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۳۷ ، ص ۲۶۲ ، ح ۲۵ . موضوعات منقول : حدیث منزلت . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

ص: ۱۸۲

۸۳ . عایشه ، بنت طلحه**۸۴ . عایشه ، بنت عبد الرحمان بن سائب****۸۵ . عثیمه ، امّ ولد عبد السلام****۸۶ . عذر ، جده محمّد بن یحیی الصولی**

۸۳ . عایشه ، بنت طلحه . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۳ ، ص ۲۵ ، ح ۲۲ و ص ۴۰ ، ح ۴۱ . موضوعات منقول : شباهت های فاطمه علیها السلام به پیامبر صلی الله علیه و آله و پیامبر هر گاه از سفر برمی گشت فاطمه علیها السلام را می بوسید . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۸۴ . عایشه ، بنت عبد الرحمان بن سائب . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۲ ، ص ۶ ، ح ۶ . موضوعات منقول : دشنام امیرالمؤمنین از سوی زیاد و عقوبت آن . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۸۵ . عثیمه ، امّ ولد عبد السلام . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۳ ، ص ۲۷۷ ، ح ۱۰ و ج ۱۰۱ ، ص ۱۰۵ ، ح ۱۰۶ . موضوعات منقول : خوراندن سویق به کودکان . طبقه : امام صادق علیه السلام .

۸۶ . عذر ، جده محمّد بن یحیی الصولی . تعداد حدیث : ۳ . منابع حدیث : وسائل الشیعه ، ج ۲ ، ص ۱۵۶ ، ح ۱۷۹۳ ؛ بحار الأنوار ، ج ۴۹ ، ص ۸۹ ، ح ۲ و ج ۷۳ ، ص ۱۴۲ ، ح ۲ . موضوعات منقول : بخور دادن حضرت رضا علیه السلام ، نماز اول وقت و ملاقات با

ص: ۱۸۳

۸۷ . عمه عقبه الهجرى**۸۸ . عمه محمد بن مارد****۸۹ . عمه محمد بن زياد****۹۰ . عمره ، بنت افعى**

مردم . طبقه : اصحاب امام رضا عليه السلام .

۸۷ . عمه عقبه الهجرى . (۱) تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۴۱ ، ص ۲۰۵ . موضوعات منقول : على عليه السلام ، عبد الله و برادر رسول الله صلى الله عليه و آله . طبقه : اصحاب امام على عليه السلام .

۸۸ . عمه محمد بن مارد . (۲) تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۲۵ ، ح ۲۷ . موضوعات منقول : شفاى تربت امام حسين عليه السلام . طبقه : اصحاب امام صادق عليه السلام .

۸۹ . عمه محمد بن زياد . (۳) تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۹۸ ، ص ۱۲۵ ، ح ۲۸ . موضوعات منقول : شفاى تربت امام حسين عليه السلام . طبقه : اصحاب امام صادق عليه السلام .

۹۰ . عمره بنت افعى . تعداد حديث : ۳ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۳۵ ، ص ۲۰۹ ، ح ۹ و ص ۲۱۶ ، ح ۲۱ .

۱- . المناقب ، ج ۲ ، ص ۳۴۱ .

۲- . كامل الزيارات ، ص ۲۷۹ ، ح ۵ .

۳- . همان ، ص ۲۷۸ ، ح ۴ .

ص: ۱۸۴

۹۱. عمره ، بنت رواحه**۹۲. عمیره او عمره ، بنت اوس****۹۳. عمیره ، بنت نفیل**

موضوعات منقول : نزول آیه تطهیر ، علیّ مع الحق و نزول آیه تطهیر . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۹۱. عمره ، بنت رواحه . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۱۸ ، ص ۳۵ ، ح ۲۸ . موضوعات منقول : معجزه پیامبر در خندق . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۹۲. عمیره او عمره ، بنت اوس . تعداد حدیث : ۴ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۲ ، ص ۷۸ ، ح ۶۵ و ج ۴ ، ص ۲۶۹ ، ح ۱۵ و ج ۲۸ ، ص ۷۰ ، ح ۳۱ و ج ۵۲ ، ص ۲۲۵ ، ح ۸۹ . موضوعات منقول : توحید ، علم اهل بیت علیهم السلام و علم صعب . طبقه : اصحاب امام سجاد علیه السلام .

۹۳. عمیره ، بنت نفیل . (۱) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۵۲ ، ص ۱۱۴ ، ح ۳۳ و ص ۲۱۱ ، ح ۵۸ . موضوعات منقول : شرایط ظهور . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۱- رجال الطوسی ، ص ۸۹ ، ش ۹۱۶ .

ص: ۱۸۵

۹۴ . فاطمه**۹۵ . فاطمه ، بنت أسد****۹۶ . فاطمه ، بنت جعفر بن محمد****۹۷ . فاطمه ، بنت الحسين عليه السلام**

۹۴ . فاطمه . (۱) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۱۳۵ ، ح ۷۲ . موضوعات منقول : بشارت علی علیه السلام و اصحابش به بهشت . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۹۵ . فاطمه ، بنت أسد . (۲) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۱۷ ، ص ۳۶۳ ، ح ۱ . موضوعات منقول : بزرگ شدن پیامبر در خانه ابوطالب و دیدن معجزات پیامبر . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۹۶ . فاطمه ، بنت جعفر بن محمد . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ . موضوعات منقول : حدیث معراج درباره شیعه . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام و امام باقر علیه السلام .

۹۷ . فاطمه ، بنت الحسين عليه السلام . (۳) تعداد حدیث : ۳۰ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۲ ، ص ۲۳۹ ، ح ۲۹ ؛ وسائل الشیعه ، ج ۲ ، ص ۴۳۷ ، ح ۲۵۷۹ و ج ۷ ، ص ۱۱۳ ، ح ۸۸۸۴ و ج ۱۵ ، ص ۱۹۰ ، ح ۲۰۲۴۶ و ص ۳۶۳ ، ح ۲۰۷۵۰ و

۱- .الغیبه ، الطوسی ، ص ۴۳۸ ، ح ۴۲۹ .

۲- .الکافی ، ج ۱ ، ص ۴۵۳ ، ح ۲ .

۳- .الکافی ، ج ۲ ، ص ۲۳۹ ، ح ۲۹ .

ص: ۱۸۶

۹۸ . فاطمه ، بنت علی علیه السلام

ج ۱۶ ، ص ۱۵ ، ح ۲۰۸۴۱ و ج ۲۰ ، ص ۶۶ ، ح ۲۵۰۵۳ ؛ بحار الأنوار ، ج ۸ ، ص ۱۳۸ ، ح ۵۱ و ج ۲۷ ، ص ۷۴ ، ح ۱ ، و ص ۱۲۰ ، ح ۱۰۱ و ج ۳۹ ، ص ۲۸۴ و ج ۴۳ ، ص ۸۱ ، ح ۳ و ص ۲۲۸ ، ح ۱ و ص ۲۴۳ ، ح ۱۶ و ۱۷ و ج ۴۵ ، ص ۸۲ ، ح ۹ و ج ۴۷ ، ص ۳۰۲ و ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ و ج ۶۶ ، ص ۴۰۴ ، ح ۱۰۶ و ج ۶۸ ، ص ۳۵۸ و ص ۳۸۸ ، ح ۳۶ و ج ۷۰ ، ص ۳۰۰ ، ح ۴ و ج ۷۲ ، ص ۲۸ ، ح ۱۸ و ح ۸۱ ، ص ۲۲ ، ح ۱۱ و ص ۲۳ ، ح ۱۴ و ص ۲۶ ، ح ۲۰ و ج ۸۶ ، ص ۳۱۳ ، ح ۱۹ و ص ۳۵۵ و ج ۱۰۰ ، ص ۲۵۱ ، ح ۴۸ و ص ۲۳۷ ، ح ۳۸ . موضوعات منقول : خصال ایمان ، صلاح و هلاک امت ، النساء عی و عوره ، شیعه علی علیه السلام در بهشت ، حدیث معراج درباره شیعه ، رغبت و زهد در دنیا ، دعای پیامبر هنگام ورود و خروج از مسجد ، نیایش فاطمه علیها السلام در شب جمعه ، ثواب آیه الکرسی ، خصال اربعه . آمدن پیامبر در شب عرفه و حدیث حبّ و بغض علی علیه السلام ، محبت علی علیه السلام ، پیامبر پدر فرزندان زهرا علیها السلام ، طهارت امام حسین علیه السلام حین ولادت ، ولادت امام حسین علیه السلام و مکیدن زبان پیامبر ، سرقت خلخال در حادثه عاشورا ، اخبار پیامبر از دفن هفت تنّ از اولادش در شط فرات . طبقه : اصحاب امام حسین علیه السلام .

۹۸ . فاطمه ، بنت علی علیه السلام . (۱) تعداد حدیث : ۶ . منابع حدیث : الکافی ، ج ۶ ، ص ۳۶۹ ، ح ۱ باب الکمأه ؛ وسائل الشیعه ، ج ۲۳ ، ص ۱۱ ، ح ۲۸۹۸۹ و ج ۲۵ ، ص ۲۰۱ ، ح ۳۱۶۷۲ ؛ بحار الأنوار ، ج ۳۷ ، ص ۲۶۳ ، ح ۲۹ و ج ۴۱ ،

۱- رجال البرقی ، ص ۱۴۵ ، ش ۳ ؛ الطبقات الکبری ، ج ۸ ، ص ۴۶۵ ؛ تهذیب التهذیب ، ج ۶ ، ص ۶۱۰ ، ش ۱۲۰۱۴ .

ص: ۱۸۷

۹۹. فاطمه ، بنت علی بن الحسین علیه السلام**۱۰۰. فاطمه ، بنت علی بن موسی****۱۰۱. فاطمه ، بنت محمد صلی الله علیه و آله**

ص ۱۵۸ ، ح ۵۱ و ج ۴۶ ، ص ۳۲ ، ح ۲۶ و ج ۱۰۱ ، ص ۱۹۴ ، ح ۶ . موضوعات منقول : میهمانی حضرت علی علیه السلام ، آزاد کردن برده ، حدیث منزلت ، تکلم با جابر ، ابلاغ سلام رسول الله صلی الله علیه و آله به امام باقر علیه السلام توسط جابر و ثواب عتق رقبه . طبقه : اصحاب امام علی علیه السلام .

۹۹ . فاطمه ، بنت علی بن الحسین علیه السلام . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ . موضوعات منقول : حدیث معراج درباره شیعه . طبقه : اصحاب امام سجاد علیه السلام .

۱۰۰ . فاطمه ، بنت علی بن موسی . (۱) تعداد حدیث : ۶ . منابع حدیث : وسائل الشیعه ، ج ۱۲ ، ص ۲۷۱ ، ۱۶۲۸۴ و ص ۳۰۳ ، ح ۱۶۳۶۴ ؛ بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ و ج ۷۰ ، ص ۲۶۳ ، ح ۷ و ج ۷۲ ، ص ۱۴۷ ، ح ۱ . موضوعات منقول : حرمت تحقیر مؤمن و ترساندن او ، حدیث معراج در فضیلت شیعه و حسن خلق . طبقه : اصحاب امام رضا علیه السلام .

۱۰۱ . فاطمه علیها السلام ، بنت محمد صلی الله علیه و آله . (۲) تعداد حدیث : ۳۰ .

۱- .عیون أخبار الرضا ، ج ۲ ، ص ۷۵ ، ح ۳۲۷ .

۲- .رجال الطوسی ، ص ۵۱ ، ش ۴۳۱ ؛ رجال البرقی ، ص ۱۴۵ ، ش ۱۶۷۸ ؛ الطبقات الكبرى ، ج ۸ ، ص ۱۹ ؛ الاستیعاب فی معرفه الاصحاب ، ج ۴ ، ص ۳۷۳ ؛ الاصابه فی تمییز الصحابه ، ج ۴ ، ص ۳۷۷ ، اسد الغابه ، ج ۷ ، ص ۲۲۰ .

ص: ۱۸۸

۱۰۲. فاطمه، بنت محمد بن علی

منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۸۴، ح ۹۶۴۷ و ج ۱۶، ص ۲۴۳، ح ۲۱۴۷۰؛ بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۲۸۲، ح ۲۹ و ج ۲۵، ص ۱۹۳ و ج ۲۷، ص ۷۴، ح ۱ و ج ۳۶، ص ۳۵۰، ح ۲۱۹ و ج ۳۷، ص ۱۰۱، ح ۵ و ج ۳۸، ص ۱۱۲، ح ۴۹ و ص ۶۵، ح ۴، و ج ۳۹، ص ۲۵۷ و ص ۲۶۸ و ص ۲۷۴ و ص ۲۷۶، ح ۵۵ و ص ۲۸۴ و ج ۴۱، ص ۲۷۱، ح ۲۶ و ص ۲۵۴، ح ۱۴ و ج ۴۳، ص ۵۵ و ص ۲۲۸، ح ۱ و ج ۴۷، ص ۳۰۲ و ج ۶۵، ص ۷۶، ح ۱۳۶ و ج ۸۱، ص ۲۲، ح ۱۱ و ص ۲۳، ح ۱۴ و ص ۲۶، ح ۲۰ و ج ۸۶، ص ۲۶۹، ح ۸ و ج ۹۲، ص ۳۸۶، ح ۲۸ و ص ۴۰۶، ح ۳۷ و ج ۱۰۱، ص ۱۱۰، ح ۱۸. موضوعات منقول: فاطمه سیده نساء العالمین، صلوات بر فاطمه علیهاالسلام سبب غفران، پیامبر، پدر فرزندان زهرا علیهاالسلام، اخبار پیامبر به دفن هفت تن از اولادش در شط فرات، حدیث معراج درباره شیعه، سبک شمردن نماز، دعای پیامبر هنگام ورود و خروج از مسجد، دعا هنگام زوال جمعه، دعا در مسجدالحرام، فضیلت غروب جمعه، اسماء ائمه، آداب نوزاد (اذان، اقامه، عقیقه)، ندای اذان و اقامه در معراج و شهادت به ولایت علی علیه السلام، خبر جرییل که دو فرشته علی علیه السلام، گناهی بر او نوشتند، آمدن پیامبر شب عرفه و حدیث حبّ و بغض علی علیه السلام، اخبار پیامبر به این که حسین علیه السلام ابوالائمه است، اطعام پیامبر به حسنین از بهشت، من کنت ولیه فعلی ولیه، علی و شیعتی فی الجنه، محبت علی علیه السلام، سخن گفتن زمین با علی علیه السلام، نیایش و ولادت حسنین. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱۰۲. فاطمه، بنت محمد بن علی. تعداد حدیث: ۱. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۶۵، ص ۷۶، ح ۱۳۶. موضوعات منقول: حدیث معراج درباره شیعه.

ص: ۱۸۹

۱۰۳ . فاطمه ، بنت محمد بن الهيثم

۱۰۴ . فاطمه ، بنت موسى بن جعفر عليه السلام

۱۰۵ . قنوا ، بنت الرشيد

۱۰۶ . كلثم ، بنت مسلم

طبقه : اصحاب امام باقر عليه السلام .

۱۰۳ . فاطمه ، بنت محمد بن الهيثم . تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : ج ۵۰ ، ص ۲۳۱ ، ح ۵ . موضوعات منقول : ولادت جعفر ، فرزند امام هادي عليه السلام . طبقه : اصحاب امام هادي عليه السلام .

۱۰۴ . فاطمه ، بنت موسى بن جعفر عليه السلام . (۱) تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۷۶ ، ح ۱۳۶ . موضوعات منقول : حديث معراج درباره شيعه . طبقه : اصحاب امام كاظم عليه السلام .

۱۰۵ . قنوا ، بنت الرشيد . (۲) تعداد حديث : ۱ . منابع حديث : بحار الأنوار ، ج ۴۲ ، ص ۱۳۶ ، ح ۱۷ . موضوعات منقول : اخبار امير المؤمنين عليه السلام به قتل رشيد توسط عبيد الله . طبقه : اصحاب امام صادق عليه السلام .

۱۰۶ . كلثم ، بنت مسلم . (۳) تعداد حديث : ۲ .

۱- عيون أخبار الرضا ، ج ۲ ، ص ۲۹۹ .

۲- رجال الطوسي ، ص ۳۲۷ ، ش ۴۹۱۴ ؛ رجال البرقي ، ص ۱۴۶ ، ش ۱۶۹۸ .

۳- المحاسن ، ص ۵۶۵ ، ح ۹۷۸ .

ص: ۱۹۰

۱۰۷ . کلتوم**۱۰۸ . لبابه ، بنت عبد الله بن عباس****۱۰۹ . مریسه ، بنت موسی بن یونس****۱۱۰ . معاذه العدویه**

منابع حدیث : وسائل الشیعه ، ج ۲۴ ، ص ۲۲۳ ، ح ۳۰۳۹۴ ؛ بحار الأنوار ، ج ۵۷ ، ص ۱۵۵ ، ح ۱۷ . موضوعات منقول : خوردن خاک ، از کیده‌های شیطان . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۱۰۷ . کلتوم . (۱) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۲۳ ، ص ۷۲ ، ح ۱۶ . موضوعات منقول : وصی اسماعیل فرزند ابراهیم . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۱۰۸ . لبابه ، بنت عبد الله بن عباس . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۷ ، ص ۱۷۷ ، ح ۲۴ . موضوعات منقول : معجزه امام صادق علیه السلام . طبقه : اصحاب امام صادق علیه السلام .

۱۰۹ . مریسه ، بنت موسی بن یونس . تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۵۸ ، ص ۱۸۲ ، ح ۴۶ . موضوعات منقول : شهادت امام حسین علیه السلام . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۱۱۰ . معاذه العدویه . تعداد حدیث : ۱ .

۱- . بصائر الدرجات ، ص ۴۷۳ ، ح ۴ .

ص: ۱۹۱

۱۱۱. منته، اخت ابن أبي عمير**۱۱۲. میمونه، بنت الحارث بن حزل، زوجه النبی****۱۱۳. نجمه، ام الرضا علیه السلام**

منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۳۸، ح ۲۶۸. موضوعات منقول: علی صدیق اکبر. طبقه: اصحاب امام علی علیه السلام.

۱۱۱. منته، اخت ابن أبي عمير. (۱) تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: الکافی، ج ۵، ص ۵۲۶، ح ۳؛ وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۲۰۹، ح ۲۵۴۵۰. موضوعات منقول: مصافحه با برادر. طبقه: اصحاب امام صادق علیه السلام.

۱۱۲. میمونه، بنت الحارث بن حزل، زوجه النبی. (۲) تعداد حدیث: ۲. منابع حدیث: بحار الأنوار، ج ۳۷، ص ۷۷، ح ۴۴ و ج ۷۷، ص ۱۳۴، ح ۱. موضوعات منقول: علاقه پیامبر به حسنین علیهما السلام و غسل پیامبر و میمونه از یک ظرف. طبقه: اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله.

۱۱۳. نجمه، ام الرضا علیه السلام. (۳) تعداد حدیث: ۳. منابع حدیث: وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۰۷، ح ۲۷۴۲۶؛ بحار الأنوار، ج ۴۹، ص ۹،

۱- رجال الطوسی، ص ۳۲۸، ش ۴۹۲۰؛ رجال البرقی، ص ۱۴۶، ش ۱۶۹۶.

۲- رجال الطوسی، ص ۵۲، ش ۴۳۶؛ الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۱۳۲؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۴۰۴؛ الاصابه، ج ۴، ص ۴۱۱.

۳- عیون أخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۹، ح ۲.

ص: ۱۹۲

۱۱۴ . هاشمیه ، مولاہ رقیہ بنت موسی

۱۱۵ . هند ، بنت الجون

۱۱۶ . هند ، بنت الحارث القرشی [الفراسیہ]

ح ۱۴ و ج ۵۰ ، ص ۹۹ ، ح ۱۱ . موضوعات منقول : مناقب امام رضا علیه السلام ، اذان و اقامه در گوش کودک . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۱۱۴ . هاشمیه ، مولاہ رقیہ بنت موسی . (۱) تعداد حدیث : ۱ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۴۸ ، ص ۲۸۷ ، ح ۳ . موضوعات منقول : فضایل اولاد موسی بن جعفر علیه السلام . طبقه : اصحاب امام کاظم علیه السلام .

۱۱۵ . هند ، بنت الجون . تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : بحار الأنوار ، ج ۱۸ ، ص ۴۴ و ج ۴۵ ، ص ۲۳۳ ، ح ۴۳ . موضوعات منقول : معجزه پیامبر صلی الله علیه و آله . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۱۱۶ . هند ، بنت الحارث القرشی [الفراسیہ] . (۲) تعداد حدیث : ۲ . منابع حدیث : وسائل الشیعہ ، ج ۲ ، ص ۴۴۹ ، ح ۲۶۱۶ ؛ بحار الأنوار ، ج ۶ ، ص ۱۲۸ ، ح ۱۶ . موضوعات منقول : عیادت پیامبر از مریض . طبقه : اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله .

۱- . الارشاد ، ج ۲ ، ص ۲۴۵ .

۲- . الامالی ، طوسی ، ص ۳۸۵ ، ح ۸۲۷ .

ص: ۱۹۳

بخش چهار : گزارش تفصیلی چند پژوهش**۱. گزارش تحلیلی از کتاب «جامع مسانید النساء»****مقدمه**

بخش چهار : گزارش تفصیلی چند پژوهش در این بخش ، چهار مطلب که مکمل مباحث بخش های پیشین است آورده می شود . دو مطلب ، کتاب شناسی توصیفی و تحلیلی دو کتاب است و دو مطلب دیگر ، به سهم زنان در نشر حدیث در قرن های ششم و هشتم می پردازد .

۱ . گزارش تحلیلی از کتاب «جامع مسانید النساء» جامع مسانید النساء و ذکرهنّ و احوالهنّ ، ابراهیم محمّد الجمل ، القاہرہ : اول ، الدار المصریہ اللبنانیہ ، ۱۴۱۲ ق ، ۲ ج ، ۳۰۷ + ۳۲۰ ص .

مقدمه تکامل انسانی زنان در پرتو شریعت آسمانی اسلام ، تردیدپذیر نیست . ساحت های انسانی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در برابر زنان گستراند ، با گذشته آنان قابل مقایسه نیست . تکامل انسانی زنان ، در دو عرصه دانش و سلوک معنوی ، قابل بررسی و اثبات است . این امر را می توان در قرآن ، سنت و تاریخ صدر اسلام نشان داد و نیز می توان در ادوار دیگر تاریخ مسلمانان به بحث گذارد . قرآن کریم ، راه سلوک معنوی را در برابر زنان چنان گشود که از مریم و همسر

ص: ۱۹۴

فرعون ، به عنوان دو مثل و الگو برای همه مؤمنان یاد کرد . (۱) و نیز مریم را با بلندترین واژه ها «اَصِيَّةَ طِفْلِكَ وَطَهَّرَكِ» (۲) ستود و از مقام معنوی او خبر داد . (۳) این رهگشایی قرآن چنان سودمند افتاد که زنانی عارف و زاهد در تاریخ اسلام درخشیدند . ابو عبد الرحمن سلمی (۳۲۵ ۴۱۲ ق) ، کتاب ذکر النسوة المتعبدات الصوفيات (۴) را می نگارد و در آن از هشتاد زن عارف یاد می کند . عبد الرحمن بن احمد جامی (۸۱۷ ۸۹۸ ق) ، در کتاب نفحات الانس ، (۵) از چهل زن عارف یاد می کند . (۶) ثبات زنان در سلوک معنوی چنان مشهور بود که زهری در وصف آنان گفته است : ما ارتدت امرأه بعد ایمان ؛ (۷) هیچ زنی پس از ایمان ، مرتد نشد . در عرصه دانش نیز زنانی بسیار به عالی ترین درجه دست یافتند . این را نیز باید رهین توصیه های قرآن و ترغیب پیامبر به دانش اندوزی زنان دانست : «طلب العلم فریضه علی کل مسلم و مسلمة» . (۸) آموختن ، نوشتن ، روایت کردن ، فرهیختگی در علوم قرآن و حدیث ، فقه و اصول و ... بخشی از این ساحت است . در این نوشتار ، به بهانه معرفی جامع مسانید النساء گزارشی از نقش روایی زنان را

- ۱- سوره تحریم ، آیه ۱۱ و ۱۲ .
- ۲- سوره آل عمران ، آیه ۴۲ .
- ۳- همان ، آیه ۳۷ و ۴۵ ؛ سوره مؤمنون ، آیه ۵۰ .
- ۴- ذکر النسوة المتعبدات الصوفيات ، ابو عبد الرحمن السلمی ، تحقیق : محمود محمّد الطناحی ، القاہرہ : اول ، مکتبه الخانجی ، ۱۴۱۳ ق .
- ۵- نفحات الانس ، عبد الرحمن بن احمد جامی ، تصحیح : مهدی توحیدی پور ، کتاب فروشی سعدی ، ۱۳۳۶ ق ، ص ۶۱۵ ۶۳۵ .
- ۶- به جز این ها ، کتاب های دیگری نیز در این زمینه نشر یافته است ؛ چون : اعلام العابدات الزاهدات ، محمّد احمد درنیقه ، بیروت : المؤسسة الجامعیة للدراسات و النشر و التوزیع ، ۱۴۱۰ ق .
- ۷- تحریر المرأه فی عصر الرساله ، عبد الحلیم ابوشقہ ، کویت : اول ، دار القلم ، ۱۴۱۰ ق ، ج ۲ ، ص ۴۲۳ (به نقل از : صحیح بخاری ، ج ۶ ، ص ۲۸۱) .
- ۸- بحار الأنوار ، ج ۱ ، ص ۱۷۷ ، ح ۵۴ ؛ مستدرک الوسائل ، ج ۱۷ ، ص ۲۴۹ ، ح ۲۱۲۵۰ .

ص: ۱۹۵

بیان می‌کنیم. به تعبیر دیگر تلاش می‌شود سهم ارزنده آنان در حفظ و نشر میراث حدیثی باز گفته شود. عالمان رجال گفته‌اند: روایت زنی به جهت زن بودن، مردود دانسته نشده است. شوکانی در این زمینه گفته است: لم ینقل عن أحد من العلماء، بآنه ردّ خبر امرأه لكونها امرأه؛ فکم من سنّه قد تلقّتها الامّه بالقبول من امرأه واحده من الصحابه. و هذا لاینکره من له أدنی نصیب من علم السنّه؛ (۱) از هیچ یک از عالمان گزارش نشده که روایتی زنی را به جهت زن بودن، ردّ کرده باشد. چه بسیار احادیثی که امت اسلامی آن را پذیرفته‌اند و راوی آن، زنی از صحابه بوده است. و این را کسی که اندکی آگاهی از دانش حدیث دارد انکار نمی‌کند. بالاتر از آن را ذهبی ادعا کرده که می‌گوید: لم یؤثر عن امرأه، أنّها کذبت فی حدیث؛ (۲) دروغ‌گویی زن در نقل حدیث، به ثبت نرسیده است. بیش از ده عنوان کتاب با نام مسند فاطمه یا مصحف فاطمه نگارش یافته که حاوی روایات و سخنان حضرت فاطمه علیها السلام، دخت گرامی پیامبر است. (۳) کتبی دیگر نیز با عناوین دیگر در این زمینه تألیف شده است؛ چون: نهج الحیاه یا فرهنگ سخنان فاطمه، (۴) عوالم سیده النساء (۵) و... بدرالدین زرکشی (م ۷۹۴)، کتاب الاجابه لإیراد ما استدرکته عائشه علی الصحابه (۶) را

- ۱- تحریر المرأه فی عصر الرساله، ج ۱، ص ۱۱۸ (به نقل از: میزان الاعتدال، مقدمه).
- ۲- همان (به نقل از: نیل الاوطار، ج ۸، ص ۱۲۲).
- ۳- فاطمه در آینه کتاب، اسماعیل انصاری زنجانی، قم: دوم، الهادی، ۱۳۷۵، ص ۳۲۲-۳۲۵.
- ۴- نهج الحیاه یا فرهنگ سخنان فاطمه، محمد دشتی، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، ۱۳۷۲، ص ۴۱۹.
- ۵- عوالم سیده النساء، عبد الله البحرانی الاصفهانی، قم: مؤسسه الامام المهدی، ج ۱۱، ص ۲۷۹-۲۸۴.
- ۶- الاجابه لإیراد ما استدرکته عائشه علی الصحابه، بدرالدین زرکشی، تحقیق: سعید الافغانی، دمشق: اول، مطبعه الهاشمیه، ۱۹۳۹ (دوم: بیروت: المکتب الاسلامی، ۱۳۹۰ ق)، ص ۲۱۲.

ص: ۱۹۶

فراهم آورد و در آن روایات عایشه در نقد بر صحابه را جمع کرده است. در این کتاب، نود حدیث در اعتراض به سی تن از صحابه ثبت شده است. ذهبی گفته است کتابی با عنوان اخبار امّ المؤمنین عایشه تصنیف کرده است. (۱) و نیز ابن حجر عسقلانی (۷۷۲ ۸۵۲ ق)، مسند عایشه را تألیف کرده است. (۲) در کتاب موسوعه امهات المؤمنین، ۱۴۷۰ حدیث که همسران پیامبر روایت کرده اند، به صورت موضوعی گرد آمده است. (۳) زنانی که شیخ اجازه بودند و مردانی بزرگ در مکتب حدیثی آنان پرورش یافتند، کم نیستند. ابن حجر عسقلانی، هشتاد و یک شیخ اجازه از زنان دارد. این عساکر، در مکتب زنی به نام فاطمه بنت المنجا، کسب حدیث می کند. (۴) ابن عربی (۵۶۰ ۶۳۸ ق)، از فخر النساء اجازه روایت می گیرد. (۵) ازهری و فراء، از زنی به نام امّ السلامه، نقل حدیث می کنند. خطیب بغدادی، نزد زنی به نام کریمه، صحیح بخاری را خواند، چنان که او و سمعانی، همان کتاب را نزد زنی دیگر به نام مروزیه خواندند. ابن جوزی مسند شافعی را از زنی به نام فاطمه بنت الحسین، شنید و... (۶) در تاریخ معاصر ایران نیز نام بانو امین می درخشد. وی اجازه روایت به شخصیت های برجسته ای چون علامه امینی، صاحب الغدیر، و آیه الله نجفی مرعشی داده است. (۷)

۱- تذکره الحفاظ، ج ۱، ص ۲۹؛ میزان الاعتدال، ج ۱، مقدمه التحقيق.

۲- مسند عایشه، ابن حجر عسقلانی، القاهره: اول، مکتبه السنه، ۱۴۱۶ ق.

۳- موسوعه امهات المؤمنین، عبد الصبور شاهین و اصلاح عبد السلام الرفاعی، القاهره: اول، الزهراء، ۱۴۱۲ ق، ص ۲۰۱ ۵۶۵.

۴- ذکر النسوة المتعبدات، ص ۱۱ و ۱۲.

۵- ترجمان الاشواق، ابن عربی، ص ۷ و ۸.

۶- فصول عن المرأه، هادی العلوی، بیروت: دار الکنوز الادبیه، ۱۹۹۶م، ص ۶۷ و ۶۸.

۷- بانوی مجتهد ایرانی، ناصر باقری بیدهندی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱، ص ۱۱۳ ۱۱۶.

ص: ۱۹۷

گزارش تحلیلی

در بسیاری از کتب رجال شیعه و اهل سنت، بخشی به شرح حال راویان زن اختصاص یافته است. در میان کتب شیعی، از اینها می‌توان نام برد: رجال ابن داوود، ابن داوود الحلّی، منشورات الرضی، ص ۲۲۲ ۲۲۴ (زن راوی). تنقیح المقال، المامقانی، نجف: مطبعه المرتضویه، ج ۳، ص ۶۹ ۸۳. معجم رجال الحدیث، آیه الله الخویی، مدینه العلم، ج ۲۳، ص ۱۷۰ ۲۰۱ (۱۳۴) زن راوی). اعلام النساء المؤمنات، محمّد الحسون، انتشارات اسوه، ص ۶۸۷ ۶۹۳ (زن راوی). در منابع رجالی اهل سنت، می‌توان از تهذیب الکمال، ابوالحجاج، بیروت: دارالفکر، ج ۲۲، ص ۲۹۰ ۵۰۳ (۲۶۵) زن راوی)، نام برد. به غیر از اینها، کتب مستقلی نیز تألیف شده که در آنها، راویان زن گرد آمده است؛ مانند: محدّثات شیعه، نهلا غروی نائینی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۵. این کتاب، رساله دکتری است که به شرح حال ۱۹۵ زن راوی پرداخته است. زنان دانشمند و راوی حدیث، احمد صادقی اردستانی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵. در این اثر، ۱۷۶ زن راوی حدیث مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است. حال به اختصار کتاب جامع مسانید النساء را، گزارش می‌کنیم.

گزارش تحلیلی جامع مسانید النساء، نام کتابی است که در آن، احادیث نقل شده توسط زنان گرد آمده است. در این مجموعه دو جلدی، ۱۷۵۲ حدیث غیر مکرر جمع شده که از این تعداد، ۸۱۴ حدیث در جلد اول و ۹۳۸ روایت در جلد دوم قرار دارد. زنانی که این

ص: ۱۹۸

احادیث را روایت کرده اند بیش از صد نفر هستند . کتبی را که مؤلف ، مبنا قرار داده و احادیث را از آن استخراج کرده ، ۲۸ عنوان است : ۱ . صحیح البخاری ، ۲ . صحیح مسلم ، ۳ . سنن ابن ماجه ، ۴ . صحیح سنن ابن ماجه ، ۵ . المستدرک للحاکم ، ۶ . سنن الدار قطنی ، ۷ . مصنف ابن ابی شیبه ، ۸ . صحیح ابن حیّان ، ۹ . صحیح ابن خزیمه ، ۱۰ . مسند الشافعی ، ۱۱ . مسند ابی حنیفه ، ۱۲ . مصنف عبد الرزاق ، ۱۳ . مسند الدارمی ، ۱۴ . حلیه الاولیاء ، ۱۵ . صحیح ابن عوانه ، ۱۶ . سنن البیهقی ، ۱۷ . سنن ابی داوود ، ۱۸ . سنن الترمذی ، ۱۹ . صحیح ابی داوود ، ۲۰ . مسند الامام احمد ، ۲۱ . الفتح الربانی ، ۲۲ . موطأ الامام مالک ، ۲۳ . معجم الطبرانی ، ۲۴ . مسند ابی یعلی ، ۲۵ . مسند البزار ، ۲۶ . نیل الاوطار ، ۲۷ . مجمع الزوائد (للهیثمی) ، ۲۸ . جامع الاصول (لابن الاثیر) . در جزء اول این کتاب ، روایات صحیح بخاری و صحیح مسلم گرد آمده است و در جزء دوم ، سایر احادیث جمع شده است . ترتیب و تبویب روایات ، به شیوه صحیح بخاری است . نویسنده ، مدّعی است روایاتی که ضعف آن معلوم بوده در این مجموعه نیامده است (ج ۲ ، ص ۸) . در مقدمه جلد اول و دوم شرح کوتاهی از مهم ترین زنان راوی ارائه شده است . عدد زنان ترجمه شده ، چهل تن است که ۲۷ نفر در جلد نخست و سیزده تن در جلد دوم ، ترجمه شده است . شرح حال مختصری نیز از همسران پیامبر در آغاز جلد نخست آمده است . نویسنده ، در پانوشت ها ، مأخذ احادیث را ذکر می کند و غیر از آن ، توضیحاتی نیز پیرامون سند ، راویان و برخی لغات اضافه می کند . وی ، تعداد روایات عایشه را ۲۲۱۰ گفته است (ج ۱ ، ص ۱۱) . در پایان کتاب ، فهارس اعلام النساء ، اطراف الحدیث و موضوعات را آورده که بهره وری از آن را آسان می کند . روشن است که این کار بدین شکل گسترده ، تازگی دارد و می تواند مبنای کارهای

ص: ۱۹۹

قوی تر و بهتر قرار گیرد. از این رو عمل مؤلف، در خور ارج و ستودنی است. اگر نویسنده به برخی نکات توجه می کرد، این اثر بهتر از این قابل عرضه بود: ۱. در شکل کنونی، روش واحدی در اعراب گذاری، اتخاذ نشده است و اعراب گذاری احادیث، در دو جلد بسیار متفاوت است؛ برخی احادیث به طور کامل اعراب گذاری شده و برخی دیگر نه. ۲. مؤلف، روش خود را در تنظیم و تبویب، باز نگفته و آنچه بدان اشارت رفت، از مقایسه کتاب با منابع و مآخذ به دست آمد. ۳. بهتر آن بود که روایات را شماره گذاری می کرد. ۴. شرح حال کوتاهی از تمام زنان راوی، امری سزاوار بود؛ با توجه به این که تعداد راویان صد نفر است و وی، چهل تن را ترجمه کرده است. ۵. لازم بود در مقدمه، سرگذشت روایت زنان، دیدگاه عالمان رجال در این زمینه، کتبی که به ترجمه زنان راوی پرداخته، را بیان کند و دورنمایی از موضوع در اختیار خواننده قرار دهد.

۲. گزارش تحلیلی از کتاب «عنايه النساء بالحديث النبوی»

۲. گزارش تحلیلی از کتاب «عنايه النساء بالحديث النبوی» عنايه النساء بالحديث النبوی ، ابو عبیده مشهور بن حسن آل سلمان ، بیروت : دار ابن حزم ، ۱۴۱۴ م ، ۱۶۰ ص ، وزیری . مسئله علم آموزی زنان و رشد معنوی آنان ، در تاریخ اسلام فراز و فرودهایی داشته است . جدا از علل و عوامل اجتماعی و عادات و رسوم قومی ، دیدگاه های دینی یا برداشت هایی که به نام دین در این باره مطرح بوده ، تأثیر فراوان در این امر داشته است . روشن است اگر فضای فرهنگی جامعه این باشد که زنان از آموختن منع گردند «و در مجلس علم ، زنان را از مخالفت با مردان و استماع مواظ باز دارد» (۱) و یا این که فضای فرهنگی به گونه ای دیگر باشد ، نتایج دیگری رقم می خورد . جدا از نصوص برجای مانده ، بررسی تاریخ گذشته و نشان دادن سهم زنان در علم آموزی و نشر علم در شاخه های مختلف ، می تواند از یک سو ، بستری برای داوری نسبت به برخورد جوامع اسلامی با زن باشد و از سوی دیگر ، آشنا شدن با جایگاه برجسته زنان بویژه در شرایط دشوار فرهنگی ، در الگوسازی و خودباوری زن مسلمان امروز بسی سودمند است . همانگونه که سبب می شود پاره ای از کلی گویی های بی ثمر در نفی و اثبات علم آموزی زنان ، کنار نهاده شود . در حوزه حدیث و روایت و نقش زنان در آن ، آثار ارزشمندی عرضه شده است ؛ چون : محدثات شیعه ؛ جهود المرأه فی روايه الحدیث فی القرن الثامن الهجری و... . یکی از این آثار ، کتاب عنايه النساء بالحديث النبوی (صفحات مضیئه من حياه المحدثات حتی

ص: ۲۰۱

القرن الثالث عشر الهجری)، نوشته ابی عیبه مشهور بن حسن آل سلمان است . مؤلف ، در مقدمه ، از تحریض اسلام بر دانش اندوزی زنان ، سخن رانده و احادیثی در این باب نقل کرده است و مدعی شده که زنان نه تنها در علم آموزی ، بلکه در نشر آن نیز مشارکت داشتند . و آنگاه از زنانی یاد می کند که در جهیزیه آنان هنگام رفتن به خانه شوهر ، «مختصر المزنی» بوده است . کتاب ، در چهار فصل تنظیم شده است . فصل نخست ، به برابری زن و مرد در دانش اندوزی اختصاص دارد و در آن روایاتی در تعمیم فراگیری دانش با شرحی از عالمان و محدثان نقل شده است . مؤلف ، از عبد الحمید بن بادیس ، نقل می کند : لماذا تعاقب المرأه بعلمها؟ هل العلم ورد صفاء للرجال و منهل كدر للنساء؟ هل له تأثيران : حسن علی فكر الذكور ، قبيح علی فكر الاناث (ص ۱۶) . چرا زنان بر دانش اندوزی نکوهش می شوند؟ آیا دانش ، برای مردان چشمه ای زلال است و برای زنان ، آبشخوری کدر؟ آیا دانش ، دوگونه اثر به ارمغان می آورد ، زیبایی برای مردان و زشتی برای زنان ؟ برای نشان دادن این برابری ، در این فصل ، از محدثانی یاد می کند که از زنان حدیث آموختند . گزارش این فصل چنین است : صحابه ، گاه که از پاسخ مسئله ای درمی ماندند ، سراغ زنان می رفتند . ابوهریره و ابن عباس ، وقتی از پاسخ پرسش ناتوان شدند ، سراغ ام سلمه ، همسر رسول خدا رفتند (ص ۱۸ و ۱۹) . ابن شهاب زهری (م ۱۲۴ق) ، از عمره دختر عبد الرحمان ، میمونه ، فاطمه خزاعیه ، هند دختر حارث و ام عبد الله ، نقل روایت کرده است . مالک بن انس (م ۱۷۹ق) ، امام احمد حنبل (م ۲۴۱ق) و ابویعلی فراء (م ۴۵۸ق) نیز از زنان بسیاری نقل روایت کرده اند (ص ۲۲) .

ص: ۲۰۲

امام سمعانی (م ۵۶۲ق)، در مشیخه کتاب التحییر فی المعجم الکبیر، بابی دارد با عنوان «النسوه اللواتی کتبت عنهنّ» (زنانی که از آنان حدیث نوشتم) و در آن از ۶۹ زن نام می برد و آنان را با القاب و واژه های زیبایی می ستاید. این زنان از شهرهای گوناگون بودند: هرات، همدان، سرخس و... (ص ۲۳ ۳۴). ابن عساکر (م ۵۷۱ق)، از هشتاد و چند زن نقل حدیث کرده و رساله ای در سیره زنان نگاشته است (ص ۳۴). ابوطاهر سلفی (م ۵۷۶ق)، از ده ها زن نقل روایت دارد (ص ۳۴ ۳۸). ابن جوزی (م ۵۹۷ق)، از سه زن نقل روایت دارد (ص ۳۸)، حافظ منذری (م ۶۵۶ق)، از زنانی متعدد اجازه نقل حدیث دارد (ص ۳۸ ۴۴). ذهبی (م ۷۴۸ق)، از زنان بسیار حدیث آورده و گاه برای گرفتن حدیث از زنی، عزم سفر کرده و حسرت می خورد که قبل از ملاقات، از دنیا رفت: کنت اتلف علی لقیها (امّ محمّد سیده بنت موسی بن عثمان المارانیه) و رحلت الی مصر و علمی انها باقیه، فدخلت فوجدتها قد ماتت من عشره ایام (ص ۴۵)؛ بسیار مشتاق بودم او را زیارت کنم. بدین جهت به مصر رفتم و گمان می کردم او زنده است. اما هنگامی که وارد مصر شدم، دریافتم که ده روز از درگذشت او سپری شده است. ابن قیم (م ۷۵۱ق) نیز از زنان نقل روایت دارد. ابن حجر عسقلانی (م ۸۵۲ق)، از بیش از پنجاه زن روایت آورده است. در فصل دوم، از زنان راوی حدیث در عصر رسول خدا صلی الله علیه و آله و صحابه یاد می کند. عایشه، دارای ۲۲۱۰ حدیث است که از این تعداد، ۲۹۷ روایت در صحیحین آمده است (ص ۵۰۰). زنان دیگری نیز به نقل حدیث همت گماشته اند: امّ سلمه، ۳۷۸ روایت دارد و دیگران نیز به همین اندازه یا کمتر (ص ۵۱ ۵۹). گفتار عمر را در تحوّل که اسلام نسبت به زن جاهلی پدید آورد، گواه روشنی می داند: کُنّا فی الجاهلیه لانعتد بالنساء ولاندخلهنّ فی شیء من امورنا، بل کُنّا و نحن بمکّه

ص: ۲۰۳

لَا يَكَلِّمُ احْدَنَا امْرَأَتَهُ . اِذَا كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ سَفَعُ بِرَجُلِهَا ، فَقَضَىٰ مِنْهَا حَاجَتَهُ . فَلَمَّا جَاءَ اللَّهُ بِالْإِسْلَامِ ، أَنْزَلَهُنَّ اللَّهُ حَيْثُ أَنْزَلَهُنَّ وَجَعَلَ لَهُنَّ حَقًّا (ص ۶۳) ؛ در جاهلیت ، به زنان اعتنایی نداشتیم و آنان را در هیچ کاری وارد نمی ساختیم ؛ بلکه آن زمان که در مکه بودیم ، هیچیک از ما با زنش سخن نمی گفت . و اگر مردی از زنش خواسته ای جنسی داشت ، بدون سخن گفتن با او ، خواسته اش را برآورده می کرد . خداوند ، چون اسلام را فرستاد ، برای زنان جایگاه و منزلتی منظور کرد و حقوقی برایشان قرار داد . در ادامه از زنانی یاد می کند که امامت جماعت را برای زنان بر عهده داشته اند (ص ۶۷ ۶۸) . در فصل سوم ، مشهورترین زنان راوی مربوط به دوره های بعد را برمی شمرد . در دوره تابعین ، از عمه ، حفصه ، مُعَاذُ و اُمُّ دَرْدَاءُ ، یاد کرده است . در قرن دوم و سوم ، از عابده ، یاد کرده که راوی ده ها هزار حدیث است (ص ۷۵) ، و نیز از عُلَیَّه و نفیسه . در قرن چهارم ، از فاطمه بنت عبد الرحمن ، فاطمه بنت ابی داوود ، سُتَیْتَه و امه السلام ، یاد کرده است . در قرن پنجم ، از فاطمه بنت ابی الحسن الدقاق ، عایشه بنت حسن ، عایشه بنت محمّد ، بیبی بنت عبد الصمد و کریمه بنت احمد مروزی ، یاد می کند . در این عصر ، تدریس صحیح بخاری و کتب دیگر حدیث ، نزد زنان متداول بود . در قرن ششم ، از این زنان نام برده است : فاطمه بنت عبد الله بن احمد ، فاطمه بنت محمّد بن ابی سعید ، فاطمه بنت سعد الخیر ، فاطمه بنت ابی الحسن علی بن المظفر ، شَهِدَه ، تَجَنُّی ، خدیجه بنت احمد و نفیسه بنت علی . در قرن هفتم ، از چند زن راوی یاد کرده است : زینب بنت الشّعری (که ابن خلکان از او درس آموخت و او را مُسْنَدِه شام نامیده اند) ، اُمّ عبد الکریم ، نعمه بنت علی ، عقیفه بنت ابی بکر ، عین الشمس ، اُمّ عبد الله ، اُمّ الفر و امه اللطیف بنت عبد الرحمن . در قرن هشتم و نهم ، حضور زنان در عرصه روایت ، چشم گیر است ، تا آن جا که ابن

ص: ۲۰۴

حجر در کتاب الدرر الکامنه فی اعیان المأه الثامنه ، از یکصد و هفتاد زن محدّث نام می برد . همچنین ابن حجر در کتاب المجمع المؤسس لمعجم المفهرس نیز از زنان محدّث بسیار نام برده است و نیز در کتاب المعجم للحره مریم یا معجم الشیخه مریم ، استادان مریم دختر اذرعی (م ۸۰۵ق) را آورده است و در کتاب المشیخه الباسمه للقبایی و فاطمه ، مشایخ فاطمه دختر خلیل ابن احمد (م ۸۳۸ق) را برشمرده است . سخاوی ، در کتاب الضوء اللامع (ج ۱۲) ، ترجمه بسیاری از زنان محدّث در قرن نهم را آورده و ابن فهد ، در معجم الشیوخ ، به معرفی ۱۳۰ زن محدّث در این قرن پرداخته است . برخی زنان برجسته در این دو قرن ، عبارت اند از : ست العرب بنت محمّد بن فخر الدین ، جویریّه امّ ابیها ، فاطمه بنت شهاب الدین ، سلمی بنت محمّد بن الجزری ، مریم بنت فخر الدین و بای خاتون بنت ابی الحسن . از قرن دهم به بعد ، این حرکت نشاط انگیز به خمود می گراید و تنها زنانی نادر به موقعیت علمی در حدیث دست یافتند . مانند : زینب بنت محمّد در قرن دهم ، بنت علی منشار العاملی در قرن یازدهم ، قُریش بنت عبد القادر در قرن دوازدهم ، و فاطمه بنت حمد الفضیلی و فاطمه شمس جهان (همسر عارف حکمت) و مریم بنت محمّد بن طلحه در قرن سیزدهم . پایان بخش کتاب ، یعنی فصل چهارم ، به بحث نظری در تعلیم و تعلّم زنان اختصاص دارد و سخنانی را از اندیشمندان در جواز و مطلوبیت علم آموزی زنان نقل می کند . در همین فصل ، یادآور می شود که روایات مربوط به منع کتابت زنان را محمّد بن ابراهیم شامی نقل کرده که دارقطنی ، او را کذاب دانسته است . همچنین در پایان ، نمونه هایی از زندگی درخشان علمی زنان را در طول سالیان گذشته ، ذکر می کند که خالی از فواید تاریخی نیست .

ص: ۲۰۵

۳. زنان محدث در قرن ششم (بر پایه دو پژوهش)**اشاره**

۳. زنان محدث در قرن ششم (بر پایه دو پژوهش) برای معرفی و شناسایی زنان محدث در قرن ششم، فقط دو اثر مستقل در دسترس است: التحبیر فی المعجم الکبیر، نوشته ابوسعید عبد الکریم بن محمد سمعانی (۵۰۶-۵۶۲ق)؛ السنه النبویه الشریفه فی القرن السادس الهجری که در دوره معاصر منتشر شده است. البته نمی توان این دو اثر را جامع اسامی تمامی زنان محدث دانست، ولی تا اندازه زیادی می توانند واقعیت های تاریخی آن دوره را گزارش کنند. در کتاب سمعانی، شرح حال هفتاد زن محدث و در کتاب السنه النبویه، نام ۲۲ زن محدث آمده، که در مجموع، شامل ۹۲ زن هستند. از این میان، نام های دو محدث، در این دو اثر تکرار شده، که با کسر آن دو، مجموع زنان محدث، نود نفر خواهند شد. اینک تراجم زنان محدث را بر پایه این دو کتاب، به همراه معرفی اجمالی این دو اثر آورده، در پایان، فهرست الفبایی اسامی موجود در دو کتاب، به همراه تحلیل اجمالی، عرضه می گردد.

یکم. التحبیر فی المعجم الکبیر، ابوسعید عبد الکریم بن محمد سمعانی (۵۰۶-۵۶۲ق)، تحقیق: منیره ناجی سالم، ۲ ج، ۶۴۷+ ۶۵۷ص. این کتاب، با هزینه دیوان الاوقاف بغداد، در سال ۱۳۹۵ق/۱۹۷۵م، منتشر شده است. محقق کتاب، خانم منیره ناجی سالم، دارای کارشناسی ارشد از دانشگاه بغداد

ص: ۲۰۶

است. چاپ دیگری از این کتاب، در سال ۱۴۱۸ق/۱۹۹۷م، از سوی دار الکتب العلمیه بیروت، با حواشی خلیل المنصور، منتشر شده است. این چاپ هم دو جزء در یک مجلد، با ۳۰۴+۲۹۶ صفحه است. سمعانی که از عالمان قرن ششم است در اثر خود، ۱۱۹۳ نفر از کسانی را که نزدشان دانش آموخته، معرفی کرده و شرح حال آنان را گزارش می‌کند. در پایان کتاب، با عنوان «النسوه اللواتی کتبت عنهن رتب اسماءهن علی حروف المعجم» [زنانی که از آنان حدیث نوشتیم و بر پایه حروف الفبا تنظیم شده است]، هفتاد زن محدث را از شماره ۱۱۲۴ تا ۱۱۹۳ نام می‌برد که از آنان یا سماع حدیث کرده یا حدیث نوشته و یا به وی اجازه روایت داده‌اند. اینک ترجمه این بخش از جلد دوم کتاب التحبیر ارائه می‌گردد: (۱) ۱. (۱) امّ محمّد آمنه، دختر عباد بن علی بن حمزه بن طباطبا العلوی. وی، اهل اصفهان بود و از امام ابو محمّد رزق الله تمیمی، سماع حدیث کرد. من هم تعدادی اندک از وی سماع کردم (ص ۳۹۶). (۲) ۲. امّ سلمه آمنه، دختر ابوطاهر عبد الکریم بن عبد الرزاق بن عبد الکریم حسنابادی اصفهانی. وی، زنی صالح و از خانواده محدثان بود. از ابو حفص عمر بن احمد بن عمر سمسار اصفهانی، سماع حدیث کرده و من هم در اصفهان از وی تعدادی اندک سماع کردم. (ص ۳۹۶) (۳) ۳. امّ نجم امه الله، دختر هبه الله بن محمّد بن ابراهیم جنزی اصفهانی (م ۵۴۸ق).

۱- شماره بیرون پراوتر، مربوط به تعداد زنان در کتاب التحبیر است و شماره داخل پراوتر، شماره مسلسل تمامی زنان در قرن ششم است.

۲- این عبارت که تا پایان ترجمه مشاهده می‌شود، شماره صفحه در جلد دوم کتاب التحبیر است.

ص: ۲۰۷

وی ، از ابوالمعر شیبان بن عبد الله بن احمد محتسب برجی ، سماع حدیث کرد و من هم از او سماع کرده ام . امّ نجم ، در ماه محرم ۵۴۸ق ، در اصفهان از دنیا رفت . (ص ۳۹۷) . (۴) ۴ . امّ علی آیغر ، دختر عبد الله ترکی (م ۵۳۹ یا ۴۵۰ ق) . امّ علی ، زنی صالح بود . او در دهستان از ابویعقوب یوسف بن محمد بن ابراهیم مقری دهستانی ، سماع کرد و من هم از او سماع کرده ام . وی ، در مرو از دنیا رفت . (۵) ۵ . تقیه ، دختر مفضل بن عبد الخالق ابن ابی منصور بن عبد الوهاب اصفهانی . وی ، از ابوعبد الله قاسم بن فضل ثقفی ، سماع کرده است . من از او سماع نکرده ام ، ولی اجازه ای در سال ۵۳۲ق ، برایم نوشت (ص ۳۹۸) . (۶) ۶ . تقیه ، دختر ابوالقاسم بن عمر اصفهانی (م ۴۸۰ ۵۴۱ ق) . وی ، دختر شیخ ما ، امّ بهاء فاطمه ، دختر ابوالفضل بن ابی سعد بن بغدادی و خواهر ابوالقاسم محمود و همسر احمد بن ابوالفتوح خراسانی است . من در اصفهان از او جزئی را سماع کرده ام که از بین رفته یا این که آن را استنساخ نکردم . او در حدود سال ۴۸۰ق ، به دنیا آمد و در ۵۴۱ق ، درگذشت (ص ۳۹۸) . (۷) ۷ . امّ شماسه جوهرناز ، دختر ابوالقاسم زاهر بن طاهر شحامی نیشابوری . وی ، از ابوالحسن علی بن احمد مدینی مؤذن ، ابوالعباس فضل بن عبد الواحد تاجر ، ابوعلی نصر الله بن احمد خشنامی ، سماع حدیث کرد . من هم از او ، پدر ، عمو ، همسر و برادران و نزدیک به بیست تن از خویشان ، سماع حدیث کرده ام (ص ۳۹۹) . (۸) ۸ . امه الرحمن جوهرناز ، دختر ابوطاهر مضر بن الیاس بن مضر بن محمد تمیمی . زنی صالح و نیک سیرت از خانواده محدثان بود که بسیار عمر کرد .

ص: ۲۰۸

او ، همسر شیخ ما ، سید امین ابوالقاسم عبید الله بن حمزه موسوی بود . وی از جدش ابو عمرو الیاس بن مضر تمیمی و ابواسماعیل عبد الله بن محمد انصاری و دیگران سماع کرد . من در هرات از وی حدیث نوشتم (ص ۳۹۹) . (۹) ۹ . امه القاهر جوهر ، دختر ابوسعید عبد الله بن عبد الکریم بن طلحه قشیری (۴۶۰ ۵۳۰ق) . وی ، خواهر ابوالمکارم عبد الرزاق که از او حدیث سماع کردیم و مادر شیخ ما ، سعید شجاعی بود . او زنی صالح ، اهل خیر و عبادت و از سرزمین نیشابور بود . از جدش ابوالقاسم ، سماع حدیث کرد و من هم از او برگ هایی از حدیث در نیشابور سماع کردم . ولادت وی حدوداً پیش از ۴۶۰ق ، بود (ص ۳۹۹) . (۱۰) ۱۰ . امه الله جلیله ، دختر ابونصر عبد الرحیم بن عبد الکریم بن هوازن قشیری (۴۷۲ ۵۴۱ق) . وی ، دو خواهر به نام های حره و ساره داشت و از صالحان و عبادت پیشگان و همسر استاد ما ، عمر بن ابی نصر صفاری بود . او ، از ابوالمظفر موسی بن عمران انصاری صوفی ، ابوالقاسم عبد الرحمن بن احمد واحدی ، سماع حدیث کرده ، من هم از وی حدیث نوشتم (ص ۴۰۰) . (۱۱) ۱۱ . ام فتح جلیله ، دختر ابوالحسن علی بن حسن بن حسین سجزی . وی ، خواهر ابوجعفر حنبل ، از اهالی سجستان بود . از نجیب بن میمون واسطی ، سماع حدیث کرد و برای من اجازه ای در سال ۵۳۰ق ، تحریر کرد . او در سال ۵۴۰ق ، در قید حیات نبود (ص ۴۰۱) . (۱۲) ۱۲ . ام بهاء جمعه ، دختر ابوالرجاء بشار بن احمد بن محمد بن عبد الله بن جعفر صوفی (ولادت حدود ۴۸۵ق) . او ، از اهالی نیشابور و زنی صالح و از خاندان محدثان و اهل قرآن بود و به کودکان قرآن می آموخت . از سهل بن عبد الله غازی ، انیس ابوعبد الله ، قاسم بن فضل ، سماع

ص: ۲۰۹

حدیث کرد و برای آموختن حدیث به عراق و خراسان سفر کرد . من سه حدیث از او نوشتم (ص ۴۰۱) . (۱۳) ۱۳ . امه الرحیم حره ، دختر ابونصر عبد الرحیم بن عبد الکریم بن هوازی قَشْدیری (۴۷۷ ۵۳۴ق) . وی ، از اهالی نیشابور و زنی صالح بود . عمر بن ابی نصر صفار ، پیش از ازدواج با خواهرش جلیله ، با او ازدواج کرد . وی ، از موسی بن عمران صفار ، ابوالقاسم عبد الرحمن واحدی و دیگران ، سماع حدیث کرد . من از او و خواهرش سماع کردم . ولادت و وفاتش در نیشابور بود (ص ۴۰۲) . (۱۴) ۱۴ . امّ نجم حوار ، دختر محمّد بن محمّد بن منصور بن محمّد فضلویه . وی ، اهل اصفهان و همسر ابوبکر محمّد بن احمد بن علی خطیب بود . از ابوالطیب حبیب بن محمّد بن احمد طهرانی ، سماع حدیث کرد . من هم از او در خانه اش در اصفهان اندکی حدیث سماع کردم (ص ۴۰۲) . (۱۵) ۱۵ . امّ عبد الله حورستی ، دختر ابوالفتح ناصر بن احمد بن محمّد بن عبد الله بن احمد بن ابی عیاض سرخسی (م ۵۴۲ق) . وی ، از خاندان علم و حدیث بود . از پدرش ابوالفتح عیاض ، سماع کرد و من هم در سرخس از او حدیث نوشتم . در ربیع الاخر سال ۵۴۲ق ، در گذشت (ص ۴۰۳) . (۱۶) ۱۶ . امّ شمس خجسته ، دختر ابواسحاق ابراهیم بن عبد الوهاب بن محمّد منده (ولادت حدود ۴۷۰ق) . وی ، در اصفهان زاده شد و زنی صالح ، بسیار عبادت پیشه در نماز و روزه ، اهل کارهای خیر و از خاندانی ریشه دار در حدیث بود . از جدّش ابوعمرو عبد الوهاب سماع حدیث کرد و من هم از وی سماع کردم (ص ۴۰۴) . (۱۷) ۱۷ . امّ بهاء خجسته ، دختر محمّد بن احمد بن علی حداد طهرانی . وی ، از اهالی اصفهان است و از ابوشکر احمد بن علی بن محمّد حبال اصفهانی ،

ص: ۲۱۰

سماع کرد و من هم یک حدیث از او نوشتم (ص ۴۰۴) . (۱۸) ۱۸ . امّ بهاء خجسته ، دختر ابوالمظفر بن ابوالفتح بن ماجه . وی ، اهل اصفهان است و در مجلس شجاع بن علی مصقلی ، حضور یافت . تعداد کمی حدیث از وی نوشتم و در سال چهار صد و پنجاه و اندی زاده شد (ص ۴۰۴ و ۴۰۵) . (۱۹) ۱۹ . خدیجه ، دختر اسماعیل بن عمرو بن محمّد بن احمد بن محمّد بن جعفر بن محمّد بن بحیر بن نوح بن حیّان بن مختار بحیری . وی ، از اهالی نیشابور و از خانواده دانش و صلاح و تزکیه است . از پدرش اسماعیل بن ابوعبد الرحمن بن ابی عمرو بحیری و ابوعثمان سعید بن محمّد بن احمد بحیری ، سماع حدیث کرد . برای من اجازه ای در سال ۱۲۵۱ق ، نوشت (ص ۴۰۵) . (۲۰) ۲۰ . امّ غافر دردانه ، دختر ابوعبد الله اسماعیل بن عبد الغافر بن محمّد بن عبد الغافر فارسی (۴۴۶ ۵۳۰ق) . وی ، از اهالی نیشابور و خواهر ابوالحسن عبد الغافر و مادر شیخ ما ، ابوحفص عمر بن احمد صفار ، زنی صالح ، باوفا و از خاندان حدیث بود . او از جدّ اعلایش عبد الکریم بن هوازن ، ابوبکر یعقوب بن احمد صیرفی ، ابوحامد احمد بن حسن ازهری و دیگران ، سماع حدیث کرد . من از او در نیشابور حدیث نوشتم . در گذشت او در نیشابور به تاریخ صفر ۵۳۰ق ، بود (ص ۴۰۶) . (۲۱) ۲۱ . امّ الفتوح رابعه ، دختر ابو معمر بن احمد بن محمّد بن احمد بن محمّد بن عمر بن ابان لنبانی (۵۳۴ق) . وی ، از اهالی اصفهان و همسر شیخ ما ، ابوسعید احمد بن محمّد بغداد ، اهل خیر و از خانواده ای خیر بود . حدیث را از ابوالفضل مطهر بن عبد الواحد بزانی عنبری ، ابوبکر بن ماجه ابهری و دیگران ، سماع کرد . من از وی ، جزء لوین را سماع کردم و

ص: ۲۱۱

در شب جمعه از محرم ۵۳۴ق ، درگذشت (ص ۴۰۷) . (۲۲) ۲۲ . امّ الرضی راضیه ، دختر ابوسعید سعد الله بن اسعد بن سعید بن ابی سعید میهنی (۴۸۲ ۵۴۹ق) . وی ، از زنان صالح و عبادت پیشه بود . پدرش او را به عراق بُرد و وی را به فراگیری حدیث واداشت . در اسفراین ، از محمّد بن حسین بن طلحه مهرجانی و در ساوه ، از ابوعبد الله محمّد بن احمد کامخی و دیگران ، سماع حدیث کرد . در سرزمین میهنه از او حدیث نوشتم . او در اطراف نیشابور به دنیا آمد و در ماه رمضان ۵۴۹ق ، پس از برخاستن از سجده درگذشت (ص ۴۰۷ و ۴۰۸) . (۲۳) ۲۳ . امّ محمّد یا امّ الضیاء زلیخا ، دختر احمد بن محمّد بن فضلویه جمال اصفهانی . او ، از محمّد رزق الله تمیمی ، ابوعبد الله قاسم بن فضل ثقفی ، ابوالفوارس طراد زینبی و دیگران ، سماع حدیث کرد . من از او چیزی سماع نکردم و به من اجازه حدیث داد . معمر در سال ۴۵۵ق ، از او حدیث نوشت (ص ۴۰۹) . (۲۴) ۲۴ . زینب ، دختر ابونعیم عبد الله بن حسن بن احمد حداد . وی ، در نیشابور به دنیا آمد و پدرش او را به اصفهان بُرد . در اصفهان از ابومطیع محمّد بن عبد الواحد مصری و جدش ابوعلی حداد ، سماع حدیث کرد . همچنین در نیشابور از ابوعلی نصر الله بن احمد خشنامی سماع کرد (ص ۴۰۹) . (۲۵) ۲۵ . امّ الفتح زینب ، دختر ابوشجاع شیرویه بن شهردار دیلمی . وی ، از اهالی همدان ، خواهر شهردار است . از پدرش و ابوالفتح عبدوس بن عبد الله و دیگران ، سماع حدیث کرد . برایم اجازه ای نوشت و گمان می برم حدود سال ۵۳۰ق ، درگذشت (ص ۴۰۹ و ۴۱۰) . (۲۶) ۲۶ . امّ رجاء زبیده ، دختر محمّد بن احمد بن حسن بن حسین بزدخواستی . او زنی صالح و از اهالی اصفهان است . از ابوالحسین ، احمد بن عبد الرحمن

ص: ۲۱۲

ذکوانی و ابو عبد الله قاسم بن فضل و ابو حفص عمر بن احمد سمسار ، سماع حدیث کرد . من هم از او روایاتی نوشتم (ص ۴۱۰) .
 (۲۷) ۲۷ . امّ خلف سعیده ، دختر ابوالقاسم زاهر بن طاهر شحامی (۴۶۷ یا ۴۶۸ ۵۴۷ ق) . او فرزند بزرگ تر استاد ما ، ابوالقاسم و از
 اهالی نیشابور و زنی پاک دامن ، باوقار ، صالح و دانشمند بود . وی ، بسیار عمر کرد تا آن که برخی قطعه های حدیث را به تنهایی
 روایت کرد . از جدش ابو عبد الرحمن طاهر ، ابوسعید عبد الرحمن بن منصور بن رامش ، ابو عمرو عثمان المحمّی ، ابوبکر شیرازی و
 دیگران ، سماع کرد . در نیشابور از وی اجزائی را نوشتم . در سحر رمضان ۵۴۷ ق ، در گذشت (ص ۴۱۱) . (۲۸) ۲۸ . ست آرمیه ،
 دختر احمد بن محمّد بن حداد . وی ، از اهالی اصفهان است و حدیث را از ابراهیم بن محمّد بن ابراهیم طیان ، سماع کرد . من هم
 تعدادی اندک از وی حدیث نوشتم (ص ۴۱۱) . (۲۹) ۲۹ . امه الرحمن ساره ، دختر ابونصر عبد الرحیم بن عبد الکریم بن هوازن
 قشیری . وی ، از اهالی نیشابور و زنی صالح بود . حدیث را از موسی بن عمران ، ابوالقاسم عبد الرحمن واحدی و دیگران ، سماع
 کرد . من هم از او سماع کردم (ص ۴۱۲) . (۳۰) ۳۰ . امّ الضیاء ست الجلیل ، دختر ابو محمّد بن حسن بن حسین بن احمد بن یحیی
 بن وثاب وثابی ، معروف به ورکانی . وی ، از اهالی اصفهان و همسر شیخ ما ، اسماعیل بن محمّد و زنی صالح ، باوقار ، اهل خیر و
 از خانواده دانش بود . در مجلس درس ابوبکر بن ماجه ، حاضر شد و نزد او جزء لوین را قرائت کرد . من هم همان جزء را از وی
 سماع کردم (ص ۴۱۲) . (۳۱) ۳۱ . امّ النجم یا امّ الفخر ، ست العراق ، دختر ابومضر عبد الواحد بن مطهر بن عبد الواحد بن محمّد
 بن عبد الله بن فضل بن ربیع بن محمّد بن بشر بن شقیق عنبری یزانی .

ص: ۲۱۳

او از اهالی اصفهان و از خاندان حدیث و از تبار بزرگان و مشاهیر است . از جدش ابوالفضل مطهر بن عبد الواحد بزانی ، سماع کرد . من هم از وی ، جزئی از حدیث ابوحفص فلاس را شنیدم (ص ۴۱۲ و ۴۱۳) . (۳۲) ۳۲ . ست ناز ، دختر مفضل بن ابوالفوارس شرابی . وی ، از اهالی اصفهان است و حدیث را از شجاع بن علی مصقلی ، سماع کرد . من هم احادیثی از او سماع کردم (ص ۴۱۳) . (۳۳) ۳۳ . ست الناس ، دختر سید علی بن عیاد بن علی بن حمزه بن طباطبا علوی . وی ، از اهالی اصفهان و حدیث را از ابراهیم طیان ، سماع کرد . من هم در سال ۵۳۱ق ، دو ورقه از او سماع کردم (ص ۴۱۴) . (۳۴) ۳۴ . امّ العزّ سبتکا ، دختر محمّد بن فضل دیلمی اصفهانی . وی ، از عمر بن احمد بن عمر سمسار سماع کرد . من هم احادیث کمی از او شنیدم (ص ۴۱۴) . (۳۵) ۳۵ . امّ انس ستیک یا ستی ، دختر ابوالحسن عبد الغافر بن اسماعیل بن عبد الغافر فارسی (ولادت ۴۷۹ق) . وی ، از اهالی نیشابور ، زنی صالح و پاک دامن بود . او همسر شیخ ما ، عبد الخالق پسر شیخ ما ابوالقاسم شحامی بوده ، حدیث را از جدش اسماعیل بن عبد الغافر فارسی ، ابوبکر شیرازی ، ابوسعید محمّد بن عثمان بن محمّد بن حسان فواس بستی و دیگران ، سماع کرد . در نیشابور از او حدیث نوشتم . در سال ۴۷۹ق ، در نیشابور به دنیا آمد (ص ۴۱۵) . (۳۶) ۳۶ . امّ الکرام شریفه ، دختر ابوعبد الله محمّد بن فضل صاعدی فراوی (۴۷۰ ۵۳۶ ق) . وی ، از اهالی نیشابور ، زنی صالح و از فرزندان علما بود . از ابوسعید عبد الرحمن بن منصور بن رامش ، ابوبکر احمد بن علی شیرازی ، جد

ص: ۲۱۴

مادری اش ، ابو عبد الرحمن طاهر بن محمّد بن شحامی ، ابوالفضل محمّد بن عبید الله ضریر ، ابو عمر و عثمان محمی و دیگران ، سماع حدیث کرد . من هم از او حدیث نوشتم . (ص ۴۱۶) (۳۷) ۳۷ . امّ العزیز شکر ، دختر ابوالفرج سهل بن بشر بن احمد بن سعید اسفراینی . در صور ، به دنیا آمد و پدرش وی را در دو سالگی به دمشق بُرد . او که از خاندان محترمان است از ابوالفرج اسفراینی و ابونصر احمد بن محمّد بن سعید طریثی ، سماع کرد . در دمشق از او حدیث نوشتم (ص ۴۱۶) . (۳۸) ۳۸ . امّ الکرام یا امّ البهاء شهرآزمیه ، دختر ابوالقاسم عبد الواحد بن عبد الواحد بن محمّد بن فاخر قرشی (۴۷۶ ۵۴۵ق) . او خواهر دوست ما ، ابواحمد معمر بن عبد الواحد بن فاخر مفید و از اهالی اصفهان بود و از امام ابومحمّد رزق الله تمیمی ، ابواحمد منصور بن بکر بن محمّد بن علی بن حیدر ، ابوالحسین لاحق بن اسکاف و دیگران ، سماع کرد . در اصفهان اندکی از او حدیث نوشتم (ص ۴۱۷) . (۳۹) ۳۹ . امّ الرضا ضوء ، دختر ابوشکر حمد بن علی بن محمّد بن حبال (ولادت حدود ۴۵۰ق) . وی ، از اهالی اصفهان ، زنی صالح ، پاک دامن و بسیار اهل خیر و عبادت ، و مادر محدّثان بزرگ ، فرزندان ابوالوفاء مدینی است . از جدّ مادرش ، عایشه دختر حسن بن ابراهیم ورکانی و پدرش ابوشکر حمد بن علی حبال ، سماع حدیث کرد . در اصفهان از او حدیث نوشتم (ص ۴۱۸) . (۴۰) ۴۰ . امّ الکرام ضوء ، دختر محمّد بن محمّد بن ابی الفتح فضل ، و گفته شده دختر احمد بن منصور بن عبد الله قصار ، معروف به طویل . وی ، از اهالی اصفهان بود و از سلیمان بن ابراهیم حافظ و ابوبکر بن ماجه ابهری ،

ص: ۲۱۵

سماع حدیث کرد و من هم از او احادیثی شنیدم (ص ۴۱۸). (۴۱) ۴۱. ضوء النهار، دختر حافظ ابوالفضل محمد بن طاهر مقدسی . وی ، از اهالی همدان و همسر ابوالفخر سعد بن محمد بن عبد الواحد بن یوغ کرابیسی عدنی است . در همدان ، از عبدوس بن عبد الله و در ری ، از ابوبکر اسماعیل بن علی بن احمد خطیب و دیگران ، سماع کرد . من در همدان برگ های از حدیث را از او سماع کردم (ص ۴۱۸ و ۴۱۹). (۴۲) ۴۲. طاهره ، دختر ابوبکر بن ابی القاسم بن محمد بن علی خشاب درغانی . وی ، اهل بخارا و زنی صالح و از خاندان محدثان بود . از ابوالحسن علی بن عثمان بن ابراهیم بن حسین بن اخوین بخاری ، سماع حدیث کرد و من هم از او احادیثی اندک سماع کردم (ص ۴۲۰). (۴۳) ۴۳. ام احمد طرفه ، دختر عبد الله گرجی . وی ، زنی صالح بود . از ابوالقاسم فضل بن احمد بن محمد بن عیسی ، معروف به ابن ابی حرب و دیگران ، سماع حدیث کرد . در سال ۵۲۹ق ، به من اجازه داد و در سال ۵۳۷ق ، زنده نبود (م ۵۴۸ق). (۴۴) ۴۴. ام محمد یا ام الکرام ظریفه ، دختر ابوالحسن بن ابی القاسم بن ابی علی بن ابی زید مامونی طبری (م ۵۴۸ق). وی ، در خانواده ای اهل حدیث به دنیا آمد و از اهالی طبرستان بود . زنی صالح ، پاک دامن و دانشمند و مادر دوست ما ، محمد بن ابی الفوارسی حافظ طبری بود و در بلخ سکونت داشت . از امام ابوالمحاسن عبد الواحد بن اسماعیل رویانی طبری سماع کرد . من هم در بلخ ، یک حدیث از او شنیدم . در شب جمعه آخر ماه ربیع الثانی سال ۵۴۸ق ، درگذشت (ص ۴۲۱). (۴۵) ۴۵. ام الفتح ظفر بانویه ، دختر ابونصر کاتب .

ص: ۲۱۶

او از اهالی اصفهان است و از ابوطالب احمد بن محمد بن جعفر بیع ، سماع حدیث کرد و در سال ۵۳۲ق ، برایم اجازه نوشت (ص ۴۲۱) . (۴۶) ۴۶ . امّ فُتوح ظمیا ، دختر احمد بن فضل تاجر . وی ، از اهالی اصفهان است و برایم اجازه ای در سال ۵۳۲ق ، نوشت (ص ۵۲۱) . (۴۷) ۴۷ . عایشه ، دختر ابونصر احمد بن منصور بن محمد بن قاسم بن عبدوس صفار (ولادت ۴۷۱ یا ۴۷۲ ۵۴۹ق) . وی ، از اهالی نیشابور و زنی صالح ، پاک دامن و از خاندان علم بود . از موسی بن عمران ، ابوبکر شیرازی ، ابوالسنابل هبه الله قرشی ، ابوالقاسم عبد الرحمن بن احمد واحدی ، ابوعمرو عثمان محمی و دیگران ، سماع حدیث کرد . در نیشابور از او حدیث نوشتم . در شوال ۵۴۹ق ، به هنگام حمله ترکان مفقود شد (ص ۴۲۲) . (۴۸) ۴۸ . امّ الفضل عایشه ، دختر ابوبکر عبد الله بن علی بن احمد بن یحیی بلخی (م ۵۴۱ق) . وی ، زنی صالح ، خیر و مسنّ بود . از پدرش ابوبکر بلخی ، امام ابوالحسن عبد الرحمن بن محمد داوودی ، ابومنصور عبد الرحمن بن محمد فوشنجی معروف به کلار و دیگران ، سماع حدیث کرد . در فوشنج از او حدیث نوشتم . پیش از سال ۴۶۰ق ، در فوشنج به دنیا آمد و در روز دوشنبه ، هفتم ذی قعدة ۵۴۱ق ، درگذشت (ص ۴۲۲ و ۴۲۳) . (۴۹) ۴۹ . امّ فضل عایشه ، دختر ابوعمرو فضل بن احمد بن ابی احمد بن کاکویه خمقری صوفی (م ۵۴۵ق) . وی ، از اهالی مرو و زنی صالح ، پاک دامن و اهل نماز بسیار بود . از پدرش ابوعمرو بن کاکویه ، سماع حدیث کرد . از او اندکی حدیث نوشتم . در شب یکشنبه ، دوازدهم ذی قعدة ۵۴۵ق ، درگذشت (ص ۴۳۲) .

ص: ۲۱۷

(۵۰) ۵۰. عایشه ، دختر ابوسعید محمد بن عبد العزیز بن عبد الرحمن صفار صوفی . وی ، از اهالی نیشابور بود و از پدرش ابوسعید ، سماع کرد . جزئی را از او شنیدم . ولادتش حدود سال ۵۴۰ق ، بود (ص ۴۲۳) . (۵۱) ۵۱. عایشه ، دختر ابوالمظفر منصور بن احمد بن حسن بن علی بن یحیی مرغانی صوفی (۴۶۰ ۵۳۰ق) . وی ، از اهالی مرو و زنی صالح بود . پدرش برایش از ابوبکر احمد بن منصور بن خلف مغربی ، اجازه گرفت . نزد او احادیثی قرائت کردم (ص ۴۲۳ و ۴۲۴) . (۵۲) ۵۲. امّ فضل ، عایشه دختر ابوالفضل بن احمد کمسانی (م ۵۲۹ق) . وی ، از اهالی مرو و زنی دانشمند ، فقیه ، صالح و اهل خیر و دیانت بود . از جدّه اش ، عینی دختر زکریا بن احمد مکی هلالی ، همسر ابوبکر بن عبدوس نسوی ، سماع حدیث کرد . پیش از سال ۴۶۰ق ، به دنیا آمد و در کمان مرو در ماه ذی قعدة سال ۵۲۹ق ، درگذشت (ص ۵۴۲۴) . (۵۳) ۵۳. امّ ضیاء عاشورا ، دختر محمد بن فضل دیلمی . وی ، از اهالی اصفهان است و از ابوحفص عمر بن احمد سمسار ، سماع حدیث کرد . از او تعدادی کمی حدیث سماع کردم (ص ۴۲۴ و ۴۲۵) . (۵۴) ۵۴. امّ الخیر عافیه ، دختر حسین بن عبد الملک بن عبد الوهاب بن محمد بن منده عبدی (م ۵۳۹ق) . وی ، از اهالی اصفهان و زنی صالح و از خاندان حدیث بود . از ابو عیسی عبد الرحمن بن محمد بن زیاد تانی ، ابوبکر محمد بن احمد بن ماجه ، سماع حدیث کرد . از او ، نسخه لوین را سماع کردم . در روز شنبه چهارم شوال ۵۳۹ق ، درگذشت . (۵۵) ۵۵. امّ عدنان عزکا ، دختر ابو عبد الله هیشم بن محمد بن هیشم بن عبد الله . وی ، زنی صالح بود و از سلمان بن ابراهیم سماع کرد . جزئی را از او نوشتم

ص: ۲۱۸

(ص ۴۳۵) . (۵۶) ۵۶ . عفاف ، دختر احمد بن محمد بن محمد بن اخوه (م ۵۴۴ق) . وی ، خواهر ابوالفضل عبد الرحیم و ابوالفتح عبد الرحمن است . از ابو عبد الله بن طلحه نعالی ، سماع کرد . (ص ۴۲۵ ۵۲۶) . (۵۷) ۵۷ . امّ الفتوح عین الشمس ، دختر مفضل بن مطهر بن عبد الواحد بن محمد بن عبد الله بن فضل بن ربیع . وی ، از اهالی اصفهان و از خانواده حدیث و تقدم بود . از جدش مطهر بن عبد الواحد ، سماع کرد . در اصفهان از او حدیث نوشتم (ص ۴۲۶) . (۵۸) ۵۸ . امّ نجم فاطمه ، دختر احمد بن عبد الله سوذرجانی . وی ، از اهالی اصفهان و زنی صالح و از خانواده محدثان بود . از ابوطاهر احمد بن محمد بن عمر نقاش ، سماع حدیث کرد . من هم از او سماع کردم . ولادتش حدود سال ۴۶۰ق ، و فوتش در سال ۵۳۱ق ، بود و در همان تاریخ از او حدیث شنیدم (ص ۴۲۷) . (۵۹) ۵۹ . امّ احمد فاطمه ، دختر حسن بن احمد بن حسین سوری بیهقی . او از اهالی خسروجرد سبزوار است . از ابومسلم عبد الله بن معتز بن منصور بیهقی ، سماع حدیث کرد . من هم از او جزئی از حدیث ابوالعباس سراج را سماع کردم . ولادتش حدود سال ۴۶۰ق ، بود (ص ۴۲۷) . (۶۰) ۶۰ . امّ البنین فاطمه ، دختر حسن بن احمد بن ابی نصر زندخانی سرخسی (۵۳۳ق) . او مادر من و از خانواده ریاست و تقدم بود . پدرش رئیس مرو بود و خود علاقه مند به کارهای خیر و احسان و نیکی به مردم بود . در حدود ۴۸۰ق ، در زندخان به دنیا آمد و در ۵۳۳ق ، در سرخس درگذشت . از مادرم شنیدم که می گفت : از پدرت ابوبکر محمد بن سمعانی شنیدم که می گفت : هرگاه صدای رعد شنیدی بگو : یسبح

ص: ۲۱۹

الرعد بجمده والملائکه من خيفته ؛ رعد و فرشتگان ، از خوف خداوند به حمد و تسبیح خداوند مشغول اند (ص ۴۲۷ و ۴۲۸) .
 (۶۱) ۶۱ . أم السعد فاطمه ، دختر ابونصر خلف بن طاهر بن محمد شحامی . او زنی صالح بود و از جدش ابو عبد الرحمن شحامی ،
 ابو عمرو محمی ، ابوبکر شیرازی ، و ابوالفضل صرام ، سماع حدیث کرد . من هم جزئی را از او سماع کردم (ص ۴۲۸) . (۶۲) ۶۲ .
 أم البنین فاطمه ، دختر عبد الله بن احمد بن قاسم بن عقیل جوزدانی (م ۵۲۴ ق) . وی ، از اهالی اصفهان و زنی صالح ، خیر و مسن
 بود . در زمان خود ، المعجم الکبیر و المعجم الصغیر طبرانی را به تنهایی از ابن ریزه ، از طبرانی و کتاب الفتن نعیم بن حماد مروزی
 را از ابن ریزه ، از طبرانی ، از ابوزید عبد الرحمن بن حاتم مرادی ، از نعیم بن حماد روایت کرد . اجازه تمامی مسموعاتش را با
 خط خود برایم نوشت . ولادتش حدود سال ۴۳۰ ق ، بود و در روز چهارشنبه بیست و چهارم رجب ۵۲۴ ق ، در اصفهان درگذشت
 (ص ۴۲۹) . (۶۳) ۶۳ . أم عبد الله فاطمه ، دختر ابوالحسن بن عبد الله بن محمد نیشابوری (م ۵۳۸ ق) . وی ، ساکن اصفهان ، زنی
 صالح ، پاک دامن ، دانشمند ، اهل خیر ، صوفی و از خاندان علما بود . از قاضی ابومحمد عبد الله بن محمد بن علی تمیمی ، سماع
 کرد . در راه حج پیش از سال ۴۶۰ ق ، به دنیا آمد و در ماه رمضان ۵۳۸ ق ، در اصفهان درگذشت (ص ۴۲۹ و ۴۳۰) . (۶۴) ۶۴ . أم
 الخیر فاطمه ، دختر ابوالحسن علی بن مظفر بن حسن بن زعبل بن عجلان بغدادی (۴۳۵-۵۳۳ ق) .

ص: ۲۲۰

او از اهالی نیشابور و زنی صالح ، اهل قرآن و خیر بود . به دختران ، قرآن می آموخت و از زنان مسن بود . پدرش در خان الفرس ساکن بود و خان از آن ابوالحسین عبد الغافر بن محمّد فارسی بود . از ابوالحسین ، کتب مورد سماعش ، یعنی صحیح مسلم و غریب الحدیث خطابی را سماع کرد . در نیشابور از او حدیث نوشتم ؛ از جمله کتاب الأربعین حسن بن سفیان و جزئی از امالی حاکم ابواحمد حافظ و دو جزء از حدیث عبدان جوالیقی . در گذشت او در نیشابور و در دهه اول ماه محرم ۵۳۳ق ، بود . (۶۵) (۶۵) . امّ الفتوح فاطمه ، دختر ابوعمرو فضل بن احمد بن ابی احمد بن متویه کاکوی (م ۵۵۰ق) . وی ، از اهالی مرو ، زنی صالح ، پاک دامن و بسیار اهل خیر بود . او از پدرش ابوعمرو کاکویه ، سماع کرد . من اندکی از او حدیث نوشتم . ولادتش در مرو حدود سال ۴۸۶ق ، بود . در سال ۵۵۰ق ، به بخارا رفت و در نیمه شعبان همان سال در بخارا درگذشت (ص ۴۳۱ و ۴۳۲) . (۶۶) (۶۶) . امّ البهاء فاطمه ، دختر ابوالفضل محمّد بن احمد بن حسن بن ابی سلیمان (م ۵۳۹ق) . وی ، از اهالی اصفهان و خواهر شیخ ما ، ابوسعید بغدادی و زنی صالح ، باوقار ، مسن ، مسند و پُرحدیث بود . از ابوالفضل عبد الرحمن بن احمد بن حسن رازی مقری ، ابوطاهر احمد بن محمود ثقفی ، ابوالقاسم ابراهیم بن منصور بن ابراهیم کرانی سلمی ، ابوعثمان عیار ، امّ الکرام کریمه دختر ابوسعید عبد الله بن علی بن عمر بن عبد الله بن محمّد ، ابوبکر محمّد بن ابراهیم بن علی الحافظ القطان ، ابوبکر احمد بن فضل باطرقانی و دیگران ، سماع حدیث کرد . در اصفهان از او حدیث نوشتم . وی ، بسیار عمر کرد تا بدانجا که هم سن و سالانش در گذشتند و تنها راوی برخی

ص: ۲۲۱

شیوخ بود. برخی از آنچه از او شنیدم، عبارت است از: سه جزء از حدیث ابوظفر بن محمد علاء از ابوالفضل رازی، از ابوالقاسم بن فناکی، از ابومظفر و هشت جزء از فوائد العیار، از جزء چهاردهم تا بیست و یکم و نیز جزء هفتم و دهم از فوائد ابوبکر مفری. حدود ۴۴۰ق، به دنیا آمد و در شب چهارشنبه، بیست و سوم رمضان ۵۳۹ق، در اصفهان درگذشت (ص ۴۳۲ و ۴۳۳). (۶۷) ۶۷. امّ الفتوح فاطمه، دختر محمد بن عبد الله بن حسن قیسی (م ۵۴۵ق). وی، از اهالی اصفهان و زنی صالح و خیر بود. از امّ ابراهیم عایشه دختر حسن بن ابراهیم ورکانی، سماع حدیث کرد. حدود ۴۵۰ق، به دنیا آمد و در رمضان ۵۴۵ق، درگذشت (ص ۴۳۳). (۶۸) ۶۸. امّ المجتبی فاطمه، دختر سید ناصر بن حسن بن حسین بن طلحه علوی (م ۵۳۳ق). وی، از علویان و اهل اصفهان و زنی مسن بود. از ابوطیب عبد الرزاق بن شمه، ابوعثمان عیار، ابوالقاسم بن منصور و دیگران، سماع حدیث کرد. در اصفهان از او حدیث نوشتم (ص ۴۳۴). (۶۹) ۶۹. امّ الکرام یا امّ الخیر فخر النساء، دختر ابوالفضائل اسعد بن قاضی احمد محمد بن ابی زرعه عبد الواحد بن زکریا قاضی اصفهانی. وی، از خاندان حدیث و علم بود. از ابوسعید رجاء بن عبد الواحد بن عبد الله، سماع کرد و من هم از او سماع کردم (ص ۴۳۵). (۷۰) ۷۰. امّ حسن کریمه، دختر احمد بن علی نمازی ابیوردی کوفی (م ۵۵۵ق). وی، از اهالی ابیورد بود که در مرو ساکن شد. از ابویعقوب یوسف بن ایوب همدانی، ابوطاهر محمد بن محمد بن عبد الله سنجی، سماع کرد. احادیثی را از او نوشتم، ولادتش حدود ۴۸۰ق، در ابیورد بود (ص ۴۳۵).

ص: ۲۲۲

دوم . السنّه النبویه الشریفه فی القرن السادس الهجری ، محمود ابراهیم الدیک ، اول ، ۱۴۱۱ق . این کتاب که رساله دکتری نویسنده است ، در دانشگاه قاهره دفاع شده و از چهار بخش تنظیم شده است : بخش یکم ، به کلیات مباحث مربوط به حدیث و شرایط اجتماعی و سیاسی قرن ششم می پردازد . بخش دوم ، روش ها و تلاش های محدثان را در قرن ششم به بحث می گذارد . بخش سوم ، از کتاب های نوشته شده در زمینه های حدیث و علوم حدیث در این قرن سخن می گوید . در بخش چهارم ، شرح حال محدثان را در این قرن گزارش می کند و آنان را بر اساس شهرهای عراق و فارس ، شام ، مصر ، اندلس و مغرب ، در پنج گروه تنظیم کرده است . این اثر ، حاوی مطالب مفید و سودمندی در این بُرهه از تاریخ حدیث است . در بخش چهارم که به شرح حال محدثان اختصاص دارد از ۳۳۰ محدث نام بُرده و شرح حالشان را بازگو می کند . از این میان ، ۲۲ نفر را زنان محدث به خود اختصاص داده اند . از این تعداد ، ده زن در بغداد ، هفت زن در ایران ، سه زن در شام ، و یک زن در مصر زندگی کرده اند . اینک ترجمه و بازنویسی این ۲۲ زن از این کتاب ارائه می گردد .

بغداد(۷۱)۱ . تَجَنَّتْ اُمُّ عَتَبِ الوهبانیه (۵۷۵ق) . او را شیخه و مسنده لقب داده اند . ابو سعد سمعانی ، الشیخ الموفق ، بهاء عبد الرحمن ، ناصح بن نجم حنبلی ،

ص: ۲۲۳

عبد الرحیم بن عمر بن علی القرشی ، عمر بن عبد العزیز بن ناقه ، عبد السلام بن عبد الرحمن بن سکینه ، ابوالفتوح نصر بن الحصری ، هبه الله بن حسن الدوامی ، سیده دختر عبد الرحیم سهروردی ، محمّد بن عبد الکریم السیدی ، زهره دختر حاضر ، فخر النساء دختر وزیر محمّد بن عبد الله ، یوسف بن یحیی البزاز ، ابوالولید منصور بن عبد الله بن عفیجه ، ابراهیم بن الخیر و یحیی بن خمیره از او سماع حدیث کردند . ابن دبیشی گفته است : وی به ما اجازه روایت داد (۱) (ص ۴۶۷ و ۴۶۸) . (۲) (۷۲) ۲ . تمنی ، دختر مبارک بن هبه الله بن محمّد بن علی بن عبد الله بن عبد القادر السمسمی ، امّ الرجاء و برخی گفته اند امّ الرخاء (م ۵۵۸ق) . زنی صالح و دیندار بود که در بغداد ، زنان را موعظه می کرد . وی ، ازدواج نکرد و در هشتاد سالگی از دنیا رفت . او رباطی در منطقه ریحانین داشت . وی ، از ابوالحسن علی بن محمّد بن علی العلاف ، و دایی خود مبارک بن فاخر بن یعقوب بن احمد بن دباس نحوی ، سماع حدیث کرد . عبد الوهاب بن علی الامین نیز از او روایت کرده است (۳) (ص ۴۶۸ و ۴۶۹) . (۷۳) ۳ . خدیجه ، دختر احمد بن حسن بن عبد الکریم نهروانی الغیری ، فخر النساء (م ۵۷۰ق) . وی ، از پدرش و ابوعبد الحسین نعالی ، سماع حدیث کرد و گروهی بسیار از او حدیث نقل کرده اند (۴) (۴۹۴ و ۴۹۵) .

-
- ۱- الوافی ، ج ۱۰ ، ص ۲۷۹ ، ش ۴۸۷۲ ؛ شذرات الذهب ، ج ۴ ، ص ۲۵۰ ؛ الدارس فی تاریخ المدارس ، ج ۲ ، ص ۹۳ ؛ اعلام النساء ، ج ۱ ، ص ۱۶۶ .
  - ۲- این شماره ، مربوط به صفحات کتاب معرفی شده ، یعنی السنه النبویه الشریفه فی القرن السادس الهجری است .
  - ۳- الوافی ، ج ۱۰ ، ص ۴۰۴ ، ش ۴۹۰۰ .
  - ۴- همان ، ج ۱۳ ، ص ۲۹۷ و ۲۹۸ ، ش ۳۶۳ ؛ شذرات الذهب ، ج ۴ ، ص ۲۳۷ ؛ المشتبه ، ص ۴۷۵ ؛ العبر ، ج ۳ ، ص ۵۱ .

ص: ۲۲۴

(۷۴) ۴. خاصه ، دختر ابوالمعمر مبارک بن احمد بن عبد العزیز الانصاری البغدادی (م ۵۸۵ق). وی ، رباطی در باب الازج داشت که زنان صوفی را موعظه می کرد . او حدیث شنید و گروهی از وی حدیث نقل کردند (۱) (ص ۴۹۶). (۷۵) ۵. شمس الضحی ، دختر محمّد بن عبد الجلیل بن محمّد السادی (م ۵۸۸ق). او ، زنی زاهد و عبادت پیشه بود و از همراهان شیخ ابوالنجیب سهروردی به شمار می رود . به همراه شیخ ، از ابومنصور سعید بن محمّد بن زراد ، حدیث شنید و تعدادی اندک روایت کرد (۲) (ص ۵۱۷). (۷۶) ۶. فخر النساء شهده ، دختر ابونصر احمد بن فرج بن عمر دینوری بغدادی (م ۵۷۴ق). وی ، زنی دیندار ، عبادت پیشه و پارسا بود که نزدیک به یک صد سال عمر کرد . حدیث بسیار شنید و خطی بسیار زیبا داشت . با یکی از نمایندگان خلیفه [وقت] ازدواج کرد . او از ابوالخطاب نصر بن احمد بن بطر ، ابوعبد الله حسین بن احمد بن طلحه نعالی ، طراد بن محمّد زینبی ، جعفر بن سراج ، ابوالحسن علی بن حسن ایوب ، ابوالحسین بن عبد القادر بن یوسف ، فخر الاسلام ابوبکر محمّد بن احمد الشاشی ، سماع حدیث کرد . ابو سعد سمعانی ، از او سماع کرد و ابن عساکر ، ابوالقاسم ابن القمیره ، حافظ عبد الغنی و ابن قدامه ، از او روایت کرده اند . ابوالفرج ابن جوزی ، در مشیخه خود گوید : شهده با قرائت من بر او ، در صفر ۵۵۷ق ، چنین خبر داد . . . .

۱- التکمله لوفیات النقلة ، ج ۱ ، ص ۱۲۰ ، ش ۸۵ .

۲- الوافی ، ج ۱۶ ، ص ۱۸۴ ، ش ۲۱۵ ؛ اعلام النساء ، کحاله ، ج ۲ ، ص ۳۰۷ .

ص: ۲۲۵

شده، به جز کتاب های حدیثی، کتاب های دیگری چون المعانی زجاج و الاموال ابو عبید را نیز روایت کرده است (۱) (ص ۵۱۸ و ۵۱۹). (۷۷) ۷. فاطمه، دختر محمّد بن حسین بن فضلویه الرازی البزاز (م ۵۲۱ق). وی، زنی عبادت پیشه و اهل وعظ بود. رباطی داشت که زنان زاهد در آن اجتماع می کردند. او از ابو جعفر بن مسلم و ابوبکر خطیب، سماع حدیث کرد. و ابن جوزی از او کتاب ذم الغیبه، مجالس ابن سمعون و مسند الشافعی را سماع کرد. برخی احادیث را نیز ابن جوزی از وی روایت می کند (۲) (ص ۶۰۲). (۷۸) ۸. فاطمه، دختر ابو حکیم عبد الله بن ابراهیم الخیری (۴۵۱ ۵۳۴ق). او، از ابن مسلمه ابو جعفر محمّد بن احمد ابن نقور و صیرفینی، سماع حدیث کرد و از آنان حدیث نقل کرد. ابن جوزی، از او سماع حدیث کرد و شرح حال وی را در ضمن شیوخش باز گفت (۳) (ص ۶۰۳ و ۶۰۴). (۷۹) ۹. فتون، دختر ابو غالب بن مسعود حبوسی بغدادی (م ۵۹۵ق). حدیث را از ابوالقاسم عبد الله بن احمد بن یوسف، سماع کرد و بدان حدیث نمود (۴) (ص ۶۰۵). (۸۰) ۱۰. فخر النساء امّ الحیاء فرجه، دختر ابوصالح قراطاش بن طنطاش (م ۵۹۸ق). حدیث را از حافظ ابوالقاسم اسماعیل بن احمد سمرقندی، سماع کرد و از

-
- ۱- الوافی، ج ۱۶، ص ۱۹۰؛ العبر، ج ۳، ص ۵۶؛ المنتظم، ج ۱۰، ص ۲۸۹؛ مراه الجنان، ج ۳، ص ۴۰۰؛ شذرات الذهب، ج ۴، ص ۲۸۴؛ المختصر المحتاج، ج ۳، ص ۲۶۳؛ التاج المکمل، ص ۵۶، ش ۳۴؛ الانساب، ج ۱، ص ۹۵.
  - ۲- المنتظم، ج ۱۰، ص ۷ و ۸؛ مشیخه ابن الجوزی، ص ۲۰۵.
  - ۳- همان، ص ۸۸، ش ۱۱۶؛ اللباب، ج ۱، ص ۳۴۳؛ الانساب، ج ۱، ص ۹۴؛ مشیخه ابن الجوزی، ص ۲۰۷ و ۲۰۸.
  - ۴- التکمله، ج ۱، ص ۳۳۴، ش ۴۹۹؛ المشتبه، ج ۲، ص ۴۹۸؛ انسان العیون، ص ۳۳۴.

ص: ۲۲۶

مسموعات خود حدیث نمود. منذری در التکمله گوید: او اهل حدیث بود و به ما اجازه روایت داد. در بغداد از دنیا رفت و همانجا مدفون شد (۱) (ص ۶۰۵ و ۶۰۶).

ایران (۸۱) ۱۱. بلقیس، دختر سلیمان بن احمد الطوسی (۵۱۷ ۵۹۲ق). وی، در اصفهان زاده شد و در آن جا رشد کرد. از فاطمه جوزدانی، سعید بن ابی الرجاء و حسین بن عبد الملک، سماع حدیث کرد. گروهی از وی سماع حدیث کردند و یوسف بن خلیل و دیگران از او حدیث نقل کردند (۲) (ص ۴۶۷). (۸۲) ۱۲. رابعه، دختر محمود بن عبد الواحد بن محمد، امّ المغیث اصفهانی (۵۰۷ق). وی، عمه ابونصر محمود بن فضل و زنی دانشمند، صالح و صادق بود. او از سعید بن احمد عیار، احمد بن فضل باطرقانی، عایشه دختر حسن ورکانی، حدیث شنید و محمد بن ناصر و عمر بن ظفر مغازی، از وی روایت کرده اند. عبد الوهاب المناطی و ابومنصور جوالیقی، از او سماع حدیث کرده اند. وی به هنگام سفر به حج وارد بغداد شد (۳) (ص ۵۰۵). (۸۳) ۱۳. زینب معروف به حره، دختر ابوالقاسم بن عبد الرحمن بن حسن بن احمد بن سهل بن احمد عبدوس الجرجانی النیسابوری (۶۱۵ ۵۲۴ق). او زنی دانشمند بود و گروهی از بزرگان اندیشه را درک نمود و از آنان روایت کرد و اجازه حدیث گرفت.

۱- التکمله، ج ۱، ص ۴۳۵، ش ۶۱۳؛ المشتبه، ج ۲، ص ۴۸۹؛ انسان العیون، ص ۴۳۵.

۲- الوافی، ج ۱۰، ص ۲۸۷، ش ۴۷۹۵.

۳- همان، ج ۱۴، ص ۵۳، ش ۵۲.

ص: ۲۲۷

وی از اسماعیل بن ابوبکر نیشابوری، ابوالقاسم زاهر و ابوبکر وجیه، فرزندان طاهر تتحامی، ابوالمظفر عبد المنعم بن عبد الکریم بن هوزان قشیری، ابوالفتوح عبد الوهاب بن شاه ساذیاجی و دیگران، سماع حدیث کرد. حافظ عبد الغافر بن اسماعیل بن عبد الغافر فارسی و محمود زمخشری و دیگران، به وی اجازه روایت دادند. ابن خلکان، گفته است: ما برای او در سال ۶۱۰ق، اجازه ای نوشتیم (ص ۵۰۹). (۸۴) ۱۴. امّ حبیبه عایشه، دختر حافظ معمر بن فاخر اصفهانی (م ۶۰۷ق). وی از فاطمه جوزدانی، زاهر بن طاهر شمالی و فاطمه دختر محمّد بن احمد بغدادی، سماع حدیث کرد. همچنین از سعید بن ابی الرجای صیرفی مسند ابویعلی موصلی را سماع کرد. ابن نقطه گوید: ما در اصفهان از او مسند ابویعلی و اجزائی از الفوائد را شنیدیم. المنذری در التکمله گوید: امّ حبیبه، محدّث بود و ما اجازه ای برای او در اصفهان در ذی قعده ۶۰۶ق، نوشتیم (۱) (ص ۵۹۹). (۸۵) ۱۵. امّ هانی عفیفه، دختر ابوبکر احمد بن ابی عبد الرحمن اصفهانی (۶۰۶۵۱۰ق). وی، زنی صالح بود و لقب شیخه و مسنده را به خود اختصاص داد. او در نیمه ذی حجه ۵۱۰ق، در اصفهان زاده شد. حدیث را در اصفهان از امّ ابراهیم فاطمه دختر عبد الله جوزدانی، ابوطاهر عبد الواحد بن محمّد بن احمد و سید ابو محمّد حمزه بن عباس علوی، سماع حدیث کرد.

۱- التقیید، ص ۴۹۹، ش ۶۸۴؛ التکمله، ج ۲، ص ۲۰۳، ش ۱۱۴۹؛ سیر أعلام النبلاء، ج ۲۱، ص ۴۹۹، ش ۲۶۰؛ النجوم الزاهره، ج ۶، ص ۲۰۲؛ شذرات الذهب، ج ۴، ص ۲۵.

ص: ۲۲۸

وی ، اجازاتی عالی از عالمان اصفهان و بغداد دارد و گفته شده که اجازه هایش از پانصد استاد متجاوز بود . برخی صاحبان اجازه هایش از عالمان اصفهان عبارت اند از : ابوعلی حسن بن احمد حداد ، الاصلیل ابوعدنان محمد بن احمد مطهر بن فراد بجیری (م ۵۱۶ق) ، ابوشکر حمد بن علی معروف به حبال (م ۵۱۶ق) ، ابوالفضل جعفر بن عبد الواحد ثقفی ، ابوبکر محمد بن علی بن ابوذر صالحانی . برخی صاحبان اجازه هایش از عالمان بغداد ، عبارت اند از : ابوطالب عبد القادر بن محمد بن عبد القادر بن یوسف ، ابوالحسن محمد بن مرزوق زعفرانی ، حافظ ابومحمد عبد الله بن احمد سمرقندی ، حافظ ابوالقاسم اسماعیل بن احمد سمرقندی . ابن نقطه ، در التقیید گوید : المعجم الکبیر و الفتن نعیم بن حماد خزاعی و المعجم الکبیر و المعجم الصغیر طبرانی را از وی سماع کردم . منذری ، در التکمله گوید : وی ، حدیث گوید و ما برایش در اصفهان در ربیع الأول ۶۰۶ق ، اجازه ای نوشتیم (۱) (ص ۵۹۸ ۶۰۰) . (۸۶) ۱۶ . فاطمه ، دختر محمد بن ابی سعید احمد بن حسن بن علی بن احمد بن سلیمان بغدادی امّ بهاء (۴۴۰ ۵۳۹ق) .

۱- .التقیید، ص ۵۰۰، ش ۶۸۷؛ التکمله ج ۲، ص ۱۹۴ ۱۹۵، ش ۱۱۳۲؛ سیر أعلام النبلاء، ج ۲۱، ص ۴۸۱؛ النجوم الزاهرة، ج ۶، ص ۲۰۰؛ شذرات الذهب، ج ۵، ص ۱۹؛ التکمله، ج ۲، ص ۱۹۴ ۱۹۵، ش ۱۱۳۲.

ص: ۲۲۹

وی، از ابوالفضل عبد الرحمن بن احمد رازی، ابوطاهر احمد بن محمد ثقفی، ابراهیم بن منصور، سماع حدیث کرد. همچنین صحیح البخاری را از سعید بن ابی سعید و عمار، سماع کرد. او را مسنده اصفهان نامیده اند (۱) (ص ۶۰۴). (۸۷) ۱۷. فاطمه، دختر ابوالحسن علی بن مظفر بن حسن بن دعبل نیشابوری (۴۳۵ ۵۳۲ق). از ابوالحسین عبد الغافر بن محمد فارسی، صحیح مسلم را سماع کرد (۲) (ص ۶۰۵). (۸۸) ۱۸. فاطمه دختر عبد الله بن احمد بن قاسم بن عقیل، ام ابراهیم جوزدانی اصفهانی (۴۲۵ ۵۲۴ق). او، از ابوریزه، سماع حدیث کرد. همچنین از وی، المعجم الكبير و المعجم الصغير طبرانی را در سال ۵۳۵ق، سماع نمود. وی، این دو کتاب را برای دیگران حدیث کرد. همچنین ابوالعلاء عطار، ابوموسی مدینی، معمر بن فاخر، ابوجعفر صیدلانی، ابوالفخر سعد بن روح، عقیقه دختر احمد، ابویوسف احمد بن محمد ارجانی، داوود بن نظام الملک، شعیب بن حسن سمرقندی، عبد الرحیم بن الاخره، عایشه و محمد فرزندان معمر بن فاخر، از او حدیث کرده اند (۳) (ص ۶۰۱ و ۶۰۲).

شام (۸۹) ۱۹. اسماء، دختر محمد بن حسن بن طاهر دمشقی (م ۵۹۴ق). او از قاضی دمشق ابوالفضل یحیی بن علی بن عبد العزیز قرشی و ابومحمد عبد الکریم بن حمزه سلمی، سماع حدیث کرد.

-
- ۱- سیر أعلام النبلاء، ج ۲۰، ص ۱۴۸؛ شذرات الذهب، ج ۴، ص ۱۲۳؛ التقیید، ص ۴۹۸؛ التحبیر، ج ۲، ص ۴۳۲.
  - ۲- التحبیر، ج ۲، ص ۴۳۰؛ شذرات الذهب، ج ۴، ص ۱۰۰؛ التقیید، ص ۴۹۸، ش ۶۸۱.
  - ۳- شذرات الذهب، ج ۴، ص ۶۹ و ۷۰؛ مرآه الجنان، ج ۳، ص ۲۴۲؛ العبر، ج ۲، ص ۴۲۰؛ سیر أعلام النبلاء، ج ۱۹، ص ۵۰۴؛ التقیید، ص ۴۹۷.

ص: ۲۳۰

همچنین یوسف بن خلیل فرزند اسماء زین الامناء ابوالبرکات ، ابن عساکر و اسماعیل قوصی از او روایت کرده اند (۱) (ص ۶۲۸) . (۹۰) ۲۰ . آمنه ، دختر محمد بن حسن بن طاهر دمشقی (۵۱۸ ۵۹۵ق) . وی ، خواهر اسماء است که در شماره قبل از آن یاد شد . او از جدّ مادری اش ، قاضی منتخب یحیی بن علی القرشی ، سماع حدیث کرده است . فرزند آمنه ، قاضی محی الدین ابوالمعالی ابن الزکی ، از او روایت کرده است (۲) (ص ۶۲۸) . (۹۱) ۲۱ . زمرد خاتون ، دختر جادلی بن عبد الله ، امّ شمس الملوک (م ۵۵۷ ق) . وی ، خواهر ملک ذقاق و همسر ملک بُوری تاج الدین و مادر ملک اسماعیل شمس الملوک و محمود بود . وی ، سماع حدیث می کرد و برخی کتاب ها را استنساخ می نمود و مسجدی در صنعاى دمشق ساخت و مدرسه ای برای حنفیان وقف کرد . او در مدینه از دنیا رفت و در بقیع مدفون گشت (۳) (ص ۶۳۷ ۶۳۸) .

مصر (۹۲) ۲۲ . فاطمه ، دختر ابوالحسن سعد الخیر بن محمد بن سهل الانصاری الاندلسی امّ عبد الکریم (۵۲۲ ۶۰۰ق) . وی ، در سال ۵۲۲ق ، در چین به دنیا آمد و در ۶۰۰ ق ، در قاهره از دنیا رفت و در همان جا دفن شد . وی ، از فاطمه جوزدانی ، حافظه کریمه دختر حافظ ابوبکر محمد بن احمد بن عبد الباقي معروف به ابن الخاطبه ، سماع کرد . همچنین از ابوغالب احمد بن

۱- .التکمله ، ج ۱ ، ص ۳۱۴ ، ش ۴۵۷ .

۲- .همان ، ص ۳۳۳ ، ش ۴۹۷ .

۳- .الوافی ، ج ۱۴ ، ص ۲۱۳ ، ش ۲۹۶ ؛ شذرات الذهب ، ج ۲ ، ص ۱۷۸ .

ص: ۲۳۱

۱. فهرست الفبایی محدثات

حسن بن بنا ، ابوالبرکات یحیی بن عبد الرحمن بن حبش قارفی ، ابوالقاسم هبه الله بن احمد حریری ، ابوالمکارم احمد بن عبد الباقي بن حسن بن منازل ، ابومنصور عبد الرحمن بن محمد قزاز ، ابوسعید احمد بن محمد بن علی زوزی ، ابوالقاسم اسماعیل بن احمد بن سمرقندی ، ابوالبرکات عبد الوهاب بن مبارک انماطی ، قاضی القضاة ابوبکر محمد بن قاسم بن مظفر بن شهرزوری ، ابوالحسن محمد بن احمد بن حرم ، ابومنصور مرهوب بن احمد بن محمد بن جوالیقی و ابوالحسن احمد بن عبد الله بن علی ابنوسی ، سماع کرد (۱) (ص ۶۹۶ و ۶۹۷) .

سوم . چنان که یادآور شدیم ، در این دو اثر ، نام دو زن تکرار شده است ؛ یعنی شماره ۶۴ با شماره ۸۷ و شماره ۶۶ با شماره ۸۶ . اینک نخست ، فهرست الفبایی زنان محدث در دو کتاب و تعیین زادگاه و محل سکونت آنان آورده می شود . سپس فهرستی بر اساس زادگاه و محل سکونت با اکتفا به شماره مسلسل ارائه می گردد و در پایان هم میزان فراوانی زنان در شهرها ، فهرست می گردد .

۱ . فهرست الفبایی محدثات ۱ . آمنه ، دختر عباد (۱) اصفهان ۲ . آمنه ، دختر محمد بن حسین (۹۰) دمشق ۳ . آمنه ، دختر ابوطاهر (۲) اصفهان ۴ . آیغر ، بنت عبد الله (۴) مرو ۵ . اسماء ، دختر محمد بن حسین (۸۹) دمشق

۱- سیر اعلام النبلاء ، ج ۲۱ ، ص ۴۱۲ ؛ التقیید ، ص ۴۹۸ و ۴۹۹ ، ش ۶۸۲ ؛ التکمله ، ج ۲ ، ص ۱۴ ، ش ۷۷۳ ؛ تذکره الحفاظ ، ج ۴ ، ص ۱۳۶۹ ؛ شذرات الذهب ، ج ۴ ، ص ۳۴۷ ؛ النجوم الزاهرة ، ج ۶ ، ص ۱۸۷ ، المختصر المحتاج الیه ، ج ۳ ، ص ۲۶۹ .

ص: ۲۳۲

۶. امه الله ، بنت هبه الله (۳) اصفهان ۷. بلقیس ، دختر سلیمان (۸۱) اصفهان ۸. تجنی ، امّ وهب (۷۱) بغداد ۹. تقیه ، دختر مفضل (۵) اصفهان ۱۰. تقیه ، دختر ابوالقاسم (۶) اصفهان ۱۱. تمنی ، دختر مبارک (۷۳) بغداد ۱۲. جوهرناز ، دختر ابوالقاسم (۷) نیشابور ۱۳. جوهرناز ، دختر ابوطاهر (۸) هرات ۱۴. جوهر ، دختر ابوسعید (۹) نیشابور ۱۵. جلیله ، دختر ابونصر (۱۰) نیشابور ۱۶. جلیله ، دختر ابوالحسن (۱۱) سجستان ۱۷. جمعه ، دختر ابوالرجاء (۱۲) اصفهان ۱۸. حره ، دختر ابونصر (۱۳) نیشابور ۱۹. حوار ، دختر محمّد بن محمّد (۱۴) اصفهان ۲۰. حورستی ، دختر ابوالفتح (۱۵) سرخس ۲۱. خاصه ، دختر ابوالمعمر (۷۴) بغداد ۲۲. خجسته ، دختر ابواسحاق (۱۶) اصفهان ۲۳. خجسته ، دختر محمّد بن احمد (۱۷) اصفهان ۲۴. خجسته ، دختر ابوالمظفر (۱۸) اصفهان ۲۵. خدیجه ، دختر اسماعیل بن عمرو (۱۹) نیشابور ۲۶. خدیجه ، دختر احمد بن حسن (۷۳) بغداد ۲۷. دردانه ، دختر ابوعبد الله (۲۰) نیشابور ۲۸. رابعه ، دختر ابومعمر (۲۱) اصفهان

ص: ۲۳۳

۲۹. رابعه ، دختر محمود بن عبد الواحد (۸۲) اصفهان ۳۰. راضیه ، دختر ابوسعید (۲۲) نیشابور ۳۱. زلیخا ، دختر احمد بن محمد (۲۳) اصفهان ۳۲. زینب ، دختر ابونعیم (۲۴) اصفهان ۳۳. زینب ، دختر ابوالقاسم (۸۳) نیشابور ۳۴. زینب ، دختر ابوشجاع (۲۵) همدان ۳۵. زبیده ، دختر محمد بن احمد (۲۶) اصفهان ۳۶. زمر دخاتون ، دختر جادلی (۹۱) مدینه ۳۷. سعیده ، دختر ابوالقاسم (۲۷) نیشابور ۳۸. ست آرمیه ، دختر احمد بن محمد (۲۸) اصفهان ۳۹. ساره ، دختر ابونصر (۲۹) نیشابور ۴۰. ست الجلیل ، دختر ابومحمد (۳۰) اصفهان ۴۱. ست العراق ، دختر ابومضمر (۳۱) اصفهان ۴۲. ست ناز ، دختر مفضل (۳۲) اصفهان ۴۳. ست الناس ، دختر سیدعلی (۳۳) اصفهان ۴۴. ستکا ، دختر محمد بن فضل (۳۴) اصفهان ۴۵. ستیک یا ستی ، دختر ابوالحسن (۳۵) نیشابور ۴۶. شریفه ، دختر ابوعبد الله (۳۶) نیشابور ۴۷. شکر ، دختر ابوالفرج (۳۷) دمشق ۴۸. شمس الضحی ، دختر محمد بن عبد الجلیل (۷۵) بغداد ۴۹. شهده ، دختر ابونصر (۷۶) بغداد ۵۰. شهر آرمیه ، دختر ابوالقاسم (۳۸) اصفهان ۵۱. ضوء ، دختر ابوشکر (۳۹) اصفهان ۵۲. ضوء ، دختر حمد بن محمد (۴۰) اصفهان ۵۳. ضوء النهار ، دختر حافظ ابوالفضل (۴۱) همدان

ص: ۲۳۴

۵۴. طاهره ، دختر ابوبکر (۴۲) بخارا ۵۵. طرفه ، دختر عبد الله گرجی (۴۳) گرجستان ۵۶. ظریفه ، دختر ابوالحسن (۴۴) طبرستان
 ۵۷. ظفربانویه ، دختر ابونصر (۴۵) اصفهان ۵۸. ظمیا ، دختر احمد بن فضل (۴۶) اصفهان ۵۹. عایشه ، دختر ابونصر (۴۷) نیشابور
 ۶۰. عایشه ، دختر ابوبکر (۴۸) بلخ ۶۱. عایشه ، دختر ابو عمرو (۴۹) مرو ۶۲. عایشه ، دختر معمر بن فاخر (۸۴) اصفهان ۶۳. عایشه
 ، دختر ابوسعید (۵۰) نیشابور ۶۴. عایشه ، دختر ابوالمظفر (۵۱) مرو ۶۵. عایشه ، دختر ابوالفضل (۵۲) مرو ۶۶. عاشوراء ، دختر
 محمد بن مفضل (۵۳) اصفهان ۶۷. عافیه ، دختر حسین بن عبد الملك (۵۴) اصفهان ۶۸. عزکا ، دختر ابو عبد الله (۵۵) نامعلوم ۶۹
 . عفاف ، دختر احمد بن محمد (۵۶) نامعلوم ۷۰. عفیفه ، دختر ابوبکر (۸۵) اصفهان ۷۱. عین الشمس ، دختر مفضل (۵۷) اصفهان
 ۷۲. فاطمه ، دختر احمد بن عبد الله (۵۸) اصفهان ۷۳. فاطمه ، دختر حسن بن احمد (۵۹) سبزوار ۷۴. فاطمه ، دختر حسن بن
 احمد (۶۰) سرخس ۷۵. فاطمه ، دختر ابونصر (۶۱) نامعلوم ۷۶. فاطمه ، دختر عبد الله بن احمد (۶۲) اصفهان ۷۷. فاطمه ، دختر
 ابوالحسن (۶۳) قاهره ۷۸. فاطمه ، دختر ابوالحسن (۶۴) اصفهان

ص: ۲۳۵

۲ . فهرست محدّثات بر پایه شهرها

۷۹ . فاطمه ، دختر عبد الله بن احمد (۸۸) اصفهان ۸۰ . فاطمه ، دختر ابوالحسن (۸۷) نیشابور ۸۱ . فاطمه ، دختر ابو حکیم (۷۸) بغداد ۸۲ . فاطمه ، دختر ابو عمر (۶۵) مرو ۸۳ . فاطمه ، دختر ابوالحسن (۹۲) نیشابور ۸۴ . فاطمه ، دختر ابوالفضل (۶۶) اصفهان ۸۵ . فاطمه ، دختر محمّد بن ابوسعید (۸۶) اصفهان ۸۶ . فاطمه ، دختر محمّد بن عبد الله (۶۷) اصفهان ۸۷ . فاطمه ، دختر محمّد بن حسین (۷۷) بغداد ۸۸ . فاطمه ، دختر سید ناصر (۶۸) اصفهان ۸۹ . فتون ، دختر ابو غالب (۷۹) بغداد ۹۰ . فخر النساء ، دختر ابوالفضل (۶۹) اصفهان ۹۱ . فرحه ، دختر ابوصالح (۸۰) بغداد ۹۲ . کریمه ، دختر احمد بن علی (۷۰) مرو

۲ . فهرست محدّثات بر پایه شهرها اصفهان (۴۱ مورد): ۱ ، ۳ ، ۶ ، ۷ ، ۹ ، ۱۰ ، ۱۷ ، ۱۹ ، ۲۲ ، ۲۳ ، ۲۴ ، ۲۸ ، ۲۹ ، ۳۱ ، ۳۲ ، ۳۵ ، ۳۸ ، ۴۰ ، ۴۱ ، ۴۲ ، ۴۳ ، ۴۴ ، ۵۰ ، ۵۱ ، ۵۲ ، ۵۷ ، ۵۸ ، ۶۲ ، ۶۶ ، ۶۷ ، ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۷۶ ، ۷۸ ، ۷۹ ، ۸۴ ، ۸۵ ، ۸۶ ، ۸۸ و ۹۰ . بخارا (۱ مورد): ۵۴ بغداد (۱۰ مورد): ۸ ، ۱۱ ، ۲۱ ، ۲۶ ، ۴۸ ، ۴۹ ، ۸۱ ، ۸۷ ، ۸۹ و ۹۱ . بلخ (۱ مورد): ۶۰ .

ص: ۲۳۶

۳ . فهرست ممدّات بر پایه فراوانی شهرها

دمشق (۳ مورد): ۲، ۵ و ۴۷ . سبزوار (۱ مورد): ۷۳ سجستان (۱ مورد): ۱۶ سرخس (۲ مورد): ۲۰ و ۷۴ . طبرستان (۱ مورد): ۵۶
 قاهره (۱ مورد): ۷۷ گرجستان (۱ مورد): ۵۵ مدینه (۱ مورد): ۳۶ مرو (۶ مورد): ۴، ۶۱، ۶۴، ۶۵، ۸۲ و ۹۲ . نیشابور (۱۶ مورد)
 : ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۲۵، ۲۷، ۳۰، ۳۳، ۳۷، ۳۹، ۴۵، ۴۶، ۵۹، ۶۳، ۸۰ و ۸۳ . همدان (۲ مورد): ۳۴ و ۵۳ . هرات (۱ مورد):
 ۱۳ نامعلوم (۳ مورد): ۶۸، ۶۹ و ۷۵ .

۳ . فهرست ممدّات بر پایه فراوانی شهرها ۱ . اصفهان : ۴۱ مورد . ۲ . نیشابور : ۱۶ مورد . ۳ . بغداد : ۱۰ مورد . ۳ . مرو : ۶ مورد .
 ۴ . دمشق : ۳ مورد . ۵ . سرخس : ۳ مورد . ۶ . همدان : ۲ مورد .

ص: ۲۳۷

۷. هرات: ۱ مورد . ۸. بخارا: ۱ مورد . ۹. گرجستان: ۱ مورد . ۱۰. طبرستان: ۱ مورد . ۱۱. بلخ: ۱ مورد . ۱۲. قاهره: ۱ مورد .
۱۳. سجستان: ۱ مورد . ۱۴. سبزوار: ۱ مورد . ۱۵. مدینه: ۱ مورد . ۱۶. نامعلوم: ۳ مورد .

۴. زنان محدث در قرن هشتم (بر پایه سه پژوهش)

اشاره

۴. زنان محدث در قرن هشتم (بر پایه سه پژوهش) قرن هشتم، از دوره های شکوفا در تاریخ اسلامی است و در این قرن، زنان در بسیاری از عرصه های علمی و اجتماعی درخشیدند. یکی از عرصه های علمی حضور زنان، اشتغال به حدیث در این قرن است. گسترده ترین گزارش از این دوره را ابن حجر عسقلانی در کتاب الدرر الکامنه فی اعیان المأه الثامنه به دست داده است. وی در این کتاب، شرح حال ۵۲۰۴ تن از شخصیت های قرن هشتم را به قلم آورده که از این تعداد، ۱۹۰ نفر زن هستند و از این رقم، ۱۷۱ نفر آنان به حدیث اشتغال داشته اند. (۱) البته ابن حجر در این اثر زنان را از مردان تفکیک نکرده است. (۲) در دوران معاصر، سه پژوهشگر به تحلیل و بررسی محدثات قرن هشتم، البته بر پایه کتاب الدرر الکامنه پرداخته اند. در این جا نخست به معرفی این سه اثر پرداخته و سپس تحلیل کلی از مسئله ارائه می گردد: ۱. نخستین پژوهشگری که به این موضوع پرداخته، خانم دکتر امینه محمد جمال الدین، استاد دانشکده دختران دانشگاه عین شمس است. وی، نخست مقاله ای در مجله مرکز بحوث السنه و السیره، در سال ۱۴۱۳ق، با عنوان النساء المحدثات فی العصر المملوکی تحریر کرد. سپس این مقاله را گسترش داد و در سال ۱۴۲۳ق، به صورت کتابی توسط دار الهدایه، در مصر منتشر کرد. وی، علاوه بر تحلیل کتاب الدرر الکامنه، طی جدولی، محدثات قرن هفتم و هشتم را

۱- النساء المحدثات فی العصر المملوکی، ص ۱۹.

۲- باید یادآوری کرد که ابن حجر، اثری دیگر دارد که مخطوط آن باقی مانده و هنوز به چاپ نرسیده است، با عنوان «معجم الشیخه مریم» که در آن از ۲۱ شیخ و استاد مریم، یعنی کسانی که مریم از آنها سماع حدیث کرده و یا به وی اجازه روایت داده اند، یاد کرده است. برخی از این زنان، در کتاب الدرر الکامنه نیامده است.

ص: ۲۳۹

جدول اجمالی معرفی زنان در قرن هشتم

براساس کتاب الدرر الکامنه و کتاب دیگر ابن حجر یعنی معجم الشیخه مریم و کتاب شذرات الذهب ابن عماد حنبلی (م ۱۰۸۹ق)، معرفی می کند. در این جدول، تعداد راویان زن، ۲۳۴ نفرند که از این تعداد، ۲۱۰ زن در قرن هشتم حضور داشته و ۲۴ نفر به قرن هفتم تعلق دارند. ۲. دومین تحقیق را دکتر صالح یوسف معتوق در کتاب جهود المرأه فی روایه الحدیث (القرن الثامن الهجری)، به انجام رسانده است. این اثر، در سال ۱۴۱۸ق، از سوی دار البشائر الاسلامیه، در بیروت به چاپ رسیده است. وی، پس از مقدماتی در اشاره به شرایط فرهنگی اجتماعی قرن هشتم و معرفی مردان برجسته این قرن، ۲۳۲ زن را در این قرن معرفی می کند. در معرفی زنان، ترتیب دهه های این قرن را منظور داشته است.

M۴۵۷۱_T۱_File_۴۷۷۸۹۳

۱. فهرست الفبایی محدثات

نویسنده می گوید: «ابن حجر، در الدرر الکامنه، ۱۷۰ زن محدث را معرفی می کند». وی، در پایان کتاب، پانزده نفر از زنان برجسته را با شرح و بسط بیشتر معرفی می کند. ۳. سومین نویسنده که به این امر پرداخته، خانم امیمه ابوبکر است. وی، مقاله ای دارد با عنوان المحدثات فی التاریخ الاسلامی (القرن الرابع عشر و الخامس عشر) که در مجله هاجر، در سال ۱۹۹۸م منتشر شده است. خانم امیمه ابوبکر، کتاب الدرر الکامنه، ابن حجر مربوط به قرن هشتم و الضوء اللامع، سخاوی مربوط به قرن نهم را تحلیل می کند، ولی به معرفی زنان نپرداخته است. اینک پس از ذکر این مقدمات، نخست زنان محدث را برپایه دو کتاب النساء المحدثات فی العصر المملوکی و کتاب جهود المرأه فی روایه الحدیث القرن الثامن الهجری، پس از حذف مکررات، طبق حروف الفبا فهرست کرده و زادگاه و محل سکونت و یا محل روایت آنان آورده می شود. پس از آن فهرستی براساس شهرها ارائه شده و در پایان هم میزان فراوانی زنان در شهرها فهرست می گردد.

۱. فهرست الفبایی محدثات ۱. آس خاتون، دختر محمد بن علی البخاری، و تدعی فاطمه (م ۷۴۰ق) نامعلوم ۲. آمنه، دختر ابراهیم بن علی الواسطیه (۶۶۴ ۷۴۰ق) دمشق ۳. آمنه، دختر عبد الرحمن بن أحمد المقدسیه (م ۷۴۲ق) بیت المقدس ۴. آمنه، دختر علی بن عبد العزیز الدمشقیه (م ۷۹۸ق) دمشق ۵. أسماء، دختر صلاح الدین خلیل بن کیکلدی العلالی (۷۲۵ ۷۹۵ق) بیت المقدس ۶. أسماء، دختر أحمد بن احمد بن الحسین بن موسک الهکاری (۷۱۵ق) قاهره ۷. أسماء، دختر أحمد بن سالم المصری (زنده در ۷۰۵ق) قاهره

ص: ۲۴۱

۸. أسماء ، دختر محمّد بن عبد الرحيم المقدسيه (زنده در ۷۰۶ق)بيت المقدس ۹. أسماء ، دختر عبد الرحمن بن عبد الواحد الحرائی (زنده در ۷۰۶ق)نامعلوم ۱۰. أسماء ، دختر محمّد بن سالم بن أبي المواهب بن صصری (۶۳۸ ۷۳۳ق)بعلبک ۱۱. أسماء ، دختر يعقوب بن أحمد الصابونی ، الحلبيه الأصل ثم المصريه (م ۷۶۲ق)حلب ۱۲. أسن ، دختر أحمد بن محمود بن الشماع (۷۲۰ ۷۹۸ق)قاهره ۱۳. أمامه ، دختر عبد السلام بن عبد الخالق البعلبكيه (م ۷۴۴ق)بعلبک ۱۴. أم ريم ، دختر علی بن ثاقب القرشيه السهميه المكيه (م ۷۶۸ق)مکه ۱۵. أم عبد الحميد ، دختر عبد الرحمن بن أحمد السراء (زنده در ۷۰۵ق)بيت المقدس ۱۶. أم عبد الرحمن بن عبد الله بن الرضى المقدسيه (زنده در ۷۰۵ق)بيت المقدس ۱۷. أم كلثوم ، دختر محمّد بن عبد الله القرشيه الهاشميه (م ۷۷۷ق)نامعلوم ۱۸. أم كلثوم ، دختر محمّد بن علی الغرناطی المكيه (م ۷۸۲ق)مکه ۱۹. أم كلثوم ، دختر محمّد بن يوسف الزرندی (م ۷۹۳ق)مکه ۲۰. أم محمّد ، دختر يوسف الهكاري (زنده در ۷۱۴ق)نامعلوم ۲۱. أم هانئ ، دختر محمّد بن عبد الله الطبري المكيه (م ح ۷۸۰ق)مکه ۲۲. أمه الرحمن ، دختر محمّد بن شيبان البعلبكيه (زنده در ۷۶۰ق)بعلبک ۲۳. أمه الرحيم ، دختر صلاح الدين خليل بن كيكلدى العلابی (م ۷۹۵ق)دمشق ۲۴. أمه الرحيم ، دختر يحيى بن عيسى السبتي (؟)نامعلوم ۲۵. أمه العزيز ، دختر شمس الدين محمّد بن أحمد بن عثمان الذهبی (م ۷۸۵ق)دمشق ۲۶. أمه العزيز ، دختر علی بن محمّد اليونيني البعلبكيه (۶۵۷ ۷۴۵ق)بعلبک ۲۷. أمه العزيز ، دختر نجم الدين المحدث (م ۷۴۹ق)دمشق ۲۸. أمه القاهر ، دختر قاسم بن محمّد البعلبكيه (۷۱۷ ۸۰۰ق)بعلبک ۲۹. جميله ، دختر حسن بن جمال الدين التنوخي (زنده در ۷۱۱ق)نامعلوم ۳۰. جويريه ، دختر أحمد بن أحمد الهكاري (م ۷۸۳ق)قاهره

ص: ۲۴۲

۳۱. جویریّه ، دختر أحمد بن محمّد الطبری المکیه (م ۷۹۵ق) مکه ۳۲. حبیبه ، دختر إبراهیم بن عبد الله المقدسی (۶۵۴ ۷۴۵ق) بیت المقدس ۳۳. حبیبه ، دختر عبد الرحمن بن أبی بکر المقدسی (۶۵۴ ۷۳۳ق) بیت المقدس ۳۴. حرمیه ، دختر ناصر بن عبد الدائم (م ۷۰۵ق) نامعلوم ۳۵. حسنه ، دختر محمّد بن کامل الحسینیه المکیه (م ۷۶۵ق) مکه ۳۶. حفصه ، دختر عبید بن محمّد الإسعدی (؟) نامعلوم ۳۷. حلیمه ، دختر علی بن محمّد السلمی (؟) نامعلوم ۳۸. حلیمه نوه جمال الإسلام (؟) نامعلوم ۳۹. خاتون ، دختر بهاء الدین بن محمّد بن بدر (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۴۰. خدیجه ، دختر ابراهیم بن إسحاق بن سلطان (م ۸۰۳ق) دمشق ۴۱. خدیجه ، دختر إبراهیم بن یحیی العسقلانی (م ۷۳۳ق) نامعلوم ۴۲. خدیجه ، دختر إبراهیم بن یحیی الکنانی (؟) نامعلوم ۴۳. خدیجه ، دختر أبوعبدالله محمّد بن عبد القوی بن بدران المرداوی (م ۷۶۴ق) نامعلوم ۴۴. خدیجه ، دختر الرضی عبد الرحمن ابن محمّد (۶۱۷ ۷۰۱ق) نامعلوم ۴۵. خدیجه ، دختر الزین عبد الرحمن بن یوسف المزی (م ۷۶۴ق) دمشق ۴۶. خدیجه ، دختر أحمد بن عبد الرزاق العطار المغازی (م ۷۸۱ق) طرابلس ۴۷. خدیجه ، دختر الصاحب کمال الدین عمر بن احمد بن العدیم (م ۷۰۸ق) نامعلوم ۴۸. خدیجه ، دختر الفخر مجداور الکنجی (م ۷۳۹ق) قاهره ۴۹. خدیجه ، دختر أحمد بن أطنبا (م ۷۷۹ق) حلب ۵۰. خدیجه ، دختر . . . بن عبد الله عتیق الجوزی (زنده در ۷۰۷ق) نامعلوم ۵۱. خدیجه ، دختر حازم بن عبد الغنی بن حازم (زنده در ۷۰۵ق) نامعلوم ۵۲. خدیجه ، دختر عبد الملك بن عبد الله المرجانی المکیه (م ح ۷۹۳ق) مکه ۵۳. خدیجه ، دختر عبید الله بن محمّد المقدسیه الصالحیه (م ۷۵۰ق) دمشق

ص: ۲۴۳

۵۴. خدیجه ، دختر عثمان بن محمّد بن عثمان التوزری (۶۶۹ ۷۳۴ق) قاهره ۵۵. خدیجه ، دختر علی بن عبد الکافی السبکی (م ۷۷۰ق) نامعلوم ۵۶. خدیجه ، دختر علی بن عبد اللّه الحلبي (م ۷۵۱ق) دمشق ۵۷. خدیجه ، دختر علی بن عمر بن الصنهاجی (م ۷۳۴ق) نامعلوم ۵۸. خدیجه ، دختر علی بن وهب القشیری (م ۷۱۷ق) نامعلوم ۵۹. خدیجه ، دختر محمّد بن سعد المقدسیه (۶۲۴ ۷۰۱ق) بیت المقدس ۶۰. خدیجه ، دختر نصر اللّه بن محمّد بن عیاش (زنده در ۷۰۶ق) نامعلوم ۶۱. دام السرور ، دختر ... (؟) نامعلوم ۶۲. دنیا ، دختر حسن بن بلبان الدمشقیه (۶۷۸ ۷۵۹ق) دمشق ۶۳. دنیا ، دختر الموفق یوسف بن سلیمان الهکاری (؟) قاهره ۶۴. رحمه ، دختر ابراهیم المغربی (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۶۵. رقیه ، دختر تقی الدین القشیری بن حمد بن علی ... ابن دقیق العید (م ۷۴۱ق) قاهره ۶۶. رقیه ، دختر عبد الغفار بن محمّد بن الکافی السعدی (؟) قاهره ۶۷. رقیه ، دختر مرشد بن عبد اللّه العجمی (م ۷۴۶ق) دمشق ۶۸. رقیه ، دختر موسی بن ابراهیم (زنده در ۷۰۶ق) نامعلوم ۶۹. زاهده ، دختر ابراهیم بن محمود بن سلمان (؟) نامعلوم ۷۰. زاهده ، دختر محمّد بن عبد اللّه الطاهری (؟) نامعلوم ۷۱. زاهده ، دختر حسین بن عبد اللّه العدویه الدمشقیه (م ۷۵۸ق) دمشق ۷۲. زمرد ، دختر ائیرق ، زوج اَبی حَیّان (م ۷۳۶ق) نامعلوم ۷۳. زهره ، دختر حاضر (؟) نامعلوم ۷۴. زینب ، دختر اسماعیل بن ابراهیم الخباز ، تلقب بأمه العزیز (۶۵۱ ۷۴۹ق) دمشق ۷۵. زینب ، دختر اسماعیل بن أحمد المقدسیه (؟) نامعلوم ۷۶. زینب ، دختر الدمامیسی أو الدمامینی (زنده در ۷۷۰ق) نامعلوم

ص: ۲۴۴

۷۷. زینب ، دختر العَلَم (؟) نامعلوم ۷۸. زینب ، دختر احمد بن عبد الرحیم المقدسیه (۶۴۶ ۷۴۰ق) دمشق ۷۹. زینب ، دختر احمد بن عمر بن شُکر المقدسیه (م ۷۲۲ق) بیت المقدس ۸۰. زینب ، دختر احمد بن کامل (؟) نامعلوم ۸۱. زینب ، دختر احمد بن محمّد بن المنجا التنوخیه (م ح ۷۵۰ق) نامعلوم ۸۲. زینب ، دختر احمد بن میمون التونسیه المکیه (م بعد ۷۸۰ق) مکه ۸۳. زینب ، دختر حسین بن علی التکریتی دمشقیه (م ۷۴۸ق) دمشق ۸۴. زینب ، دختر سلیمان بن إبراهیم الإسعدی (م ۷۰۵ق) نامعلوم ۸۵. زینب ، دختر سلیمان بن حمزه المقدسی (م ۷۳۹ق) نامعلوم ۸۶. زینب ، دختر عبد الباقي بن علی (؟) نامعلوم ۸۷. زینب ، دختر عبد الرحمن بن إبراهیم الصالحیه (؟) نامعلوم ۸۸. زینب ، دختر عبد الرحمن بن عبد الواحد (؟) نامعلوم ۸۹. زینب ، دختر عبد الرحمن بن محمّد المقدسی (۶۵۹ ۷۳۹ق) بیت المقدس ۹۰. زینب ، دختر عبد العزیز بن محمّد الکنانی (۷۱۶ ۷۷۶ق) مکه ۹۱. زینب ، دختر عبد الله الأنطاکیه (م ۷۳۱ق) نامعلوم ۹۲. زینب ، دختر عبد الله بن الرضی (م ۷۱۸ق) بیت المقدس ۹۳. زینب ، دختر عبد الله بن عبد الحلیم بن تیمیه (م ۷۹۹ق) دمشق ۹۴. زینب ، دختر عبد الله بن محمّد البعلبکیه دمشقیه (م بعد ۷۸۰ق) بعلبک ۹۵. زینب ، دختر عثمان بن محمّد دمشقیه (م ۸۰۰ق) دمشق ۹۶. زینب ، دختر علی بن سنجر دمشقیه (؟) دمشق ۹۷. زینب ، دختر علی بن أحمد بن فضل (؟) نامعلوم ۹۸. زینب ، دختر علی بن عبد الله بن عبد السلام السلمی (۶۴۲ ۷۳۵ق) نامعلوم ۹۹. زینب ، دختر عمر بن عباس الأنصاریه (م ۷۲۶ق) دمشق

ص: ۲۴۵

۱۰۰. زینب ، دختر قاسم بن عبد الحمید الصالحیه (م ۷۷۵ق) دمشق ۱۰۱. زینب ، دختر محمد بن ابراهیم بن غنائم (م ۷۶۲ق) نامعلوم
 ۱۰۲. زینب ، دختر محمد بن أحمد البجدی (۶۵۳ ۷۴۲ق) دمشق ۱۰۳. زینب ، دختر محمد بن عبد الکریم الحرستانی (؟) نامعلوم
 ۱۰۴. زینب ، دختر محمد بن عبد الله المقدسیه (۶۵۵ ۷۴۶ق) بیت المقدس ۱۰۵. زینب ، دختر محمد بن عثمان الدمشقیه (م ۷۹۹ق) دمشق ۱۰۶. زینب ، دختر محمد بن عمر القسطلانی المکیه (م ۷۲۷ق) مکه ۱۰۷. زینب ، دختر محمد بن محمد بن أحمد الطبری (م ۷۷۶ق) مکه ۱۰۸. زینب ، دختر محمد بن محمد بن علی البالیسی (م ۷۸۵ق) نامعلوم ۱۰۹. زینب ، دختر محمد بن نصیر الصالحیه (م ۷۴۲ق) نامعلوم ۱۱۰. زینب ، دختر محمود بن أسعد الشیرازیه (زنده در ۷۰۶ق) شیراز ۱۱۱. زینب ، دختر محیی الدین الحرستانی (زنده در ۷۲۲ق) دمشق ۱۱۲. زینب ، دختر مظفر بن أحمد الأدمی (زنده در ۷۰۶ق) نامعلوم ۱۱۳. زینب ، دختر نصر بن عبد الرازق (؟) نامعلوم ۱۱۴. زینب ، دختر یحیی بن عزّ الدین بن عبد السلام (۶۴۸ ۷۳۵ق) دمشق ۱۱۵. زینب ، دختر یوسف بن عبد الله المصری (م ۷۴۲ق) قاهره ۱۱۶. زینب ، دختر أحمد بن عبد الخالق بن عبد الرحمن (م ۷۷۹ق) موصل ۱۱۷. ساره ، دختر عبد الرحمن بن أحمد المقدسیه (م ۷۱۶ق) بیت المقدس ۱۱۸. ساره ، دختر العزّ بن محمد بن جماعه (م ۷۶۳ق) نامعلوم ۱۱۹. ساره ، دختر محمد بن الحسن الحمصیه البقاعیه (زنده در ۷۸۰ق) حمص ۱۲۰. ست الأهل ، دختر عبد الله بن عبد الحق المخزومی المکیه (م ۷۴۱ق) مکه ۱۲۱. ست الأهل ، دختر علوان بن سعد البعلبکیه (م ۷۰۳ق) بعلبک ۱۲۲. ست البنین ، دختر محمد بن محمود البعلیه (؟) بعلبک

ص: ۲۴۶

۱۲۳. ست الخطباء ، دختر القاضی تقی الدین بن عبد الکافی السبکی (م ۷۷۳ق) دمشق ۱۲۴ . ست الدار ، دختر مجد الدین بن تیمیه (؟) دمشق ۱۲۵ . ست الرکب ، دختر علی بن محمّد العسقلانی (أخت ابن حجر) (م ۷۹۸ق) دمشق ۱۲۶ . ست الشام ، دختر رواحه بن علی بن رواحه (؟) نامعلوم ۱۲۷ . ست العیید ، دختر عمر بن أبی بکر الدیسری (زنده در ۷۲۹ق) نامعلوم ۱۲۸ . ست العدول ، دختر احمد بن ابراهیم الطائی دمشقی (م ۷۳۷ق) دمشق ۱۲۹ . ست العرب ، دختر عزّ الدین عبد الحافظ المقدسی (۶۹۹-۷۳۱) دمشق ۱۳۰ . ست العرب ، دختر سلیمان بن حمزه (م ۷۴۹ق) نامعلوم ۱۳۱ . ست العرب ، دختر علی بن عبد الواحد المقدسیه (م ۷۳۴ق) بیت المقدس ۱۳۲ . ست العرب ، دختر محمّد بن علی ، نوه الفخر بن البخاری (م ۷۶۷ق) دمشق ۱۳۳ . ست العیال ، دختر احمد . . . (م ۶۸۴ق) نامعلوم ۱۳۴ . ست الفخر ، دختر عبد الرحمن الشیرازی (؟) شیراز ۱۳۵ . ست الفقهاء ، دختر اسماعیل بن ابراهیم المخزومیه (م ۷۴۲ق) نامعلوم ۱۳۶ . ست الفقهاء ، دختر اسماعیل بن حامد دمشقیه (م ۷۰۴ق) دمشق ۱۳۷ . ست الفقهاء ، دختر شرف الدین أحمد العباسیه الإصفهانیه (م ۷۶۵ق) اصفهان ۱۳۸ . ست الفقهاء ، دختر تقی الدین ابراهیم بن علی الواسطی (۶۳۲-۷۲۶ق) دمشق ۱۳۹ . ست الفقهاء ، دختر محمّد بن محمّد بن اسماعیل الفیومی (م ۷۴۷ق) دمشق ۱۴۰ . ست الفقهاء ، دختر یوسف بن محمّد الحمویه (؟) نامعلوم ۱۴۱ . ست الفقهاء (فاطمه) ، دختر اسماعیل بن قریش (؟) نامعلوم ۱۴۲ . ست القضاء ، دختر شرف الدین أحمد العباسی الإصفهانیه (زنده در ۷۵۲ق) اصفهان ۱۴۳ . ست القضاء ، دختر القاضی محیی الدین بن أحمد بن الشیرازی (م ۷۱۲ق) شیراز ۱۴۴ . ست القضاء ، دختر محمّد بن أحمد الشیرازی (م ۷۱۸ق) شیراز ۱۴۵ . ست القضاء ، دختر محمّد بن علی الصیرفی (؟) نامعلوم

ص: ۲۴۷

۱۴۶. ست القضاء ، دختر محمّد بن علی بن عوانه (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۱۴۷. ست الكل ، دختر إبراهيم بن محمّد الطبری المکیه (زنده در ۷۷۰ق) مکّه ۱۴۸. ست النعم ، دختر العلامه نجم الدین أحمد الحرانی (۶۳۸ ۷۲۱ق) نامعلوم ۱۴۹. ست النعم ، دختر یوسف بن محمّد النصیبی (?) نامعلوم ۱۵۰. ست الوزراء ، دختر یحیی بن محمّد بن حمزه التغلبی (۶۳۹ ۷۱۵ق) دمشق ۱۵۱. ست الوزراء ، دختر عمر بن أسعد بن المنجّیا التنوخیه الدمشقیه (۶۲۴ ۷۱۷ق) دمشق ۱۵۲. ست الوفاء ، دختر محمّد بن إبراهيم الواسطی (م ۷۵۹ق) نامعلوم ۱۵۳. ستیته ، دختر تقی الدین السبکی علی بن عبد الکافی (م ۷۱۶ ۷۷۶ق) قاهره ۱۵۴. ستیته ، دختر محمّد بن غالی الدمیاطی (م ۷۸۰ق) قاهره ۱۵۵. سعیده ، دختر عبد الملک بن یوسف بن محمّد بن قدامه (?) بیت المقدس ۱۵۶. سفری ، دختر یعقوب بن إسماعیل الدمشقیه (م ۷۴۵ق) دمشق ۱۵۷. سکره ، دختر عبد الله (م ۷۸۵ق) قاهره ۱۵۸. سیده ، دختر ابراهیم بن محمّد الطبری المکیه (زنده در ۷۵۷ق) مکّه ۱۵۹. سیده ، دختر موسی الماردانیه (?) نامعلوم ۱۶۰. شرف ، دختر محمّد بن حسن بن مسعود (زنده در ۷۸۰ق) نامعلوم ۱۶۱. شرف خاتون ، دختر داوود بن ظافر العسقلانی الفاضلی (۶۴۸ ۷۲۰ق) بیت المقدس ۱۶۲. شریعه ، دختر الشرف أبی البرکات بن تاج الدین القسطلانی (م ۷۲۴ق) نامعلوم ۱۶۳. شریفه ، دختر أحمد بن محمّد الحسنی الفاسی المکیه (م ۷۸۶ق) مکّه ۱۶۴. ششک ، دختر محمّد بن عثمان الترمذی (م ۷۸۸ق) مکّه ۱۶۵. شهده ، دختر کمال الدین عمر بن العدیم العقیلی (۶۱۹ ۷۰۹ق) نامعلوم ۱۶۶. شهده ، دختر بدر الدین بن عبد العظیم الحصنیه (?) نامعلوم ۱۶۷. شهده ، دختر عبد العزیز بن بدر الدین بن جماعه (م ۷۵۷ق) نامعلوم ۱۶۸. شهود ، دختر عبد القادر بن عثمان الحنبلی النابلسی (?) نابلس

ص: ۲۴۸

۱۶۹. صالحه ، دختر عثمان بن عبد الرحمن التنوخی البعلبکی (م ۷۴۰ق) بعلبک ۱۷۰. صفیه ، دختر آقش بن عبد الله الأتابکی (م ۷۳۸ق) نامعلوم ۱۷۱. صفیه ، دختر ابراهیم بن أحمد الزییدی المکیه (م ۷۴۳ق) مکه ۱۷۲. صفیه ، دختر المجد أحمد بن عبد الله (۶۴۰ ۷۰۴ق) نامعلوم ۱۷۳. صفیه ، دختر أحمد بن أحمد بن قدامه المقدسیه (۶۶۰ ۷۴۱ق) بیت المقدس ۱۷۴. صفیه ، دختر عبد الحلیم الحنبلیه (زنده در ۷۷۵ق) نامعلوم ۱۷۵. صفیه ، دختر محمد بن عبد المحسن المخزومی الأبوتیجی المکیه (م ۷۴۶ق) مکه ۱۷۶. ضیفه ، دختر شمس الدین محمد بن عبد الواحد الدمشقی (م ۷۳۸ق) دمشق ۱۷۷. ظیبه ، دختر عثمان بن محمد التوزری (۶۶۹ ۷۳۴ق) قاهره ۱۷۸. عایشه القرشیه (زنده در ۷۰۶) نامعلوم ۱۷۹. عایشه ، دختر ابراهیم بن أحمد بن القواس (۶۴۵ ۷۱۸ق) دمشق ۱۸۰. عایشه ، دختر ابراهیم بن صدیق زوج الحافظ المزی (۶۶۱ ۷۴۱ق) دمشق ۱۸۱. عایشه ، دختر اسماعیل بن ابراهیم الخباز (ولدت بعد ۶۹۰ق) دمشق ۱۸۲. عایشه ، دختر الحسن بن علی الدمشقیه (م ۷۸۵ق) دمشق ۱۸۳. عایشه ، دختر ابوبکر بن عیسی بن قوالیح الدمشقیه (م ۷۹۳ق) دمشق ۱۸۴. عایشه ، دختر ابوطاهر (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۱۸۵. عایشه ، دختر حروش (زنده در ۷۰۷ق) نامعلوم ۱۸۶. عایشه ، دختر دلول بن یحیی القرشی (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۱۸۷. عایشه ، دختر عبد الرحمن بن محمد ابن جماعه (م ۷۸۹ق) دمشق ۱۸۸. عایشه ، دختر عبد الله بن أبی الفتح الصوری(?) نامعلوم ۱۸۹. عایشه ، دختر عبد الله بن أحمد الطبری المکیه (زنده در ۷۷۶ق) مکه ۱۹۰. عایشه ، دختر عثمان بن علاق المدلجی (?) نامعلوم ۱۹۱. عایشه ، دختر علی بن عمر الصنهاجی الحمیری (م ۷۳۹ق) قاهره

ص: ۲۴۹

۱۹۲. عایشه، دختر عمر بن محمّد العجمی (م ۷۸۹ق) حلب ۱۹۳. عایشه، دختر محمّد بن إسماعیل الحریری (م ۷۹۸ق) نامعلوم ۱۹۴. عایشه، دختر محمّد بن قاسم بن الأحمر الحلّبی (م ۷۶۳ق) حلب ۱۹۵. عایشه، دختر محمّد بن مسلم الحرّانیه (۶۴۷-۷۳۶ق) دمشق ۱۹۶. عایشه، دختر محمّد بن أحمد القیسی القسطلانی (م ۷۱۶ق) مکه ۱۹۷. عایشه، دختر محمّد بن عبد المحسن المخزومیه المکیه (م ۷۹۷ق) مکه ۱۹۸. عایشه، دختر محمّد بن قاسم بن الأحمر الحلّبی (م ۷۶۳ق) حلب ۱۹۹. عایشه، دختر محمّد بن یحیی الجزری الصالحیه (م ۷۴۳ق) دمشق ۲۰۰. عایشه، دختر محمود بن محمّد التاذفی (م ۷۴۰ق) حلب ۲۰۱. عایشه، دختر مسلم بن مالک بن مزروع الصالحی (زنده در ۷۰۶ق) نامعلوم ۲۰۲. عایشه، دختر نصر الله بن أبی محمّد السّلامی (م ۷۶۲ق) نامعلوم ۲۰۳. عایشه والده العز الحنبلی(?) نامعلوم ۲۰۴. عربیه، دختر محمّد بن غنّائم الکفر بطناویه (زنده در ۷۰۷ق) نامعلوم ۲۰۵. عزّ النساء، دختر محمّد بن عبد العزیز بن خلدون (زنده در ۷۰۶ق) نامعلوم ۲۰۶. علماء، دختر عبد الله بن عبد الحقّ الدلاصی المکیه (م ۷۷۵ق) مکه ۲۰۷. فاطمه، دختر ابراهیم بن داوود بن نصر الهکاری الکردی (۶۸۳-۷۵۸ق) دمشق ۲۰۸. فاطمه، دختر ابراهیم بن عبد الله المقدسیه (۶۵۴-۷۴۷ق) بیت المقدس ۲۰۹. فاطمه، دختر ابراهیم بن علی الواسطی (زنده در ۷۰۵ق) نامعلوم ۲۱۰. فاطمه، دختر ابراهیم بن غنّائم(?) نامعلوم ۲۱۱. فاطمه، دختر ابراهیم بن محمّد بن أبی القاسم القزوینی(?) قزوین ۲۱۲. فاطمه، دختر ابراهیم بن محمود بن جوهر البطانحی (۶۲۵-۷۱۱ق) دمشق ۲۱۳. فاطمه، دختر احمد بن عطف الزّهاوی (م ۷۳۹ق) نامعلوم ۲۱۴. فاطمه، دختر احمد بن عمر بن عبد الرحیم (۶۵۴-۷۳۶ق) دمشق

ص: ۲۵۰

۲۱۵. فاطمه ، دختر اسماعیل البعلبکی (زنده در ۷۱۱ق) بعلبک ۲۱۶ . فاطمه ، دختر اسماعیل بن ابراهیم (م ۷۴۲ق) نامعلوم ۲۱۷ . فاطمه ، دختر اسماعیل بن محمّد (۷۲۰ق) بعلبک ۲۱۸ . فاطمه ، دختر البلخی الحرانی (زنده در ۷۱۱ق) نامعلوم ۲۱۹ . فاطمه ، دختر الحسن بن علی بن الخلال (م ۷۴۷ق) دمشق ۲۲۰ . فاطمه ، دختر الشمس محمّد بن علی بن عیاش الذهبی (م ۷۳۹ق) نامعلوم ۲۲۱ . فاطمه ، دختر الفخر مجداور بن محمّد بن الکنجی (۶۵۸ ۷۳۳ق) نامعلوم ۲۲۲ . فاطمه ، دختر الفیومی (؟) نامعلوم ۲۲۳ . فاطمه ، دختر القاسم بن محمّد البرزالی (م ۷۳۱ق) نامعلوم ۲۲۴ . فاطمه ، دختر المنجّ التّوخیه (م ۸۰۳ق) نامعلوم ۲۲۵ . فاطمه ، دختر النفیس محمّد بن الحسین بن رواجه (م ۷۱۶ق) طرابلس ۲۲۶ . فاطمه ، دختر أبو القاسم بن الحسن الحلّیه (م ۷۶۳ق) حلب ۲۲۷ . فاطمه ، دختر أبوبکر بن محمّد بن طرخان (۶۵۲ ۷۲۶ق) نامعلوم ۲۲۸ . فاطمه ، دختر احمد بن ابراهیم الطبری المکیه (۷۱۲ ۷۸۳ق) مکه ۲۲۹ . فاطمه ، دختر احمد بن عطیه بن ظهیره القرشی المکیه (زنده در ۷۶۲ق) مکه ۲۳۰ . فاطمه ، دختر احمد بن عمر الکنجی (م ۷۳۶ق) دمشق ۲۳۱ . فاطمه ، دختر احمد بن قاسم الحرازی (۷۱۰ ۷۸۳ق) مکه ۲۳۲ . فاطمه ، دختر احمد بن محمّد بن علی الجزری (م ۷۶۶ق) نامعلوم ۲۳۳ . فاطمه ، دختر احمد بن منعه القنوی الصالحی (م ۷۱۹ق) دمشق ۲۳۴ . فاطمه ، دختر بن عبد الرحمن بن محمّد القسطلانی المکیه (م ۷۶۰ق) مکه ۲۳۵ . فاطمه ، دختر تقی الدین الجعبری (م ۷۹۵ق) دمشق ۲۳۶ . فاطمه ، دختر سلیمان بن عبد الکریم الأنصاریه الدمشقیه (۶۴۰ ۷۰۸ق) دمشق ۲۳۷ . فاطمه ، دختر عباس بن أبی الفتح البغدادیه (م ۷۱۴ق) بغداد

ص: ۲۵۱

۲۳۸. فاطمه ، دختر عبد الدائم بن أحمد بن عبد الدائم (۶۶۶ ۷۳۴ق) دمشق ۲۳۹ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن إسماعیل أبي شامه المقدسی (؟) بیت المقدس ۲۴۰ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن عبد القاهر الحموی (م ۷۳۸ق) نامعلوم ۲۴۱ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن عمرو بن الفراء (م ۷۱۷ق) نامعلوم ۲۴۲ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن عیسی الذهبی الدّبهی (۶۵۶ ۷۴۰ق) دمشق ۲۴۳ . فاطمه ، دختر عبد الرحمن بن محمّد عیاش (م ۷۱۶ق) دمشق ۲۴۴ . فاطمه ، دختر عبد الرحیم بن أحمد المقدسی (۶۵۲ ۷۲۵ق) بیت المقدس ۲۴۵ . فاطمه ، دختر عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي عمر (م ۷۴۹ق) نامعلوم ۲۴۶ . فاطمه ، دختر عبد الله بن عمر بن عوض (م ۷۳۴ق) نامعلوم ۲۴۷ . فاطمه ، دختر عبد الله بن محمّد بن أحمد المقدسیه (۶۶۰ ۷۳۲ق) بیت المقدس ۲۴۸ . فاطمه ، دختر عبد الولی بن علی القسطلانی (م ۷۲۴ق) نامعلوم ۲۴۹ . فاطمه ، دختر عثمان بن عثمان السلمیه (م ۷۲۱ق) نامعلوم ۲۵۰ . فاطمه ، دختر علی بن محمّد الیونینیّه البعلیه (۶۵۵ ۷۳۰ق) بعلبک ۲۵۱ . فاطمه ، دختر علی بن عبد الکافی السبکی (؟) نامعلوم ۲۵۲ . فاطمه ، دختر علی بن عبد الله بن عبد الرحمن المقدسیه (؟) نامعلوم ۲۵۳ . فاطمه ، دختر علی بن علی بن أبي البدر البغدادیه (م ۷۱۰ق) بغداد ۲۵۴ . فاطمه ، دختر علی بن عمر بن خالد المخزومیه ، دختر ابن الخشاب (م ۷۰۸ق) نامعلوم ۲۵۵ . فاطمه ، دختر علی بن مسعود بن ربیع الصالحی (۶۴۸ ۷۲۷ق) نامعلوم ۲۵۶ . فاطمه ، دختر علی بن یحیی بن عمر البعلبکیه (؟) بعلبک ۲۵۷ . فاطمه ، دختر عمر بن الحسین الحلّیه (م ۷۶۳ق) حلب ۲۵۸ . فاطمه ، دختر عمر بن یحیی المدنیّه وتعرف ببنت الأعمی (۷۹۳ق) قاهره ۲۵۹ . فاطمه ، دختر عیاش بن أبي الفتح البغدادیّه الواعظه (م ۷۱۴ق) بغداد ۲۶۰ . فاطمه ، دختر خلیل الحنبلیّه العسقلانیّه (؟) نامعلوم

ص: ۲۵۲

۲۶۱. فاطمه ، دختر محمّد بن الحسین بن رواحه (م ۷۱۶ق) حماه ۲۶۲. فاطمه ، دختر محمّد بن أحمد القسطلانی ، تدعی أمه الرحيم (م ۷۲۱ق) مکه ۲۶۳. فاطمه ، دختر محمّد بن جميل المقدسیه (م ۷۳۰ق) دمشق ۲۶۴. فاطمه ، دختر محمّد بن عبد الرحيم الأمیوطی (م ۷۹۳ق) نامعلوم ۲۶۵. فاطمه ، دختر محمّد بن عبد المنعم البهنسی المکیه (م ۷۸۶ق) مکه ۲۶۶. فاطمه ، دختر محمّد بن محمّد ابن جبریل الدریندی (۶۶۱ ۷۳۷م) دمشق ۲۶۷. فاطمه ، دختر محمّد بن محمّد بن إسماعیل البکری (م ۷۴۷ق) قاهره ۲۶۸. فاطمه ، دختر محمّد بن محمّد بن محمّد بن أبی بکر الطبری المکیه (زنده در ۷۱۵ق) مکه ۲۶۹. فاطمه ، دختر محمّد بن محمّد الفاسی المکیه أم الحسن (زنده در ۷۷۰ق) مکه ۲۷۰. فاطمه ، دختر محمّد بن محمّد الفاسی المکیه أم الهدی (زنده در ۷۲۷ق) مکه ۲۷۱. فاطمه ، دختر محمّد بن موسی بن النعمان (؟) نامعلوم ۲۷۲. فاطمه ، دختر محمّد بن نصر الله بن القمر الدمشقیه (م ۷۵۶ق) دمشق ۲۷۳. فاطمه ، دختر نصر الله بن أبی محمّد السّلامی (م ۷۷۴ق) نامعلوم ۲۷۴. فاطمه ، دختر نصر الله بن محمّد السکاکینی (م ۷۵۰ق) دمشق ۲۷۵. فاطمه ، دختر یحیی بن العفیف البصری المدنی (م ۷۹۸ق) بصره ۲۷۶. فرحه ، دختر احمد بن عبد الله الدمیاطی (؟) قاهره ۲۷۷. فلفله ، دختر عبد الله البلعبکیه (م ۷۳۷ق) بعلبک ۲۷۸. فیروزه ، دختر المظفر (م ۷۴۰ق) نامعلوم ۲۷۹. قطلو ، دختر سیف الدین عبد الله الشجاعی (م ۷۸۵ق) دمشق ۲۸۰. قطلو ملک ، دختر محمّد بن ابراهیم الأیوبیه (م ۷۷۴ق) دمشق ۲۸۱. قمر ، دختر الموقف أبی اسحاق ابراهیم بن داوود العطار (م ۷۴۲ق) دمشق ۲۸۲. قوام ، دختر عبد الله (م ۷۴۲ق) نامعلوم ۲۸۳. کریمه ، دختر عبد الوهاب بن علی بن الخضر القرشیه الزبیریّه (؟) نامعلوم

ص: ۲۵۳

۲۸۴. کلثم ، دختر محمّد بن محمود البعلی (م۷۷۷ق) بعلبک ۲۸۵ . کمالیه ، دختر أبوالذکر أحمد عبد القادر الإسکندرانی (۶۵۱
 ۷۳۱ق) اسکندریه ۲۸۶ . کمالیه ، دختر محمّد بن محمّد الطبری المکیه (م۷۵۵ق) مکه ۲۸۷ . لوزه ، دختر عبد الله مولاہ تقی الدین بن
 دقیق العید (م۷۲۵ق) نامعلوم ۲۸۸ . مُدَلَّه ، دختر محمّد بن إلیاس الشّرجی (؟) نامعلوم ۲۸۹ . مدیه ، دختر علی بن الفارس
 (م۷۳۲ق) نامعلوم ۲۹۰ . مریم ، دختر أحمد الأذرعی (۸۰۳ ۷۱۹ق) قاهره ۲۹۱ . مریم ، دختر عبد الرحمن بن أحمد النابلسیه (۶۲۲
 ۷۵۸ق) نابلس ۲۹۲ . مریم ، دختر عبد الله بن محمّد الطبری المکیه (زنده در ۷۲۰ق) مکه ۲۹۳ . مظفریه ، دختر عیسی بن علی بن
 وهب (زنده در ۷۱۹ق) قوص ۲۹۴ . ملکه ، دختر ابراهیم بن عبد الرحمن بن صصری البعلبکیه (م۷۴۹ق) بعلبک ۲۹۵ . ملکه ، دختر
 عبد الرحمن بن محمّد البعلبکی (؟) بعلبک ۲۹۶ . موفقیه ، دختر احمد بن عبد الوهاب بن عتیق بن وردان (۶۳۶ ۷۱۲ق) قاهره ۲۹۷ .
 موفقیه ، دختر نصیر بن وجیه (زنده در ۷۱۳ق) نامعلوم ۲۹۸ . مؤمنه ، دختر عبد الله بن یحیی الفاسی (؟) بیت المقدس ۲۹۹ . مؤنسه ،
 دختر صبیح بن عبد الله (م۷۴۹ق) قاهره ۳۰۰ . مؤنسه ، دختر عبد الخالق بن عبد الخالق العمری (م ح ۷۷۰ق) بعلبک ۳۰۱ . مؤنسه ،
 دختر علی بن الفارس الناصری الصلاحی الفخری (م۷۳۲ق) نامعلوم ۳۰۲ . نارنج ، دختر عبد الله عتیقه مفلح (م۷۴۱ق) قاسیون ۳۰۳ .
 نخوه ، دختر زین الدین محمّد بن عبد القاهر الحلّبی (۶۴۳ ۷۱۹ق) حلب ۳۰۴ . نضار ، دختر أبوحیان محمّد بن یوسف ،
 (م۷۳۰ق) اندلس ۳۰۵ . نفیسه ، دختر ابراهیم بن سالم بن سعید بن الخباز (۶۳۳ ۷۴۹ق) قاسیون ۳۰۶ . نفیسه ، دختر اسماعیل بن
 ابراهیم (زنده در ۷۱۴ق) نامعلوم ۳۰۷ . نفیسه ، دختر علی بن عبد القادر البعلبکیه (زنده در ۷۷۰ق) بعلبک ۳۰۸ . نفیسه ، دختر محمّد
 بن تمام الحمیری (م۷۱۹ق) دمشق

ص: ۲۵۴

۲. فهرست ممدّات بر پایه شهرها

۳۰۹. وجیهه ، دختر علی بن یحیی الصعیدی زین الدار (م ۶۴۰ ۷۳۲ق) اسکندریه ۳۱۰. و سناء ، دختر عبد الرحمن بن أحمد المقدسی (م ۷۷۲ق) بیت المقدس ۳۱۱. هاجر ، دختر علی بن عمر بن شبل الصنهاجیه (۶۷۰ ۷۷۷ق) قاهره ۳۱۲. هبه ، دختر احمد بن محمّد بن صصری (م ۷۸۷ق) نامعلوم ۳۱۳. هدیه ، دختر عبد الله بن مؤمن الصوری (زنده در ۷۰۶ق) صور ۳۱۴. هدیه ، دختر علی بن عسکر الهراس (۶۲۶ ۷۱۲ق) بغداد ۳۱۵. هدیه ، دختر محمّد بن النجم البعلبکیه (؟) بعلبک ۳۱۶. یاسمین ، دختر عبد الله الحلبيه (؟) حلب

۲. فهرست ممدّات بر پایه شهرها اسکندریه (۲ مورد) : ۲۸۵ و ۳۰۹. اصفهان (۲ مورد) : ۱۳۷ و ۱۴۲. اندلس (۱ مورد) : ۳۰۴ بصره (۱ مورد) : ۲۷۵ بعلبک (۲۰ مورد) : ۱۰، ۱۳، ۲۲، ۲۶، ۲۸، ۹۴، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۶۹، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۷۷، ۲۸۴، ۲۹۴، ۲۹۵، ۳۰۰، ۳۰۷ و ۳۱۵. بغداد (۵ مورد) : ۲۳۷، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۵۹ و ۳۱۴. بیت المقدس (۲۲ مورد) : ۳، ۵، ۸، ۱۵، ۱۶، ۳۳، ۳۴، ۵۹، ۷۹، ۸۹، ۹۲، ۱۰۴، ۱۱۷، ۱۳۱، ۱۵۵، ۱۶۱، ۱۷۳، ۲۰۸، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۹۸ و ۳۱۰. حلب (۱۰ مورد) : ۱۱، ۴۹، ۱۹۲، ۱۹۴، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۲۶، ۲۵۷، ۳۰۳ و ۳۱۶ حماه (۱ مورد) : ۲۶۱ حمص (۱ مورد) : ۱۱۹.

ص: ۲۵۵

دمشق (۶۶ مورد): ۲، ۴، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۴۰، ۴۵، ۵۳، ۵۶، ۶۲، ۶۷، ۷۱، ۷۴، ۷۸، ۸۳، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۲،
 ۱۰۵، ۱۱۱، ۱۱۴، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۶، ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲،
 ۱۸۳، ۱۸۷، ۱۹۵، ۱۹۹، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۹، ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۸، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۶۳، ۲۶۶، ۲۷۲،
 ۲۷۴، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱ و ۳۰۸. شیراز (۴ مورد): ۱۱۰، ۱۳۴، ۱۴۳ و ۱۴۴. صور (۱ مورد): ۳۱۳ طرابلس (۲ مورد): ۴۶ و ۲۲۵.
 قاسیون (۲ مورد): ۳۰۲ و ۳۰۵. قاهره (۲۲ مورد): ۶، ۷، ۱۲، ۳۰، ۴۸، ۵۴، ۶۳، ۶۵، ۶۶، ۱۱۵، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۷، ۱۷۷، ۱۹۱،
 ۲۵۸، ۲۶۷، ۲۷۶، ۲۹۰، ۲۹۶، ۲۹۹ و ۳۱۱. قزوین (۱ مورد): ۲۱۱ قوص (۱ مورد): ۲۹۳ مکه (۳۲ مورد): ۱۴، ۱۸، ۱۹، ۲۱،
 ۳۱، ۳۵، ۵۲، ۸۲، ۹۰، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۰، ۱۴۷، ۱۵۸، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۷۱، ۱۷۵، ۱۸۹، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۶، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۱،
 ۲۳۴، ۲۶۲، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۶۹ و ۲۸۶ و ۲۹۲.

ص: ۲۵۶

۳ . فهرست ممدّات بر پایه فراوانی شهرها

موصل (امورد): ۱۱۶ نابلس (۲مورد): ۱۶۸ و ۲۹۱ . نامعلوم (۱۷مورد): ۱، ۹، ۱۷، ۲۰، ۲۴، ۲۹، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۷، ۵۰، ۵۱، ۵۵، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۴، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۹۱، ۹۷، ۹۸، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۸، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۲، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۷۰، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۷۸، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۹۰، ۱۹۳، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۱۳، ۲۱۶، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۷، ۲۳۲، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۶۰، ۲۶۴، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۷۸، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۷، ۳۰۱، ۳۰۶ و ۳۱۲ .

۳ . فهرست ممدّات بر پایه فراوانی شهرها ۱ . نامعلوم: ۱۱۷ مورد . ۲ . دمشق: ۶۶ مورد . ۳ . مکه: ۳۲ مورد . ۴ . بیت المقدس: ۲۲ مورد .

ص: ۲۵۷

۵. قاهره: ۲۲ مورد. ۶. بعلبک: ۲۰ مورد. ۷. حلب: ۱۰ مورد. ۸. بغداد: ۵ مورد. ۹. شیراز: ۴ مورد. ۱۰. اسکندریه: ۲ مورد.
۱۱. اصفهان: ۲ مورد. ۱۲. طرابلس: ۲ مورد. ۱۳. قاسیون: ۲ مورد. ۱۴. نابلس: ۲ مورد. ۱۵. اندلس: ۱ مورد. ۱۶. بصره:
۱ مورد. ۱۷. حماه: ۱ مورد. ۱۸. حمص: ۱ مورد. ۱۹. صور: ۱ مورد. ۲۰. قزوین: ۱ مورد. ۲۱. قوص: ۱ مورد. ۲۲. موصل:
۱ مورد.

ص: ۲۵۸

..

ص: ۲۵۹

فهرست منابع

الف . کتاب ها

- فهرست منابعالف . کتاب ها ۱ . اختیار معرفه الرجال ، کشی ، محمد بن عمر ، تحقیق : حسن المصطفوی ، مشهد : دانشکده الهیات و معارف اسلامی ، ۱۳۴۸ ش . ۲ . اسد الغابه فی معرفه الصحابه ، ابن اثیر ، تحقیق : علی بن محمد و خلیل مأمون شیخا ، بیروت : دار المعرفه ، ۱۴۱۸ ق ، ۵ ج . ۳ . اعلام العابدات الزاهدات ، محمداحمد درنیکه ، بیروت : المؤسسه الجامعیه للدراسات و النشر و التوزیع ، ۱۴۱۰ ق . ۴ . اعلام النساء المؤمنات ، محمد الحسون و السیده أمّ علی مشکور ، تهران : اسوه ، ۱۴۱۱ ق ، ۷۲۰ ص . ۵ . اعیان الشیعہ ، محسن امین ، تحقیق : حسن الامین ، بیروت : دار التعارف ، ۱۴ ، ۱۴۱۸ ق . ۶ . الاجابه لإیراد ما استدرکته عائشه علی الصحابه ، بدر الدین زرکشی ، تحقیق : سعید الافغانی ، دمشق : اول ، مطبعه الهاشمیه ، ۱۳۵۸ ق ، دوم : بیروت : المکتب الاسلامی ، ۱۳۹۰ ق ، ۲۱۲ ص . ۷ . الاجازه الکبیره ، شهاب الدین مرعشی ، تحقیق : محمد السماوی الحائری ، قم : مکتبه آیه الله المرعشی ، ۱۴۱۴ ق ، ۷۲۷ ص . ۸ . الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد ، محمد بن محمد مفید ، قم : مؤسسه آل البيت ، ۱۴۱۳ ق ، ۲ ج . ۹ . الاستیعاب فی معرفه الاصحاب ، ابن عبد البر ، تحقیق : یوسف بن عبد الله و علی محمد معوض ، بیروت : دار الکتب العلمیه ، ۱۴۱۵ ق ، ۴ ج .

ص: ۲۶۰

۱۰. الاصابه فی تمییز الصحابه ، ابن حجر عسقلانی ، تحقیق : احمد بن علی ، بیروت : دار الکتب العلمیه ، ۵ ج . ۱۱ . الاعلام ، خیر الدین زرکلی ، بیروت : دار العلم للملایین ، ۱۹۸۹ م ، ۸ ج . ۱۲ . الامالی ، محمّد بن حسن طوسی ، قم : دار الثقافه ، ۱۴۱۴ ق ، ۸۸۹ ص . ۱۳ . الانساب ، عبد الکریم بن محمّد سمعانی ، تحقیق : عبد الله عمر البارودی ، بیروت : دار الجنان ، ۱۴۰۸ ق ، ۵ ج . ۱۴ . امل الامل ، محمّد بن حسن حرّ عاملی ، تحقیق : احمد الحسینی ، بغداد : مکتبه الاندلس ، ۱۳۸۵ ق ، ۲ ج . ۱۵ . انباء الغمر بانباء العمر ، ابن حجر عسقلانی ، تحقیق : احمد بن علی و حسن حبشی ، القاهره : وزاره الاوقاف ، ۱۴۱۸ ق ، ۴ ج . ۱۶ . انسان العیون فی سیره الامین المامون ، علی بن برهان الدین حلبی . ۱۷ . انوار الملکوت فی شرح الیاقوت ، حسن بن یوسف حلبی ، تحقیق : محمّد نجمی زنجانی ، انتشارات رضی ، ۱۳۶۳ ، ۲۴۸ ص . ۱۸ . بانوی مجتهد ایرانی ، ناصر باقری بیدهندی ، قم : دفتر تبلیغات اسلامی ، ۱۳۷۱ ، ص ۱۱۳ ۱۱۶ . ۱۹ . بحار الأنوار ، علامه محمّد باقر بن محمّد تقی مجلسی (م ۱۱۱۱ق) ، بیروت : دوم ، مؤسسه الوفاء ، ۱۴۰۳ ق . ۲۰ . البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع ، محمّد بن علی شوکانی ، القاهره : مکتبه ابن تیمیه ، ۲ ج . ۲۱ . بصائر الدرجات (الکبری) ، محمّد بن حسن صفار ، تحقیق : محسن کوجه باغی ، ۵۵۷ ص . ۲۲ . بغیه الملتمس فی تاریخ رجال الاندلس ، آمال قرداش بنت الحسین ، کتاب الامه ، العدد ۷۰ ، ۱۴۲۰ ق ، سال ۱۹ ، قطر . ۲۳ . تاریخ العلماء والرواه للعلم بالاندلس ، عبد الله بن محمّد ابن فرضی ، تحقیق : عزت العطار الحسینی ، القاهره : مکتبه الخانجی ، ۱۳۷۳ ق ، ۲ ج .

ص: ۲۶۱

۲۴. تاریخ مذکر (فرهنگ حاکم و فرهنگ محکوم)، رضا براهنی، تهران: نشر اول، ۱۳۶۳، تهران. ۲۵. تبیان، دفتر هشتم (جایگاه زن در اندیشه امام خمینی)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۴. ۲۶. التحبير في المعجم الكبير، عبد الكريم بن محمد سمعاني، تحقيق: خليل المنصور، بيروت: دار الكتب العلميه، ۱۴۱۸ق. ۲۷. التحبير في المعجم الكبير، عبد الكريم بن محمد سمعاني، تحقيق: منيره ناجي سالم، [بغداد]: ۱۳۹۵ق، ج ۲. ۲۸. تحرير المرأه في عصر الرساله، عبد الحليم ابوشقه، كويت: دار القلم، ۱۴۱۰ق، ج ۲. ۲۹. تذکره الحفاظ، محمد بن احمد ذهبی، بيروت: دار احیاء التراث العربی، ج ۲. ۳۰. ترجمان الاشواق، محیی الدین عربی، بيروت: دار صادر، ۱۳۸۶ق. ۳۱. التقييد لمعرفة رواه السنن و المسانيد، محمد بن عبد الغنی ابن نقطه، حيدر آباد: دائره المعارف العثمانیه، ۱۴۰۴ق، ج ۲. ۳۲. التكملة لوفيات النقلة، عبد العظيم بن عبد القوی منذری، تحقيق: بشار عواد معروف، بيروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۱ق، ج ۴. ۳۳. تهذيب التهذيب، احمد بن علی ابن حجر عسقلانی، بيروت: دار صادر، ۱۲ج. ۳۴. الجواهر و الدرر، محمد بن عبد الرحمن السخاوی، القاهره، ۱۴۱۶ق. ۳۵. الجهود العلميه للمرأه خلال القرنين الخامس والسادس الهجريين، ناجيه عبدالله ابراهيم، اردن، ۱۹۹۶م. ۳۶. جهود المرأه في روايه الحديث (القرن الثامن الهجرى)، صالح معتوق، بيروت: دار البشائر الاسلاميه، ۱۴۱۸ق. ۳۷. دائره المعارف تشيع، زير نظر: احمد صدر حاج سيد جوادى، تهران: نشر شهيد سعيد محبى، ۱۳۷۵. ۳۸. الدارس في تاريخ المدارس، عبد القادر بن محمد نعيمى، تحقيق: ابراهيم شمس الدين، بيروت: دار الكتب العلميه، ۱۴۱۰ق، ج ۲.

ص: ۲۶۲

۳۹. الدر المنثور فی طبقات ربات الخدور، زینب بنت یوسف فواز، کویت: مکتبه ابن قتیبه، ۵۵۰ ص. ۴۰. الدرر الکامنه فی اعیان المائه الثامنه، احمد بن علی بن حجر عسقلانی، تحقق: محمد سید جادالحق، القاهره: أمّ القرى، ۵ ج. ۴۱. دور المرأه فی خدمه الحدیث، آمال بنت حسین قرداش، دوحه: وزاره الاوقاف و الشؤون الاسلامیه، ۱۹۹۹ م. ۴۲. الذریعه الی تصانیف الشیعہ، محمد محسن بن علی منزوی (آقابزرگ تهرانی م ۱۳۴۸ ش) بیروت: سوم، دار الأضواء، ۱۴۰۳ ق. ۴۳. ذکر اخبار اصبهان، احمد بن عبد الله ابونعیم، مطبعه بریل، ۱۹۳۴ م. ۴۴. ذکر النسوه المتعبدات الصوفیات، ابو عبد الرحمن السلمی، تحقیق: محمود محمد الطنّاحی، القاهره: اول، مکتبه الخانجی، ۱۴۱۳ ق. ۴۵. ذیل تاریخ بغداد، محمد بن محمود ابن نجار، تحقیق: قیصر فرح، حیدر آباد: دائره المعارف العثمانیه، ۱۳۹۸ ق، ۳ ج. ۴۶. الرجال، احمد بن محمد البرقی، تحقیق: جواد القیومی، نشر القیوم، ۱۴۱۹ ق، ۱۹۰ ص. ۴۷. الرجال، محمد بن حسن الطوسی، تحقیق: جواد القیومی، قم: جماعه المدرسین، ۱۴۱۵ ق، ۵۹۵ ص. ۴۸. الرجال، احمد بن علی النجاشی، تحقیق: محمد جواد النائینی، بیروت: دار الاضواء، ۱۴۰۸ ق، ۲ ج. ۴۹. الرعايه فی علم الدرايه، شهید ثانی زین الدین بن علی، تحقیق: عبد الحسین محمد علی بقال، قم: مکتبه آیه الله المرعشی، ۱۴۱۳ ق، ۴۰۶ ص. ۵۰. ریاحین الشریعه، ذبیح الله محلاتی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۶ ج. ۵۱. ریاض العلماء، علی بن حسن بحرانی، بیروت: شرکه دار المصطفی (ص)، ۱۴۲۲ ق، ۲ ج.

ص: ۲۶۳

۵۲. ریاض العلماء و حیاض الفضلاء ، عبد الله بن عیسی بیگ افندی ، تحقیق : احمد الحسینی ، قم : مکتبه آیه الله المرعشی ، ۵ ج .
۵۳. زن در آینه جلال و جمال ، عبد الله جوادی آملی ، قم : مرکز نشر اسراء ، ۱۴۱۷ق/۱۳۷۵ش . ۵۴. زیارت در پرتو ولایت ، زهره صفاتی ، قم : مجتمع علوم دینی حضرت ولی عصر (ع) ، ۱۴۱۷ق/۱۳۷۶ش ، ۲۰۰ص . ۵۵. السنه النبویه الشریفه فی القرن السادس الهجری ، ۵۶. سیر اعلام النبلاء ، محمد بن احمد ذهبی ، عمر بن غرامه العمروی ، بیروت : دار الفکر ، ۱۴۱۷ق ، ۱۸ ج . ۵۷. السیره النبویه ، عبد الملک بن هشام ، تحقیق : سهیل زکار ، بیروت : دار الفکر ، ۱۴۱۲ق ، ۲ ج . ۵۸. شذرات الذهب فی أخبار من ذهب ، عبد الحی بن احمد ابن عماد ، تحقیق : عبد القادر الارناووط ، دمشق : دار ابن کثیر ، ۱۴۰۶ق ، ۹ ج . ۵۹. صفحات مشرقه من عنایه المرأه بصحیح البخاری ، ۶۰. الضوء اللامع لأهل القرن التاسع ، محمد بن عبد الرحمن سخاوی ، القاهره : دار الكتاب الاسلامی ، ۶ ج . ۶۱. الطبقات الكبرى ، محمد بن سعد ، بیروت : دار صادر ، ۹ ج . ۶۲. العبر فی خبر من عبر ، محمد بن احمد ذهبی ، بیروت : دار الفکر ، ۱۴۱۸ق ، ۲ ج . ۶۳. عتبه الکتبه ، منتجب الدین اتابک جوینی ، تصحیح : محمد قزوینی و عباس اقبال ، تهران : اساطیر ، ۱۳۸۴ . ۶۴. علامه مجلسی : بزرگ مرد علم و دین ، علی دوانی ، تهران : امیر کبیر ، ۱۳۷۰ . ۶۵. عنایه النساء بالحديث النبوی ، آل سلمان مشهور بن حسن ، ریاض : دار ابن عفان ، ۱۴۱۴ق ، ۱۶۰ ص .

ص: ۲۶۴

۶۶. عوالم سیده النساء ، عبد الله البحرانی الاصفهانی ، قم : مؤسسه الامام المهدی . ۶۷ . عیون اخبار الرضا علیه السلام ، محمد بن علی ابن بابویه ، تحقیق : حسین الاعلمی ، بیروت : مؤسسه الاعلمی ، ۱۴۰۴ق ، ۲ ج . ۶۸ . الغیبه ، محمد بن حسن طوسی ، تحقیق : آقابزرگ الطهرانی ، قم : مکتبه بصیری ، ۱۳۸۵ق ، ۲۹۲ ص . ۶۹ . فاطمه علیها السلام در آینه کتاب ، اسماعیل انصاری زنجانی ، قم : دوم ، الهادی ، ۱۳۷۵ش . ۷۰ . فرحه الغری ، عبد الکریم بن احمد ابن طاوس ، تحقیق : تحسین آل شیب الموسوی ، ۱۴۱۹ق ، قم : مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه ، ۱۴۱۹ق ، ۱۹۲۳ص . ۷۱ . فصول عن المرأه ، هادی العلوی ، بیروت : دار الکنوز الادبیه ، ۱۹۹۶م . ۷۲ . فضائل الأشهر الثلاثه ، محمد بن علی ابن بابویه ، تحقیق : غلامرضا عرفانیان ، بیروت : دار المحججه البیضاء دار الرسول الاکرم ، ۱۴۱۲ق ، ۱۵۹ ص . ۷۳ . فهرس الفهارس والاثبات ، عبد الحی بن عبد الکریم کتانی ، تحقیق : احسان عباس ، بیروت : دار الغرب الاسلامی ، ۱۴۰۲ق ، ۳ ج . ۷۴ . فهرست کتاب های خطی کتاب خانه ملی ملک ، ایرج افشار ، تهران : ۱۳۵۲ش ، ۱۳ ج . ۷۵ . فهرست کتب چاپی فارسی ، خانبابا مشار ، تهران : مؤلف ، ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ . ۷۶ . فهرست کتب خطی کتاب خانه مرکزی آستان قدس رضوی ، مشهد : آستان قدس رضوی ، ۱۳۶۵ش . ۷۷ . فهرست کتب دینی خطی کتاب خانه سلطنتی ، بدری آتابای ، ۱۱۰۵ص . ۷۸ . فهرست نسخ خطی کتاب خانه ملی ایران ، تهران : کتاب خانه ملی ایران ، ۱۳۴۳ش . ۷۹ . فهرست نسخه های خطی کتاب خانه دانشکده الهیات ، تهران : انتشارات دانشگاه تهران ، ۱۳۴۵ش ، ۱۲۲۷ص . ۸۰ . فهرست نسخه های خطی کتاب خانه دانشکده الهیات ، مشهد : دانشگاه فردوسی ، ۱۳۷۶ ، ۳ ج . ۸۱ . فهرست نسخه های خطی کتاب خانه وزیری یزد ، محمد شیروانی .

ص: ۲۶۵

۸۲. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی رازی (م ۳۲۹ق)، تحقیق: علی اکبر غفاری، بیروت: چهارم، دار صعب دار التعارف، ۱۴۰۱ق. ۸۳. کامل الزیارات، جعفر بن محمد ابن قولویه، تحقیق: بهراد الجعفری، تهران: نشر صدوق، ۱۳۷۵ش، ۳۵۲ص. ۸۴. کتاب شناسی آثار مذهبی زنان ایران، مجید فرخزادی، تهران: مطهر، ۱۳۷۳. ۸۵. کتاب من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی ابن بابویه، تحقیق: حسن الموسوی الخراسان، بیروت: دار صعب دار التعارف، ۱۴۰۱ق، ۴ ج. ۸۶. کشف الظنون عن اسامی الكتب و الفنون، مصطفی بن عبد الله حاجی خلیفه، بیروت: دار الصادر، ۸ ج. ۸۷. کشف الظنون عن اسامی الكتب و الفنون، مصطفی بن عبد الله حاجی خلیفه، بیروت: دار الفكر، ۱۴۱۴ق، ۶ ج. ۸۸. اللباب فی الجمع بین السنه و الكتاب، علی بن زکریا منبجی، تحقیق: محمد فضل عبد العزیز المراد، دمشق: دار القلم، ۱۴۱۴ق. ۸۹. اللباب فی تهذیب الانساب، علی بن محمد ابن اثیر، مکه: المكتبة الفيصلیه، ۳ ج. ۹۰. لسان المیزان، احمد بن علی بن حجر عسقلانی، تحقیق: عادل احمد عبد الموجود، بیروت: دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۶ق، ۷ ج. ۹۱. لوائح آقا شیخ فضل الله نوری، هما رضوانی، تهران، ۱۳۵۸. ۹۲. مأخذ شناسی رجال شیعه، رسول طلائیان، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۱ش. ۹۳. المحاسن، احمد بن محمد البرقی، تحقیق: محمد صادق بحر العلوم، نجف: المطبعه الحیدریه، ۱۳۸۴ق، ۵۲۵ص. ۹۴. مرآة الجنان و عبره الیقظان، عبد الله بن اسعد یافعی، بیروت: دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۷ق، ۴ ج. ۹۵. المرأه المسلمه و اجازة الحدیث عند الفریقین، أمّ علی مشکور، هفتمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی، ۱۳۷۳ش.

ص: ۲۶۶

۹۶. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل ، حسین بن محمد تقی نوری ، قم : مؤسسه آل البيت عليهم السلام ، ۱۴۰۷ق ، ۱۸ ج . ۹۷ .
 المسلسلات فى الاجازات ، شهاب الدين مرعشى ، قم : مكتبة آية الله العظمى المرعشى ، ۱۴۱۶ق ، ۲ ج . ۹۸ . مسند عايشه ، احمد
 بن على بن حجر عسقلانى ، القاهره : اول ، مكتبة السنه ، ۱۴۱۶ ق . ۹۹ . مشاهير زنان اصفهان ، محمد حسين رياحى ، اصفهان :
 اداره كل فرهنگ و ارشاد اسلامى ، ۱۳۷۶ . ۱۰۰ . مشاهير زنان ايرانى و پارسى گوى ، محمدحسن رجبى ، تهران : انتشارات سروش
 ، ۱۳۷۴ ، ۲۳۶ص . ۱۰۱ . المشتبه فى الرجال ، محمد بن احمد ذهبى ، تحقيق : على محمد البجاوى ، مصر : دار احياء الكتب العربيه
 ، ۱۹۶۶م ، ۷۵۵ ص . ۱۰۲ . مشيخه ابن الجوزى ، محمد محفوظ ، بيروت : دار الغرب الاسلامى ، ۱۴۰۰ق ، ۳۰۲ص . ۱۰۳ . معجم
 البلدان ، ياقوت بن عبد الله حموى ، بيروت : دار الصادر ، ۱۳۹۹ق ، ۵ ج . ۱۰۴ . معجم المؤلفين ، عمر رضا كحاله ، بيروت : دار
 احياء التراث العربى ، ۱۳۷۶ق ، ۸ ج . ۱۰۵ . مناقب آل ابى طالب ، محمد بن على ابن شهر آشوب ، نجف : المطبعه الحيدريه ،
 ۱۳۷۶ق ، ۲ ج . ۱۰۶ . المنتظم فى تاريخ الملوك و الامم ، عبد الرحمن بن على ابن جوزى ، تحقيق : محمد عبد القادر عطا ، بيروت
 : دار الكتب العلميه ، ۱۴۱۲ق ، ۱۷ ج . ۱۰۷ . موسوعه امهات المؤمنين ، عبد الصبور شاهين ، القاهره : الزهراء للاعلام العربى ، ۱۴۱۲
 ق ، ۲۶۷ص . ۱۰۸ . ميزان الاعتدال فى نقد الرجال ، محمد بن احمد ذهبى ، تحقيق : صدقى جميل العطار ،

ص: ۲۶۷

ب . نشریات

بیروت : دار الفكر ، ۱۴۲۰ق ، ۴ ج . ۱۰۹ . نزهه الجلساء فی أشعار النساء ، عبد الرحمن بن ابی بكر سیوطی ، بیروت : دار الكتاب الجديد ، ۱۹۹۳م ، ۱۰۳ص . ۱۱۰ . النساء المحدثات فی العصر المملوکی ، جمال الدین امینه ، القاهره : دار الهدایه ، ۱۴۲۳ق ، ۱۰۸ ص . ۱۱۱ . النساء و مؤلفاتهنّ ، محمّد خیر رمضان یوسف ، بیروت : دار ابن حزم ، ۱۴۲۱ق / ۲۰۰۰م . ۱۱۲ . نفحات الانس ، عبد الرحمن بن احمد جامی ، تصحیح : مهدی توحیدی پور ، کتاب فروشی سعدی . ۱۱۳ . نهج الحیاه یا فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام ، محمّد دشتی ، قم : مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین ، ۱۳۷۲ش ، ص ۴۱۹ . ۱۱۴ . نیل الاوطار ، محمّد بن علی شوکانی ، تحقیق : محمّد حلاق ، بیروت : دار احیاء التراث العربی ، ۱۴۱۹ق ، ۹ ج . ۱۱۵ . الوافی بالوفیات ، خلیل بن ایبک صفدی ، تحقیق : احمد الارناووط ، بیروت : دار احیاء التراث العربی ، ۱۴۲۰ق ، ۲۴ ج . ب . نشریات ۱ . آینه پژوهش ، دومه نامه ، قم : دفتر تبلیغات اسلامی . ۲ . آینه میراث ، فصل نامه ، تهران : دفتر نشر میراث مکتوب . ۳ . حوزة اصفهان ، فصل نامه ، اصفهان : دفتر تبلیغات اسلامی (واحد اصفهان) . ۴ . رساله الثقلین ، فصل نامه ، تهران : المجمع العالمی لأهل البیت علیهم السلام . ۵ . کیهان ، روزنامه ، تهران : مؤسسه کیهان . ۶ . رسالت ، روزنامه ، تهران : بنیاد رسالت . ۷ . شما ، هفته نامه ، تهران : جمعیت مؤتلفه اسلامی . ۸ . علوم حدیث ، فصل نامه ، قم : دانشکده علوم حدیث .

ص: ۲۶۸

۹. فرزانه، فصل نامه، تهران، معصومه ابتکار. ۱۰. کیهان فرهنگی، ماه نامه، تهران: مؤسسه کیهان. ۱۱. مجله الشریعه، کویت: جامعه الکویت. ۱۲. مجله مرکز بحوث السنه و السیره، قطر: (الدوحه). ۱۳. مدرّس، فصل نامه، تهران: دانشگاه تربیت مدرّس.
۱۴. مشکوه، فصل نامه، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی. ۱۵. مشکوه النور، فصل نامه، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام. ۱۶. ندای صادق، فصل نامه، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام. ۱۷. هاجر (کتاب المرأه)، قاهره، ش ۶۵ (۱۹۹۸م).

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری
۴. صرفاً ارائه محتوای علمی
۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه
۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی
۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...
۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...
۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com
۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ...
۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی
۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...
۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)
۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)
۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و ... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نمایم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

